PETER
POMERANTSEV

# NIEKAS NĖRA TIESA IR VISKAS YRA ĮMANOMA

NUOTYKIAI
NAUJOJOJE RUSIJOJE



Sofoklis

Peter Pomerantsev

# NIEKAS NĖRA TIESA IR VISKAS YRA ĮMANOMA

## Nuotykiai naujojoje Rusijoje

Sofoklis

Vilnius, 2015

UDK 32(470)
Po-136

Versta iš: Peter Pomerantsev. *Nothing is True and Everything is Possible*. Faber&Faber: London, 2015



ISBN 978-609-444-161-5

*Skiriu žmonai, tėvams, vaikams, tetai Sashai ir Paului*

# Turinys

**VEIKSMAS 1**

# Realybės šou Rusija

# Miestas, gyvenantis visu tempu

Jeigu skristumėte virš Maskvos naktį, pamatytumėte, kad miestą juosia koncentriškai išsidėstę žiediniai keliai su Kremliumi centre. Dvidešimto amžiaus pabaigoje tie keliai skendėjo blausioje, purvinai gelsvoje šviesoje. Maskva atrodė kaip liūdnas Europos pakraščio palydovas, žioruojantis blėstančiomis sovietinės imperijos žarijomis. Staiga, dvidešimt pirmame amžiuje, kažkas atsitiko: pinigai. Niekada tokia pinigų gausybė nebuvo suplaukusi į tokią mažą vietą per tokį trumpą laiką. Orbitoje daug kas pasikeitė. Žiediniai keliai sušvito dangoraižių šviesomis, neoniniais reklamų stendais, beprotišku greičiu lekiančiais prabangiais *Maybach* automobiliais, vis greičiau besisukančiais spalvingoje karuselėje. Naujieji rusai tarp turtuolių tapo turtingiausi, energingiausi ir pavojingiausi. Jie turėjo daugiausia naftos, daugiausia gražių moterų, ruošė puikiausius vakarėlius. Iš tų, kurie galėjo bet ką parduoti, jie tapo tais, kurie gali bet ką nupirkti: futbolo klubus Londone, krepšinio klubus Niujorke, meno kolekcijas, britų laikraščius, Europos energetines kompanijas. Niekas negalėjo jų suprasti. Tuo pačiu metu jie buvo ir gašlūs, ir rafinuoti, gudrūs ir naivūs. Gal tik Maskva tegalėjo juos perprasti.

Miestas, gyvenantis visu tempu, besikeičiantis taip nerealiai greitai, kad kai kurie vaikinai jame akimirksniu tapdavo milijonieriais.

„Spektaklis" – taip vadinamas miestas, pasaulis, kuriame banditai tapdavo menininkai, aukso ieškotojai citavo Puškiną, o *Pragaro angelai* įsivaizdavo save šventaisiais. Rusijoje žaibiškai įvyko tiek pokyčių – nuo komunizmo į *perestroiką*, į šoko terapiją, į skurdą, į oligarchiją, į mafijos valdomą valstybę, paskui į ypač turtingą valstybę, kad naujiesiems herojams atsirado pojūtis, jog gyvenimas tėra žėrintis maskaradas, kuriame bet koks vaidmuo, bet kokia padėtis akimirksniu gali pasikeisti, yra nepastovus.

„Norėčiau apgauti kiekvieną pasauliui žinomą personą", – sakydavo man Vladikas Manyševas Monro, modernus dailininkas ir miesto talismanas, be jo neapsieidavo nė vienas vakarėlis, kuriuose dalyvaudavo verslo magnatai ir supermodeliai, apsirengę kaip Gorbačiovas, fakyras, Tutanchamonas, Rusijos prezidentas. Kai pirmą kartą nusileidau Maskvoje, galvojau, kad šios nuolatinės transformacijos yra ką tik išsivadavusios šalies saviraiška, kad žmonės velkasi įvairius kostiumus apimti laisvės karštligės, kad jie veržiasi iš asmenybės rėmų, ką prezidento patarėjas tikriausiai būtų pavadinęs „kūrybos viršūne". Turėjo prabėgti daug metų, kad į tuos begalinius pokyčius pažvelgčiau ne kaip į laisvę, o kaip į kliedesius, kuriuose lėlės pabaisos ir naktiniai košmarai patiki, kad yra beveik realūs, ir žygiuoja į karą, kurį prezidento patarėjas pavadintų „penktuoju pasauliniu karu arba pirmuoju hibridiniu karu visų prieš visus".

Bet užbėgau įvykiams už akių.

Aš dirbu televizijoje. Faktinėje televizijoje. Tiksliau, faktinėje pramogų televizijoje. Atskridau į Maskvą du tūkstančiai šeštais metais, nes televizija, kaip ir visa kita, klestėjo. Šalį jau pažinojau: nuo du tūkstančiai pirmų metų, prabėgus metams po universiteto baigimo, didžiąją laiko dalį čia gyvenau ir nuolat keičiau darbus – nuo mokslinių tyrimų institutų iki labai menko konsultanto Europos Sąjungos projektuose Rusijos „vystymui“, paskui filmų kūrėjo mokykloje ir pastaruoju metu dokumentinių filmų kūrėjų Vakarų šalių televizijoms asistento. Mano tėvai emigravo iš Sovietų Sąjungos į Angliją tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtais metais kaip politiniai pabėgėliai. Augau kalbėdamas kažkokia liaudiška rusų emigrantų kalba. Visada buvau Rusijos stebėtojas ir norėjau prie jos priartėti: Londonas atrodė toks vienodas, toks numatomas; Amerika, kurioje gyveno kiti mano emigrantai šeimos nariai, atrodė labai savimi patenkinta, ir tik tikri rusai atrodė iš tiesų gyvi, jaučiantys, kad viskas yra įmanoma. Iš tikrųjų aš norėjau filmuoti. Paspausti mygtuką *įrašas*, laikyti rankose išmanųjį telefoną ir filmuoti. Pasiėmiau telefoną, apšiurusį *Sony Zi*, pakankamai mažą, kad lengvai tilptų į mano kelioninį krepšį. Didžiąją laiko dalį filmavau tik šiaip, kad išliktų pasaulio vaizdai, žinodamas, jog akimirkos ir tie patys vaizdai nesikartoja. Man reikėjo naujosios Maskvos ir dėl labai paprastos priežasties: kad galėčiau ištarti magiškus žodžius „Aš – iš Londono“. Jie prilygo žodžiams: „Sezamai, atsidaryk.“ Rusai yra įsitikinę, kad londoniečiai

žino alcheminę sėkmingos televizijos paslaptį ir gali sukurti sėkmingą realybės ar talentų šou. Nesvarbu, kad esu buvęs tik trečiarūšiu asistentu kitų žmonių projektuose; stebuklinga frazė: „Aš – iš Londono“ leisdavo man susitikti su kuo tik panorėdavau. Jaučiausi lyg nelegalus keleivis Vakarų civilizacijos karo laivyne tarp bankininkų, teisininkų, ryšių su užsieniu konsultantų, buhalterių ir architektų, kurie išplaukė ieškoti sėkmės globalizacijos nuotykių okeane.

Darbas Rusijos televizijoje yra daugiau nei buvimas stebėtoju ir filmuotoju. Šalyje, kuri turi devynias laiko zonas, užima šeštadalį visos pasaulio teritorijos, yra išsidėsčiusi nuo Ramiojo vandenyno iki Baltijos jūros, nuo Arktikos iki Centrinės Azijos dykumų, kurioje vis dar yra viduramžiškų kaimų, kur žmonės rankomis traukia vandens kibirus iš medinių šulinių, miestų su vieninteliu fabriku ir mėlyno stiklo bei plieno dangoraižių Maskvoje, televizija yra vienintelė jėga, galinti suvienyti ir valdyti šią šalį. Kaip televizijos prodiuseris, aš ten tuoj pat būčiau įtrauktas į patį darbų sūkurį.

Pirmasis mano susitikimas įvyko pačiame viršutiniame Ostankino televizijos pastato aukšte. Pastato plotas – penkių futbolo aikščių dydžio. Ostankino televizija yra tikras Kremliaus propagandos taranas. Viršutinio aukšto juodu kilimu iškloto koridoriaus gale yra ilga konferencijų salė. Čia susirinko aštriausi Maskvos protai į kas savaitę vykstantį pasitarimą dėl Ostankino televizijos transliacijų. Mane nusivedė draugiškas rusų leidėjas. Dėl mano rusiškos pavardės iki šiol niekas nebuvo pastebėjęs, kad aš britas, nes

aš nieko nekalbėjau. Salėje mūsų buvo daugiau nei dvidešimt žmonių: įdegę diktoriai baltais šilkiniais marškiniais, politologijos profesoriai suprakaitavusiomis barzdomis ir reklamų vadybininkai su sportbačiais. Moterų salėje nebuvo. Visi rūkė. Dūmai buvo tokie tiršti, kad man nuo jų ėmė niežėti odą.

Stalo gale sėdėjo vienas žymiausių šalyje politinių laidų vedėjų, mažo ūgio, greitakalbis, kalbantis prikimusiu balsu:

– Visi žinome, kad mūsų laidose tikros politikos nėra, tačiau žiūrovams privalome sukurti iliuziją, jog kažkas vyksta. Žiūrovus reikia sudominti. Taigi, kokį žaidimą žaisime? Gal atakuosime oligarchus? Kas bus priešas šią savaitę? Politika turi būti panaši į... į filmą!

Pirmas dalykas, kurį padarė du tūkstantaisiais į valdžią atėjęs prezidentas, buvo paimti televizijos valdymą į savo rankas. Televizija tapo pavaldi Kremliui ir šis sprendė, kuriems politikams leis tapti „marionetine opozicija“, kokia bus šalies istorija, kokios baimės ir sąžinė. Naujasis Kremlius nekartos senojo, sovietinio Kremliaus klaidų: televizija niekada nebebus nuobodi. Televizijos užduotis yra sujungti sovietinę kontrolę su vakarietiškomis pramogomis. Dvidešimt pirmo amžiaus Ostankinas maišo šou verslą su propaganda, o reitingus su autoritarizmu. Didžiojo šou centre yra pats prezidentas, sukurtas šiuolaikinėmis technologijomis iš nieko, ir jis nuostabiai greitai, lyg modernus menininkas, pereina iš vieno vaidmens į kitą – kareivio, meilužio, medžiotojo nuoga krūtine, verslininko, šnipo, caro, supermeno. „Žinios yra smilkalai, kuriais palaiminame Putino

veiksmus, kuriame jo prezidentinį įvaizdį", – sakydavo televizijos laidų kūrėjai ir politikos technologai. Kai sėdėjau toje prirūkytoje salėje, man atrodė, kad realybė yra minkoma ir lengvai formuojama, kad esu su burtininkais, kurie gali suplanuoti kokią tik nori realybę postsovietinei Rusijai. Kiekvienais metais, kai dirbau Rusijoje, Kremlius darėsi vis labiau paranojiškas, Ostankino strategijos vis labiau iškreiptos, poreikis kurstyti paniką ir baimę vis stipresnis; racionalios laidos buvo užgniaužtos, o Kremliui palankūs kultai ir neapykantos kurstytojai buvo rodomi pačiu patogiausiu metu vakare, kai daugiausia žmonių žiūri televizorių, turint tikslą pakerėti ir sugluminti tautą. Vis daugiau parsidavėlių iš užsienio atvykdavo padėti Kremliui skleisti jo pasaulio viziją.

Nors kelias galiausiai mane nuvedė į Ostankiną, pirminis vaidmuo plataus scenarijaus naujosios Rusijos realybės šou buvo padėti jam atrodyti ir skambėti vakarietiškai. Mano pirmoji darbovietė buvo TNT televizija, neturinti nieko bendro su to pat pavadinimo amerikiečių televizija ir įsikūrusi naujame biure, vadinamame Bizantijumi. Žemutiniame aukšte yra dirbtinio romėniško stiliaus SPA centras su dorėninėmis gipsinėmis kolonomis ir griuvėsiais, kurį dažnai lanko ilgakojės merginos, norinčios sustiprinti ir taip jau stiprų įdegį bei pasidaryti eilinį manikiūrą ar pedikiūrą. Jų manikiūrai įmantrūs: vaivorykštės spalvų, daugiasluoksniai, su širdutėmis ar gėlytėmis iš blizgančių dulkelių ir daug ryškesni nei apsiblaususios, nuobodžiaujančios akys. Toks įspūdis, kad visos utopiškos merginų svajonės sukišamos į jų nagelius.

Televizija įsikūrusi keliais aukštais aukščiau. Kai liftu pakylate į reikiamą aukštą, vos atsivėrus durims iš karto pamatote TNT televizijos logotipą, šviečiantį akinančiomis spalvomis – rausva, melsva ir auksine. Virš logotipo kabo teletinklo šūkis: „Pajuskite mūsų meilę!“ Tai naujoji, desperatiškai laiminga Rusija, būtent tokį šalies įvaizdį ir kuria TNT projektai: jaunatviškos, energingos, žvilgančios šalies. Televizija ypač ryškiais geltonais ir rausvais spinduliais nušviečia tamsokus žmonių butus.

Atviro tipo kabinetuose zuja jauni, žvalūs, puošnūs darbuotojai, į rusų kalbą kaišiojantys angliškus žodelius ir švilpaujantys populiarias angliškas dainas. TNT yra chuliganiška televizija. Jauni darbuotojai dūzgia apimti kultūrinės revoliucijos jaudulio. Jiems TNT yra griaunančio popmeno dalis, būdas įsibrauti į tautos psichiką ir keisti ją iš vidaus. Būtent ši televizija supažindino Rusiją su realybės šou: vulgarus šou yra vienas iš televizijos prodiuserių džiaugsmų, pagyvenusių komunistų cenzūros vertinamas kaip amoralus. TNT pirmoji ėmė rodyti rusų situacijų komedijas ir prastas pokalbių laidas, panašias į Džerio Springerio šou. Ryte rydama vakarietiškas idėjas televizija per metus sukuria daugiau visokio pobūdžio laidų nei Vakarai per dešimtmetį. Daugelis protingų miesto žmonių perbėga į pramoginius kanalus ir žurnalus blizgiais viršeliais, nes čia neverčia užsiimti propaganda, tik griaunamąja veikla. Jie negali užsiimti realia politika, nes čia yra laisva nuo žinių zona. Daugumai patinka tokie mainai: visiška laisvė už visišką tylą.

– Norime sužinoti, ką iš tiesų galvoja jaunoji karta, Piiitrrr.

– Kas juos jaudina, Piiitrrr.

– Ekrane norime matyti tikrus žmones, tikrus didvyrius, Piiitrrr.

Piiitrrr. TNT prodiuserės taip mane vadina. Trys moterys. Visoms vos daugiau nei dvidešimt metų. Viena juodais kaip varno plunksnos plaukais, kita garbanota, o trečia lygiais plaukais. Jos nuolat užbaigia viena kitos sakinius. Galėtų mane vadinti rusišku vardu Piotras, bet joms geriau patinka *Piiitrrr*, nes tai skamba angliškiau. Aš esu jų vakarietiškos vitrinos manekenas, joms tai padeda sukurti įsivaizduojamą vakarietišką visuomenę. Aš, savo ruožtu, apsimetu esąs daug garsesnis prodiuseris, nei esu iš tiesų. Pradedame nuo pirmos TNT dokumentinių filmų serijos. Man prireikia tik 30 minučių pirmam užsakymui gauti: *Kaip ištekėti už milijonieriaus (aukso ieškotojo vadovas)*. Manau, kad galėjau gauti tris filmus, jei būčiau pasistengęs. Londone ar Niujorke, kad išjudintum tokį projektą, reikėtų ne vieno mėnesio, bet TNT yra remiama „Gazprom“, Rusijos valstybinės energetikos monopolijos, šiuo metu didžiausios dujų kompanijos. Iš tiesų, ne tik dujų; tai apskritai didžiausia pasaulio kompanija. Taškas.

## Be kompleksų

„Verslo teorija mus moko vienos svarbios pamokos, – sako dėstytoja. – Visada kruopščiai ištyrinėkite vartotojų porei-

kius. Taikykite šį principą, kai ieškote turtingo vyro. Laikykitės vienos svarbios taisyklės per pirmąjį pasimatymą: niekada nekalbėkite apie save. Klausykitės jo. Juo žavėkitės. Sužinokite, kokių turi norų. Sužinokite, kokie mėgstami užsiėmimai, ir atitinkamai pasikeiskite."

Aukso ieškotojų akademija. Būrys rimtų blondinių rūpestingai konspektuoja. Surasti pagyvenusį turtingą gerbėją yra menas, profesija. Akademija – tai dirbtinio marmuro salės su dideliais veidrodžiais ir auksaspalviais ornamentais. Šalia mokymosi klasės yra SPA ir grožio salonas. Iš pradžių gali nueiti į auksakasių pamoką, paskui į grožio saloną ar soliariumą. Dėstytoja keturiasdešimties su trupučiu raudonplaukė, psichologijos magistrė, įkyriai besišypsanti ir kalbanti aukštu, manieringu balsu, panelė Džina Brodė, trumpu sijonėliu.

– Niekada nesipuoškite brangiais papuošalais per pirmąjį pasimatymą. Vyras privalo galvoti, kad esate neturtinga. Tegu jis užsinori nupirkti jums brangenybių. Atvažiuokite senu automobiliu: tegu jis panori jums nupirkti geresnį.

Studentės viską tvarkingai užsirašinėja. Jos sumokėjo maždaug po 600 svarų už savaitės mokslus. Tokių „akademijų" Maskvoje ir Sankt Peterburge yra daugybė. Jos vadinasi, pavyzdžiui, *Geišų mokykla* arba *Kaip tapti tikra moterimi.*

– Nuvažiuokite į turtingą miesto rajoną, – tęsia dėstytoja. – Atsistokite kur nors su žemėlapiu ir apsimeskite, kad pasiklydote. Galbūt prie jūsų prieis turtingas vyras padėti.

– Man reikia tvirtai ant kojų stovinčio vyro, su kuriuo pasijusčiau saugi, lyg už mūro, – sako Oliona, neseniai

baigusi akademiją. Ji naudoja paralelinę aukso ieškotojų kalbą (mintyse turtingo vyro poreikis). Šiaip jau Oliona su manimi net nekalbėtų, nes yra iš tų nepasiekiamų merginų, kurios atbaido vyrą vienu mirktelėjimu, bet kadangi aš ją parodysiu televizijos laidoje, viskas keičiasi. Šou vadinsis *Kaip ištekėti už milijonieriaus.* Maniau, kad bus sunku prakalbinti Olioną, kad ji drovėsis, bet viskas atvirkščiai: ji nekantrauja papasakoti pasauliui apie save; auksakasių gyvenimas tapo vienu populiariausių šalies mitų. Knygynai pilni knygų su patarimais, kaip nutverti milijonierių. Rubuilis sąvadautojas Piteris Listermanas yra televizijos žvaigždė. Jis savęs nevadina sąvadautoju (nes tai nelegalu), vadina „piršliu“. Merginos jam moka už tai, kad supažindintų su turtingais vyrais. Turtingi vyrai moka už tai, kad juos supažindintų su merginomis. Jo agentai, paaugliai berniukai, medžioja merginas geležinkelio stotyse. Jie ieško ilgakojų, lieknų jaunų merginų, atvykusių į Maskvą susikurti kokio nors gyvenimo. Listermanas tas merginas vadina savo „viščiukais“ ir pozuoja su skrudinto viščiuko kebabais. Reklamoje parašyta: „Ateikite pas mane, jei ieškote viščiuko“.

Oliona gyvena mažame, prabangiame naujame bute, su nervingu mažu šuniuku. Butas yra vienoje iš pagrindinių gatvių, vedančių į milijonierių kvartalą Rubliovką. Turtingi vyrai čia apgyvendina meilužes, kad galėtų užšokti pas jas pakeliui į namus. Oliona pirmąkart atvyko į Maskvą iš Donbaso, Ukrainos angliakasių rajono, kurį tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtais metais užvaldė mafijos bosai.

Jos mama buvo paprasta kirpėja. Oliona mokėsi tos pačios profesijos, bet maža mamos kirpyklėlė bankrutavo. Oliona atvažiavo į Maskvą, būdama dvidešimties metų, beveik tuščiomis rankomis ir pradėjo karjerą kaip kazino šokėja *Auksinėse mergaitėse.* Ji šoko puikiai ir čia sutiko turtingą gerbėją. Dabar uždirba tiek, kiek paprastai uždirba meilužė Maskvoje. Išlaiko 2500 svarų per mėnesį kainuojantį butą, automobilį ir du kartus per metus išskrenda savaitės atostogų Turkijoje ar Egipte. Kai grįžta, lankstus, įdegęs kūnas priklauso meilužiui, kada tik jis užsinori, dieną ar naktį, jis visada tam pasiruošęs.

– Jums reikėtų pamatyti vietinių merginų akis, kai grįžtu namo. Jos man mirtinai pavydi, – sako Oliona. – „Ak, tavo akcentas pasikeitė. Dabar kalbi kaip maskvietė“, – sako jos. – Et, velniop jas, aš didžiuojuosi savimi.

– Ar galėtum kada nors sugrįžti namo?

– Niekada. Tai reikštų, kad pralaimėjau. Grįžau pas mamą.

Jos gerbėjas, „cukrinis tėtušis“, pažadėjo nupirkti naują automobilį prieš tris mėnesius, bet vis dar nenuperka, todėl Oliona jaudinasi, kad gal ji jam nusibodo.

– Viskas, ką matote šiame bute, yra jo; mano čia nieko nėra, – sako Oliona, nužvelgdama butą lyg scenines dekoracijas, lyg bute gyventų kažkas kitas.

Tą minutę, kai nusibos savo meilužiui, ji bus išmesta į gatvę. Vėl atsidurs gatvėje su nervingu mažu šunyčiu ir daugybe blizgučiais nusagstytų suknelių. Todėl Oliona jau ieško naujo „cukrinio tėtušio“ (tiesa, Rusijoje jie vadinami

ne „cukriniais tėtušiais", bet „rėmėjais"). Štai kam sukurta *Aukso ieškotojų akademija* suaugusiesiems.

– Kaip jūs galite susitikti su kitais vaikinais? – klausiu. – Argi dabartinis rėmėjas jūsų nekontroliuoja?

– Žinoma, kontroliuoja, todėl turiu būti atsargi. Vienas iš jo apsaugininkų mane tikrina, bet daro tai subtiliai; atsiranda pas mane su pirkiniais. Tačiau žinau, kad jis tikrina, ar pas mane nebuvo kitų vyrų. Kadangi tą daro taip subtiliai, galvoju, jog tai miela. Kitoms merginoms būna daug blogiau. Jas seka kameros, privatūs sekliai.

Olionos medžioklės plotai yra klubai ir restoranai, sukurti beveik vienam tikslui – susirasti rėmėjų. Vyrai čia ieško merginų, o merginos – rėmėjų. Vaikinai čia vadinami *forbesais* (lyg būtų iš *Forbes* turtuolių sąrašo), o merginos *tiolkomis, telyčiomis.* Tai tikras turgus: kiekvienam *forbesui* čia tenka dešimtys, ne, šimtai *telyčių.*

Vakarą pradedame *Galerijoje.* Kitoje gatvės pusėje yra raudonų plytų pastatas, vyrų vienuolynas, atrodantis lyg vandenyno laineris sniege. Prie restorano keturiomis eilėmis sustatyti juodi automobiliai, ant siauro šaligatvio ir ant bulvaro. Šalia jų rūko niūrių žvilgsnių apsaugininkai, laukiantys restorane sėdinčių savo šeimininkų. *Galeriją* sukūrė Arkadijus Novikovas: jo restoranai yra *ta vieta* Maskvoje, į kurią verta nueiti (jis taip pat aptarnauja Kremlių). Kiekvienas restoranas yra kito profilio: Vidurio Rytų, Azijos. Čia nėra labai daug dirbtinių imitacijų, tiesiog tam tikro stiliaus užuominos. *Galerija* yra tikras koliažas iš kolonų, chromuotų juodų staliukų, indiškų

ornamentų medžiaga iš Britanijos išmuštų sienų. Staliukai apšviesti TV prožektoriais. Sėdimos vietos išdėstytos taip, kad galėtumėte matyti žmones, sėdinčius kituose kampuose. Pagrindinis eksponatas čia yra moterys. Jos sėdi prie baro ir užsisako tik buteliuką *Voss* vandens, kad išprovokuotų *forbesą* užsakyti stipresnio gėrimo.

– Cha, jos tokios naivios, – sako Oliona. – Visi seniai žino šį triuką.

Oliona užsisako kokteilį ir sušių.

– Aš visuomet apsimetu, kad man nieko nereikia iš vyrų. Tai juos užkabina.

Vidurnaktį Oliona pereina į ilgiausiai veikiantį klubą. Kavalkados juodų (visada juodų) šarvuotų *Bentley* automobilių ir *Mersedesų* lyg kirminų šliaužia prie įėjimo. Prie durų ant juodo ledo slidinėja daugybė aukštakulnių batelių, bet merginos kažkaip sugeba išlaikyti pusiausvyrą. (Ak, baleto šokėjų nacija!) Tūkstančiai platininių blondinių karčių krinta ant ilgalaikio įdegio nugarų, drėgnų nuo sniego. Žiemiškame ore aidi tūkstančiai aimanų, išsprūdusių pro papūstas lūputes, maldaujančias įleisti vidun. Tai vyksta ne dėl mados, ne dėl to, kad išsiskirtum iš kitų, viskas yra dėl darbo. Šis vakaras yra vienintelė galimybė merginoms pašokti ir pažvelgti, kas dedasi už paprastai neperžengiamo pinigų, privačios armijos ir saugumo barjero. Vieną vakarą per savaitę labiausiai padalytas miestas šiauriniame pusrutulyje, kuriame turtingiausieji gyvena už tvoros savo atskiroje, šilkinėje civilizacijoje, atveria šliuzą į rojų. Tada merginos grūdasi prie to šliuzo, paskui juo šliaužia, puikiai žinodamos, kad bus atidarytas tik

vieną naktį, o paskui vėl užsidarys, palikdamas jas bjauriojoje Maskvoje.

Oliona nužingsniuoja į eilės pradžią. Ji yra VIP sąraše. Kiekvienų metų pradžioje sumoka tvarkdariui keletą tūkstančių dolerių, kad būtų tikra, jog jis ją visuomet įleis vidun. Tai būtini mokesčiai jos profesijoje.

Viduje klubas atrodo lyg barokinis teatras, su šokių aikštele viduryje ir ložių eilėmis prie sienos. *Forbesai* sėdi pritemdytose ložėse (už tą malonumą jie moka dešimtis tūkstančių dolerių), o Oliona ir šimtai kitų merginų šoka apačioje, kartais mesdamos patyrusius žvilgsnius į ložes, su viltimi būti pakviestos į jas. Ložės skendi tamsoje. Merginos tiksliai nežino, kas ten sėdi; jos flirtuoja su šešėliais.

– Tiek daug aštuoniolikmečių alsuoja man į kaklą, – pastebi Oliona. Jai tik dvidešimt dveji metai, bet tai beveik galas Maskvos meilužei. – Žinau, kad man netrukus reikės nuleisti kartelę, – sako ji man greičiau linksmai nei išsigandusi. Dabar, kai Oliona pasitiki manimi, pastebiu, kad ji visai kitokia, nei maniau. Ne stiprus, o lengvas nealkoholinis gėrimas. Jai viskas yra žaidimas. Matyt, tai ir yra jos sėkmės paslaptis: kambarys linksmesnis, kai ji čia.

– Žinoma, aš vis dar tikiuosi nutverti tikrą *forbesą*, – sako ji, – bet jei atsitiks blogiausia, pasitenkinsiu kokiu bukagalviu milijonieriumi iš provincijos ar nuobodžiu emigrantu. Arba kokiu šlykščiu seniu.

Niekas nežino, kas ateityje laukia aukso ieškotojų; tai pirma karta tų, kurie tokį gyvenimą laiko karjera. Olionos

praeityje – mafijos valdomas angliakasių miestas ir dievai žino kas ateityje; ji kvatoja ir šoka virš bedugnės.

Akademijoje tęsiasi pamokos.

– Šiandien mokysimės, kaip gauti dovanų, – sako dėstytoja studentėms. – Kai norite gauti dovanų iš vyro, atsistokite jam iš kairės, jo iracionalios, emocinės pusės. Dešinė yra racionalioji pusė. Iš dešinės reikia stovėti, jei aptarinėjate verslo planus. Bet jei norite dovanos, įsitaisykite iš kairės. Jei vyras sėdi, pasilenkite prie jo, kad galėtų pamanyti esąs už jus aukštesnis, o jūs tik vaikas. Suspauskite makšties raumenis. Taip, makšties. Nuo to išsiplės jūsų akių vyzdžiai ir atrodysite patrauklesnė. Jei jis pasakys ką nors, linktelėkite; tas linktelėjimas sukels jam norą su jumis sutikti. Galiausiai, kai prašysite automobilio, suknelės ar ko benorėtumėte, glostykite jam ranką. Švelniai. Dabar pakartokite: pažvelkite! Linktelėkite! Paglostykite!

Merginos vieningai skanduoja:

– Pažvelkite! Linktelėkite! Paglostykite!

(„Jos galvoja, kad kažką laimėjo, kai gauna iš mūsų suknelę, – pasakė man vienas pažįstamas milijonierius, kai papasakojau jam apie paskaitas akademijoje – Kartais leidžiu joms laimėti. Bet klausyk: ką jos apskritai galėtų paimti iš mūsų, išskyrus tai, ką joms leidžiame?“ „Žinai, kaip jas vadinu? – klausia kitas. – Vadinu jas žuvėdromis, tomis jūrų žuvėdromis, kurios sklando virš šiukšlių konteinerių. Jų ir balsai kaip žuvėdrų, kai mala liežuviu prie baro. *Kar kar! Kar kar!* Žuvėdros! Juokinga, tiesa?“

Betyrinėdamas šou, susipažįstu su vis daugiau akademijų absolvenčių. Nataša gerai kalba vokiškai. Ji dirba vertėja, kai atvyksta verslininkai. Vertimų agentūra ieško vertėjų „be kompleksų“: tai slaptas kodas, reiškiantis, kad gali tekti aptarnauti klientą ir lovoje. Visuose skelbimuose, kad ieškoma sekretorių ar asmeninių asistenčių, yra prierašas labai mažomis raidėmis – „be kompleksų“. Ta frazė pažeminimą kažkaip paverčia asmenine laisve. Nataša dirba Vokietijos energetikos bosui. Tikisi, kad išsiveš ją į Miuncheną.

– Rusų vyrai yra visiškai sugadinti didžiulių pasirinkimo galimybių; su vakariečiais daug paprasčiau, – sako ji nuoširdžiai, lyg atlikinėtų mokslinį tyrimą. – Tačiau su vakariečiais yra kita problema – jie neperka dovanų, niekada nemoka už pietus. Su mano vokiečiu reikės gerokai padirbėti.

Lena nori būti popžvaigždė Maskvoje. Tokios merginos žinomos kaip dainuojančios „apatinės kelnaitės“: tai talento neturinčios, bet turinčios turtingus rėmėjus merginos. Lena puikiai žino, kad nemoka dainuoti, bet taip pat žino, kad tai neturi reikšmės.

– Iš viso nesuprantu, kaip galima dirbti po 24 valandas septynias dienas per savaitę kokiame nors biure. Toks darbas yra pažeminimas. Vyras yra liftas į viršukalnę ir aš galvoju tuo pasinaudoti.

Raudonplaukė dėstytoja, verslo magistrė, tam pritaria:

– Feminizmas yra blogas dalykas. Kodėl moteris turi žudytis darbe? Tai vyro vaidmuo. Mes turime tobulintis moteriškume.

– O kaip jūs? – klausiu, kai studentės išeina iš klasės. – Jūs dirbate akademijoje ir taip užsidirbate pragyvenimui.

Dėstytoja nusišypso ir keičia temą.

– Aš dar ketinu atidaryti kovos su senėjimu kliniką, gal norėtumėte ir ją nufilmuoti?

Paskaitos vyksta toliau. Dėstytoja ant baltos lentos nupiešia pyragą, kurį padalija į tris dalis.

– Vyrai yra trijų rūšių, – sako ji studentėms. – Kūrėjai. Analitikai. Šie mūsų nedomina. Mums reikia „valdytojų“, – ji pakartoja visiems žinomą frazę. – Vyrų, už kurių jausitės kaip už mūro sienos. Visos žinome, kaip juos atpažinti. Tai stiprūs, tylūs vyrai, vilkintys tamsius kostiumus. Jų balsai stiprūs. Jei ką sako, tą iš tiesų turi galvoje. Šiems vyrams patinka kontroliuoti. Jiems nereikia stiprių moterų. Jie jau sotūs to. Jie nori merginų, kurios būtų gražios gėlės.

Ar būtina paminėti, kad Oliona augo be tėvo. Kaip ir Lena, Nataša ir visos kitos aukso ieškotojos, kurias sutikau. Visos neturėjo tėvo. Našlaičių, aukštakulnių mergaičių, kurios ieško ne tik „cukrinių tėtušių“, bet ir tikro tėvo, karta. Štai kas juokinga apie Olioną ir kitas studentes: jos gudrumas siejasi su pasakų fantazijomis apie carą, kuris šiandien, rytoj ar poryt nuskraidins ją reaktyviniu lėktuvu į savo *Maybach* karalystę. Ir, žinoma, prezidentas įkūnija tą įvaizdį. Visos nuotraukos, kuriose pusnuogiai, bemarškiniai vyrai medžioja tigrus ar ruošiasi harpūnu[1] nudurti banginį, iš esmės yra meilės laiškai daugybei

[1] Harpūnas – įrankis, skirtas dideliems jūros žinduoliams (banginiams, ruoniams) medžioti (vert. past).

betėvių merginų. Prezidentas būtų pagrindinis „cukrinis tėtušis“, pagrindinis gynėjas, su kuriuo galėtum jaustis lyg už mūro sienos.

Kai vėl susitinku su Oliona jos bute, ji išsitraukia Puškino kūrinių tomą. Tą naktį klube susitiko *forbesą*, kuris mėgsta literatūrą. Dabar ji atmintinai mokosi posmus iš *Eugenijaus Onegino*:

*Ką mylėti, kuo tikėti,*
*Kuo mes galime pasitikėti?*
*Kieno darbai galiausiai*
*Atitiks jų kalbas?*
*...Niekada netikėk iliuzijomis*
*Ir nešvaistyk tuščiai jėgų,*
*Mylėk save ir rūpinkis tiktai savim...*

– Padeklamuosiu jam šias eilutes, kai jų mažiausiai tikėsis, – ji mirkteli akį, norėdama pademonstruoti savo sumanumą.

*Forbesas* jau paskraidino Olioną privačiu lėktuvu.

– Ar galite įsivaizduoti: jame galima rūkyti, gerti, užsikelti kojas ant kitos sėdynės. Jokių saugos diržų! Laisvė! Visa tai tiesa, iš tiesų gali būti toks gyvenimas; ne tik filmuose!

Ji sutiko *forbesą*, kai nuėjo į VIP kambarį.

– Jis gražus kaip Dievas, – sako man Oliona. Iš susijaudinimo ji šnabžda. – Jis dalijo po šimtą dolerių merginoms už čiulpimą. Tai tęsėsi visą naktį. Tik įsivaizduokite, kokia jo ištvermė! Vargšelės merginos, juk jos tai daro ne vien dėl pinigų; kiekviena iš jų tikisi, kad jas prisimins, kad yra ypatingos, todėl labai stengiasi. Žinoma, aš atsisakiau, kai jis

man tą pasiūlė: aš ne tokia kaip *jos*... Dabar mes susitikinėjame. Palinkėkite man sėkmės!

Oliona niekada neprisipažins, kad yra prostitutė. Yra aiškus skirtumas tarp jos ir jų: prostitutės privalo užsiimti seksu su tuo, su kuo lieps sąvadautojas, Oliona medžioja pati.

– Kartą, kai dirbau šokėja, šefas man liepė važiuoti namo su vienu klientu. Tai buvo pastovus klientas. Įtakingas. Storas. Nelabai jaunas. „Ar tikrai privalau važiuoti su juo?“ – paklausiau šefo. „Taip.“ Tada nuvažiavau su tuo seniu į viešbutį. Kai jis nematė, įmečiau į jo gėrimą *rufinolio* ir pabėgau.

Oliona tai pasakoja didžiuodamasi. Tai rodo jos išskirtinumą.

– O kaip meilė? – klausiu Olionos. Jau vėlu; aš užrašinėju interviu jos bute. Geriame tirštą, saldų *Prosecco.* Jos mėgstamiausią gėrimą. Nervingas mažas šuniukas knarkia prie sofos.

– Mylėjau savo pirmą vaikiną namie, Donbase. Jis buvo vietinis autoritetas. *Autoritetas* – gražus žodis banditui pavadinti.

– Kodėl jūs išsiskyrėte?

– Jis kariavo su kita gauja. Ta gauja pasinaudojo manimi, kad prie jo prisikastų. Kartą stovėjau prie kampinio namo. Atrodo, laukiau tramvajaus. Staiga du stambūs vyrai sugriebė mane ir ėmė grūsti į automobilį. Spardžiausi ir rėkiau, bet jie paaiškino praeiviams, kad esu girta jų draugė. Niekas nenorėjo turėti reikalų su tokiais tipais. Jie nuvežė mane į butą. Pririšo rankas prie kėdės ir taip laikė visą savaitę.

– Ar jie jus prievartavo?

Oliona siurbčioja saldų *Prosecco.* Šypsosi. Ji vis dar apsivilkusi blizgančia suknele. Nusiavė aukštakulnius ir

įsispyrė į rausvas, pūkuotas šlepetes. Rūko plonas, kvapnias cigaretes. Ji apie viską kalba dalykiškai, netgi linksmai: tai lyg labai blogos, bet šiek tiek juokingos darbo dienos istorija.

– Pakaitomis. Visą savaitę. Kartkartėmis vienas iš jų išeidavo žuvies ir degtinės. Visas kambarys smirdėjo žuvimi ir *vodka*. Puikiai prisimenu tą kambarį. Jis buvo gana tuščias – medinis stalas, svarmenys, mankštos suolas: tarp pasidulkinimų jie kilnojo svarmenis. Ant sienos buvo sovietinė vėliava. Spoksojau į ją, kai mane dulkino. Galiausiai vienas iš jų manęs pasigailėjo. Kai kitas išėjo degtinės, jis mane paleido.

– O jūsų autoritetas? Kaip jis sureagavo?

– Kai papasakojau, kas atsitiko, jis įniršo, pažadėjo juos užmušti. Vėliau gaujos susitaikė ir tuo viskas pasibaigė. Jis taip nieko ir nepadarė. Tuos vyrus matydavau dažnai. Tas, kuris mane paleido, netgi atsiprašė. Kitas kiekvieną kartą kvailai išsišiepdavo. Taigi, aš išvažiavau iš to miesto.

Kai baigiame pokalbį, Oliona labiau susimąsčiusi nei kada nors anksčiau.

– Ar galite savo programoje neminėti, kas atsitiko tame kambaryje?

– Žinoma. Tai gali būti pavojinga.

– Pavojinga? Ne, ne dėl to. Bet aš atrodyčiau liūdna. Depresuojanti, o aš nenoriu, kad žmonės mane tokią matytų. Žmonės mane įsivaizduoja trykštančią džiaugsmu. Tai gerai.

Jaučiuosi blogai, kad priverčiau ją kalbėti apie tai, kas vyko praeityje.

– Atsiprašau, kad sužadinau prisiminimus. Nenorėjau. Tikriausiai siaubinga visa tai prisiminti.

Oliona tik gūžteli pečiais.

– Nieko tokio, tai visai normalu. Visoms merginoms taip būna. Nieko ypatingo.

Olionos santykiai su Puškiną mėgstančiu *forbesu* ilgai nesitęsė.

– Iš pradžių maniau, kad jam reikia kalės, todėl vaidinau tą vaidmenį. Dabar jau nesu tikra, kad to reikėjo. Galbūt jam reikia mielos mergaitės. Žinote, kartais aš pati sutrinku ir nežinau, kas esu, maloni mergaitė ar kalė.

Ji kalba ne liūdnai, o kaip visada abejingai, lyg kalbėtų apie trečią asmenį. Kada beieškočiau liūdesio šešėlio Olionoje, jis kažkur pranyksta. Kaip laidos vedėjas, turėčiau surasti plyšį, patraukti už emocijų sverto, kad subyrėtų išorinis fasadas, ji palūžtų ir imtų raudoti, bet ji tik pasisuka, nusišypso ir sublizga visomis spalvomis. Oliona nebijo skurdo, pažeminimo. Jeigu praras rėmėją, pradės viską iš naujo, iš naujo atras save ir paspaus mygtuką „*Taip*".

Penktą valandą ryto klubai atgyja; *forbesai* išlenda iš savo ložių, šypsodamiesi ir siūbuodami, nes įkaušę. Visi apsirengę vienodai, brangiais dryžuotais šilkiniais marškiniais, sukištais į dizainerių džinsus, įdegę, putlūs, žvilgantys nuo pinigų ir pasitenkinimo. Šokių aikštelėje jie prisijungia prie *telyčių*. Dabar jau visi pavargę ir šoka suprakaitavę lyg sulėtintame filme. Jų žvilgsniai mieli, paprasti, supratingi, lyg visiems būtų nukritusios kaukės ir viskas, kas vyksta, tėra vienas didelis pokštas. Dabar supranti, kokie lygūs *forbesai* su merginomis.

Jie visi išlindę iš to paties sovietinio pasaulio. Naftos geizeris nubloškė į finansiškai skirtingus pasaulius, bet jie vis dar puikiai supranta vieni kitus. Jų mieli, paprasti žvilgsniai, atrodo, sako, kad visas šis maskaradas yra labai linksmas, nes visai neseniai visi gyveno komunaliniuose butuose, giedojo sovietinį himną ir galvojo, kad *Levis* džinsai bei pieno milteliai yra prabangos viršūnė. Dabar jie važinėja liuksusiniais automobiliais, skraido lėktuvais ir geria tirštą *Prosecco.* Ir nors daugelis vakariečių man sako, kad rusai apsėsti pinigų, manau, jie klysta. Pinigai ant rusų pažiro taip greitai, kaip blizgučiai kalėdinėje dekoracijoje, ir jie atrodo tokie nerealūs, kad jų kaupti nereikia, o reikia mėtyti lyg plunksnas pagalvių mūšyje ar pjaustyti kaip papjė mašė į įvairias, greitai kintančias kaukes. Penktą ryto muzika groja vis greičiau ir ritmingame gaudesyje snieguotą naktį *telyčios* tampa *forbesais*, o *forbesai* virsta galvijais, judančiais taip greitai, kad vos pastebi save šviesos blyksniuose šokių aikštelėje. Vaikinai ir merginos žiūri į save ir galvoja: „Ar tai tikrai atsitiko man? Ar čia *aš*? Su visais tais *Maybach* automobiliais, prievartavimais, banditais, masinėmis kapavietėmis, prabangiais butais palėpėse ir žvilgančiomis suknelėmis?“

## Mūsų laikų herojus

Esu TNT susirinkime, kai suskamba mano telefonas. Ekranėlyje parašyta *nežinomas numeris*, o tai gali reikšti svarbią žinutę iš namų. Aš atsiprašau ir išeinu į koridorių, atsistoju

po neoniniu šūkiu „Pajuskite mūsų meilę!“ Kai atsiliepiu, kažkas kitame gale ilgai tyli. Garsiai kvėpuoja. Paskui nusijuokia šiurkščiu, švilpiančiu juoku.

– Piiitrrr. Ar pažįsti mane? Tai Vitalijus Djomočka. Noriu tavo paslaugos. Ar gali padaryti man paslaugą? Mažytę paslaugą?

Vitalijus moka taip prašyti, kad būna nepatogu pasakyti „ne“.

– Žinoma.

– Atvažiuok į D stotį. Atsivežk kamerą. Ne kokią nors mažą, o tikrą kamerą. Sutarta?

– Žinoma...

Vakare važiuoju į D stotį. Kelionė lėtu priemiestiniu traukiniu truks apie valandą. Šitie traukiniai yra viena prasčiausių transporto priemonių Rusijoje: juose pilna nuskurdusių žmonių iš priemiesčių, pardavėjų, policininkų ir valytojų, kurie kasdien važiuoja į didmiestį, kad pabūtų arti rankinių laikrodžių iš platinos ir *Porsche* automobilių vien tam, kad kiekvieną vakarą vėl būtų nublokšti į tamsius priemiesčius. Darbo drabužius vežasi sukimštus į plastikinius maišelius, sėdi šaltame traukinyje gurkšnodami drungną alų. Suolai mediniai, labai nepatogūs sėdėti, todėl visą laiką sukinėjuosi ir svarstau, ką Vitalijus galėtų veikti D stotyje. Tai visiškai jam nebūdinga vieta, bet praėjo nemažai laiko nuo to, kai paskutinį kartą bendravome.

Kažkada Vitalijus Djomočka buvo banditas. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtaisiais žodis *rusas* ir žodis *banditas* buvo beveik sinonimai, bet kai į Kremlių užkopė

prezidentas, banditų era pasibaigė. Slaptosios tarnybos pačios ėmė kovoti su organizuotu nusikalstamumu; nusikaltėliai niekaip negalėjo su jomis varžytis. Kai kurie iš jų tapo Dūmos deputatais, kad išsaugotų pinigus, o kiti tiesiog paprastais verslininkais. Sibire Vitalijus Djomočka turėjo kitų planų: jis norėjo režisuoti filmus. Surinko savo komandą. „Daugiau nebus jokių stambių automobilių vagysčių ir verslininkų prievartavimų, – pasakė jis jiems, – statysime filmus apie save ir patys juose vaidinsime."

Nė vienas iš jų nieko neišmanė apie filmų kūrimą. Jie niekada negirdėjo apie montažą, parengiamąjį maketą ar kameros judesius. Nebuvo jokios filmų kūrimo mokyklos, į kurią būtų galėję nueiti, nei žymaus režisieriaus, kuris būtų galėjęs jiems vadovauti. Pats Vitalijus sugalvojo, kaip kurti filmus. Jis daugelį kartų peržiūrėjo tuos pačius klasikinius filmus, ištyrinėjo visus kadrus, visus siužeto posūkius. Vitalijus neturėjo jokio rašytinio scenarijaus. Tokio reikėjo tik mulkiams. Visi aktoriai scenas mokėjo atmintinai. Jie nenaudojo nei grimo, nei kaskadininkų; patys šokinėjo nuo aukštų pastatų ir daužė nuosavus automobilius. Visas ekrane matomas kraujas buvo tikras; jeigu neužtekdavo iš žaizdos tekančio kraujo, Vitalijus įdurdavo adatą į veną, pritraukdavo kraujo į švirkštą ir juo išsiterliodavo. Šaunamieji ginklai ir kulkos taip pat buvo tikri, ir kai jie filmuodavo susišaudymą bare, baras būdavo iš tiesų nuniokojamas.

Galiausiai buvo sukurtas epinis, šešių valandų mini serialas *Specas* (reikia suprasti *specialistas*). Kai buvo baigtas,

autoriai banditai savotiškai suprato jo platinimą. Jie tiesiog nueidavo į vietinę televizijos studiją ir liepdavo televizijos vadovams rodyti jų filmą, nes kitaip... Niekas nesiginčydavo. Filmas buvo labai garsiai įgarsintas, kai kurie kadrai netinkamai sumontuoti, bet vis dėlto Vitalijus kažką sukūrė. Filmas turėjo siužetą, veiksmą, buvo įdomus. Tai buvo tikra sensacija. Vitalijus tapo Sibiro žvaigždė.

Kai pirmąkart susitikau su Vitalijumi, jis buvo šlovės viršūnėje ir atvyko į Maskvą dalyvauti pokalbių laidose ir surasti pinigų kitam dideliam filmui. Aš tuo metu dirbau amerikiečių dokumentinių filmų režisieriaus asistentu ir mes mėginome įtikinti Vitaliją, kad leistų sukurti dokumentinį filmą apie jį. Susitarėme susitikti vienoje iš naujų Maskvos kavinių. Nedidelis vidaus fontanas sklaidė šviesą. Fone grojo muzika. Aukštas, liesas, švariai nusiskutęs Vitalijus atrodė šiurpiai panašus į prezidentą, lyg blogesnis ir aukštesnio ūgio dvynys. Apsivilkęs išlygintu dizainerių treningu. Gėrė kapučino kavą ir tvarkingai sausino lūpas sulankstyta servetėle, stengėsi, kad ant lūpų neliktų putų.

Jis vadino kavą „kapušino" ir gėrėjosi tuo žodžiu. Išbarė padavėją už nešvarų šaukštelį.

– Ar jūs visada norėjote tapti banditu? – paklausėme.

– Visada žinojau, kad galiu *daugiau* nei kiti žmonės. Greičiau bėgti, aukščiau šokti, geriau šaudyti. Tiesiog daugiau.

Jis kalbėjo didingu tonu, su pauzėmis tarp trumpų sakinių. Jo elgesys buvo labai santūrus. Negėrė alkoholio, nerūkė ir išbarė mane už keiksmažodžius. Kažkada buvo

narkomanas, bet nustojo vartoti narkotikus. Juokėsi lėtai, prikimusiu balsu ir iš keisčiausių dalykų (žodis *latte* jį nuteikė labai linksmai). Reikėjo ne vienos savaitės, kad pavyktų suorganizuoti susitikimą; susitardavome dėl datos, bet paskutiniu momentu Vitalijus vis sulaužydavo susitarimą. Tai mus nervino ir vargino. Laikui bėgant supratau, kad tai jo taktika, būdas vynioti mus aplink pirštą.

– Kodėl panorote kurti filmus?

– Praleidau aštuonerius metus kalėjime. Kalėjime dažnai žiūrėjau televizorių. Mačiau daug laidų apie policininkus ir plėšikus. Jose buvo rodomas mano gyvenimas, mano pasaulis. Viskas buvo labai dirbtina. Mūšiai netikri. Nusikaltimai netikri. Ką aktorius gali žinoti apie banditus? Nieko. Tik aš galėjau papasakoti savo istoriją.

Vitalijaus mini serialas parodė jo nusikaltėlišką gyvenimą labai detaliai. Smurtinėje pompastikoje jis buvo modernusis Dikas Turpinas, tikras kelių plėšikas. Slėpdavosi pakelės krūmynuose ir laukdavo vilkiko su naujutėliais *Mitsubishi* ar *Toyota* automobiliais, tiesiai iš Japonijos. Paskui užsitraukdavo ant veido skarelę, išsitraukdavo nupjautavamzdį šautuvą ir išeidavo į kelio vidurį. Atsistodavo praskėtęs kojas, šautuvą laikydamas prie šlaunų, vienas viduryje kelio ir žiūrėdavo tiesiai į atvažiuojantį vilkiką. Vilkikai visada sustodavo ir visi automobiliai likdavo jam. Jei vairuotojas priešindavosi, Vitalijus jį sumušdavo. Televizija mėgavosi šiomis smurto scenomis. Dialogai vietomis buvo nenatūralūs (Vitalijus savo komandai neleido keiktis ekrane), bet spardymas, trypimas ir pažeminimas buvo labai tikroviški,

nes čia aktoriai banditai pasijusdavo savo stichijoje, jų veidus nušviesdavo džiaugsmas ir pyktis.

– O kaip jūsų aukos? Ar jūs kada nors jų gailėjote? – paklausė amerikietis.

Vitalijus atrodė suglumęs. Atsigręžė į mane.

– Žinoma, ne. Nė vienas, kuris taip elgiasi, negaili aukų. Arba tu kvailys, arba tikras vyras. Kvailiai užsitarnauja to, ko yra verti.

Pagrindinėje *Speco* scenoje Vitalijus užmuša kitos gaujos vadą. Filme jis ramiai prieina ir nušauna varžovą, paskui vėl ramiai nueina. Viskas įvyksta taip greitai, kad man teko atsukti filmą ir dar kartą patikrinti, kas atsitiko.

– Kiek žmonių jūs užmušėte? – paklausiau, kai padavėja nuėjo šalin.

– Galiu kalbėti tik apie vieną atvejį. Tai buvo kerštas už brolį. Aš atsėdėjau kalėjime už tai, o daugiau niekas nenorėjo su manimi turėti reikalų.

– Ar bet kas gali tapti žudiku? – paklausė amerikietis.

– Ne. Kalėjime buvo vyrų, kurie gailėjosi dėl to, ką padarė. Jie verkė, ėjo į cerkvę. Ne visi turi pakankamai vidinės jėgos tą daryti, bet aš turiu.

– Ar kada nors grįžtumėte į kriminalinį pasaulį?

Vitalijus nusišypsojo.

– Dabar mano gyvenimas susijęs su menu.

Įkalbėjome nusivežti mus į gimtąjį miestą, kad galėtume nufilmuoti, kaip jis vykdo savo kitą projektą. Turėtume išskirtinį reportažą apie besidarbuojantį banditą-režisierių, o jis turėtų reklaminį filmuką, kuris padėtų gauti lėšų.

– Šiaip turėtumėte tapti mano aukomis, – pasakė jis dalykiškai, – bet šiuo atveju būsite partneriai.

Skrydis į Usurijską, Vitalijaus gimtąjį miestą, užtruko visą dieną. Vitalijus atsilošė sėdynėje ir šypsodamasis miegojo visą kelionę. Aš kalbėjausi su kitu buvusiu banditu, Vitalijaus draugu, Sergejumi. Buvęs svarmenų kilnotojas Sergejus lėktuve užėmė dvi sėdynes. Jis nutraukė ryšius su nusikaltėliais, kai atrado Dievą: jį užmušti turėjusi kulka stebuklingai perskrodė kūną, o jis liko gyvas. Po to išvydo šviesą (su Amerikos evangelikų sekta, kuri padėjo jam atgauti sveikatą po šūvio). Sergejus linksmas, juokaujantis, šviesiaplaukis meškinas, su klausiančiomis, švelniomis, šviesiai mėlynomis akimis. Anksčiau jis prekiavo heroinu ir gabeno merginas iš Ukrainos į Europą.

– Kaip nauja, religinga jūsų asmenybė žvelgia į praeitį?

– Kai pasikrikštijau, visos mano nuodėmės buvo nuplautos, – atsakė Sergejus.

– Ar jaučiate kaltę dėl praeities veiksmų?

– Buvau demonas, bet tai taip pat buvo Dievo valia. Visos mano aukos užsitarnavo tokį likimą. Dievas baudžia tiktai blogus žmones.

Skrisdamas Sergejus mėgino rašyti filmo scenarijų. Tai turėjo būti moderni senos rusų pasakos *Tri bogatyri* versija. Trys antžmogiškos jėgos galiūnai keliauja per Rusiją tramdydami drakonus ir užpuolikus. Sergejaus versijoje *bogatyri* – buvę banditai.

Kai pagaliau nusileidome Vladivostoke (artimiausiame prie Usurijsko oro uoste), tikėjausi pamatyti Rytus; galų gale, juk

buvome už 1000 km į rytus nuo Pekino, kur Rusija priartėja prie Ramiojo vandenyno. Be Vitalijaus, šis rajonas dar garsus tigrais, tačiau viskas atrodė kaip ir kitur Rusijoje – tos pačios žalsvai rudos kalvos ir ploni, nuskurę medeliai, lyg būtume Maskvos priemiesčiuose. Oro uoste mus pasitiko Vitalijaus komanda: jauni, mandagūs vyrai, į šalis lakstančiais žvilgsniais, apsivilkę treningais, su auksiniais medalionais, tvarkingai apsikirpę, švariais nagais. Vienas iš jų Vitalijui atvarė naują džipą, lyg vasalas ponui eiklų vogtą žirgą. Be numerių.

Mus lydėjo plačiai, per abi kelio juostas, išsidėstęs kortežas. Lėkėme taip greitai, kad iš pradžių labai bijojau, o paskui mane apėmė ekstazė. Vitalijus nekreipė dėmesio į pirmąjį jam mojavusį kelių policininką, bet sustojo prie antrojo. Kai policininkas pamatė, kas važiuoja, tik mostelėjo, kad važiuotume toliau.

– Jiems geriau neturėti reikalų su manimi, – paaiškino Vitalijus.

Vitalijui visai nereikėjo sustoti, tik norėjo, kad visi žinotų: jis grįžo.

Į Usurijską įlėkėme visu greičiu, pravažiavome pro didžiulę, vėjuotą centrinę aikštę, greičiau padarytą galvojant apie karinius paradus nei apie žmones. Kino teatras, rotušė, baseinas, visi jie buvo pastatyti tuo pačiu griežtu sovietinio klasicizmo stiliumi. Platūs prospektai vedė į niekur ir pasibaigdavo ties bekrašte taiga. Tokius miestus gali pamatyti visoje senojoje sovietų imperijoje, matyt suprojektuotus kokioje nors Maskvos miestų projektavimo ministerijoje, keistus ir nejaukius.

Miestas švarus. Tylus.

– Mes, banditai, įvedėme mieste drausmę. Čia buvo pilna narkomanų, prostitučių, ilgaplaukių paauglių. Dabar jie nedrįsta rodytis viešumoje. Parodėme, kas čia valdo. Savo vyrams net rūkyti neleidžiu. Jei nors vienas iš mano vaikinų viešumoje prisigertų, gerai įkrėsčiau į kailį.

Vitalijus čia tikra įžymybė. Kai einame gatve, plačiapetės merginos trumpais sijonėliais stabteli, kad su juo nusifotografuotų. Kai sustojome prie mokyklos, vaikai pamatė jį pro langą ir išlėkė į lauką. Apsupę Vitalijų, kišo matematikos vadovėlius, namų darbų bloknotus, kad jis pasirašytų. Mokytojai geraširdiškai šypsojosi.

Vitalijaus naujas filmas buvo apie jo paauglystę, tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų metų pabaigą, kai pasirodė pirmieji banditai kartu su pirmaisiais verslininkais. Kitą dieną Vitalijus jau organizavo paauglių atranką savo vaidmeniui. Prie kultūros ir poilsio rūmų, buvusio sovietinių laikų teatro, susirinko minia jaunuolių. Tėvai paėmė sūnus iš mokyklų ir atgabeno juos į atranką jauno Vitalijaus ir jo gaujos vaidmenims.

– Noriu, kad mano sūnus žinotų istoriją, – pasakė vienas tėvas. – Banditai suvienijo šį miestą ir palaiko jame drausmę.

Vitalijus vykdė atranką repeticijų kambaryje, ant kurio sienų kabėjo Čechovo ir Stanislavskio nuotraukos. Stanislavskis sukūrė aktorių rengimo metodiką, kuri tiesiog vadinama *Stanislavskio sistema*. Vitalijus prašė berniukų tik pereiti per kambarį.

– Turite eiti kaip banditai, lyg tikrai jais būtumėte. Nesidairykite į šalis. Neatrodykite įsitempę. Įsivaizduokite, kad visi į jus žiūri. Lėtai. Eikite lėtai. Čia jūsų teritorija.

Jis išsirinko keletą berniukų. Jie labai jaudinosi. Vitalijus išrikiavo juos visus prie sienos ir peržiūrėjo, mėgindamas išsirinkti tinkamiausią vaidmeniui.

– Per žemas. Per storas. Per garsiai kalbi. O, tu tiksi, tik turėsi nusikirpti tą garbaną nuo kaktos.

Vaikinas, kurį jis išsirinko, buvo labai tylus (ir geriausiai atrodantis), vardu Mitia. Istorijos studentas vietinėje kolegijoje. Jis nerodė jokių emocijų dėl Vitalijaus vaidmens – o gal jau buvo pradėjęs vaidinti.

Vitalijus jį nusivežė į netoliese esantį parką pamokyti, kaip vaidinti.

– Ar matai ten vaikus? Tuos, kurie geria alų prie anų suolų? Noriu, kad prieitum prie jų ir lieptum nešdintis iš čia. Ir liepk susirinkti šiukšles. Elkis taip, lyg būtum šios vietos savininkas. Kalbėk tyliai. Tvirtai. Tiesiog duok nurodymus. Leisk jiems suprasti, kad yra, kas stovi už tavęs. Įsivaizduok, kad tu esi aš.

Vaikinas gerai susidorojo su užduotimi. Pauzėse tarp jo žodžių buvo galima justi grėsmę. Geriantiems berniukams jis liepė nešdintis. Kai jie jau ėjo, mestelėjo pažeminančius žodžius: „Nepamirškit susirinkti šiukšlių.“ Tai buvo panašu į Vitaliją: jis visuomet mėgino įterpti ką nors žeminančio („Ta tavo filmavimo kamera tokia maža, Piotrai, ar neturi tikros kameros?“ – vis klausdavo manęs. Arba sakydavo: „Visai nežinai, kaip imti interviu; ar man reikės tave mokyti?“).

Mitia atrodė geras vaikinas, kuris baigs universitetą ir tikriausiai darys karjerą kokioje nors valstybinėje korporacijoje, bet jo elgesys, jo stilius jau buvo tikro bandito.

– Ar manote, kad Mitia galėtų būti toks puikus banditas kaip jūs? – paklausėme.

– Jis turi potencialo, – pasakė Vitalijus, – bet jam truputį trūksta kietumo. Jo amžiuje aš jau sėdėjau kalėjime už reketą.

Nuvažiavome susitikti su Vitalijaus tėvais. Tikėjausi, kad jie padės išsiaiškinti, kodėl Vitalijus tapo toks, bet nusivyliau. Vitalijaus tėvas buvo sunkiai dirbantis fabriko darbininkas, tankų detalių suvirintojas. Jis buvo mažo ūgio, drovus ir kalbėjo apie žvejybą. Vitalijaus motina, truputį apgirtusi, bet mandagi, buvo gražiai sutvarkiusi namus. Atrodė, jog jie patys bijo Vitalijaus, o jis juos taip niekina, kad net neužėjo į butą.

– Mokykloje Vitalijus buvo padauža, – pasakė tėvas. – Labai tikėjomės, kad kalėjimas jį apramins. Manėme, kad išėjęs iš kalėjimo susiras normalų darbą ginklų fabrike, bet kai jį pamatėme, supratome, kad jis jau yra nusikaltėlių autoritetas.

Kalėjimas buvo Vitalijaus mokykla. Ši Sibiro dalis buvo pilna tokių mokyklų. Kur bepažvelgsi, visur spygliuotos vielos, stebėjimo bokšteliai, betoninės tvoros. Mes nufilmavome interviu su Vitalijumi, jam žiūrint į pirmąją savo įkalinimo vietą.

– Štai čia visko išmokau, – pasakė jis. Pirmą kartą pamačiau šiek tiek sentimentalumo. – Čia teko įrodyti, jog

esu tikras vyras, ne bailys. Čia neverki, neliežuvauji, neleidi niekam tau komanduoti. Tik pasakai, ką turi mintyse, kalbi lėtai, o jei ką nors pažadi, pažadą išlaikai.

Pirmą kartą Vitalijus kalėjime sėdėjo penkerius metus. Ten pakliuvo tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt aštuntais metais. Kai išėjo iš kalėjimo tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt trečiaisiais, pasaulis, kuriame jis užaugo, jau buvo pasikeitęs. Sovietų Sąjungos nebebuvo. Tie, kurie anksčiau buvo kažkuo, dabar tapo niekuo. Mokytojai, policininkai ir teisėjai negaudavo atlyginimų. Fabrikų darbininkai gamino šaldytuvų ir traukinių detales, kurių niekam nereikėjo. Karo veteranai tapo bepinigiais pensininkais. Kai pirmąkart sėdo į kalėjimą, tokie kaip Vitalijus buvo laikomi *špana*, padugnėmis, pasmerkti gyventi visuomenės užribyje. Dabar staiga jis pajuto, kad atėjo jo laikas.

– Kodėl turėčiau už grašius dirbti fabrike kaip mano tėvas? Tai būtų beprotybė.

Vienintelės vertybės šitame naujame Usurijske buvo automobiliai ir pinigai. Banditai galėjo tai gauti greičiau nei kiti ir tiesesniais būdais. Bet jie ne vien tik plėšė ir vogė.

Verslininkai kviesdavosi juos į pagalbą, kai reikėdavo sudaryti sandėrius (jei kuris nors iš partnerių nesilaikydavo duoto žodžio, banditai jį pašalindavo); paprasti žmonės labiau kreipdavosi į juos nei į abejingus policininkus, kai reikėdavo sugauti prievartautojus ar vagis. Banditai tapo įtakingu sluoksniu, tais klijais, kurie viską suklijuoja. Niekas nežinojo, kaip elgtis šiame naujame pasaulyje: senieji sovietiniai elgesio modeliai nebetiko, o vakarietiški dar

buvo menkai žinomi. O banditai veikė pagal jiems gerai pažįstamą kalėjimo kodeksą, kuris nepakito per *perestroiką*. Ir tai juos pavertė kažkuo daugiau nei chuliganais, kurių bijoma. Jie buvo vieninteliai žmonės toje sutrikusioje, naujojoje Rusijoje, kurie žinojo, kas jie yra ir kokias vertybes gina. Dabar, dvidešimt pirmame amžiuje, nors daugelis banditų jau nebe banditai, jų elgesio modelis daug kur prigijo.

Kai ruošėmės filmuoti Vitalijų, jis nuolat kažkur prasingdavo. Tai buvo jo įprastas triukas, kuris vertė mus jaustis, lyg sėdėtume ant adatų. Jis paskyrė savo draugą Stasą, kad mus prižiūrėtų. Stasas turėjo džipą su nedideliu kastuvėliu, prisuktu prie automobilio priekio, – bandito ženklu. Su juo buvo ir jo mergina. Ji buvo aukšta, blyškios odos, nuobodžiaujanti blondinė, kuri nušvisdavo tik tada, kai kalba pasisukdavo apie jos trikotažo kolekciją.

– Aš netgi turiu gyvatės odos tampres, – pasigyrė ji.

Stasas nuvežė mus į apžvalginę ekskursiją po Usurijską.

Miestas garsėjo didžiausiu visoje Rusijoje automobilių turgumi. Buvome prie pat jūrų kelio į Japoniją, iš kurios atplaukdavo visi *Mitsubishi* ir *Toyota* automobiliai. Turgus įsikūręs ant kalvos prie įvažiavimo į miestą. Artėjant atrodė lyg stebuklingas sidabru žvilgantis kalnas ir tik visai priartėję supratome, kad nuo naujų džipų bei kitų visureigių atsispindi saulė. Čia visi važinėjo naujausių modelių automobiliais. Galbūt jie vaikščiojo į lauko tualetą, o jų butams reikėjo remonto, bet važinėjo dideliais, juodais, žvilgančiais automobiliais. Stasas mus nuvežė į susirinkimą, kuriame vietiniai demonstravo, kaip patobulino savo automobilius.

Vienas vyrukas įsirengė automobilyje sūkurinę vonią, kitas kino teatrą. Su savo nuosavybe jie elgėsi atsargiai. Tie tvirti vyrai labai švelniai lietė savo automobilius. Stasas išsitraukė mažą dantų šepetėlį, kad nuvalytų *Land Cruiser* žibintus: jis valė juos švelniai, kantriai, lyg praustų mažą vaikelį.

Stasas dar nuvežė ant kalvų, kad galėtume pažvelgti žemyn į miestą. Iš nykstančių fabrikų vis dar rūko dūmai. Tarp kalvų buvo išsidėsčiusios kapinės su juodo marmuro antkapiais. Ant jų buvo užrašai jauniems banditams: „Buba, boksininkas“, „Borisas, Mersedesas“. Antkapiuose buvo išgraviruoti ir jų pompastiški portretai – vieno rankoje kabojo mersedeso rakteliai, kitas pozavo su mobiliuoju telefonu – lyg Egipto faraonai, išsiųsti į kitą pasaulį su savo didžiausiomis vertybėmis. Ant daugelio antkapių mirties datos sutapo; jauni vyrai žuvo tomis pačiomis tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtųjų dienomis, kai vyko gaujų karai. Tuomet buvo sunaikinta visa karta.

– Ar daug čia jūsų draugų? – paklausiau Staso.

– Daug iš mano klasės, – atsakė jis dalykiškai. – Ne vien banditų. Daugelis jų tiesiog papuolė į kryžminę ugnį.

Vakare patraukėme į restoraną *Miami*.

Lauke, prie restorano, stovėjo beveik keturių metrų aukščio plastikinė palmė. Visas miestas buvo pilnas tokių palmių; jos buvo laikomos madingomis. Restoranas *Miami* turėjo garažą automobiliams priešais pastatą ir masažo saloną rūsyje.

– Restoranas labai kompaktiškas, – paaiškino Stasas, – viskas, ko gali norėti, yra vienoje vietoje. Restorano sienos

išmuštos tamsiai raudonos spalvos pliušu, kėdės nulakuotos juodu laku. Visi klientai su plonais treningais. Restorano savininkas kinas, nes mes tik maždaug už trisdešimties kilometrų nuo Kinijos sienos. Sklinda gandas, kad čia trečdalis gyventojų yra nelegalūs imigrantai iš Kinijos.

– Kinai vaikščiodavo visur, – pasakė Stasas, – bet banditai įvedė tvarką. Dabar kinai laikosi tik turguje ir priemiesčiuose. Jie privalo žinoti, kad čia Rusijos teritorija... Na bet jų restoranai tikrai geriausi.

Valgant skambėjo karaokė. Kinai padavėjai nešiojo maistą, o visi restorane dainavo šansonas, gergždžiančias, sentimentalias gangsterių balades, tapusias populiariausia rusų muzika. Šansonos atspindėjo banditų ryšį su rusų kultūra. Tai buvo pogrindžio, kalėjimo dainos, pilnos banditų žargono, pasakojimų apie Sibiro darbo stovyklas ir ilgesio motinoms. Dabar tokią muziką groja visi taksi vairuotojai ir prekybos centrai. *Vladimirsky Tsentral* jau tapo klasikine vestuvine daina. Visoje šalyje apgirtusios nuotakos kreminėmis suknelėmis ir aukštakulniais bateliais lėtai šoka su savo jaunikiais: „Po grotuotu mano celės langu tirpsta sniegas, bet mano gyvenimo pavasaris pralėkė akimirksniu." Kinų restorane Stasas dainavo kartu su kitais, tačiau jis atrodė per švelnus būti banditas.

– Aš? Banditas? Dieve, žinoma, ne, – nustebo, kai jo paklausiau. – Esu verslininkas. Tas kastuvėlis ant automobilio tik pasirodymui. Man patinka leisti laiką su Vitalijumi.

Paklausiau, kas juos sieja. Stasas tuoj pat pakeitė pokalbio temą.

Kai kitą kartą pamatėme Vitalijų, jam uždavėme tą patį klausimą.

– Stasas? Stasas yra vienas iš verslininkų, iš kurių prievartavome pinigus.

– O dabar jūs draugai?

– Jis daro, ką jam liepiu.

Paaiškėjo, kad kartą Vitalijus sumalė Stasą į dulkes, po to Stasas pusiau garbino jį, pusiau bijojo. Jis padėdavo Vitalijui apsivilkti paltą, palaikydavo telefoną. Visi mieste sutikti žmonės atrodė kažkokie susmukę, bambantys, nespalvoti. Tik banditai vaikščiojo pasidabinę ryškiomis spalvomis. Tai buvo Vitalijaus miestas, reprezentatyvus, tipiškas Rusijos miestas. Šalies, kurioje trečdalis vyrų yra sėdėję kalėjime. Tai toks miestas, kuris tampa pavyzdžiu politikams, formuojantiems visuomenės nuomonę, ir televizijos režisieriams, kuriantiems politikus.

Didžiąją filmavimo dieną Vitalijus filmavo turguje. Buvo filmuojama scena, kaip jaunas Vitalijus ir jo gauja areštuojami, kai plėšia pinigus iš turgaus prekeivių. Prekeiviai vaidino save, o policininkai buvo pasamdyti vaidinti policininkus.

– Ar nieko tokio, kad šiandien jūs dirbate banditui? – paklausėme policininkų.

Jie nusijuokė.

– O kam, manote, mes dirbame nuolat? (Naujas Vladivostoko meras buvo žmogus, pravarde Vini Puchas, gaujos vadas, sėdėjęs kalėjime už tai, kad grasino nužudyti verslininką.)

Vitalijaus filmavimo aikštelėje buvo šimtai žmonių ir galėjo kilti chaosas, bet aš niekada nebuvau matęs sklandesnio filmavimo. Kūrybinė grupė buvo Vitalijaus banditų gauja. Kas gi išdrįstų vėluoti į filmavimą, kai viskam vadovauja profesionalūs žudikai? Vitalijus buvo tikras talentas. Užsimaukšlinęs kepurę, ilgu pirštu baksnodamas lūpas, jis filmavo puikiai. Nors Vitalijus neturėjo rašytinio scenarijaus, niekada nesutrikdavo. Jo nurodymai aktoriams buvo glausti, trumpi ir aiškūs.

– Tai lyg apiplėšimo planavimas, – paaiškino jis man. – Viskas turi būti labai tikslu. Ne taip, kaip jūsų dokumentiniuose filmuose.

Visos drabužių detalės, ginklai, turgaus prekeivių parduodamos prekės buvo tokios kaip tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtaisiais. Bet, nepaisant visų detalių tikslumo, Vitalijaus filmai greičiau buvo prasti, menko biudžeto filmai nei dokumentiniai-realistiniai. Kiekvienas kadras buvo puikiai išbaigtas. Vitalijus nusišluostė suprakaitavusią kaktą, atsiduso lyg pantomimos herojus, atidžiai pažiūrėjo į tolį ir išsisuko nuo mirties skambant *Žvaigždžių karų* muzikai. Štai kaip jis įsivaizdavo save, savo gyvenimą, savo nusikaltimus. Į skausmą, kurį pats kentėjo ir kėlė kitiems, į mirtį jis žvelgė per banalios muzikos bei debesų mašinos sukeltus dūmus prastame veiksmo filme.

– Kokie filmai jus įkvepia? – paklausėme jo.

Vitalijus patylėjo.

– *Titanikas.* Tai tikras filmas. Su Leonardu Dikapriju. Jame rodomas realus gyvenimas. Aš sukursiu panašų filmą, jei tik gausiu finansavimą...

Tai buvo paskutinis kartas, kai jį mačiau, prieš trejus metus. Bet prisiminti jį tekdavo dažnai. Yra viena scena, kuri kiekvieną savaitę rodoma per Ostankino televizijos kanalus. Prezidentas sėdi ilgo stalo gale. Šonuose susėdę visų rajonų gubernatoriai: vakarų, centro, šiaurės rytų ir taip toliau. Prezidentas pirštu rodo į juos, vieną po kito, o jie pasakoja, kas dedasi jų regione. „Niekšiški teroristai, neišmokamos pensijos, kuro trūkumas..." Gubernatoriai sustingsta. Prezidentas žaidžia su jais, visai kaip Vitalijus. „Na, jei jūs negalite išsikuopti savo kiemo, visada galime jus pakeisti kitais gubernatoriais...", – sako jis. Ilgą laiką negalėjau prisiminti, ką man primena ta scena. Paskui suvokiau: ji paimta iš *Krikštatėvio*, kur Marlonas Brando surenka visus mafijos bosus iš penkių šeimų. Kventinas Tarantinas sukūrė panašią sceną, kurioje Liusė Liu susitinka su Tokijo jakudzų klanų vadais, filme *Nužudyti Bilą* – tai filmas apie mafiją. Rusijos prezidento įvaizdis atitinka gaujos vado įvaizdį: jis apsirengęs kaip gaujos vadas (juodi polo marškinėliai po juodu kostiumu), o jo kalba lyg iš filmo apie gangsterius („Nušausime priešą, kai jis sėdės ant šikinyko..."). Aš čia įžvelgiu prezidento patarėjų logiką: ką žmonės gerbia labiausiai? Banditus. Vadinasi, mūsų lyderis turi atrodyti kaip banditas; tegu jis elgsis kaip Vitalijus.

Kol šalies lyderiai mėgdžiojo banditus, atėjo žinia iš Kultūros ministerijos ir Ostankino, kad Kremlius pageidauja teigiamų, linksmų filmų. Rusų filmai apie banditus, kurie teoriškai būtų galėję konkuruoti su geriausiais tokio siužeto filmais pasaulyje, dingo iš ekranų. Aktoriams, kurie save

laikė rusiškais De Niro, teko keisti įvaizdį ir imti vaidinti romantiškose komedijose. Tai atvirkštinis procesas nei Vakarų valstybėse, kur politikai stengiasi elgtis kaip garbingi piliečiai, o televizijos filmai ir šou dažniausiai yra apie padugnių gyvenimą; čia politikai imituoja banditus, o filmai yra apie rožinį gyvenimą. Kada tik pamėginu į TNT televiziją prakišti programą apie banditus, į mane visi išsižioję spokso: „Mūsų programos džiaugsmingos, Piteri. Džiaugsmingos!“ Manau, kad Vitalijus negavo finansavimo savo filmui. Nerimavau dėl jo.

Vitalijus jau laukė manęs stotyje. Kaip paprastai, jis vilkėjo šiltą treningą; jau senokai nebuvau matęs taip apsirengusio žmogaus. Pasisveikino su manimi maloniai. Jaučiau, kad jam džiugu susitikti su kažkuo iš „senų laikų“.

– Ačiū, kad atvažiavai.

– Ar dabar gyvenate D?

– Nusileidau į dugną. Vengiu Maskvos: ten per daug policininkų, norinčių patikrinti dokumentus. Namuose visi susodinti į kalėjimą, visi iki vieno iš mano gaujos. Dabar neturėčiau ką filmuoti, net jei gaučiau pinigų.

Spėliojau, ar Vitalijus dar turi reikalų su savo buvusia profesija, bet paskui nusprendžiau nekišti nosies, kur nereikia. Nuėjome prie jo automobilio: visiškai naujo, varomo keturiais ratais (žinoma). Be valstybinių numerių. Automobilio gale kabėjo ką tik išlygintas plonas treningas.

– Kol sėdžiu dugne, gyvenu automobilyje. Man visada labiau patiko toks gyvenimas nei gyvenimas bute.

– Kas atsitiko su tavo filmo projektu? – paklausiau.

– Susitikau su keliais Maskvos režisieriais. Jie norėjo, kad parodyčiau jiems scenarijų. Ar aš kvailas? Žinau, kad jie jį pavogtų.

– Vitalijau, bet čia taip dirbama. Tu turėtum autorines teises, garantijas.

– Tai nieko nereiškia. Režisieriais negalima pasitikėti. Jie visi sukčiai. Mėginau gauti pinigų iš savų žmonių. Gaujų vadų. Žmonių, kuriais galima pasitikėti. Nė vienas iš jų nenorėjo investuoti į filmus apie banditus. „Tai neturi ateities", – sakė jie man.

Netrukus paaiškėjo, kad Vitalijus nori, jog nufilmuočiau trumpą interviu su juo. Jis planavo kurti dokumentinį filmą apie save.

– Nė vienas iš jūsų, televizininkų, manęs teisingai nenufilmavote. Ar atsivežei didelę kamerą? Gerai.

Interviu filmavome automobilyje. Vitalijus nutaisė iškilmingiausią išraišką, pusiau roplio, pusiau romantiko. Jis kalbėjo labai lėtai.

– Nuo pat vaikystės žinojau, kad galiu daugiau nei kiti žmonės. Greičiau bėgti, aukščiau šokti...

Staiga jis viduryje sakinio nutilo ir iššoko iš automobilio. Ėmė šaukti ir spjaudyti ant nuskurusio valkatos, baisiai patinusiomis akimis, už automobilio geriančio iš butelio plastikiniame maišelyje. Valkata nuslinko kitur. Vitalijus vėl įlipo į automobilį, sunkiai kvėpuodamas, bet jau nuleidęs garą.

– Nesinorėtų, kad kadre tas valkata matytųsi šalia manęs. Būtų šlykštu.

Po to Vitalijus filmavo mane. Jis buvo užrašęs visus mano žodžius. Man tik reikėjo juos prisiminti.

– Kai pirmą kartą sutikau Vitalijų, jis man padarė talentingiausio pavojingo vyro įspūdį ir pavojingiausio talentingo žmogaus įspūdį, su kokiu tik buvau kada nors susidūręs...

Kalba buvo ilga ir aš vis sumaišydavau žodžius, tačiau Vitalijus buvo labai kantrus režisierius ir iš penkto karto viskas išėjo gerai.

Kai viską nufilmavome, Vitalijus pasilenkė prie galinės sėdynės ir ištraukė krūvelę knygų kietais viršeliais.

– Jos tau.

Tai buvo Vitalijaus parašyti romanai.

– Pradėjau rašyti knygas. Jas graibstyte graibsto. Pirmąją ne aš parašiau, bet dabar jau išmokau rašyti ir pats.

Dauguma Vitalijaus knygų apie nusikaltėlių gyvenimą, bet naujausia knyga jau buvo kito žanro. Tai rusų politikos satyra apie chuliganą, nusikaltėlį, kuris panaudoja didžiulius rezervus bezdalų dujų, kad galėtų manipuliuoti šalia esančiomis šalimis ir paversti jas paklusniomis (būtent tuo metu Rusija gąsdino Ukrainą, kad nebetieks jai dujų).

– Dažnai galvoju, kad man reikėjo užsiimti politika, – sako Vitalijus. – Maniau, kad politika nuobodu. Dabar jau per vėlu. Atsidaviau menui. Jei negalėsiu filmuoti, rašysiu. Žinai kam priklauso ateitis, Piteri? Komedijai. Suorganizuok man susitikimą TNT; gal jie norės pastatyti televizijos filmą pagal mano knygą.

Pažadėjau Vitalijui padaryti viską, ką galiu. Jis primygtinai prašė manęs paimti stirtą juodų, blizgiais viršeliais

knygų ir parodyti žmonėms. Negalėjau atsisakyti, todėl sukroviau jas į du plastikinius maišelius ir nusivežiau į miestą. Visą kelią aštrūs viršelių kampai draskė maišelius ir su kiekvienu žingsniu badė kojas.

TNT studijoje aš pasistengiau padėti Vitalijui ir nunešiau vieną knygą į komedijų skyrių.

– Nežinau, ar ji gera, bet aš pažadėjau padėti autoriui, – paaiškinau, vos neatsiprašinėdamas. Maniau, kad viskas tuo ir baigsis.

Po poros savaičių įėjau į TNT televiziją ir pamačiau Vitalijų sėdintį vienoje iš stiklinių konferencijų salių ir besikalbantį su keliais režisieriais. Apranga įprasta – kepurė, treningas. Kai pastebėjo mane, atsistojo, nusiėmė kepurę ir pamojavo.

– Sveikas, broli, – išgirdau jį šaukiant per stiklą. Stiklas slopino balsą. Staiga panorau nusisukti, ignoruoti jį, apsimesti, kad jo nepažįstu. – Broli! – vėl šūktelėjo jis, dar smarkiau mojuodamas kepure. Vienintelis būdas nugalėti staigų norą pabėgti buvo imti vaidinti ir sušukti dar garsiau „Broli! Broli!“, kol visi biure išgirs ir sužiurs į mane.

– Ar jis tikrai rašytojas? – vėliau manęs klausė moterys iš dramos skyriaus. – Kažkaip atrodo, kad jis apsimeta.

– Jis visiškai realus rašytojas. Ar jūs iš tiesų domitės jo knyga?

– Ji gerai parašyta. Mums reikia pagalvoti.

Viena iš sričių, kurioje specializuojasi TNT, yra satyra. Sovietų Sąjunga buvo nustūmusi humorą į pogrindį ir pavertusi jį valstybės priešu, o naujasis Kremlius drąsina

žmones juoktis. Viena televizijos apybraiža yra apie korumpuotus Dūmos deputatus, kurie ištvirkauja ir puotauja, tačiau nuolat giria vienas kito patriotizmą; kita apybraiža apie vienintelį Rusijos policininką, neimantį kyšių. Jo šeima badauja ir žmona jam nuolat priekaištauja bei prašo tapti „normalų“, kitaip tariant, labiau korumpuotą. Kol neminimi jokie realūs vyriausybės pareigūnai, kodėl žmonėms nenuleidus šiek tiek garo? Vitalijaus nuojauta, kad jo satyra Kremliui bus priimtina, buvo teisinga.

Kai vėl panorau susitikti su Vitalijumi, paaiškėjo, kad jis dingęs. Sergejus man pasakė, kad policija norėjo Vitalijui užduoti keletą klausimų, todėl jis nusprendė nerti į dugną. Tikriausiai vėl miega visureigyje ir laikosi atokiau nuo miestų. Manau, kad jam viskas gerai, nes kasmet pamatau po naują jo knygą knygynuose, pigios bulvarinės literatūros skyriuje. Dažniausiai tai būna komedijos.

## Rusija šiandien

Vakarų emigrantai grįžo į Rusiją kaip šaltąjį karą laimėjusios partijos emisarai. Jie jautėsi kažkuo pranašesni ir grįžo mokyti Rusijos kaip tapti civilizuotai. Dabar visa tai keičiasi. Rusija atsigauna, mokytojai virsta tarnais, ir aš nebesu tikras, kas iš tiesų laimėjo šaltąjį karą.

Su Benediktu susipažinau *Skandinavijoje*, emigrantų pamėgtame restorane, kurie, pasibaigus šaltajam karui, grįžo į Rusiją mokyti rusus vakarietiško gyvenimo būdo: tai

„magiško rato" teisininkai, „didžiojo penketo" finansininkai, investicijų bankininkai. Restoranas yra prie pat Tverskajos, pagrindinės Maskvos gatvės, mažame kiemelyje, apsodintame dideliais žaliais medžiais. Jo savininkai yra švedai ir, kai atidarė, viską importuodavo iš Stokholmo: padavėjus, virėjus, mėsainius ir keptas bulvytes. Viską atskraidindavo lėktuvai. Du tūkstantųjų pradžioje svečiai daugiausia kalbėjo angliškai. Restoranas buvo nepakankamai prabangus rusų oligarchams, bet per brangus „paprastiems" rusams. Vakariečiai čia užsukdavo kaip į oazę, kurioje pasigerdavo, kad turėtų pakankamai drąsos vaikščioti po naktinę Maskvą. Restoranas atrodė lyg kolonijinio klubo palikuonis amžiuje, kuris didžiavosi tuo, kad atsikratė visų praeities liekanų.

*Skandinavijos* svečiai buvo įdegę ir kalbėjo vadovėline anglų kalba. Jie aptarinėjo susitarimų laikymąsi, korporacijų valdymą ir sporto treniruotes. Visi sutarė, kad Maskvoje rasti, kur pabėgioti, yra tikras košmaras. Kaip ir rūkymas ar transportas. Apsvaigę nuo alkoholio, jie laidė juokelius apie rusų merginas, bet jei buvo su žmonomis, aptarinėjo atostogų planus. Jų dantys buvo balti. Benedikto dantys geltoni, jis gėrė vyną jau per priešpiečius ir rūkė ilgas, storas *Dunhill* cigaretes. Lieknas ir vikrus, jis apsimestinai stengėsi išsklaidyti dūmus ir atsiprašinėjo dėl to kitų. Jis buvo Bernardo Šo ar Oskaro Vaildo veislės airis.

– Esu buvęs ekonomistas, – aiškino žmonėms, kai šie klausdavo, ką jis dirba.

Benediktas iš tiesų buvo tarptautinės plėtros konsultantas. „Tarptautinės plėtros konsultantai" yra demokratinio

kapitalizmo misionieriai. Iš Amerikos ir Vakarų Europos jie masiškai užplūdo pasaulį šaltojo karo pabaigoje, baigiantis tam istoriniam laikotarpiui, mokyti likusio pasaulio, kaip tapti tokiais kaip jie. Jie dirba EU, WB, OECD, IMF, OSCE, DIFD, SIDA projektuose ir kitose nacionalinėse bei daugianacionalinėse institucijose, atstovaujančiose „išsivysčiusiam pasauliui" (donorui), ir patarinėja „besivystančio pasaulio" centrinei bei vietinėms vyriausybėms (naudos gavėjams). Jie dėvi *Marks & Spencer* (arba *Zara* ar *Brooks Brothers*) kostiumus, po pažastimi nešiojasi storus aplankalus su projektų dokumentais (žinomais TORA pavadinimu). Ant aplankalų tokie užrašai kaip „Rinkos ekonomikos kūrimas Rusijos Federacijoje" arba „Lyčių lygybė postsovietinėje erdvėje". TOROJE išdėstytas „logiškas planas", kaip pasiekti „objektyviai patikrinamus demokratizacijos indikatorius". Visa Vakarų civilizacija suvesta į taškais pažymėtus punktus:

- Rinkimai? *Paukščiukas.*
- Saviraiškos laisvė? *Paukščiukas.*
- Privati nuosavybė? *Paukščiukas.*

Projektų pagrindas yra aiški istorijos vizija, kurios mokoma naujuose „tarptautinio vystymosi" universitetų fakultetuose ir kuri kartojama kaip neginčytina evangelijos tiesa ministerijose bei daugianacionalinėse institucijose: postkomunistinės Sovietų Sąjungos šalys turės pereiti per „pereinamojo laikotarpio" pagundas į liberalios demokratijos ir rinkos ekonomikos plynaukštę.

Kai pirmąkart išsiruošė į Rusiją, Benediktas buvo mažo Airijos miestelio universiteto ekonomikos dėstytojas.

Peterburgo universitete jis skaitė paskaitą apie „verslo ir efektyvios vadybos“ principus. Ėjo tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt antrieji. Studentai atidžiai klausėsi ir godžiai rijo naujus terminus: SME, IPO, „grynųjų pinigų srautai“. Vakare, po paskaitos, Benediktas ėjo į viešbutį. Praėjęs registratūrą, pasuko ne į tą pusę ir netikėtai atsidūrė vestuvių puotoje. Pamėgino angliškai pasiklausti kelio. Nuotaka ir jaunikis nudžiugo, kad tarp svečių atsirado užsienietis, ir primygtinai prašė jo pasilikti. Jis buvo kažkas egzotiško, pats savaime dovana. Jaunieji gėrė į jo sveikatą ir jis pasiliko išgerti su jais. Nutaikęs akimirką, suvaikščiojo į savo kambarį ir atnešė jiems dovanų bloką *Marlboro* cigarečių bei *Imperial Leather* muilo. Nuotaka ir jaunikis liko sužavėti. Jie dar išgėrė ir visi pasileido šokti. Benediktas juto, kad Rusija sparčiai vakarėja.

Dar po kelerių metų Benediktas paliko darbą airių universitete, iškeitė 37000 svarų uždarbį provincijos universitete į išdidžiai žingsniuojančios pirmyn naujai besivystančios pramonės neapmokestinamas šešiaženkles sumas. Benediktui buvo pasiūlytos komandos vadovo pareigos projekte „Techninė pagalba laisvos ekonominės zonos Kaliningrade vystymui“. Jis neturėjo jokio supratimo, kur tas Kaliningradas, todėl turėjo pažiūrėti į žemėlapį.

Seniau Kaliningradas buvo žinomas kaip Kionigsbergas, Rytų Prūsijos sostinė, Imanuelio Kanto gimtinė. Jis yra prie Baltijos jūros, tarp Lietuvos ir Lenkijos, priešais Švediją. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje buvo užgrobtas sovietų, pervadintas ir apgyvendintas sovietų imperijos gyventojais.

Taip jis virto labai saugiu, izoliuotu kariniu uostu ir labiausiai į vakarus nutolusiu Sovietų Sąjungos miestu. Pasibaigus šaltajam karui rusai jo nepaliko, nors Kaliningradas neturi sienos su Rusija. Dabar jis yra Rusijos eksklavas Europos Sąjungoje, geopolitinė keistybė. Europos Sąjunga pripažino „ypatingą Kaliningrado poziciją", bet išreiškė susirūpinimą „nekariniu saugumu": heroino ir ginklų gabenimu per sieną, AIDS ir mutavusių tuberkuliozės bakterijų plitimu Europos Sąjungoje. Kaliningradas turėjo keistis arba rizikavo, kad bus atitvertas siena. Į jį nebuvo tiesioginių skrydžių iš Europos. Benediktui tekdavo skristi į Maskvą, o paskui atgal į vakarus, į Kaliningradą. Jis buvo bebaigiąs penktą dešimtį, išsiskyręs ir troško pradėti gyvenimą iš naujo.

Skausminga buvo matyti skirtumą tarp pavargusių, elegantiškų devyniolikto šimtmečio senojo Kionigsbergo namų ir pokarinių sovietinių pastatų. Raudona gotiška katedra, kurioje yra Kanto kapas, iš vienos pusės buvo apsupta daugybės nušiurusių, agresyvių, betoninių daugiabučių, o iš kitos pusės – uosto, pilno aprūdijusių, nusenusių karo laivų. Vakarais jūreiviai eidavo išgerti į krantinės barus. Kartą aš atsidūriau viename iš tokių barų. Tada buvau trumpam atvykęs į Kaliningradą. Šviesa bare buvo blausi, žalsva lyg Baltijos vanduo. Užsisakiau konjako.

– Ar jūs vietinis? – pasiteiravo padavėja.

– Kokių veislių vynuogės auga Kaliningrade? – paklausiau nuoširdžiai.

– O kam jums vynuogės prie konjako? – paklausė padavėja.

Ji pripylė taurelę gryno konjako. Išgerta vienu mauku man suteikė trisdešimt sekundžių giliausios euforijos ir panardino į baisiausias gyvenime pagirias.

Kaliningrado Ekonomikos plėtros ministerija buvo įsikūrusi masyviame sovietiniame pastate centrinėje aikštėje. Benediktas ir jo vertėja Marina įėjo pro žemas, sunkias duris ir iš karto pateko į Rusijos biurokratijos liūną. Plačiuose, dulkėtuose, tuščiuose koridoriuose viskas vyko lyg po vandeniu. Tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtų metų vidurio telefonai kantriai skambėjo, bet į jų skambučius niekas neatsiliepė. Paskui jie nutildavo. Ir vėl skambėdavo. Aksominės užuolaidos nukarusios, visuose kabinetuose ant sienų prezidento nuotraukos, kuriose jis beveik atsiprašančiai šypsosi, pakreipęs galvą į šoną. Darbuotojos stiprios, griežtos moterys, vyresnės nei keturiasdešimties ar penkiasdešimties metų, tikras rusų valstybės pamatas. Vyrų matėsi mažiau, o kurie matėsi, visi atrodė susikūprinę. Visi vienas į kitą kreipėsi tėvavardžiais: „Igori Arkadijevičiau“ ar „Lidija Aleksandrovna“.

Pareigūnas, einantis analogiškas pareigas kaip Benediktas, buvo vidutinio lygio tarnautojas P. Jis vilkėjo apsmukusį kostiumą, o jo pilvas buvo toks didelis, kad atrodė, jog traukia jį prie žemės.

– Ar jūs techninis konsultantas iš Europos? Mums reikia kompiuterių, – pareiškė P, kai jie susitiko.

– Techninė pagalba, – paaiškino Benediktas, – nereiškia technikos priemonių. Tai reiškia Vakarų konsultantų organizuojamus mokymus.

Benedikto vertėja mėgino tai paaiškinti pareigūnui.

– Mums reikia kompiuterių, – pakartojo P.

Benediktas suorganizavo 150 000 svarų vertės kompiuterių užsakymą ir paaiškino darbuotojui P, kad šis turės pasirašyti gavimo popierius, kai kompiuteriai atvyks.

Benediktas tęsė Kaliningrado vystymo strategiją. Kibernetikos institute gavo kabinetą. Pasiteiravo instituto dekano, ar šis norėtų ką nors patarti dėl kompiuterinių technologijų vystymo regione. Dekanas atsiprašė ir paaiškino, kad nors Kibernetikos institutas oficialiai vis dar laikomas universitetu, darbuotojų atlyginimai buvo tokie menki, kad visi dabar užsiėmė prekyba žuvimi. Kaliningrade kiekvienas galvojo, kaip išgyventi. Seni ginklų fabrikai gamino makaronus. Kareiviai, demobilizuoti iš Rytų Vokietijos, pardavinėjo Kalašnikovo automatus ir granatsvaidžius. Viena iš liūdniausių vietų buvo zoologijos sodas, kažkada buvęs tikras miesto pasididžiavimas: lapė lakstė po narvą gaudydama savo uodegą, sutrikęs vilkas blaškėsi po atvirą duobę, poliarinės meškos šiepė dantis ir žvelgė į tolį, o laukinė voveraitė nesustodama lakstė po narvelį, vis atsitrenkdama į virbus.

Benediktas nusprendė atnaujinti kabinetą: smėlio spalvos sienos buvo nudažytos baltai, o aksomines užuolaidas pakeitė pakeliamos žaliuzės. Jis pakvietė geriausius vadybininkus iš prestižinių Europos Sąjungos įmonių, kad šie įvertintų telekomunikacijų, aviacijos, žemės ūkio, finansų ir turizmo sektorius. Per ketverius metus jie atliko SWOT analizes, tai yra įvertino visų tų sričių stipriąsias, silpnąsias

puses ir galimas grėsmes. Be to, suplanavo, ką reikėtų keisti, ir numatė ateities strategiją. Tada Benediktas nusiuntė ataskaitas valdininkui P, bet jam pasisekė susisiekti tik su jo administratore Jelena.

– P susisieks su jumis kitą savaitę, – pasakė Jelena ir sukikeno. P niekada neatsiliepė. Jelena anksčiau, kai dar nedirbo ministerijoje, buvo dainininkė *Kristalo* naktiniame klube Karlo Markso gatvėje. Po kurio laiko dingo ir Jelena. Ji pabėgo į Turkiją su Skandinavijos ambasadoriumi, kuris dėl jos paliko žmoną, vaikus ir diplomatinę karjerą.

Vietinė valdžia turėjo savo nuomonę apie vystymąsi. Gubernatorius taip pat vadovavo komerciniam uostui ir šiuo metu jo ekonomikos ministras buvo užsiėmęs bankų, kurie tvarkytų pinigines įplaukas, tinklo kūrimu. Gubernatorius buvo storas, plikas ir nuolat prakaitavo.

– Neseniai buvau Lenkijoje, – pasakė jis Benediktui tą vienintelį kartą, kai jie matėsi. – Mačiau, kaip jie gamina pomidorų padažą cemento maišyklėse. Ko gero, tai vienintelė inovacija, kurios mums reikia čia.

Besibaigiant projektui Benediktas pareikalavo iš P raštiško patvirtinimo, kad šis gavo kompiuterių už 150 000 svarų. P atsisakė jam tą raštą duoti ir pareiškė, kad kompiuteriai taip niekada ir neatvyko. Benediktas įtarė, kad kompiuteriai buvo parduoti pro galines duris, bet nieko negalėjo įrodyti.

Benediktas pažangos stoką siejo su Kaliningrado vietinės valdžios provincialumu. Netrukus gavo naują darbą Maskvoje, kuriame reikėjo dirbti su federaline ministerija, kurioje, jis tikėjosi, bus kitokie valdininkai. Jam patiko gyventi

Rusijoje. Benediktas vedė savo vertėją Mariną, draugišką, nepretenzingą, to paties amžiaus ir turinčią tokį pat humoro jausmą kaip jis. Jam patiko būti santykinai turtingam: jau nebuvo vargingai atrodantis mokslo darbuotojas, bet konsultantas su asmeniniu vairuotoju. Be to, visada galėjo nusipirkti gėrimų. Dėl projekto įvyko dar vienas geras dalykas: Benediktas paskyrė šimtą tūkstančių svarų danų ekspertams, kad atgaivintų zoologijos sodą. Dabar gyvūnai vėl gyveno normaliai. Nusiramino net voverė.

Maskvoje Benediktas dirbo priešais Federalinę ekonomikos plėtros ministeriją, kuri vadovavo Europos Sąjungos strategijai Rusijoje. Ekonomikos plėtros ministras buvo laikomas labiausiai apsišvietusiu ministru Rusijoje. Jis buvo akademikas, asmeninis prezidento draugas, dėvėjo elegantiškus kostiumus ir rožinius marškinius bei buvo mylimas Davose. Jis turėjo penkiolika pavaduotojų, dauguma jų buvo jauni ir protingi verslo magistrai (ar besiruošiantys jais tapti). Ministerija kaip tik buvo rekonstruojama: kai kurie aukštai nauji ir žvilgantys, o kiti visai tokie, kokius jis matė Kaliningrade: tokie patys apytamsiai koridoriai, nuolat skambantys telefonai, sunkios užuolaidos ir prezidento nuotraukos – dabar jau naujo, bet taip pat atsiprašančiai besišypsančio.

– Ar galite atnešti popieriaus? – paklausė moteris, kuri buvo Benedikto tarpininkė ministerijoje. – Visuomet atneškite $A_4$ formato popieriaus. Kiekvienam skyriui paskirtos tam tikros kvotos, ir mes niekada negauname pakankamai popieriaus.

Kiekvieną kartą, kai Benediktas vykdavo į susirinkimą ministerijoje, jis apsikraudavo A4 popieriaus stirtomis. Slėpdavo jas nuo sniego po paltu.

– Nesu tikras, kad ministerija supranta, kodėl čia esame, – vieną vakarą pasakė jis man *Skandinavijoje*. – Kartą jie paprašė mūsų suorganizuoti Naujųjų metų vakarėlį visam skyriui ir už jį sumokėti.

Tuo tarpu šalis keitėsi. Kiekvieną dieną Benediktas vertindavo Europos Sąjungos projektus Rusijoje, kainuojančius šimtus milijonų eurų. Visi dėliojo paukščiukus į tam skirtus langelius:

Demokratija? Paukščiukas: Rusija yra prezidentinė demokratinė šalis, kurioje kas ketverius metus vyksta rinkimai.

Civilinės visuomenės vystymasis? Paukščiukas. Rusija turi daugybę naujų nevyriausybinių organizacijų.

Privati nuosavybė? Paukščiukas.

Na taip, Rusijoje vyksta rinkimai, bet „opozicija", turinti beveik komiškus vadus, yra sukurta ir finansuojama taip, kad iš tiesų tik stiprina Kremlių: kai įraudę lyg burokai komunistai ir besispjaudantys nacionalistai riejasi per politinių debatų laidas televizijoje, žiūrovui susidaro įspūdis, kad palyginus su visais kitais tik prezidentas yra vienintelis sveiko proto kandidatas. Taip, Rusija turi nevyriausybines organizacijas, atstovaujančias visiems, pradedant baikeriais ir baigiant bitininkais, bet jos dažniausiai sukurtos Kremliaus, kuris panaudoja jas „pilietinei visuomenei" kurti, kuri būtų lojali Kremliui. Ir nors Rusija oficialiai turi laisvąją rinką su didžiulėmis korporacijomis, kurios

visuomenei viešai siūlo savo akcijas didžiausiose biržose, dauguma tų korporacijų savininkų yra prezidento draugai. Arba oligarchai, kurie oficialiai skelbia, kad viskas, kas priklauso jiems, bus prezidento, kai tik jam prireiks.

„Viskas, ką turiu, priklauso valstybei", – sako Olegas Deripaska, vienas turtingiausių šalies žmonių. Rusija nėra pereinamojo laikotarpio šalis, tai kažkokia postmoderni diktatūra, kuri naudoja demokratinio kapitalizmo kalbą ir institucijas autoritariniams tikslams.

Retai kada matydavau Benediktą piktą, bet kai kalbėdavo apie tai, imdavo mikčioti ir parausdavo. Tarptautinės biurokratijos parade jis tebuvo trimitininkas, todėl jautėsi nusiminęs ir neišgirstas. Vakarai tą toleravo sutikdami su iškreipta prasme. Benediktas niekada nebuvo moralistas, bet šita klastotė jį kažkaip liūdino.

„Jei pradedi tvirtinti, kad vienas dalykas yra visai kitas dalykas, tada, žinoma, viskas ima griūti...", – sakydavo jis, barškindamas stalą žiebtuvėliu. Paskui, šiek tiek apsiraminęs, pridurdavo: „Čia viskas lyg Vakarų atspindys kreivame veidrodyje."

Pasakiau Benediktui, kad žinau, kaip dirba Rusijos televizijos kanalai. Iš šono atrodo, kad dauguma Rusijos televizijos kanalų yra tokie kaip bet kurioje Vakarų televizijos stotyje. Nepriklausomi televizijos laidų kūrėjai atrenka laidas, kurias transliuos atvirame konkurse. Tačiau čia yra vienas kabliukas. Greitai pastebėjau, kad daugumos televizijos laidų kūrėjų kompanijų priklauso arba iš dalies priklauso nuosavybės teisėmis televizijos tinklo vadovams arba vyriausiems

administratoriams. Jie rinko savo komandą, bet kadangi tikrai norėjo kurti puikius šou, sukūrė daugybę konkurencingų kompanijų, kurios konkuruodamos gerino laidų kokybę. Ir nors patys kanalai moka mokesčius ir įsikuria atskiruose naujuose pastatuose, kino produkcijos kompanijos, kuriose vartomi tikrai dideli pinigai, veikia visai kitame pasaulyje.

Neseniai kūriau šou vienoje iš tokių kompanijų, *Potiomkine*. Ji įsikūrusi toli nuo modernaus Maskvos centro, ramioje pramoninio rajono gatvėje. Joje nėra absolventų, nešiojančių akinius raginiais rėmeliais, šniaukščiančių kokainą ir valgančių organinius sumuštinius. Čia gali pamatyti tik fabrikų darbininkus purvinais veidais ir mirksinčiomis girtomis akimis, taip pat tatuiruotus pilvus tolimųjų reisų vairuotojų, pervežančių prekes per šeštadalį viso pasaulio purvo, ledo ir pelkių. Pilkas prekių sandėlis, kuriame bazavosi *Potiomkinas*, neturėjo nei iškabos, nei numerio ant juodų metalinių durų. Už tų durų pakliuvau į nešvarų, skersvėjo varstomą, panašų į kalėjimo kamerą, kambarį, kuriame pasitiko nuobodžiaujantis, neblaivus sargas. Jis kasdien pasitikdavo taip, lyg būčiau įsibrovėlis į jo namus. Kad pakliūčiau į biurą, man reikėjo pereiti neapšviestą betoninį koridorių ir staigiai pasukti į dešinę, paskui užlipti aukštyn siaurais laiptais prie kitų juodų metalinių, nepažymėtų durų. Čia paspaudžiau skambutį ir per vidaus telefoną išgirdau nedraugišką balsą: „Kas jūs?“ Pamojavau pasu prieš įsivaizduojamą vaizdo kamerą. Pasigirdo pypsėjimas ir durys atsivėrė. Atsidūriau *Potiomkino* kino produkcijos kompanijoje.

Staiga pasijutau vakarietiškame biure. Čia stovėjo IKEA baldai ir lakstė jauni, gal truputį vyresni nei dvidešimties metų, džinsuoti, ryškiais marškinėliais darbuotojai. Jie nešėsi kavą, kameras ir atramas. Tai galėjo būti bet kuri pasaulio kino produkcijos kompanija, bet jeigu eitumėte toliau, pro registratūrą, konferencijų salę, kavos barą ir filmavimo studiją, prieitumėte prie baltų durų. Daugelis prie jų apsisuka ir eina atgal, būdami tikri, kad jau pamatė visą studiją. Bet tereikia surinkti kodą ir jūs įžengsite į dar daugiau kambarių: čia sėdi ir ginčijasi prodiuseriai bei jų asistentai; buhalteriai iškilmingai vaikštinėja aplinkui su lentelėmis rankose; čia taip pat yra duomenų į kompiuterius suvedinėtojos, jaunos merginos, spoksančios į kompiuterių ekranus, o jų ypač greiti pirštai suvedinėja interviu ir dialogus iš gausybės medžiagos. Biuro gale yra kitos durys. Surinkite kitą kodą ir pateksite į leidybos apartamentus, mažyčius kambarėlius, kuriuose režisieriai ir vaizdo operatoriai prakaituoja ir keikia vieni kitus. Toliau yra dar vienos, pačios svarbiausios ir mažiausiai matomos durys, kurių kodą žino mažai žmonių. Jos veda į kompanijos vadovo, Ivano, kabinetą. Visos šios įmantrios dekoracijos sukurtos mokesčių policijai apgauti. Štai dėl ko čia dirba apsaugos darbuotojai, kurie turėtų sulaikyti ar bent jau pakankamai ilgai sulaikyti pareigūnus, kol visi pasišalins iš užpakalinio biuro pro slaptą išėjimą kitoje namo pusėje.

Kokių priemonių bebūtų imamasi, mokesčių policijos pareigūnai vis tiek kartkartėmis apsilankydavo, matyt, iš ko nors gavę skundą. Kai jie ateidavo, visi žinojome, ką

daryti: susirinkdavome daiktus ir tyliai dingdavome. Jei kas nors ko nors paklaustų, reikėjo sakyti, kad čia atėjome į susirinkimą arba į atranką. Kai tai atsitiko pirmą kartą, buvau įsitikinęs, kad mums uždės antrankius ir pasodins už grotų dėl sukčiavimo, tačiau kolegoms rusams tai buvo proga švęsti: likusi dienos dalis buvo laisva (nusispjovus į galutinius terminus). Ivanas tuo metu mėgino išsipirkti iš mokesčių policijos už kuo mažesnę sumą. „Čia dirba tik dvylika žmonių", – aiškino jis ir mirktelėjo pareigūnams, kai šie ėmė dairytis į daugybę rašomųjų stalų, kėdžių ir vis dar šiltų nuo naudojimo kompiuterių. Paskui jie susėdo prie arbatos ir sausainių derėtis dėl „baudos" sumos, kurią Ivanas turės sumokėti, lyg tai būtų paprasčiausias verslo sandėris. Rusijoje tai iš tiesų įprastas sandėris. Dėl visko bus susitarta ir viskas atrodys legalu. Toks ritualas yra kasdienis veiksmas visose šalies vidutinio dydžio verslo įstaigose, kiekviename restorane, modelių agentūroje ar viešųjų ryšių įmonėje.

Kartą paklausiau Ivano, ar tikrai viso to reikia. Argi jis negali tiesiog sumokėti mokesčių? Ivanas nusijuokė. Jeigu jis tą padarytų, neturėtų jokio pelno. Jokie verslininkai nesumoka visų mokesčių, jiems tai net į galvą neateina. Tai visiškai nesusiję su morale. Ivanas religingas ir visuomet savanoriškai aukoja bažnyčiai, tačiau nei jis, nei kiti netiki, kad mokesčiai kada nors bus išleisti mokyklų ar kelių renovacijai. Mokesčių inspektoriams taip pat daug labiau patinka imti kyšius nei vogti pinigus, sumokėtus įprasta tvarka. Ivano pelnas ir taip sumažėja transliuotojų dėka. Penkiolika

procentų jis visuomet atiduoda vyrukui, kuris atsakingas už programas ir yra vienas iš kompanijos savininkų. Kai vienas mano pažįstamas britų prodiuseris pamėgino įsteigti televizijos programų produkcijos kompaniją Rusijoje ir nesutiko dalintis pelnu su televizijos kanalo direktoriumi, jam teko nedelsiant nešdintis iš šalies. Čia reikia žaisti pagal šalyje priimtas taisykles.

Benedikto problema buvo ta, kad to padaryti negalėjo, todėl nukentėjo jo karjera. Ministerijos darbuotojai nuolat prašė jo „paslaugų“: tobulinimosi kelionės į Švediją, plazminio televizoriaus kokiam nors kabinetui. Benediktas atsisakė tai daryti. Ministerija jį paskundė Briuseliui. Rusai, kaip naudos gavėjai, turėjo Vakarų konsultantų pasirinkimo teisę. Visi nauji projektai Benediktui buvo sustabdyti, kol viskas bus išsiaiškinta. Jam labai reikėjo pinigų sau ir Marinai išlaikyti.

Maskvoje kino verslas klestėjo, todėl padėjau gauti epizodinius vaidmenis, jis vaidino anglą rusų veiksmo filmuose. Susipažino su keliais rusų aktoriais ir mokė juos taisyklingo angliško tarimo. Tas darbas buvo nepastovus. Jam teko persikelti į mažesnį butą. Vėl susitikome *Sbarro* kavinėje, nes *Skandinavija* jam jau buvo per brangi.

Benediktas neatrodė nusiminęs, kaip visada buvo panašus į gyvą, akį traukiantį mokinuką.

– Dabar dirbu masinės informacijos institucijoje, kanale *Rusija šiandien (RT).*

*Rusija šiandien* yra Rusijos atitikmuo *BBC World* ir *Al-Jazeera,* 24/7 žinių kanalams, kurie transliuoja angliškai

(taip pat arabiškai ir ispaniškai) ir kurį galima girdėti kiekvieno pasaulio viešbučio visuose kambariuose. Tai kanalas, kuriam prezidento dekretu paskirtas didesnis nei 300 milijonų metinis biudžetas ir kuris turi atspindėti Rusijos požiūrį į pasaulio įvykius. Ar Benediktas nebijojo tapti Kremliaus ruporu?

– Jeigu mane pradės cenzūruoti, mesiu šį darbą. Manau, kad Rusija turi teisę išreikšti savo požiūrį į įvykius.

Benedikto paprašė sukurti verslo žinių skyriaus strateginį planą. Jis rašė raštus su patarimais kanalo direktoriui, apie ką turėtų būti kalbama verslo žiniose, kokius klausimus žurnalistai turėtų užduoti rusų įmonių direktoriams, kad miesto analitikai šį kanalą žiūrėtų. Benedikto niekas necenzūravo ir nespaudė. *Rusija šiandien* ėmė atrodyti ir skambėti kaip bet kuris 24/7 žinių kanalas: ritminė muzika prieš žinias, uolios, gražios diktorės, sportiški sporto žinių komentatoriai. Jauniems, ką tik universitetą baigusiems dvidešimtmečiams su trupučiu britams ir amerikiečiams čia buvo siūlomi dosnūs atlyginimai, kai Londone ar Vašingtone jiems tektų padirbėti už dyką.

Žinoma, jie visi spėliojo, ar RT nepavirs propagandos kanalu. Dvidešimt trejų metų darbuotojai sėdėdavo *Skandinavijoje* ir kalbėdavosi: „Na, svarbiausia išreikšti rusų požiūrį į viską", – sakė jie, patys truputį tuo abejodami.

Nuo karo Irake laikų daugelis jų skeptiškai žvelgė į Vakarų dorybę. Po to sekęs finansinis nuosmukis galutinai pakirto tikėjimą Vakarų pranašumu. Visi žodžiai, kurie buvo vartojami norint laimėti šaltąjį karą, – „laisvė",

„demokratija" – mutavo ir įgavo kitą prasmę, tapo nereikalingi. Jeigu per šaltąjį karą Rusija sudarė opoziciją Vakarams, reikalingą suvienyti įvairioms laisvėms (kultūrinei, ekonominei ir politinei) į vieną, dabar, opozicijai dingus, Vakarų vienybės istorija atrodo išnarpliota. O kas gi šiame naujame pasaulyje gali būti blogai su „rusišku požiūriu"?

„Tokio dalyko kaip objektyvus žinių reportažas nėra", – kartą man pasakė vyriausiasis *Rusijos šiandien* redaktorius apie savo kanalo filosofiją. Jis buvo pakankamai malonus priimdamas mane savo dideliame, šviesiame kabinete. Jis beveik tobulai kalbėjo angliškai.

– Bet kas gi yra tas rusiškas požiūris? Kokios yra *Rusijos šiandien* vertybės?

– Ak, rusai visuomet turi savo požiūrį į viską, – atsakė jis. – Pavyzdžiui, paimkime bananą. Kam nors tai maistas. Kažkam ginklas. Rasistui tai kažkas, kuo gali erzinti juodaodį.

Išeidamas iš kabineto prie durų pastebėjau krepšį su golfo lazdomis ir Kalašnikovo automatą.

– Ar tai jus gąsdina? – paklausė vyriausiasis redaktorius.

Reikėjo laiko, kol tie, kurie dirbo RT, pajuto, kad kažkas yra ne taip, kad „rusiškas požiūris į viską" greičiau reiškia „Kremliaus požiūrį" ir kad posakis „nėra tokio dalyko kaip objektyvus žinių reportažas" reiškia, jog Kremlius visiškai kontroliuoja skelbiamą tiesą. Paskui paaiškėjo, kad tik apie dviem šimtams iš maždaug dviejų tūkstančių darbuotojų anglų kalba yra gimtoji. Jie tikrino, kad pranešimų tekstuose ir ekrano užrašuose nebūtų klaidų. Už ekrano tikruosius

sprendimus priimdavo maža rusų prodiuserių grupė. Į nuobodokus sporto pranešimus įsiterpdavo interviu su prezidentu („Kodėl jūsų opozicija yra tokia menka, pone prezidente?“ – vienas iš tradicinių klausimų). Kai K, dvidešimt trejų metų Oksfordo absolventas, parašė žinių pranešimą, kuriame teigė, kad Estija buvo okupuota sovietų 1945 metais, gavo velnių nuo žinių skyriaus direktoriaus. „Mes išgelbėjome Estiją“, – buvo jam pasakyta ir liepta pakeisti tekstą.

Kai T, Bristolio universiteto absolventas, pasakojo apie miškų gaisrus Rusijoje ir pasakė, kad prezidentas negali su jais susidoroti, buvo pasakyta, kad privalo sakyti, jog prezidentas yra pirmose kovos su gaisrais gretose. Per Rusijos karą su Gruzija, *Rusija šiandien* ekrane ištisai rodė užrašą: „Gruzinai vykdo genocidą Osetijoje.“ Nieko panašaus nebuvo ir nebus įrodyta. O dabar, kai prezidentas aneksuoja Krymą ir pradeda naują karą prieš Vakarus, RT yra avangarde ir fabrikuoja pribloškiančius prasimanymus apie tai, kad Ukrainą užima fašistai.

Pirmą kartą žiūrintis tas laidas gal ir neįsidėmės pasakojimų, nes akivaizdžiai Kremliaus paveiktos istorijos tėra dalis to, ką transliuoja RT. RT televizijos populiarumas kyla iš to, kad ji rodo „kitokias“, per kitas televizijas „neskelbtas“ naujienas. Žiuljenas Asanžas, vyriausiasis *WikiLeaks* redaktorius, veda pokalbių šou per RT. Taip pat daug erdvės šioje televizijoje suteikta Amerikos akademikams, kurie priešinasi amerikoniškai pasaulio tvarkai, 9/11 sąmokslo teoretikams, antiglobalistams ir Europos dešiniesiems

ekstremistams. Naidželas Faradžas, UKIP pirmininkas, čia yra dažnas svečias. Sadamo Huseino šalininkas, kairysis ekstremistas Džordžas Galovėjus yra programos apie Vakarų informacijos šališkumą vedėjas. Kanalas buvo nominuotas *Emmy* apdovanojimui už pranešimus apie *Occupy* judėjimą Jungtinėse Amerikos Valstijose, šalininkų apibūdinamą kaip „antihegemonišką". Kanalas apie *Occupy* yra daugiausia žiūrimas kanalas per *YouTube*, turintis milijardą žiūrovų. Jis taip pat yra trečias didžiausias tarptautinių žinių kanalas Jungtinėje Karalystėje, o jo studija Vašingtone plečiasi. Kanalas nėra grynai antihegemoniškas: kai tik RT kanalui tinka, jis rodo ištikimus judėjimo šalininkus, tokius kaip Laris Kingas, kuris televizijoje veda savo paties šou. Taip Kremliaus pranešimai pasiekia daug platesnę auditoriją nei pasiektų, jei RT kanalas dirbtų visiškai vienas: prezidentas suplakamas į vieną kartu su Asanžu ir Lariu Kingu. Tai yra naujos rūšies Kremliaus propaganda, mažiau ginčijamasi su Vakarais kaip atviru priešininku šaltojo karo metu, o dažniau tiesiog įsiterpiama į jų kalbą ir žaidžiama ar tyčiojamasi iš vidaus. Lario Kingo šou reklamoje ekrane šmėkšteli su žurnalistu susiję raktiniai žodžiai: *reputacija, protas, pagarba*. Tų žodžių vis daugiau, kol jie susimaišo ir galiausiai virsta „juokingomis petnešomis", t. y. sutvirtinimu. Tada studijoje sėdintis Kingas atsisuka į kamerą ir sako: „Aš mieliau užduočiau klausimus valdžios žmonėms, nei kalbėčiau jų vardu. Štai dėl ko galite rasti mano naują šou *Laris Kingas dabar* RT televizijoje. Aš klausinėsiu dar daugiau." Mažas reklaminis skelbimas keletui sekundžių

absurdiškai susimaišo su CNN ir BBC klišėmis. Galima parodyti pergalės ženklą Vakarų informacijos priemonių tradicijoms: bet kas gali kalbėti jūsų kalba; ji beprasmė!

Žurnalistai, kurie supranta, kas vyksta, gana greitai palieka RT televiziją, pasiryžę ją net ištrinti iš savo gyvenimo aprašymo. Kai kurie netgi atsistatydina arba skundžiasi eteryje, kad nebenori būti „Putino marionetėmis". Tačiau dauguma dirba toliau: tie, kurie yra taip varomi ideologinės neapykantos Vakarams, kad nepastebi (arba jiems nerūpi), kam yra naudojami; tie, kurie taip nori dirbti televizijoje, kad padarytų bet ką, ar tie, kurie paprasčiausiai galvoja: „Šiaip ar taip, visos žinios yra netikros, tai greičiau žaidimas, tiesa?" Bet kuriuo metu RT televizijoje žmonių netrūksta. Nors atleidžiami tie, kurie drumsčia ramybę, nuolat ateina nauji darbuotojai. Vakarais jie leidžia laiką *Skandinavijoje*, į kurią ateina vis nauji emigrantai, komunikacijų ekspertai ir rinkos konsultantai. Pokalbiai turi reliatyvizmo atspalvį. Vakarų žurnalistas, kuris ką tik pasiėmė Kremliaus ryšių su visuomene specialisto portfelį, klausiamas, kaip tai suderins su savo senu darbu. „Tai bus tikras iššūkis", – paaiškina jis. Jo karjeroje tai nieko nepaprasto. „Tai turėtų būti įdomus darbas", – sutinka visi *Skandinavijoje*. „Rusija gali būti bjauri, bet Vakarai taip pat blogi" – dažnai girdima frazė.

Vis dar matydavau senus emigrantus *Skandinavijoje*, investicijų bankininkus ir konsultantus. Jie vis taip pat įdegę, baltais dantimis ir kalbasi apie bėgiojimą. Daugelis jų paliko žmonas dėl rusų merginų, o darbus iškeitė į rusų kompanijas.

Benediktas RT televizijoje dirbo šešis mėnesius, dažniausiai iš namų, siųsdamas pranešimus internetu kanalo direktoriui. Dažniausiai jie buvo ignoruojami. Verslo žinių skyrius RT televizijoje yra paviršutiniškas, išsamūs pranešimai apie Rusijos kompanijas atskleistų jų korupciją.

Paskutinę darbo dieną, kai Benediktas jau ruošėsi išeiti iš RT televizijos studijos, jį užkalbino vyriausiasis laidų redaktorius ir išėjo iš kabineto pasisveikinti su Benediktu. Kaip visada, jis vilkėjo tvido kostiumą.

– Ar galite sekundei užbėgti į mano kabinetą? – paklausė beveik tobula anglų kalba. Kabinete redaktorius ištraukė krepšį su golfo lazdomis.

– Esu didelis golfo mėgėjas, – pasakė Benediktui. – Gal norėtumėte kada nors su manimi sužaisti golfo partiją?

– Nežaidžiu golfo, – atsakė Benediktas.

– Gaila, bet vis tiek galėtume susidraugauti. Aplankykite mane kada nors.

„Kalba šiek tiek manieringai, siūlo žaisti golfą... Ką jis galvoja? Taip apsirengęs? Ko jis iš manęs nori?“ – spėliojo Benediktas.

Jei Benediktas būtų pasilikęs RT televizijoje ir dirbęs ilgiau, būtų sužinojęs, kad visi darbuotojai įtarė, jog vyriausiasis redaktorius buvo slaptųjų tarnybų agentas.

Kai baigėsi sąmyšis ir Benediktas vėl galėjo dirbti, jis gavo kitą Europos Sąjungos darbą: iš pradžių Montenegre, paskui vėl Kaliningrade. Eksklavas jau buvo pasikeitęs. Po jį važinėjo mersedesai ir leksusai, pridygo prekybos centrų ir sušių barų. Valdininkas P tapo ministras.

Jis dėvi itališkus kostiumus ir segi *Rolex* laikrodį. Sklinda gandas, kad jis prašo dešimties tūkstančių dolerių už savo parašą, kuris uždega žalią šviesą vietiniams sandėriams. Kaliningradas yra atskirtas nuo jį supančių Europos Sąjungos valstybių, bet vietiniai biurokratai tame įžvelgia privalumą: jie daro verslą iš sienos kirtimo vizų. Jų požiūriu, Kaliningradui yra pelningiau būti atskirtam. Sienos kirtimo kyšių sistema yra puikiai organizuota, pagrįsta efektyvios vadybos principais ir grynųjų pinigų srautais, iš kurių kiekvienas biurokratas gauna sutartą sumą, iki pat aukščiausių pareigūnų Maskvos muitinėje. Rusija išmoko verslo pamoką, kad tokie konsultantai kaip Benediktas, atvykę jų mokyti, tėra didelės piktvotės ant valstybės korupcijos kūno.

Po paskutinio savo projekto Benediktas pasiliko Kaliningrade. Tai Marinos namai, o Benediktą jau mažai kas riša su Airija. Jam per penkiasdešimt ir praleido Rusijoje daugiau nei dešimtmetį. Verčiasi jis privačiomis anglų kalbos pamokomis.

Vakarais veda šunį pasivaikščioti po naująjį Kaliningradą. Visur vyksta statybos. Jūreivių barus senojoje krantinėje pakeitė tikslios septyniolikto amžiaus meduolinių vokiškų namų kopijos. Visi namai nudažyti linksmomis pastelinėmis spalvomis. Naktimis naujieji namai daugiausia tamsūs ir tušti. Eidamas krantine pro šalį, Benediktas krumpliais pabarbena į tų pastelinių namų sienas. Atrodo, kad jie tušti, tik padengti *Perspex* puta ir išklijuoti akmens, medienos bei geležies imitacijomis.

# Labas – Sudie

Su Dinara susitikau bare šalia vienos Maskvos traukinių stoties. Merginos į šį barą atkeliauja iš visos šalies. Jos traukiniu atvažiuoja į miestą, paskui eina tiesiai į barą, kur tikisi nutverti klientą. Merginos čia įvairiausios: studentės, mėginančios užsidirbti keletą šimtų svarų, botoksinės-silikoninės kekšės, senos, aptriušusios išsiskyrusios moterys ir provincijos paauglės, norinčios gerai praleisti laiką. Sunku atskirti uždarbiaujančias merginas nuo tų, kurios tiesiog pramogauja. Kai įeini, patenki į seną, tamsią pašiūrę su ilgu baru per visą salę. Merginos sėdi prie baro nenutrūkstančia eile ir atidžiai žiūri į kiekvieną įeinantį vyrą. Virš merginų galvų daug televizorių, kurie, jei ateinate ankstyvą vakarą, blyksi akinančiomis rausva ir geltona spalvomis. Viskas per ryšku, juokas per garsus, prieš akis didelėmis raidėmis sukasi „Pajuskite mūsų meilę!" Tai mano pramogų kanalo TNT logotipas (vėliau vakare šis kanalas perjungiamas į sporto kanalą). Merginos prie baro yra tikslinė TNT auditorija: nuo aštuoniolikos iki trisdešimt penkerių metų, su pagrindiniu išsilavinimu, uždirbančios apie 1200 svarų per mėnesį, trokštančios ryškių spalvų. Kai pasakau, kad dirbu TNT televizijoje, nuleidžia žvilgsnius ir susiskirsto į susijaudinusias grupeles. Jos grūdasi aplink mane, prašydamos mūsų televizijos žvaigždžių autografų. Jų mėgstamiausias šou yra situacijų komedija *Laimingi kartu*, rusiškas amerikiečių šou *Vedęs ir turi vaikų* variantas, kuriame žmona su ryškiai raudo-

nais plaukais ir aukštakulniais batais valdo lėtą, silpną vyrą. Tai pirmas šou Rusijoje, kuriame moterys stipresnės už vyrus, ir merginoms bare tai labai patinka. Jos mažiau žavisi šou, kurį kuriu aš, realybės serialą *Labas – Sudie*, apie keleivius, atvykstančius ir išvykstančius iš Maskvos oro uosto. Tai emocingas, ašaringas serialas.

– Jūsų šou labai daug išsiskiriančių įsimylėjėlių. Reikėtų kurti linksmesnes istorijas, – pataria viena mergina.

– Ar visi žmonės jūsų šou realūs? – klausia kita.

Klausimas teisingas, nes visi Rusijos realybės šou yra surežisuoti. Lygiai kaip politikai Dūmoje yra valdomi Kremliaus („Dūma neskirta debatams", – kartą pasakė vienas parlamentaras), kaip rinkimų rezultatai yra iš anksto nulemti, taip ir Rusijos televizijų prodiuseriai paranojiškai bijo prarasti nors lašelį kontrolės. *Labas – Sudie* iš pradžių buvo realybės šou eksperimentas (atskiri dokumentiniai filmai nesiskaito).

Dinara kukliai stovėjo kampe ir šypsojosi man. Jos didelės juodos akys žvelgė į mane iš po trumpų plaukų šukuosenos kirpčiukų: pastebėjau, kad didžiausią pasisekimą turėjo tos, kurios buvo mažiausiai panašios į prostitutes. Aš jai nupirkau viskio ir kokakolos. Mes gėrėme iki ryto. Pasisiūliau nupirkti picą. Ji sutiko, tik paprašė, kad nebūtų *pepperoni* dešros, nes ji nevalgo kiaulienos.

– Aš vis dar musulmonė, nors ir prostitutė, – paaiškino. Ji ištarė tą žodį skiemenimis, lyg tartų pirmą kartą svetima kalba: „pros-ti-tu-tė".

Kalba pasisuko apie Dievą.

Dinara pasakė, kad ji tiki Dievą, bet nuo to laiko, kai tapo prostitutė, bijo paliesti Koraną. Ar Alachas jai atleis? Jai patiko būti prostitute, arba ji bent jau nebuvo prieš tokią veiklą. Bet kaip į tai žiūri Alachas? Juk jis nepakenčia paleistuvystės. Dinara juto jo nepritarimą. Naktimis dėl to negalėdavo užmigti.

Pasakiau jai, kad esu tikras, jog Alachas į viską žvelgia teisingai.

Ji pasakė man savo tikrą vardą, nes iki šiol save vadino Tania. Paskui papasakojo savo istoriją.

Dinaros tėvai buvo mokytojai Dagestane, Šiaurės Kaukaze, šalia Čečėnijos. Tiek jos tėvai, tiek dauguma pažįstamų žmonių neteko darbo. Ji atvažiavo į Maskvą studijuoti, bet neišlaikė nė vieno stojamojo egzamino. Negalėjo grįžti namo ir prisipažinti. Liko Maskvoje, bet gero darbo nerado, todėl slankioja po barus ir ieško tokių žmonių kaip aš. Kurį laiką dar tuo užsiims, paskui nustos.

Jos gimtajame mieste atmosfera tapo labai religinė. Tėvai buvo sovietiniai pasauliečiai, bet jaunesni žmonės visi buvo sužavėti vahabitų pamokslininkų, kurie atvyko į Kaukazą iš Saudo Arabijos. Dinara negalėjo pakęsti vahabitų, bet jos jaunesnė sesuo užkibo ant jų kabliuko. Ji ėmė ryšėti ant galvos skarą ir nesustodama kalbėjo apie džihadą, apie Kaukazo išlaisvinimą iš Maskvos jungo, apie kalifatą, kuris išsiplės nuo Afganistano iki Turkijos. Dinara bijojo, kad jie gali paversti seserį savižude sprogdintoja, „juodąja našle“. Visos sesers draugės norėjo tapti „juodosiomis našlėmis“, atvažiuoti į Maskvą ir susisprogdinti.

Dvi seserys. Viena prostitutė. Kita vadovaujasi džihadu.

Būtent „juodosios našlės“ pirmą kartą pertraukė mano darbą televizijoje. Du tūkstančiai antrų metų spalio dvidešimt trečiąją keturiasdešimt ar penkiasdešimt čečėnų vyrų ir moterų įsiliejo į vakarinį Maskvos automobilių srautą ir nuvažiavo į priemiestį, į buvusią didžiausią pasaulyje rutulinių guolių gamyklą. Užsitraukę ant galvų kaukes ar šalikus ir apsijuosę sprogmenų diržais, teroristai skubiai įėjo pro centrinį įėjimą į bjaurų betoninį pastatą, žinomą kaip Kultūros rūmai Nr. 10.

Tą vakarą teatre ėjo *Nord Ost* miuziklas, kurio veiksmas vyko stalininėje Rusijoje. Tai buvo pirmasis rusų miuziklas, rodantis, kad Rusijos pramogų kultūra artėja prie Vakarų, tampa tokia pati gera. Visi bilietai į miuziklą buvo parduoti. Teroristai užlipo į sceną per meilės ariją. Pirmiausia ėmė šaudyti į orą. Daug kas salėje pagalvojo, kad tai vaidinimas. Kai publika pagaliau suprato, kad tai ne spektaklis, žmonės klykdami metėsi prie durų. Tačiau prie durų jau stovėjo „juodosios našlės“, o sprogmenys ant jų kūnų buvo laidais sujungti su durimis. Vyrai ant scenos liepė žiūrovams grįžti į vietas ir pagrasino, kad visi, kurie nepaklus, bus nužudyti. Maskvos teatro apsiaustis prasidėjo ir tęsis keturias naktis. Kai kitą rytą atvykau kaip bulvarinio laikraščio žurnalisto padėjėjas (vėliau padėsiu kurti dokumentinį filmą), teatras jau buvo apsuptas kareivių, medikų, televizijos kamerų, policininkų ir smalsuolių minios. Rašeivos sveikinosi vieni su kitais sumušdami delnais, policininkai traukė dūmą kartu su iš mokyklos pabėgusiomis paauglėmis. Iš miesto atvykusiems keptų bulvyčių ir dešrelių pardavėjams puikiai sekėsi

prekyba. „Pirkite dešreles!“ – šaukė jie miniai. Maždaug šimtas metrų skyrė linksmybes nuo teroro, dešrelių kioskus nuo įkaitų. Iš pradžių nieko nepajėgiau suprasti: kodėl visi elgiasi lyg tai būtų komedija, jei iš tiesų vyksta tragedija? Ar neturėtume laikytis tyliai? Graužti nagus? Melstis?

Tuo metu teatre orkestro duobė virto tualetu; žmonės pirmose eilėse duso nuo smarvės. Įkaitams drebant iš baimės, barškėjo kėdės.

– Kai mirsime, kaip tave atpažinsiu rojuje? – septynmetė mergaitė klausinėjo mamą.

Įkaitų viltys seko. Teroristai reikalavo, kad prezidentas patrauktų kariuomenę iš Šiaurės Kaukazo. Kremlius atsisakė derėtis: prezidento patikimumas labai priklausė nuo sukilimo Čečėnijoje numalšinimo. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt devintų metų pabaigoje, kai jis vis dar buvo ministras pirmininkas, tik dėl Antrojo Čečėnijos karo iš pilko nulio virto kariu, pasirodęs fronte su maskuojančia uniforma, geriantis kartu su kareiviais. Karas buvo pradėtas, kai Rusijoje buvo susprogdinta daug daugiabučių ir namuose užmušti du šimtai devyniasdešimt trys žmonės. Niekur, visiškai niekur neliko saugumo. Per televizorių buvo skelbiama, kad nusikaltimą padarė čečėnų teroristai, nors daug kas įtarė, jog viskas įvyko tyliai pritariant Kremliui, kad tas pilkas niekas, kuris turėjo tapti prezidentas, turėtų priežastį karui pradėti. Daugelis rusų, įgavę cinizmo ilgai gyvendami sovietinio melo atmosferoje, mano, kad Kremliaus veiksmai yra iš anksto surežisuoti. Žmonių skepticizmas tikrai turi pagrindo: rusų saugumiečiai buvo pastebėti dedantys

bombą viename daugiabutyje (jie pareiškė, kad tai buvo pratybos). Pranešėjas Dūmoje paskelbė apie vieną sprogimą dar jam neįvykus.

Čečėnų teroristai, kurie laikė užėmę teatrą, mielai įleido į vidų televizijos darbuotojus, kad šie galėtų gyvai transliuoti interviu su teroristais per televiziją. Vyrai rusiškai kalbėjo su stipriu akcentu, tokiu, koks paprastai mėgdžiojamas rusų komedijose.

– Mes atėjome čia mirti už Alachą. Su savimi pasiimsime šimtus kitatikių, – pareiškė jie.

Viena iš „juodųjų našlių" kalbėjo prieš kamerą. Pro skarą matėsi labai gražios, migdolinės akys. Ji sakė, kad yra iš pasauliečių šeimos, bet įstojo į sektą tada, kai jos tėvas, vyras ir pusbrolis žuvo kare su Rusija.

– Jei mes mirsime, tai nebus pabaiga, – pareiškė ji televizijos žiūrovams. – Mūsų yra dar labai daug.

Mano užduotis buvo laukti lauke ir stebėti, ar kas nors neatsitiks, o mano viršininkai grįžo į viešbutį. Lynojo. Šaltas lietus atrodė sūrus. Gėriau šiltą alų ir klausiausi, ar nepasigirs sprogimas ar šaudymas, tačiau nieko nesigirdėjo. Ketvirtą apsiausties naktį, penktą valandą ryto, specialiosios pajėgos į teatro ventiliacijos sistemą įpurškė kažkokių paslaptingų dujų. Viduje pasklido pilkas rūkas. „Juodosios našlės" žaibiškai apsvaigo ir sudribo ant grindų. Įkaitai ir jų paėmėjai knarkė. Praktiškai nebuvo jokio susišaudymo. Specialiosios pajėgos įėjo į teatrą su kaukėmis, apsaugančiomis nuo garų. Žaibiškai išžudė čečėnus. Kareiviai šventė sėkmingą operaciją. Tamsą aplink mane išsklaidė žinių

komandos prožektoriai, kai jie darė pranešimą apie stebuklingą karinę operaciją.

Medikai įėjo į teatrą gaivinti žiūrovų. Jie nebuvo įspėti dėl dujų. Trūko neštuvų ir medicinos darbuotojų. Niekas nežinojo, kokios dujos buvo paleistos, todėl negalėjo nukentėjusiems duoti tinkamų priešnuodžių. Miegantys įkaitai buvo išnešti laukan ir suguldyti ant teatro laiptų. Jie gaudė orą, duso nuo savo pačių liežuvių ir vėmalų. Aš ir tūkstančiai TV kamerų matė, kaip vis dar miegantys įkaitai buvo velkami per balas, o po to bet kaip sumesti į šalia stovinčius miesto autobusus. Autobusai pravažiavo pro mane ir mačiau, kaip sudribę ant sėdynių įkaitai virto arba ant jų, arba ant grindų, lyg nusigėrę valkatos paskutiniame vakariniame autobuse. Maždaug šimtas dvidešimt devyni įkaitai mirė teatre, ant jo laiptų ar autobuse.

Žiniose buvo pranešta apie šią tyčinę nelaimę.

*Nord Ost* teatro apsiaustis, šis teroro realybės šou, kuriame visa šalis pamatė savo išsigimimą iš arti, gyvai transliuojamą per televiziją, – kvailai išsišiepusius policininkus, suglumusius politikus, nežinančius, kaip elgtis ir reikalingus vadovavimo, „juodąsias našles", kažkokias apgailėtinas, nepaisant jų veiksmų, vaizduojamas kaip televizijos žvaigždės, pamatė, kaip pergalės akimirksniu virsta nelaimėmis – pakeitė Rusijos televiziją. Daugiau nieko nebebuvo galima demonstruoti nekontroliuojant, nevetuojant, neapgalvotai. Reportažai apie konfliktą Kaukaze iš televizijos dingo. Buvo parodytas tik prezidento pranešimas, kuriame jis pareiškė, kad karas baigtas, kad

investuojami milijardai karo padariniams likviduoti, kad viskas puiku, kad Čečėnija atstatyta, turizmas klesti, kad devyniasdešimt aštuoni procentai čečėnų per rinkimus balsavo už prezidentą, o teroristai buvo priversti ieškoti prieglobsčio kalnuose ir miškuose. Dabar apie čečėnus per televiziją rodomos tik pramoginės laidos, jie tapo pajuokų objektu, kaip airiai anglams.

Nepaisant visų gerų žinių iš Kaukazo, „juodosios našlės" reguliariai atvyksta į Maskvą. Bėgant laikui jos pasikeitė, dabar jos rečiau būna žmonos ar dukros žuvusiųjų Čečėnijos kare. Dabar jos dažniau yra iš viduriniosios klasės šeimų, iš Machačkalos ar Nalčiko. Salafitų ir vahabitų dvasininkai daro savo darbą. Rytais į TNT aš važiuoju metro traukiniu. Jis stoja prie autobusų stoties, į kurią po penkiasdešimties valandų kelionės atvažiuoja tolimųjų reisų autobusai iš Kaukazo. Du tūkstančiai dešimtų metų kovo dvidešimt devintą dieną dvi „juodosios našlės" atvažiavo iš ten, nusileido į metro, įlipo į traukinį ir už poros stotelių susisprogdino. Užmušė keturiasdešimt ir sužeidė šimtą žmonių. Tai buvo padaryta prieš devintą valandą ryto. Iki to laiko, kol po kelių valandų įlipau į požeminį traukinį, kraujas, stiklas ir kūnų likučiai, susimaišę su metalo nuolaužomis, jau buvo išvalyti, o kai atvykau į *Bizantiją* ir liftu pakilau į TNT studiją, viskas jei dar nebuvo pamiršta, tai bent jau nebuvo apie tai galvojama.

Šitame neoninių spalvų krašte „juodųjų našlių" nebūna.

Praėjus ketveriems metams po *Nord Ost* nuvažiavau į Kaukazą kurti dokumentinio filmo apie vietinę įžymybę.

Balkarijos sostinėje Nalčike nusileidau vakarop. Balkarija yra prie Čečėnijos, kitoje pusėje nei Dagestanas. Priemiesčiuose tvyrojo tamsa, gatvių apšvietimas vis dar buvo problema. Važiuodamas į miestą mačiau tik vieną ryškiai apšviestą pastatą, visiškai naują centrinę mečetę, už kurią sumokėjo Kremliaus remiamas vietinis vadukas, Arsenas Kanokovas. Tai nuvorišų mečetė su veidrodiniais stiklais, dirbtinio marmuro bokšteliais ir paauksuotais pusmėnuliais: nauji pinigai ir nauja religija sujungti į vieną maldą. Vietiniai gyventojai vadina ją KGB mečete, valdžios mėginimu užvaldyti islamą. Jauni žmonės linkę išduoti salafitus. Du tūkstančiai penktais metais Nalčikas buvo užpultas dviejų šimtų septyniolikos islamo kovotojų, kurie įsiveržė į televizijos bokštą ir valstybinius biurus. Armijai prireikė ne vienos dienos, kad juos nugalėtų, žuvo apie šimtas žmonių, keturiolika iš jų civiliai.

– Buvome priblokšti, kai sužinojome, kad kovotojai nebuvo čečėnai, tik vietinio universiteto, kuriame mokau, studentai, – pasakė man istorijos dėstytojas Anzoras, kai vakare kartu pietavome. Jis papildomai uždarbiavo dirbdamas mano padėjėju. – Nežinau, ką mąsto mano studentai, atrodo, lyg jie kalbėtų kita kalba nei aš. Mano karta buvo sovietinė, mano studentai net nesijaučia rusai. Jų niekas nesiša su Maskva.

Padavėja dar atnešė kietos rūkytos avienos. Pietus valgėme miesto garsiausiame *Sosruko* restorane, pavadintame vietinio mitinio didvyrio vardu, panašaus į Heraklį. Restoranas, dvidešimties metrų aukščio betoninis pastatas, yra viduramžių riterio galvos formos, su šalmu ir dideliais

ūsais, pakibęs ant virš miesto iškilusios kalvos ir apšviestas žalia neonine spalva. Tai vienintelis, be mečetės, gerai apšviestas pastatas.

– Kai mano studentai nuvyksta į Maskvą, žmonės gatvėse jiems siūlo grįžti namo. Bet mes juk esame Rusijos valstybės dalis. Ne emigrantai. Taigi, ką reiškia tas: „Grįžkit namo“? Čia jauniems trūksta darbo, – tęsia Anzoras, – ir tik vahabitai jais užsiima.

Kitą rytą pagaliau galėjau gerai apžiūrėti Nalčiką. Miesto centras tvarkingas, su dailiomis ryškiaspalvių gėlių klombomis priešais griozdiškus sovietinio neoklasicizmo pastatus. Elbruso kalnas dunkso virš Nalčiko lyg chuliganas, kiekvieną akimirką grasinantis smurtu. Įžymybė, su kuria atvažiavau susitikti, – tai Džambulatas Chatochovas, storiausias pasaulyje berniukas. Būdamas septynerių metų, jis jau svėrė daugiau nei šimtą kilogramų. Bulvarinių žurnalų korespondentai ir televizininkai skrido iš viso pasaulio, kad jį nufotografuotų.

Išvažiavau iš miesto į jo mamos butą priemiestyje, sovietiniame daugiabutyje lyg iš degtukų dėžučių, stovinčiame prie nelygaus, purvino kelio. Mane sekė vietiniai saugumiečiai, kad įsitikintų, jog neturiu slapto susitikimo su specialiųjų tarnybų pareigūnais. Laiptinė tamsi, sienos apsilupusiais žaliais dažais. Duris atidarė berniuko mama Nelė. Butas apstatytas naujais IKEA baldais už pinigus, gautus už Džambiko filmavimąsi. Kai atvažiavau, Džambikas maudėsi vonioje. Girdėjau, kaip taškosi, krykštauja ir prunkščia. Įėjau su juo pasisveikinti. Jis buvo toks storas, kad per

pilvo odos raukšlę nesimatė varpos, o akis ir kojų pirštus vos įžiūrėjau. Jis greičiau kriokė nei kvėpavo. Ant vonios grindų telkšojo balos, o berniukas slidinėjo vonioje aukštyn žemyn, taškydamas vandenį. Jis vos į ją tilpo. Kai įėjau, mane puolė taip, kad prilipau prie durų.

– Jis niekada neturėjo tėvo, – pasakė Nelė. – Jo gyvenime trūksta vyro.

Mes išvažiavome į miestą. Kaip tik buvo „miesto diena", valstybės remiama šventė, skirta vietinių gyventojų pasididžiavimui miestu sustiprinti. Aplinkui buvo pilna atrakcionų, vyko sporto varžybos. Džambulatą pažinojo visi, jis buvo žvaigždė. „Tai mūsų Sosruko, mūsų mažasis karys!" – šaukė einant pro šalį žmonės. Visi jam dalijo maistą: kas šašlyką, kas rūkytą avieną, kas *snikerį*, kas picą, kas kolą. Į atrakcionus mus leido nemokamai. Džambikas visą laiką niurzgėdamas valgė. Kai Nelė mėgindavo jį sustabdyti, imdavo klykti lyg signalizacija nuo vagių ir užgriūdavo ją visu šimtakilograminiu svoriu.

Sustojome pažiūrėti imtynių varžybų, kuriose dalyvavo imtynininkai iš kelių Šiaurės Kaukazo respublikų (Dagestano, Balkarijos, Ingušijos). Jie visada mieliau atstovavo savo šalims nei Rusijai. Varžybose dalyvavo olimpiniai čempionai: Šiaurės Kaukaze užauga geriausi pasaulio imtynininkai ir jie visuomet nusimena, kai laimi medalius Rusijai. Daugeliui jaunų vyrų iškyla pasirinkimo tarp džihado ir imtynių problema. Nelė irgi tikėjosi, kad iš Džambulato išaugs imtynininkas, nors visi treneriai jai sakė, kad jis per lėtas. Nelė vylėsi, jog jam pasiseks tapti sumo imtynininku.

Netrukus pastebėjau, kad Džambikas kalba labai lėtai ir neaiškiai.

– Kaip jam sekasi mokykloje? – paklausiau Nelės.

– Ak, jis toks žvaigždė, kad jį perkėlė į aukštesnę klasę be egzaminų, – atsakė Nelė.

Nuskraidinome Džambiką į Maskvą, kur jis pasirodė geriausiame pokalbių šou Rusijoje ir prieš kameras pastūmė džipą. Jis pasirodė ir geriausioje Rusijos televizijos laidoje vaikams.

Tuo metu susirūpinę gydytojai susitiko su Nele: jie aiškino jai, kad Džambikas joks karys, kad jis labai nesveikas vaikas, kuriam reikia pagalbos, nes kitaip mirs. Jam reikia laikytis dietos, pakeisti gyvenimo būdą. Nelė nieko nenorėjo girdėti: berniukas buvo jos nušerta auksinė žąsis ir jos bilietas į kitokį gyvenimą. Aš užjaučiau ją, nes mačiau, kas atsitiko, kai ji pamėgino neduoti Džambulatui maisto.

– Dievas norėjo, kad jis toks būtų, – tvirtino Nelė.

Atsisveikinant Džambikas mane taip apkabino, kad pritrūkau kvapo. Vėliau girdėjau, kad jis gavo pasiūlymą Japonijoje mokytis sumo imtynių. Nelė visada svajojo, kad jis bus sumo imtynininkas, bet Džambikui nepavyko juo tapti. Netrukus šeima grįžo į Nalčiką. Po kelerių metų Meksikoje gimė dar stambesnis berniukas ir Džambiko žvaigždė prigeso. Būdamas vienuolikos metų, jis svėrė šimtą keturiasdešimt šešis kilogramus.

„Įsijunk žinias“ – buvo parašyta vieno iš mano *Labas – Sudie* prodiuserių žinutėje. „Tie šūdžiai sugriovė mūsų filmavimo aikštelę! Mūsų aikštelę!“

Savižudis sprogdintojas susisprogdino tarptautinio Domodedovo oro uosto atvykimo salėje, kurioje mes anksčiau filmavome *Labas – Sudie*. Per žinias CCTV filmuotoje medžiagoje matėsi per salę einanti neryški figūra, paskui visus apakino ryški šviesa ir galiausiai pasipylė kraujas. Žuvo trisdešimt septyni žmonės. Šimtas aštuoniasdešimt buvo sužeisti. Į mano telefoną plaukte plaukė neramūs pranešimai, nors manęs tuo metu nebuvo oro uoste, o serija buvo nufilmuota kur kas anksčiau, nei sprogo bomba.

Domodedovo oro uostas yra pats naujausias iš trijų Maskvos oro uostų. Jis visas stiklinis ir šviesus, grindys iš „šukuoto“ marmuro, visur kapučino barai ir mažos prabangios parduotuvėlės. Kurdamas *Labas – Sudie* Domodedovo oro uoste praleidau daug laiko. Žinau ten visas vieteles, kur dūmų detektoriai yra netikri ir galima surūkyti cigaretę, žinau, kada pro stiklines sienas krinta tinkamiausia filmavimui šviesa, kaip susitarti su muitininkais, kad jie nupirktų viskio neapmuitinamų prekių parduotuvėje. Žinau, kokie keleiviai atskrenda kokiais reisais ir kokios yra jų istorijos. Mūsų laidos vedėjas, apsivilkęs ryškiai oranžiniais marškiniais, vaikšto po oro uostą ir kalbina išsiskiriančius ar susitinkančius žmones: lėtai besibučiuojančius meilužius, nes vyras išvyksta dirbti į San Franciską; linksmus vaikinus, skrendančius savaitgaliui į Tailandą paištvirkauti; sekretorę, laukiančią viršininko, kad kartu grįžtų su juo į Londoną iš verslo kelionės, slapta jį įsimylėjusią. Tai mikrokosmosas naujos, viduriniosios klasės Rusijos, pirmos kartos, kuri nuolat skraido tiek po šalį, tiek į užsienį. Čia, po vienu

aukštu stogu, naujame, šviesiame oro uoste telkiasi naujos šalies, naujos kartos siekiai ir troškimai.

Daugybė mūsų pasakojimų buvo apie moteris, laukiančias vyrų. Viena iš jų apie Aną, buvusią baleriną iš Voronežo, kuri dabar šoka striptizo klubuose Ciuriche. Ji laukė draugužio, Šveicarijos bankininko, kuris turėjo atskristi susipažinti su jos šeima Rusijoje ir jos dviem vaikais nuo buvusių vyrų, palikusių ją be skatiko. Bankininkas ketino ją vesti, bet viskas vyko per greitai ir Ana abejojo. Po dviejų savaičių mes vėl juos pamatėme; jie skyrėsi šaltai, jis skrido atgal į Ciurichą. Ji mums nepasakojo, kas atsitiko, tik pasakė: „Mes, merginos, vadiname striptizo klubus psichiatrinėmis ligoninėmis, nes ten lankosi tik psichiškai nesveiki vyrai."

Kita istorija apie melžėją, kurios istorija tapo labai populiari *YouTube*. Tai neaiškaus amžiaus moteris, su auksiniais dantimis, ilgalaike šukuosena, ryškiai rausvomis lūpomis, apsivilkusi kailiniais ir apsiavusi ilgaauliais baltais, purvu aptaškytais batais, kolūkio melžėja. Ji laukė draugužio, paauglio tadžiko, kuris fermose mėžė mėšlą. Jų santykiai tapo kaimo skandalu: negana to, kad moteris pagal amžių galėjo būti vaikino motina, bet dar blogiau, jog ji buvo baltoji moteris, susidėjusi su *čiurka*. *Čiurka* – tai pažeminantis žodis, kuriuo rusai vadina Kaukazo ir Vidurinės Azijos gyventojus. Paranoja, kad pietiečiai išgraibys baltąsias moteris, tapo rusų manija: *čiurkų* moterys mus išsprogdins; *čiurkų* vyrai išsiveš mūsų moteris; *čiurkos* sukils ir neliks Rusijos imperijos.

Melžėja nekreipė jokio dėmesio į kaimiečių nuomonę apie jos meilužį. Ji džiaugėsi visomis savo santykių smulkmenomis.

– Darbe aš dėviu trumputį baltą chalatą, iš po kurio matosi kojos, jam tai patinka! – pasakė ji mums. – Iš karto jam neatsidaviau, pasakiau, kad pirmiau turi man padovanoti kvepalų. Mano mama mane taip mokė!

Dabar ji nėščia. Pasakė jam tai prieš kameras, kai išlipo iš lėktuvo. Užfiksavome jo emocijas: apstulbimą (jam pačiam ne daugiau nei septyniolika metų), pyktį, o paskui džiaugsmą, kai jis pakėlė ją ant rankų ir apsuko. Ore skriejo viskas: šukuosena, kailiniai ir balti batai. Kiti žmonės atvykimo salėje ėmė ploti ir džiūgauti. Visa tai vyko tiksliai toje vietoje, kurioje vėliau susisprogdino savižudis sprogdintojas.

Atvykimo salėje filmuoti sunkiausia. Kiek tik prisimenu, ten nuolat vyksta rekonstrukcijos. Joje nėra natūralaus apšvietimo, ji ankšta ir siaura. Kad vaizdas taptų pakenčiamas, teko atitempti bendradarbius ir pastatyti juos priešais neoninę kavinės iškabą. Jei jie stovėjo natūraliai, vaizdas išeidavo baisus. Jį visiškai bjaurojo juodais paltais apsivilkę nelegalūs taksistai niūriais veidais. Jie prišokdavo prie kiekvieno išeinančio iš muitinės ir mėgindavo per jėgą įsiūlyti aiškiai per brangią kelionę į miestą. Daugelis taksi vairuotojų yra iš Šiaurės Kaukazo, taigi, savižudžio sprogdintojo aukos buvo jų tėvynainiai ir išpažino tą pačią religiją.

Kai filmavome *Labas – Sudie*, šalia mūsų, tiesiog iš karto už kadro, egzistavo kita realybė. Kur kas daugiau lėktuvų atskrisdavo iš Machačkalos, Nalčiko ir Taškento nei

iš Londono ar Paryžiaus. Klanai auksadančių migrantų iš Kaukazo ir Centrinės Azijos tupėjo salėse tarp plastikinių maišelių krūvų. Tuose maišeliuose drabužiai ir vaisiai, atvežti pardavinėti Maskvos turguose.

– Žmonės nenori jų matyti, – skundėsi TNT prodiuseris. – Tyrėme žiūrovų auditoriją. Jie nieko nenori girdėti apie žmones iš Kaukazo ar Centrinės Azijos. Jie savęs nesieja su jais. Mums reikia etninių rusų.

Galiausiai išgirdome rimtą istoriją apie Čečėniją. Viena jauna pora, kurią kalbinome, skyrėsi šešiems mėnesiams. Vaikinas atrodė kaip jaunas Styvas Makvynas; mergina buvo spuoguota.

– Kodėl skiriatės taip ilgam?

– Ten, kur dirbu, vyksta karas. Aš kareivis. Tarnauju Čečėnijoje. Ji negali ten važiuoti.

Štai kaip jie susitiko. Jis vienas nuobodžiavo poste, mažoje plytų trobelėje, aukštai Kaukazo kalnuose. Buvo naktis, jis buvo girtas. Jam norėjosi susirasti merginą ne fronte. Jis pažvelgė į serijos numerį ant šautuvo. Velniai žino kodėl išsitraukė telefoną, surinko Maskvos kodą, o po to šautuvo serijos numerį. Atsiliepė užsimiegojusi mergaitė.

– Kas čia?

Jis jai pasakė. Ji numetė telefoną.

– Man patiko jos balsas, – paaiškino jis, – todėl vis skambinau.

Jis skambino kiekvieną dieną. Galiausiai ji pasidavė. Jie pasikeitė nuotraukomis telefonu. Dvi savaites iki mūsų filmavimo jis gavo atostogų ir atskrido jos aplankyti. Ji buvo

iš tradicinės kaukaziečių šeimos, ir jis paprašė jos tėvo leidimo susituokti. Tėvas sutiko. Dabar abu jaunuoliai nešiojo žiedus. Vestuvės turėjo įvykti po šešių mėnesių, kai jis grįš iš Čečėnijos.

– Tai mano paskutinė kelionė į tarnybą. Po to su armija bus baigta. Po šešių mėnesių grįšiu ir daugiau jokio karo.

– Ar jūs vis dar turite tą šautuvą su numeriu?

– Šautuvą? Aš jį visuomet turėsiu.

Eidamas siuntė oro bučinius, o ji verkė, kai jis ėjo pro pasų kontrolės postą. Neįsivaizduoju, kaip jiems viskas klostėsi toliau.

Prabėgo nemažai laiko, kol vėl apsilankiau ilgame bare prie traukinių stoties.

– Kaip jūsų šou? – klausinėjo merginos.

– Jį gerokai apkarpė.

*Labas – Sudie* reitingai žymiai nukrito. Iš dalies problema kilo dėl to, kad žiūrovai negalėjo patikėti, jog istorijos yra tikros. Po daugybės metų apgaulingos tikrovės sunku buvo įtikinti, kad istorijos yra iš realaus gyvenimo.

Dinara cypdama pribėgo prie manęs. Nupirko man gėrimą. Jos plaukai buvo paaugę. Jai taip ir nepavyko nei gauti gero darbo, nei pradėti studijuoti. Jos veidas atrodė paburkęs.

– Kaip laikosi jūsų sesuo?

– Puikiai, – atsakė Dinara. – Puikiai.

– Ar ji vis dar su vahabitais?

– Košmaras pasibaigė. Grįžau namo ir įkalbėjau ją važiuoti su manimi. Ačiū Dievui, jai patinka Maskva, ji

nebenori džihado. Dabar dirbame kartu, abi esame pros-ti-tu-tės.

Dinara džiaugėsi. Ačiū Dievui. Istorija su laiminga pabaiga.

## Kūrybos aukštumos

Laukėme Vladislavo Surkovo, žmogaus, žinomo kaip vieno aukščiausių Kremliaus vyriausybės asmenų, „privatizavusio Rusijos politinę sistemą", ir tikėjomės, kad jis išeis iš priešais esančios universiteto auditorijos, bet jis nustebino mus atžingsniuodamas iš už nugaros. Šypsojosi garsiąja Češyro katino šypsena. Apsivilkęs baltais marškiniais ir odiniu švarku, kuris iš dalies panašus į *Joy Division*, o iš dalies į 4-ojo dešimtmečio komisaro aprangą, jis išėjo į sceną tiesiai prieš filosofijos doktorantų, profesorių, žurnalistų ir politikų auditoriją.

– Esu autorius, arba vienas iš autorių naujosios rusų sistemos, – sako prisistatydamas mums. – Mano portfelis Kremliuje ir vyriausybėje susideda iš ideologijos, informacijos priemonių, politinių partijų, religijos, modernizacijos, inovacijų, ryšių su užsieniu ir, – jis nutyla ir nusišypso, – moderniojo meno. Užuot sakęs kalbą, jis siūlo auditorijai užduoti klausimus ir atvirai diskutuoti. Po pirmojo klausimo kalba beveik keturiasdešimt penkias minutes, vargiai palikdamas laiko kitiems klausimams. Tai tarsi jo sukurtos politinės sistemos miniatiūra: demokratinė retorika ir nedemokratiniai ketinimai.

Kaip buvęs prezidento administracijos vadovo pavaduotojas, vėliau ministro pirmininko pavaduotojas, o dar vėliau prezidento patarėjas užsienio politikos klausimais, Surkovas vadovavo rusų visuomenei it vienam dideliam realybės šou. Tik pliaukštelėdavo delnais ir atsirasdavo nauja politinė partija. Vėl pliaukštelėja ir atsiranda judėjimas *Naši*. Našistai – tai Hitlerio jaunimo organizacijos (hitlerjugendo) atitikmuo Rusijoje. Jie ruošiami gatvių riaušėms su potencialiais demokratijos šalininkais. Degina nepatriotiškų rašytojų knygas Raudonojoje aikštėje. Kai dirbo prezidento administracijoje, kartą per savaitę Kremliuje Surkovas susitikdavo su televizijos kanalų direktoriais. Jis duodavo nurodymus, ką pulti ir ką ginti, ką galima įsileisti į televiziją, o ko ne, kaip pristatyti prezidentą ir kokia kalba kalbėti su šalies žmonėmis. Ostankino televizijos laidų vedėjai po Surkovo instruktažo pasirenka temą (oligarchai, Amerika, Vidurio Rytai) ir kalba dvidešimt minučių ragindami, mirkčiodami, su užuominomis, retai kada pasakydami ką nors tiesiai, be galo kartodami tokius žodžius kaip „juos", „priešai", kol šie įsirėžia į sąmonę. Jie kartoja svarbiausias to laikotarpio mantras: prezidentas yra „stabilumo" prezidentas, tikra priešingybė „sumaišties ir saulėlydžio" laikotarpiui tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtaisiais. Žodis „stabilumas" vis kartojamas virtinėje kontekstų, kol suskamba kaip didelis varpas ir ima reikšti viską, kas gera. Kiekvienas oponuojantis prezidentui yra didžiojo dievo, „stabilumo", priešas.

„Efektyvaus vadovo" sąvoka, atėjusi iš Vakarų korporacinės terminijos, virsta prezidentą garbinančiu žodžiu, kaip iš visų „efektyviausio vadovo". Žodis „efektyvus" ima figūruoti visur: Stalinas buvo „efektyvus vadovas", kuriam reikėjo aukotis dėl „efektyvumo". Šis žodis skamba ir gatvėse: „Mūsų santykiai nėra efektyvūs", – sako vienas kitam išsiskirti nusprendusi pora. „Efektyvumas", „stabilumas" – niekas tiksliai nežino, ką iš tikrųjų reiškia tie žodžiai, bet vartojami Surkovo ir jo marionečių jie ima gyvuoti savarankiškai ir pakimba kaip kirviai virš visų, kurie išdrįsta būti nelojalūs.

Viena iš daugelio Surkovo pravardžių – „visos Rusijos politinis technologas". „Politinis technologas" yra naujas rusų terminas, kuriuo įvardijamos labai senos profesijos: viziriai, pilkieji kardinolai, Ozo burtininkai. Politiniai technologai pirmą kartą pasirodė tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtų metų viduryje ir pasibeldė į valdžios vartus lyg įvairiaspalviais drabužiais apsirengę fleitininkai. Po to, žemai nusilenkę, pasiūlė savo paslaugas paaiškinti pasaulį, šnibždėdami, kad gali jį iš naujo išrasti. Jie perėmė labai seną sovietų tradiciją valdyti visus – nuo viršaus iki apačios – ir carinės vyriausybės sugebėjimą pavergti prieš valdžią nusistačiusius veikėjus (devyniolikto amžiaus anarchistus, o dabar neonacius ir religinius fanatikus). Visa tai buvo atmiešta naujovišku mąstymu apie televiziją, reklamą ir purvinus ryšius su visuomene. Jų pirmieji klientai buvo Rusijos modernizatoriai. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt šeštais metais politiniai technologai, vadovaujami Boriso

Berezovskio, „Kremliaus krikštatėviu“ vadinamo oligarcho, žmogaus, kuris pirmas suprato televizijos galią Rusijoje ir padėjo prezidentui Borisui Jelcinui laimėti rinkimus, kuriuos šis, regis, tikrai turėjo pralošti, įtikino tautą, kad Jelcinas yra vienintelis žmogus, galintis išgelbėti šalį nuo sugrįžimo prie komunizmo ir naujojo fašizmo. Jie sukurpė gąsdinančias televizijos istorijas apie gresiančius pogromus, taip pat skubiai sukūrė apsimetėliškas dešiniąsias partijas, sugebėdami įtikinti, kad kitas kandidatas yra stalinistas (nors iš tiesų jis buvo veikiau socialdemokratas). Taip buvo sukurtas „raudonai-rudos“ grėsmės miražas.

Dvidešimt pirmame amžiuje politinių technologų technologijos tapo centralizuotos ir sistematizuotos, koordinuojamos iš prezidento administracijos kabineto, kur Surkovas sėdi už stalo, ant kurio stovi telefonai su visų „nepriklausomų“ partijų lyderių pavardėmis. Jis gali jiems paskambinti ir duoti nurodymus bet kuriuo paros metu. Šio naujo tipo autoritarizmas pasižymi tuo, kad, užuot paprasčiausiai engęs opoziciją, kaip būdavo dvidešimtame amžiuje, jis įsiskverbia į visas ideologijas ir judėjimus, juos išnaudoja ir paverčia absurdu.

Vienu metu Surkovas finansavo piliečių forumus ir nevyriausybines žmogaus teisių gynimo organizacijas, kitu jau tyliai rėmė nacionalistinius judėjimus, kurie kaltino nevyriausybines organizacijas, kad jos yra Vakarų įrankiai. Maskvoje dosniai finansavo moderniųjų dailininkų meno festivalius, o paskui palaikė ortodoksus fundamentalistus, apsivilkusius juodai ir pasikabinusius kryžius, kurie, savo

ruožtu, puolė modernaus meno parodas. Kremlius norėjo kontroliuoti visus politinius judėjimus ir neleisti reikštis jokiems nepriklausomiems judėjimams. Taigi Maskva rytais galėjo atrodyti kaip oligarchija, po vidurdienio demokratija, per pietus monarchija, o vakare kaip totalitarinė valstybė.

Gyvendamas Surkovo ir politinių technologų pasaulyje, vis labiau sutrinku. Neseniai mano atlyginimas beveik padvigubėjo. Be to, kad vedu TNT laidas, dar dirbu informaciniame SNOB centre, kuris apima televiziją, žurnalus ir internetinę erdvę. Jis skirtas naujo tipo „globaliniams rusams", naujai klasei, kuri šalyje kovos už viską, kas vakarietiška ir liberalu, globoti. Jį finansuoja vienas turtingiausių Rusijos žmonių, oligarchas Michailas Prochorovas, kuris taip pat yra Bruklino tinklų savininkas. Mane pasamdė „konsultantu" vienas iš SNOB televizijos kanalų. Aš rašau nepabaigiamas pastabas, kuriu strategijas ir struktūrines schemas, nors atrodo, kad niekas niekada neatsitinka. Bet man už tai moka. Biurai, į kuriuos man tenka užeiti keletą kartų per savaitę pakalbėti apie „aktualius pardavimus" ir „aukštą našumą", atrodo iš fantazijos srities. Jie įsikūrę buvusiuose fabrikuose, kurių plytinės sienos vietomis paliktos nepakeistos, išsaugoti didžiuliai arkiniai langai, o redaktorių kabinetai ir biurai stiklinėmis sienomis atsargiai įkomponuoti, nesugriaunant buvusio interjero. Darbuotojai yra sovietinės inteligentijos vaikai, puikiai mokantys anglų kalbą ir drąsiai kritikuojantys režimą. Redaktoriaus pavaduotoja yra gerai žinoma amerikiečių-rusų lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų teisių gynėja, o jos straipsniai

žvilgančiuose vakariečių žurnaluose rėksmingai puola prezidentą. Bet nepaisant visos opozicijos SNOB'ui, aišku, kad toks galingas projektas negalėtų būti sukurtas be Kremliaus palaiminimo. Ar tik ta opozicija nėra Kremliaus valdoma ir jam patogi? Viena vertus, leidžiama liberalams jausti, kad jie turi balso laisvę ir namus (taip pat gauna algą), kita vertus, jie padeda Kremliui apibūdinti „opoziciją" kaip hipsterius maskviečius, kitokius nei „normalūs" rusai, apsėstus kraštutinių, marginalinių idėjų, tokių kaip gėjų teisės (homofobinėje šalyje).

Pats projekto pavadinimas SNOBAS, nors ironiškas, apibūdina mus kaip potencialius neapykantos objektus, tačiau į visas pompastiškas Kremliaus frazes apie SNOBĄ mes neatsakome tiriamąja žurnalistika ir neieškome svarių faktų apie iš valstybės biudžeto pavogtus pinigus, nes dvidešimt pirmo amžiaus Rusijoje leidžiama sakyti viską, ką norite, jeigu tik neseksite korupcijos pėdsakais. Po darbo sėdime su kolegomis, geriame ir svarstome: „Ar mes opozicija? Ar padedame Rusijai tapti laisva šalimi? O gal esame Kremliaus projektas prezidento pozicijai sustiprinti? Gal iš tiesų mes tik kenkiame laisvei? O gal mes ir tas, ir tas? Gal esame tik lošimo korta?"

Visiškai aišku, kad kituose prezidento rinkimuose Prochorovas taps Kremliaus remiamu liberalų kandidatu: dėl SNOBO projekto jis tampa mielas inteligentijai, bet kaip ryškus oligarchas, labiausiai žinomas dėl dalyvavimo vakarėliuose Kurševelyje su daugybe manekenių, jis tampa lengvu taikiniu Kremliui. Vėl išsilavinę viduriniosios klasės atstovai spėlioja.

Ar Prochorovas yra tikras kandidatas? Ar gerai yra balsuoti už jį, o gal tai reikš, kad žaidžiate Kremliaus žaidimą? Gal reikia iš viso nebalsuoti ir ignoruoti visą sistemą? Galiausiai Prochorovas gauna pakankamai įspūdingus aštuonis procentus balsų prieš elegantiškai nueidamas nuo politinės scenos palaukti, kol jį vėl pakvies. Mes visi tik epizodinių vaidmenų atlikėjai didžiajame politinių technologų realybės šou.

Tačiau Surkovas yra kažkas daugiau nei tik politinis operatorius. Jis yra estetas, rašantis apybraižas apie modernųjį meną, gangsterių repo žinovas, ant kurio rašomojo stalo Tupako nuotrauka stovi šalia prezidento nuotraukos. Jis mėgsta kartoti, kad prezidentą mums atsiuntė Dievas, bet rašo štai tokius žodžius roko grupėms:

Jis visada joja priekyje mūsų ant šviesaus žirgo, pasipuošęs skaisčiai raudono šilko drabužiais.

Mes sekame paskui jį purve iki kelių, o mūsų sprandus slegia kaltė.

Pakeliui deginame namus ir tiltus.

Aš būsiu toks kaip tu.

Tu būsi toks kaip jis.

Mes visi būsime tokie, kaip ir kiti.

Manoma, kad Surkovas yra romano *Beveik nulis*, išleisto du tūkstančiai aštuntais metais ir paremto jo paties patirtimi, autorius. „Menamas“ autorius jis todėl, kad knyga buvo išleista Natano Dubovickio pseudonimu, o Surkovo žmonos pavardė yra Natalija Dubovickaja. Oficialiai Surkovas parašė tik pratarmę, kurioje neigia romano autorystę, bet paskui prieštarauja pats sau: „Šio romano autorius yra

neoriginalus, Hamleto apsėstas, rašeiva"; „Tai geriausia iš visų mano skaitytų knygų". Per interviu jis vos neprisipažįsta parašęs šią knygą, nors niekada iki galo to nepatvirtina. Ar parašė, ar neparašė kiekvieną tos knygos žodį, jis akivaizdžiai neriasi iš kailio siedamas save su ja. Romanas yra bestseleris: tai tikra laikotarpio išpažintis, atidžiausias žvilgsnis į sistemos vidų.

Romanas yra šiuolaikinės Rusijos satyra, kurios herojus, Jegoras, korumpuotas ryšių su visuomene specialistas, tarnaujantis kiekvienam, kas moka pinigus. Anksčiau buvęs avangardistų poezijos leidėjas, dabar perka tekstus iš nuskurdusių pogrindžio rašytojų, paskui parduoda leidybines teises turtingiems biurokratams ir banditams su meninėmis ambicijomis, kurie išleidžia tuos tekstus su savo pavardėmis. Visi šiame pasaulyje parsiduoda, netgi „liberaliausi" žurnalistai turi savo kainą. Romane pavaizduotas leidybos ir ryšių su visuomene pasaulis yra pavojingas. Leidyklos turi savo gaujas, kurių nariai šaudo vieni kitus dėl galimybės išleisti Nabokovo ar Puškino kūrinius, o slaptosios tarnybos infiltruoja agentus į gaujas siekdamos savo tamsių tikslų. Tai tikrai tokia knyga, kokias Surkovo jaunimo grupės degina Raudonojoje aikštėje.

Gimęs Rusijos provincijoje vienišai motinai, Jegoras užaugo kaip knygiškas hipsteris, nusivylęs melaginga Sovietų Sąjungos ideologija. Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtais metais persikelia į Maskvą ir apsigyvena bohemos kvartalo pakraštyje, o tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtaisiais tampa ryšių su visuomene guru. Visa

tai siejasi su paties Surkovo kilme – jis atskleidžia detales spaudai tik tada, kai mano esant tinkama. Surkovas gimė tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt ketvirtais metais motinai rusei ir tėvui čečėnui, kuris paliko šeimą dar tada, kai Surkovas buvo mažas vaikas. Buvę mokyklos draugai prisimena jį besityčiojantį iš mokytojų numylėtinių komjaunime, dėvintį velvetines kelnes, su ilgais plaukais kaip iš grupės *Pink Floyd*, rašantį poeziją ir tikrą mergaičių numylėtinį. Mokėsi tik geriausiais pažymiais. Jo apybraižas mokytojai garsiai skaitė mokytojų kambaryje. Ir tikrai ne jis vienas apie save manė, kad yra per daug protingas tikėti jį supančia socialistine ir politine realybe.

„Revoliucinis poetas Majakovskis teigė, kad gyvenimas (po komunistinės revoliucijos) yra geras ir yra gera būti gyvam, – rašė paauglys Surkovas žodžiais, kurie buvo stebėtinai ardomieji sovietiniam mokiniui, – tačiau tai jo nesulaikė nuo savižudybės vos po poros metų. Jis nusišovė."

Po to, kai persikėlė į Maskvą, Surkovas mėgino universitete studijuoti įvairias specialybes, nuo metalurgijos iki teatro režisieriaus, bet metė studijas ir išėjo į armiją (kur galbūt užsiėmė kariniu šnipinėjimu) ir reguliariai dalyvavo įvairiuose kivirčuose (iš teatro mokyklos buvo išmestas už muštynes). Jo pirmoji žmona buvo dailininkė, garsi savo teatro lėlių kolekcija, iš kurių vėliau Surkovas sukūrė muziejų.

Netrukus laikai Rusijoje ėmė keistis neįtikėtinu greičiu: po sovietinės stagnacijos atsirado *perestroika*, kuri atvedė į Sovietų Sąjungos žlugimą, liberalų euforija, ekonominė

katastrofa, oligarchija ir mafijos valstybė. Kaip buvo galima kuo nors tikėti, kai viskas aplinkui griuvo ir mainėsi?

Surkovą traukė Maskvos bohema. Aktoriai ėmė daug ką suprasti ir pajuto svaiginančius pokyčius. Joks vakarėlis neapsieidavo be Olego Kuliko (kuris vaidindavo pasiutusį šunį, kad parodytų postsovietinio žmogaus subyrėjimą), Germano Vinogradovo (kuris išeidavo nuogas į gatvę ir pildavo ant savęs ledinį vandenį) ar vėliau Andrejaus Bartenjevo (kuris apsirengdavo lyg ateivis, norėdamas pabrėžti, koks keistas yra šis naujas pasaulis). Ir, žinoma, neapsieidavo be Vladiko Mamyševo Monro. Nuolat kažkuo apsimetantis Vladikas yra postsovietinis Endis Varholas perpus su RuPaulu. Pirmasis Rusijoje moterimi persirenginėjantis aktorius pradėjo karjerą nuo Merilinos Monro ir Hitlerio vaidmenų (dviejų didžiųjų dvidešimto amžiaus simbolių, kaip sakė pats), o paskui vaidino Rusijos popžvaigždes, Rasputiną, Gorbačiovą kaip indų moterį; pasirodydavo vakarėliuose kaip Jelcinas, Tutanchamonas, Karlas Lagerfeldas. „Kai vaidinu, kelioms akimirkoms tampu tuo, ką vaidinu“, – mėgo sakyti Vladikas. Jo įkūnijimai visada būdavo labai tikslūs, kuriuose maksimaliai atsiskleisdavo vaizduojamųjų asmenybė.

Tuo pačiu metu Rusija kaip tik atrado viešųjų ryšių ir reklamos magiją, o Surkovas – savo pašaukimą. Pirmąją galimybę jam suteikė Rusijos oligarchas Michailas Chodorkovskis. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt antrais metais Surkovas surengė jo pirmąją reklamos kampaniją – oligarchas, apsivilkęs languotu švarku, su ūsais ir plačia šypsena, dalijo pinigus ir kvietė į savo banką sakydamas: „Jei

nori lengvų pinigų, ateik į mano banką. Man tai pavyko, pavyks ir tau!“ Plakatas kabėjo ant visų autobusų, skelbimų lentų ir visuomenei, užaugusiai su antikapitalistinėmis vertybėmis, sukėlė šoką. Tai buvo pirmas kartas, kai turtas buvo reklamuojamas kaip dorybė, o reklamai panaudotas paties kompanijos savininko veidas. Iki tol milijonieriai turėjo slėpti savo sėkmę. Tada Surkovas pajuto, kad pasaulis iš tiesų keičiasi.

Jis ėmė dirbti Ostankino pirmojo kanalo viešųjų ryšių vadovu buvusiam to meto Kremliaus dvaro didžiajam viziriui Berezovskiui. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt devintais metais jis jau buvo Kremliuje ir kūrė prezidento įvaizdį taip pat kaip Chodorkovskio. Kai prezidentas ištrėmė Berezovskį ir įgrūdo į kalėjimą Chodorkovskį, Surkovas surengė žiniasklaidos kampaniją, kuri pateikė naują Chodorkovskio įvaizdį: vietoj pinigus dalijančio oligarcho – žmogus už grotų. Žinia buvo aiški: nuo *Forbes* viršelio iki kalėjimo – tik vienas žingsnis.

Per visą šių pokyčių laiką Surkovas net nemirktelėdamas keitė pareigas, vadus ir ideologijas.

Pats knygos *Beveik nulis* įdomumas prasideda, kai autorius nutolsta nuo socialinės satyros ir ima gilintis į savo protagonisto vidinį pasaulį. Jegoras apibūdinamas kaip „vulgarusis Hamletas“, kuris įžvelgia savo laikotarpio paviršutiniškumą ir niekam negali puoselėti nuoširdžių jausmų. Jaučiasi beveik kaip autistas, tik imituojantis ryšį su išoriniu pasauliu, kalbantis ne savo balsu, kad gautų viską, ko jam reikia: knygas, seksą, pinigus, maistą, valdžią... Jis manipuliatorius, bet ne nihilistas.

Jis turi labai aiškią dieviškumo sampratą. Jegoras aiškiai mato padangių kūrybą, kur akinančioje bedugnėje dūksta nekūniški, nevaldomi, neaiškios krypties žodžiai. Jie laisvi, gali jungtis, maišytis, susilieti ir sukurti nuostabius raštus.

Padangių kūryba! Kūrybos aukštumos! Jegoro Dievas yra aukščiau gėrio ir blogio, o Jegoras yra jo privilegijuotas draugas: per daug protingas, kad kuo nors rūpintųsi, per arti Dievo, kad laikytųsi moralės normų. Mato pasaulį kaip erdvę, kurioje galima projektuoti skirtingą realybę. Surkovas aiškiai išreiškia naujojo elito filosofiją, postsovietinių supermenų, kurie yra stipresni, aiškiau mąstantys, greitesni ir lankstesni už visus buvusius anksčiau.

Kasdien susiduriu su tokiu požiūriu. Privačiame gyvenime kai kurie Ostankino prodiuseriai yra liberalai, mėgstantys atostogauti Toskanoje ir turintys europietišką skonį. Paklausti, kaip derina profesinį ir asmeninį gyvenimą, jie žiūrėdavo į mane kaip į kvailį ir atsakydavo: „Pastaruosius dvidešimt metų, per kuriuos išgyvenome komunizmą, kuriuo niekada netikėjome, demokratiją, mafiją, oligarchiją, viskas pasirodė tik iliuzija, tik viešieji ryšiai." „Viskas yra viešieji ryšiai" tapo mėgstamiausia Rusijos fraze. Šie naujos kartos Rusijos žmonės tuo pačiu metu yra ir ciniški, ir apsišvietę. Sovietinių laikų disidentai jiems atrodo naivūs svajotojai, o tokios neaiškios Vakarų vertybės kaip „žmogaus teisės" ir „laisvė" – kvailystė. „Negi nematai, kad jūsų vyriausybės ne geresnės už mūsų?" – teiraujasi jie manęs. Kai mėgindavau protestuoti, tik užjaučiamai šypsodavosi. Kuo nors tikėti ir ką nors ginti šiame pasaulyje verta pajuokos,

bet jį gali keisti ir suteikti kitų pavidalų. Vladimiras Nabokovas kartą aprašė plaštakių rūšį, kuri ankstyvoje vystymosi stadijoje privalėjo išmokti keisti spalvas, kad apsigintų nuo plėšrūnų. Nors plaštakių plėšrūnai seniai išmirė, jos vis tiek keitė spalvas dėl pokyčių malonumo. Kažkas panašaus atsitiko ir Rusijos elitui: sovietinio režimo laikotarpiu išmoko apsimetinėti, kad išgyventų, o dabar, nors ir nėra būtinybės nuolat keisti spalvas, jie vis tiek tą su džiaugsmu daro, konformizmui suteikdami estetizmo atspalvį.

Pats Surkovas yra kraštutinė tokios psichologijos išraiška. Jis mainosi lyg gyvas sidabras: nuo angeliškos šypsenos iki demoniško žvilgsnio, nuo prisiekusio liberalo, propaguojančio „modernizaciją", iki kumščiu grūmojančio nacionalisto, spjaudančio prieštaringas idėjas: „valdoma demokratija", „konservatyvi modernizacija". Paskui šypsodamasis sako: „Mums reikia naujos politinės partijos ir turime padėti jai atsirasti, o ne laukti, kol ji susiformuos." Kai įsižiūri į Surkovo režisuojamo politinio realybės šou partiečius, tūžmingus nacionalistus ir komunistus runkelių veidais, pamatai, kad jie atlieka savo vaidmenis ironiškai mirktelėdami akį.

Surkovas mėgsta remtis naujais postmodernistiniais tekstais, ką tik išverstais į rusų kalbą, žymių pasakojimų analize, neįtikimomis tiesomis ir viskas jam yra „simuliakras" ir „simuliakrai"... O po akimirksnio jis pareiškia, kad nekenčia reliatyvizmo ir myli konservatyvizmą, paskui mintinai angliškai cituoja Aleno Ginsbergo „Saulėgrąžų sutras". Jei Vakarai kartą padėjo pasikasti po Sovietų Sąjungos pamatais

ir galutinai ją nugalėti sujungiant laisvąją rinką, moderniąją kultūrą ir demokratinę politiką į vieną paketą (parlamentus, investicinius bankus ir abstraktų ekspresionizmą panaudojo politbiuro, planinės ekonomikos ir socialistinio realizmo sunaikinimui), tai Surkovo genialumas pasireiškė tų asociacijų ardymu, modernaus meno sujungimu su autoritarizmu, naudojant kalbas apie teises tam, kad sustiprintų tironiją ir tol reformuotų demokratinį kapitalizmą, kol jis ims tarnauti visiškai priešingam tikslui nei iš pradžių.

Šlovės viršūnėje Surkovo ambicijos siekė toliau nei tik partijų politika ar romanų rašymas. Jis ėmė svajoti apie naujo miesto sukūrimą, tikrą utopiją. Miestas turėjo vadintis Skolkovu, Rusijos silikono slėnis, kuriame aptverta gyvens postsovietinė, tobula bendruomenė. Šimtai milijonų rublių buvo sukišta į šį projektą. Buvau pakviestas dalyvauti žiniasklaidos darbuotojų kelionėje po Surkovo saulės miestą. Važiavome autobusu keletą valandų kažkur už Maskvos. Turistų informacijos centre mergina rugiagėlių spalvos akimis pademonstravo mums 3D formato būsimojo miesto vaizdus: Frenko Loido Raito stiliaus biurus, priderintus prie gamtovaizdžio, dirbtinius ežerus ir mokyklas, neblėstančią saulę, sporto pramogas ir verslininkus su sportbačiais. Paskui sulipome į autobusą ir išvažiavome pažiūrėti realaus kraštovaizdžio: daugybės kilometrų dykvietės ir belapių medžių. Nuo Skolkovo statybos idėjos pradžios buvo išleisti milijardai, bet praktiškai niekas nebuvo pastatyta. Sklinda gandai, kad šis projektas bent iš dalies buvo sukurtas valstybės pinigams plauti.

Mus nuvedė į didžiulį kubo formos pastatą, vienintelį, kuris jau buvo pastatytas ateities mieste. „Netrukus atvažiuosime į hiperkubą, – pasakė mūsų gidė. – Hiperkubas jau matosi." Pasirodė, kad tai labai modernus mažas pastatas tuščio lauko viduryje. Jo sienos betoninės, netinkuotos, o ant jų dideli vaizdo ekranai. Viešųjų ryšių specialistas, įdegęs ir atgrasiai besišypsantis aukščiausio rango kagėbisto šypsena, pareiškė, kad visi su Skolkovu susiję korupcijos skandalai yra išspręsti. Jam už nugaros ekranuose šmėkščiojo žodžiai „inovacija" ir „modernizacija". Aš paklausiau, ar „modernizacijos" projektas žlugo, nes kiekvieną savaitę areštuojama vis daugiau verslininkų ir verslininkių, o penkiasdešimt procentų žmonių dabar dirba valstybinėse įmonėse. Apklausos rodo, kad vis daugiau jaunų žmonių nori būti valdininkais, o ne verslininkais. Viešųjų ryšių specialistas gūžtelėjo pečiais ir atsakė, kad prezidentas yra už Skolkovą.

Po Skolkovą mus vedžiojo jaunas vyras, vardu Sergejus Kalenikas, Surkovo sukurtos Kremliaus jaunimo grupės *Naši* narys. Jis dėvėjo gobtuvą, aptemptus džinsus ir atrodė kaip bet kuris hipsteris, kurį gali sutikti Brukline ar Haknyje, bet paskui išsižiojo ir ėmė giedoti šlovinamąsias giesmes prezidentui ir aiškinti, kaip Vakarai nori užgrobti Rusiją. Sergejus kilęs iš paprastų baltarusių žmonių, iš Minsko. Pirmiausia jį išgarsino animacinis filmas, kuriame prezidentas vaizduojamas kaip supermenas, kovojantis su protestuotojais zombiais ir blogąja pabaisa, antikorupciniu *blogeriu*. Tai puikus surkoviškos taktikos pavyzdys panaudoti

hipsterių kalbą savo tikslams ir patraukti „šaunius žmones“ į Kremliaus pusę.

Animacinis filmukas tapo toks populiarus, kad Kalenikas buvo pristatytas vyriausybės pareigūnams ir nuo to prasidėjo jo kaip jauno redaktoriaus karjera. „Politika yra sugebėjimas bet kurią situaciją išnaudoti savo statusui pagerinti“, – pasakė Sergejus šypsodamasis Surkovo šypsena (o Surkovo šypsena panaši į kagėbisto). „Kaip apibūdintumėte savo politines pažiūras?“ – paklausiau jo. Jis pažiūrėjo į mane kaip į kvailį ir nusišypsojo: „Aš liberalas... O tai gali reikšti bet ką!“

**VEIKSMAS 2**

# Įtrūkimai Kremliaus matricoje

# Tada prabundi ir, o Dieve, tu – kalinys

Vakare prieš suėmimą Jana Jakovleva sėdėjo savo kaimo vasarvietės sode. Buvo sekmadienis. Geso vasaros pabaigos vakaras. Svečiai jau išsiskirstė. Ant nupjautos žolės mėtėsi tuščios vyno taurės ir lėkštės su sūriu bei sušiais. Jana atsilošė gulimajame krėsle, norėdama pasilepinti paskutiniais saulės spinduliais. Oras greitai vėso. Staiga, labai staiga, ją apėmė bloga nuojauta. Lyg turėtų nutikti kažkas blogo. Jausmas buvo toks stiprus, kad Jana ėmė verkti.

Aleksejus, jos meilužis, vaikščiojo po sodą ir rankiojo daiktus. Jana norėjo šūktelėti jį, bet apsigalvojo. Ji negalėjo paaiškinti staiga apėmusios baimės. Jie kartu pragyveno dvejus metus ir ji žinojo, ką jis pasakys: lieps atsikratyti tos nuotaikos, nekreipti dėmesio.

Kitą rytą, pirmadienį, išvažiavo su *Lexus* automobiliu į miestą, vilkėdama vakarykščią aprangą – trumpą baltą puošnią suknelę, rausvus aukštakulnius ir pasiėmė baltą rankinę. Jie stabtelėjo naujoje kavinėje Frunzės gatvėje išgerti puodelį kapučino kavos ir peržvelgti laikraštį *Vedomosti*, rusišką *Financial Times* variantą. Tada Aleksejus su taksi nuvažiavo į darbą, dirbo vyriausiuoju vadybininku vienoje didelėje naujoje Rusijos energetikos įmonėje, o Jana nuvažiavo į sporto

klubą. Jos visą laiką neapleido jausmas, kad atsitiks kažkas blogo, jis sekė lyg tolimas, bet pastovus garsas ausyse.

Registratūroje pastebėjo, kad registratorė kažkaip keistai spokso. Jana pagalvojo, kad tai įžūlu, ne už tokius žvilgsnius mokami pinigai. Prie galinių durų stovėjo grupelė vyrų, poliesterio kostiumais. Jie kažkaip nesiderino prie aplinkos. Vienas iš jų vaikščiojo pirmyn atgal, gręžiodamas rankas. Trenerė privertė Janą boksuotis ir bėgioti, o treniruotę baigti pilvo raumenų stiprinimo pratimais.

– Iki ketvirtadienio, – atsisveikino trenerė. Jana paprastai treniruodavosi tris kartus per savaitę.

– Jeigu tik galėsiu, – atsakė Jana. Pati nežinojo, kodėl taip pasakė.

– Ak, niekur jūs nedingsit, – nusijuokė trenerė.

Jana nusiprausė po dušu ir vėl apsivilko baltą suknelę, apsiavė rausvus aukštakulnius. Bendradarbiai tikriausiai kikens už jos nugaros dėl aprangos, bet tai jos kompanija ir niekas negali aiškinti, kaip apsirengti. Ji vadovauja kompanijai nuo dvidešimties metų ir turi vieną partnerį. Dabar Janai trisdešimt ketveri metai, turi dešimtis darbuotojų ir gali pasirodyti darbe vėlai, avėdama aukštakulnius. Jos įmonė tokia, kokią retai pastebi visuomenė, bet kuri duoda gerą pelną: importuoja ir perparduoda pramoninius tirpiklius fabrikams ir karinėms bazėms. Jana užaugo akademinių mokslininkų šeimoje: tėvas dėstė chemiją, o dabar Jana uždirbo pinigus iš chemijos pramonės, sklandžiai keisdama sovietines žinias į postsovietinę ekonomiką.

Kai Jana išėjo iš persirengimo kambario, mergina registratūroje dar įžūliau spoksojo į ją. Tas žvilgsnis trikdė. Jana nusprendė, kad jau gana ir ketino merginai duoti pylos, bet tą akimirką prie jos priartėjo vyrai poliesteriniais kostiumais. Nervingasis parodė savo skiriamąjį ženklą ir pasakė:

– Esame iš kovos su narkotikais skyriaus. Eikite su mumis.

Pirma Janai į galvą šovusi mintis buvo: „Tai paaiškina, kodėl mergina registratūroje taip keistai į mane žiūrėjo. Pareigūnai atėjo Jakovlevos. Galima pamanyti, kad esu prekeivė narkotikais!“

Jana šyptelėjo merginai registratūroje, lyg norėdama pasakyti: „Ei, čia nieko rimto. Aš dirbu farmacijos kompanijoje ir mums nuolat tenka turėti reikalų su kovos su narkotikais skyriaus pareigūnais“, bet mergina nusigręžė.

Jana nepanikavo. Ji nieko blogo nepadarė, tai kodėl turėtų panikuoti?

Per pastaruosius mėnesius kovos su narkotikais skyriaus pareigūnai apsilankė biure keletą kartų: jie kontroliavo ne tik nelegalių narkotikų srautą, bet ir chemijos bei farmacijos pramonę. Kaukėti vyrai su Kalašnikovo automatais iškratė buhalteriją. Nieko baisaus: tai Rusijoje nuolat atsitinka, visuose versluose, kai pareigūnai nori ką nors surasti, nesumokėtus mokesčius ar neteisingai užpildytus dokumentus, ar paimtus kyšius.

Jana niekuomet dėl to nesijaudino. Jos įmonė nieko blogo nedarė, o jeigu nedarė, tai ko bijoti? Viskas bus gerai.

Jana nusekė paskui vyrus prie paradinių durų. Su savo pigiais kostiumais jie keistai atrodė aukštos klasės sporto klube. Vyriausias iš jų iš pradžių nervinosi, bet dabar, kai Jana nesipriešino, nurimo. Kam jai priešintis?

Lauke laukė du vairuotojai. Jie buvo pastatę degtukų dėžutės dydžio sovietinius automobilius prieš jos *Lexusą*, kad ji negalėtų pabėgti. Tai vertė ją šypsotis; viskas atrodė lyg kokiame televizijos filme apie policininkus ir plėšikus.

Vienas iš vairuotojų priėjo prie jos ir nužvelgė nuo galvos iki kojų.

– Malonu areštuoti padoriai atrodančius žmones.

– Aš areštuojama?

– Na... sulaikoma.

– Man reikia paskambinti draugui.

– Jokių skambučių, – pasakė jai.

Janai leido važiuoti jos automobiliu iki jų skyriaus. Jie sėdėjo jai už nugaros, o ji vairavo. Viskas atrodė taip nerūpestinga. Moteris jautė, kad pakliuvo į visai kitokį pasaulį, su kitokiomis taisyklėmis, kur jai bus pasakyta, ką daryti, tačiau nepanikavo. Tiesiog keistai jautėsi. Ji mėgino suprasti, kokios gi šio pasaulio taisyklės. Buvo smalsu. Jaudino.

Kovos su narkotikais skyrius buvo miesto šiaurėje, dideliame pilkame stalininiame name, su kruopščiai iškaltu heraldiniu ženklu, Kremliaus dvigalviu ereliu, virš durų. Durys atsidarė sunkiai. Viduje ilgi koridoriai ir daugybė vyrų poliesterio kostiumais. Jie pritilo, kai pamatė Janą. Paskui nužvelgė ją, lyg ji būtų labai svarbi.

Nusivedė ją į kabinetą, kuriame stovėjo stalas ir dvi kėdės. Tūpčiojo aplink ją. Gal norėtų arbatos? Gal nori ko nors valgyti? Ji paprašė šokolado plytelės, ir jie nubėgo nupirkti į artimiausią parduotuvę. Ten buvo ir jos advokatas, kuris leido skambinti telefonu. Ji paskambino Aleksejui, bet jis neatsiliepė. Tada parašė jam žinutę.

– Mane areštavo, – ji pridėjo šypsenėlę.

– Geriau paprašykite, kad atvežtų jums drabužių, – patarė advokatas.

Tai pribloškė Janą.

– Manote, kad man teks čia būti ilgai?

Įėjo detektyvas. Jo pavardė buvo Vasilkovas, kas panašu į rusišką žodį, reiškiantį „rugiagėlė“. Jo veidas atrodė panašus į buldogo.

– Kaltiname jus labai sunkiu nusikaltimu, – pasakė Vasilkovas.

– Kokiu?

– Štai, perskaitykite, – pasakė jis ir įteikė aplankalą su maždaug devyniasdešimčia puslapių, – paskui pasirašykite, kad viską supratote.

Jana pažvelgė į Vasilkovą. Jis, lyg automatas, spoksojo į niekur. Ji atvertė aplankalą. Viduje buvo jos įmonės sąskaitos ir sandoriai. Pirkimo ir pardavimo sąskaitos. Daugybė tokių puslapių. Kasdienė įmonės veikla. Jana nieko nesuprasto. Kuo ją kaltina?

– Jūs prekiavote dietilo eteriu, – pasakė Vasilkovas.

Dietilo eteris buvo cheminis tirpiklis. Jakovlevos įmonė importuodavo jį iš Prancūzijos, o paskui parduodavo kitiems.

– Taip.

– Tai nelegali narkotinė medžiaga. Jūs kaltinama nelegalių narkotikų platinimu.

Tai kažkoks nesusipratimas, pagalvojo Jana, kažkoks nesusipratimas.

– Mes turime licenciją tai veiklai, – atsakė Jana ir vos nenusijuokė. Ją kaltina už pardavimą to, ką ji pardavinėja. Nuo kada visuose fabrikuose naudojamas valiklis-tirpiklis tapo narkotine medžiaga? Nebuvo jokios logikos. Ji pardavinėja dietilo eterį jau daugiau kaip dešimtmetį. Tai skamba taip, lyg šokolado fabrikui kas sakytų, kad šokoladas nelegalus. Ar džinsų siuvyklai, kad džinsai nelegalūs. Ji pažvelgė į Vasilkovą, bet šis tik bukai spoksojo į ją.

Ji toliau skaitė kaltinimus. Dauguma popierių buvo jos kasdienės sąskaitos ir ataskaitos; štai ką kaukėti vyrai paėmė iš biuro. Aplankale kiekviename puslapyje kartojosi tie patys duomenys: „Nupirkta 150 litrų dietilo eterio, parduota 100 litrų dietilo eterio.“ Tai vyko kiekvieną dieną. Kuo gi ją kaltina?

– Jeigu susipažinote su kaltinimais, pasirašykite, prašau, – pasakė Vasilkovas.

Ji pasirašė, bet vis tiek nieko nesuprato. Staiga viskas aplink ją ėmė suktis. Nepajėgė suprasti, kas darosi, logikoje įvyko trumpasis jungimas. Kėdės ėmė atrodyti lengvesnės, sienos plonesnės. Supantis pasaulis susideda iš žodžių asociacijų su daiktais, o Janos pasaulyje kažkas nebesusijungė. Ji vis dar mėgino logiškai susieti mintis, bet jai niekaip nesisekė.

Jai vis dar svaigo galva, kai išėjo į koridorių. Ten stovėjo Aleksejus. Ji nieko nematė, tik jo akis. Kažkas prilaikė, kad nenukristų. Ji norėjo prieiti ir apkabinti Aleksejų, bet neleido, stumtelėjo pirmyn.

– Čia jums ne koks nors pietų pasimatymas, – pasakė kažkas.

Aleksejus padavė plastikinį maišelį su džinsais ir sportbačiais. Ją vėl kažkas stumtelėjo. Ji nebeištvėrė. Pravirko. Šį kartą jie įstūmė į savo automobilį, nusenusią *Ladą*.

Ją nuvežė į Petrovkos 38, Maskvos centrinę policijos būstinę. Iš išorės tai puošnus senas devyniolikto šimtmečio pastatas, su dideliu trikampiu portiku, kaip graikų šventyklos. Jis stovi medžiais apaugusio bulvaro kampe, tiesiai prieš *Galerijos* restoraną, kur auksakasiai susitinka su oligarchais. Jų *Bentley* automobiliai keturiomis eilėmis sustatyti ant šaligatvio.

Jana buvo įstumta į Petrovkos 38, tiesiai į policininkų avilį. Niekada nebuvo mačiusi tiek policininkų vienoje vietoje, vyrų ir moterų, jaunų ir senų. Visi jie atrodė kažkokie tešliai, lyg iš manų košės, ir atrodė lyg būtų tolimi giminės ar iš to paties kaimo. Visi vilkėjo mėlynas uniformas jūros žolių žalsvumo sienų fone. Jie pirmyn atgal vedžiojo nusikaltėlius: girtuoklius ir jaunuolius sudaužytais veidais, čigones ir narkomanus. Girgždėjo spynos, barškėjo raktai, trankėsi durys. Jana galvojo apie grafą Montekristą. Ją nuvedė į vieną kabinetą, paskui į kitą. Jautėsi lyg būtų siuntinys, vieno policininko perduodamas kitam. Apsisukt! Pasilenkt! Rankas už galvos!

Nusiauti batus, nusijuosti diržą, nusimauti kelnaites.

Kūno kontrolė.

Dabar Jana jau verkė be perstojo. Visą laiką. Ar jie nemato, kad ji ne nusikaltėlė? Mėgino sugauti nors kurio nors policininko žvilgsnį. Argi jie nepastebi, kad ji visai kitokia, kad neturi būti čia, su tais nusikaltėliais. Argi tai neakivaizdu? Jeigu jie pamatytų, argi niekas nepasikeistų? Gal viskas pasikeistų?

Bet jie žiūrėjo į ją kaip į paketą. Ryte ji dar buvo *Lexusą* vairuojanti verslininkė, vilkinti puošnią baltą suknelę, o dabar tik paketas.

Jie įgrūdo ją į tamsią kamerą, kurioje buvo trys gultai. Kurį laiką gulėjo priblokšta. Kai nusigręžė į sieną, išgirdo riksmą:

– Atsisukit, kad matytume jus.

Rytoj ją nugabens į teismą ir ten nuspręs, ar paleisti už užstatą.

– Teismas viską išspręs, – ramino save Jana. – Teismas viską išspręs.

Ji užaugo girdėdama tą frazę. Teismas buvo ta vieta, kur viskas išsispręsdavo. Jana manė, kad už ją bus duotas užstatas. Ji neteista. Nepadarė nieko blogo. Kodėl neturėtų paleisti už užstatą?

Į teismą ją vežė furgonu. Nei valgiusią, nei miegojusią, susivėlusiais plaukais.

Teisme pasodino į kaltinamųjų suolą narve. Teisėja atrodė kaip matrona, su į kuodą surištais plaukais, akiniuota. Protinga. Ji viską išspręs.

– Na? – paragino teisėja.

– Nesuprantu kaltinimų, – pradėjo Jana. Ji mėgino kalbėti autoritetingai, bet vėl prapliupo verkti. Neketino verkti, tačiau situacijos absurdiškumas ją pravirkdė. Ašaros pasipylė nuo pastangų suvokti, kas darosi. – Mane kaltina, kad pardavinėju tai, ką pardavinėju. Tai nesuprantama... – dabar ji jau kūkčiojo.

– Gerai, – pasakė teisėja. – Žodis kaltintojui.

Prokuroras taip pat vilkėjo poliesterio kostiumą.

– Jakovleva yra labai pavojinga nusikaltėlė. Ji slapstėsi nuo mūsų. Teko ją medžioti. Ją reikia laikyti suimtą iki teismo proceso.

Ką jis ką tik pasakė? Slapsčiausi? Kur? Kur ji slėpėsi? Sporto klube? Darbe? Apie ką jie čia kalba? Prokuroras nusišypsojo jai. Teisėja linktelėjo ir pakartojo prokuroro žodžius. Ji pasakė, kad niekas nedavė užstato, todėl Janai teismo proceso teks laukti kalėjime. Kitas posėdis bus už dviejų mėnesių.

Janai akyse vėl viskas ėmė suktis. Prokuroras priėjo prie jos ir sušnibždėjo:

– Blogoji mergaite, kodėl jūs slėpėtės nuo mūsų?

Juoda yra balta, o balta yra juoda. Ką jie sako, tas ir yra realybė. Jana ėmė klykti. Kuo garsiau klykė, tuo kaltesnė atrodė. Akimirkai įsivaizdavo save: raudonplaukė, paraudusiomis akimis, klykia teismo salės narve.

Ją vėl nuvežė į Petrovką. Paėmė pirštų atspaudus. Išrašalavo rankas. Ji prašė trupučio muilo. Muilo? Jie ėmė juoktis. Paskui jai kažkas numetė muilo: gumbuotą ūkiško muilo gabalą, kuris buvo purvinesnis už jos rankas. Tada pasakė:

– Kai nusiplausite rankas, muilą grąžinkite.

Ją vėl įsodino į policijos furgoną ir nuvežė į kalėjimą.

Jana žvelgė į Maskvą pro mažą grotuotą langelį automobilio gale. Prispaudė prie jo veidą. Buvo naktis, gatvės tamsios ir tuščios. Ji jautėsi pagrobta ne tik iš miesto, bet apskritai iš realybės ir nublokšta į košmarą fantazijos šalyje. O gal atvirkščiai, ji kaip tik palieka fantazijų pasaulį? Gyvename pasaulyje, sukurtame politinių technologų. Trapiose realybės šou dekoracijose, kurios, jei prisimerksi, gali atrodyti beveik tikros. Iš sporto klubo lekiame į biurą, iš ten į kavos barą, paskui į prancūzų filmą, į vyno barą, į atostogas Turkijoje ir tai gali pasirodyti geriau nei Paryžius, nes naujau ir vertingiau. Galime skaityti SNOB'ą ar žiūrėti juokingus filmukus per TNT ir visa tai yra demokratijos simuliakras, bet atrodo beveik kaip tikrovė. Tuo pat metu kita, tikra Rusija dunda ausyse lyg tolimas griaustinis. Ji gali sugriebti mus ir patraukti bet kuriuo metu.

Jana pastebėjo, kad jie jau ne pirmą kartą važiuoja Sodų žiedu. Ji nematė vairuotojų, bet pagal balsus nusprendė, kad jie ne miestiečiai.

– Ar pasiklydote? – šūktelėjo Jana pro metalinius narvo virbus.

– Užsičiaupk. – Jie patylėjo, paskui pasakė: – Mums reikia rasti posūkį į Volgogrado prospektą.

Šis naujas pasaulis buvo savotiškai juokingas.

Jana jiems vadovavo, lyg jie mokytųsi vairavimo, o ji būtų instruktorė. Sakė, kuria juosta važiuoti, kur apsisukti, kur važiuoti tiesiai. Pasijuto geriau, nes akimirką ji vėl valdė situaciją.

Jie padėkojo, Maskvoje buvo naujokai ir negalėjo susiorientuoti. Žiediniai keliai trikdo, gali jais važiuoti valandų valandas ir nesuprasti, kaip iš jų išvažiuoti.

Jana vėl panoro įrodyti vairuotojams, tiems vaikinams iš kaimo, kad ji nėra nusikaltėlė. Pamėgino nugalėti šį norą: koks skirtumas, ką jie galvoja? Bet skirtumas buvo. Jai reikėjo susigrąžinti gyvenimą, kurį dar prieš dieną gyveno. Tik prieš vieną dieną, o dabar jis prapuolė.

Ji pirmiau kalėjimą išgirdo, paskui pamatė. Prieš akis atsivėrė trigubi metaliniai vartai. Atsirakino didžiulės spynos, atsistūmė skląsčiai. Staiga ją apakino ryški šviesa. Prie furgono ėmė loti daugybė šunų, jie urzgė, kiauksėjo, nagais draskė automobilį. Jana užuodė kalėjimo smarvę – pelėsių, drėgmės ir rūkalų. Tos smarvės ji niekada neužmirš.

Visą laiką, kol filmuoju Janos istoriją, galvoje kirba mintis: ar TNT leis man ją rodyti? Pastaruoju metu man buvo kartojama, kad nori, jog daugiau kurčiau apie naują Rusijos moterį, nepriklausomą, sukūrusią pačią save. Visiems jau nusibodo aukso ieškotojai. Auga nauja karta. Jana atitiko visus kriterijus. Ji buvo aukšta, stipri, ugniniais plaukais. TNT sakė, kad nori daugiau dramų, o Janos istorija tikrai dramatiška. Tai yra ir meilės istorija. Tikrai pabrėžiau tą filmo aprašyme. O kaip visa kita? Kiek man pasiseks parodyti? Neteisingą suėmimą – galbūt. Priklauso nuo to, kaip jį pateiksiu... Gal kaip *Pabėgimą iš Šoušenko*?

Paradoksas štai kur: TNT nori rasti naujus herojus. Filmuoti (taip pat reklamuoti) naują (pelningą) viduriniąją klasę. Tačiau TNT negalėjo liesti politikos. Tie du dalykai

susipina. Neišvengiamai susiduria. Todėl visą laiką laukiu skambučio: „Mes negalime to rodyti. Atsiprašau, Piiitrrr, negalime to rodyti.“

Jana atsibudo nuo kosulio. Kosėjo visos keturiasdešimt šešios moterys. Aplinkui buvo tik moterys. Jų buvo tiek daug ir taip arti viena kitos, kad jos greičiau atrodė kaip atskiros kūno dalys nei atskiri žmonės: daugybė nosių, rankų, pėdų, kyšančių iš gultų, užpakalių, šlaunų ir krūtų. Kameroje sugrūstos keturiasdešimt šešios moterys atrodė lyg būtų susikimšusios per piko valandą metro stotyje, iš kurios nėra išėjimo. Tolimiausiame kampe buvo virtuvėlė ir televizorius, rodantis MTV programą taip garsiai lyg kokiame nors naktiniame klube. Kažkas juokėsi, kažkas šoko tarp gultų. Kažkas šaukė, keikėsi, dainavo, kikeno. Kažkas virš jos knarkė, o kažkas šalia šiureno popierinius maišelius. Kameros gale buvo tualetai. Iš penkių čiaupų be perstojo kliokė vanduo, nes kažkas sprogo. Šiuo metu visos moterys kosėjo.

Atėjo pasivaikščiojimo laikas. Jos nusileido laiptais ir betoniniu koridoriumi išėjo į kiemą. Pats kiemas taip pat buvo betoninė dešimt ir dešimt metrų duobė su pora nuskurdusių medelių ir grotomis virš galvos. Jana suko ratus, galvodama apie tigrus narvuose. Ji su niekuo nekalbėjo, bent jau iš pradžių.

Naktį Jana girdėjo traukinius, nes kalėjimas buvo prie pat geležinkelio. Ji negalėjo traukinių matyti per langą, bet girdėjo švilpimą ir signalus, kurie neleisdavo užmigti visą naktį. Kalėjimas buvo Maskvos priemiestyje.

Pirmomis dienomis Jana rašė. Susirangydavo ant gulto ir rašydavo laiškus Aleksejui. Meilės laiškus. Tai leido jai išsaugoti sveiką protą. Laiškai buvo liguisti ir sentimentalūs, todėl visai neketino jų išsiųsti, bet jai labai reikėjo prisiminti gyvenimą laisvėje. Rašė apie Aleksejaus akis, kaip svajoja su juo mylėtis, susilaukti vaikų, o paskui gyventi kaip šeima. Kiekvieną kartą, kai atsidarydavo kameros durys, ji tikėdavosi, kad sargybiniai pasakys: „Jakovleva, jūs laisva", bet jie niekada to nesakė.

Šeimai nebuvo leista jos lankyti, bet tėvai perdavė paketą su drabužiais. Jie taip kvepėjo namais, kad Jana apsiverkė.

Prie jos priėjo vyresnė moteris, matyt, eskimė.

– Neverk, – pasakė griežtai. – Tai blogiausia, ką gali daryti. – Moteris iš kišenės išsitraukė keletą nuotraukų. – Čia mano vaikai. Nemačiau jų jau trejus metus, bet neverkiu. Mes visos norime verkti.

Tai buvo pirmasis Janos pokalbis su kita kaline. Ji parašė laišką pati sau, tiksliau, įsakymų sąrašą:

1. Negailėk savęs.
2. Neverk.
3. Negalvok apie gyvenimą laisvėje.
4. Būk kantri.
5. Jis tavęs lauks. Tavęs nepaliks.
6. Šypsokis.
7. Jis tave myli.

Per kitas kelias dienas Jana atidžiau apžiūrėjo kamerą. Kiekvienas gultas buvo atskiras mikropasaulis. Viena moteris meldėsi, kita rašė, dar kita žaidė kortomis. Staiga šešios

moterys atsistojo tuo pat metu ir nuėjusios į kameros kampą sustojo ratu ir ėmė mankštintis. Pritūpimai, atsispaudimai, pratimai pilvo presui. Atrodė kaip negrabios meškos. Viską darė negerai. Jana priėjo prie jų ir paklausė, ar galėtų prisijungti. Kitą dieną pradėjo po truputį, švelniai taisyti jų judesius. Ji rodė, kaip atlikti pratimus taisyklingai. Savaitės pabaigoje jau buvo jų trenerė.

Jana po truputį susipažino su jomis. Paaiškėjo, kad visos sapnuoja tą patį pasikartojantį sapną: mėgina kažkam skambinti, bet prisiskambinti nepavyksta. Ji kasnakt sapnavo tą patį: mėgina skambinti Aleksejui, bet jis ne ryšio zonoje. Janai palengvėjo, kai sužinojo, kad ir kitos sapnuoja panašius sapnus.

Janos kamera buvo skirta pirmąkart nusikaltusioms. Daugumos merginų amžius buvo vos per dvidešimt ir beveik visos pakliuvo į kalėjimą dėl narkotikų. Jos nežinojo, ką veikti ar apie ką kalbėti, todėl tik žiūrėjo MTV ir TNT kanalus bei liežuvavo. Kai jas prakalbino Jana, visos ėmė pasakoti, kaip smarkiai ilgisi tėvų. Jų santykiai su tėvais niekada nebuvo geri, o dabar jų ilgėjosi. Tarp jų buvo ir aštuoniolikmetė Lara iš Ukrainos. Ją suėmė dėl maišelio marihuanos, kurį Laros vaikinas paprašė pervežti per Ukrainos ir Rusijos sieną. Ji visą laiką sekiojo iš paskos Janai. Naktį prieidavo prie Janos gulto ir spoksodavo į ją. Jana atsibusdavo ir klausdavo:

– Ką čia darai?

– Mėginau skaityti, bet negaliu susikaupti dėl nuolat į galvą besibraunančių minčių.

Kita grupė moterų buvo tarp trisdešimties ir keturiasdešimties, buhalterės, sėdinčios už „baltųjų apykaklių" nusikaltimus, panašios į Janą. Vyresnės moterys rūpinosi jaunesnėmis. Jos mokė: „Susiplaukite puodelius" ir „Nesikeikite". Dauguma vyresniųjų moterų dirbo mažose įmonėse: nekilnojamojo turto ar kelionių agentūrose. Nebuvo priimta klausti, kodėl jos čia sėdi. Aišku, visos atsakydavo, kad jos „nekaltos", bet vėliau kai kurios papasakojo Janai, kas atsitiko. Įmonės klastojo mokesčius, bet įmonių direktoriai, vyrai, laiku pabėgo į užsienį, o buhalterės, moterys, pakliuvo į kalėjimą. Juk ant visų dokumentų buvo jų parašai. Tos moterys nepadarė nieko nelegalesnio, nei daroma kitose įmonėse. Kiekviena maža įmonė, jei norėjo išsilaikyti, turėjo vesti dvigubą buhalteriją. Galbūt mokesčių policijai reikėjo įvykdyti arešto kvotas ar ji norėjo išgąsdinti kitas, didesnes įmones, o mažosios įmonės turėjo tapti joms pavyzdžiu. Dar kitos moterys buvo įsitikinusios, kad patikrinimai jų įmonėse buvo suorganizuoti konkurentų arba biurokratų, jog įmonės bankrutuotų, o jie galėtų perimti verslą. Tai buvo vadinamieji *reidai*, labiausiai tarp korporacijų paplitusi mažųjų įmonių perėmimo forma Rusijoje. Tokių atvejų per metus buvo registruojama daugiau nei šimtas. Verslo konkurentai ar biurokratai – iš tiesų tai seniai vienas ir tas pats – moka apsaugos tarnyboms, kad būtų areštuotas įmonės savininkas. Paskui, kol jis sėdi kalėjime, pagrobiami įmonės registracijos dokumentai, kompanija perregistruojama kitiems savininkams, o kai iš kalėjimo išeina tikrasis savininkas, ji jau būna parduota kitiems ir pasidalinta tarp

visai naujų savininkų. Tokie reidai vyksta visuose lygmenyse, nuo pačių viršūnių Kremliuje, kur areštuojamas naftos kompanijos savininkas Michailas Chodorkovskis, o kompanija perduodama prezidento draugams, iki vietinių policininkų, kurie perima baldų parduotuves. Būtent teisė taip elgtis suformavo galingą „valdžios vertikalę", kuri ėjo nuo prezidento iki žemiausio rango kelių policininko.

Jana įtarė, kad dabar tai atsitiko jai. Ji buvo girdėjusi, kaip *reiderstvo* aukomis tapo kitos įmonės, bet visada manė, kad jos buvo kažkuo pačios kaltos, jog jas užpuolė. Kažkuo. Dabar jautėsi kvaila, kad save tuo įtikino.

Įprastinė išeitis – kyšis. Buvo sukurtas visas tinklas ir sistema, kaip ir kam duoti kyšius. Geri advokatai buvo ne tie, kurie galėjo tave apginti teisme – nuosprendžiai iš anksto buvo numatyti, – bet tie, kurie žinojo, kam iš teisėjų ir kam atitinkamoje ministerijoje duoti kyšį. Tai buvo sudėtingas žaidimas; sumokėk ne tam ir būsi veltui išmetęs pinigus. Reikėjo rasti tą, kuris tikrai priiminėjo sprendimus. Netrukus radosi visa minia tarpininkų, kurie norėjo įtikinti, kad tik jie žino, kam reikia duoti kyšį. Jana žinojo, kad tėvai ieško tokio žmogaus laisvėje. Jie surado „advokatą", kuris sakė, kad gali padėti – siūlė Janai prisipažinti kalta, o tada jis viską galės sutvarkyti. Tuo tarpu Janos tėvai turėtų parduoti butą, nes kyšiui gali prireikti beveik milijono dolerių. Jana įtarė kažką negero. Kažkas čia buvo ne taip. Jos įmonė nepadarė nieko blogo, tai argi nereikėtų atkakliai laikytis tiesos? Ir ką iš tiesų ji turėtų prisipažinti? Kad parduoda tai, ką parduoda? Pripažinti absurdą? Jeigu ji imtų derėtis, būtų

lyg atsisveikinimas su dalimi savo sveiko proto, ji leistų, kad jie diktuotų, kokia turi būti tiesa. O tada viskas imtų slysti iš rankų.

Ji paprašė pakeisti advokatą. Kitas pasakė tą patį. Tokios yra taisyklės, juk ji supranta taisykles, tiesa?

Galia pirmoji privertė Janą pagalvoti, kad čia gali būti kažkas daugiau nei įprastinė *reiderstvo*. Ji pirmąkart susitiko su Galia Petrovkos 38, dar prieš pirmąjį teismo posėdį. Ją įstūmė į kamerą, putlią ir drebančią nuo ašarų. Daugiau nei penkiasdešimties metų amžiaus. Tokia moteris, kokios prie traukinių stočių pardavinėja daržoves ar apatinį trikotažą. Ji verkė ir kalbėjo su ukrainietišku akcentu.

Galia, kaip paaiškėjo, buvo kasininkė vienoje mažoje geležinkelio stoties vaistinėje. Vieną rytą ji buvo areštuota už tai, kad pardavinėjo maisto papildus. Maisto papildus! Jana susidomėjo.

– Koks tavo vardas? – paklausė Galia.

– Jana.

– Jana Jakovleva?

Iš kur ji žino Janos pavardę? Jana buvo girdėjusi apie kalėjimo informatorius. Ar Galia viena iš jų?

– Kai mane areštavo, – paaiškino Galia, – policininkai kalbėjosi tarpusavyje ir pasakė, kad mane sodins pagal tą patį straipsnį kaip ir Janą Jakovlevą.

Dabar Janai ėmė aiškėti, kodėl ji pateko į kalėjimą.

Tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimtais metais Leningrade, uosto dokų darbininkų šeimoje, gimė Viktoras Čerkesovas. Darbininkų vaikas iš karto po mokyklos išėjo

į armiją. Spėjama, kad būtent ten jis įstojo į KGB struktūras. Neturint jokių pažinčių ir ryšių, tik tai galėjo užtikrinti kilimą aukštyn. KGB nusiuntė studijuoti teisės į Sankt Peterburgo universitetą, kur jis mokėsi kartu su būsimuoju prezidentu. Vaikinai susidraugavo. Kaip ir būsimasis prezidentas, jis mokėsi prastai. Tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimt penktais metais Čerkesovas įstojo į penktą Leningrado KGB skyrių, kuris buvo atsakingas už disidentų ir nekonformistiškai mąstančių žmonių areštus. Kai kuriems kagėbistams darbas penktajame skyriuje atrodė gėdingas, palyginus su tikruoju šnipinėjimu. Tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtais metais Čerkesovas dirbo su pogrindžio religinių organizacijų ir feministinių grupių bylomis. Tapo skyriaus viršininku. Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt antrais jis asmeniškai vadovavo pirmosios nepriklausomos Sovietų Sąjungos profsąjungos SMOT veiklos tyrimui. Vienas iš apklaustųjų buvo Viačeslavas Dolininas.

– Čerkesovas buvo pilkas, blankus žmogus. Jo vienintelė stiprybė buvo ta, kad galėjo meluoti nerausdamas. Jeigu į kabinetą užeidavo viršininkas, jis akimirksniu pašokdavo ant kojų, nes buvo vergiškai nuolankus ir priklausomas, – prisimena Dolininas. – Jis mus gąsdindavo: „Mes jūsų nemušame, bet galime panaudoti ir tokias priemones." Tačiau nebuvo nei labai piktas, nei labai puikus detektyvas. Didžiosios mano disidentinės veiklos dalies jam nepavyko atskleisti.

Igoris Buničius buvo liudininkas keliose Čerkesovo bylose tarp tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų ir

tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt antrų metų: „Per apklausas Čerkesovas laikėsi dar Aleksandro Šuvalovo, slaptosios policijos viršininko prie imperatorienės Jelizavetos aštuonioliktame šimtmetyje, principo – kaltinamasis privalo nuolat būti sutrikęs. Apklausos pradžioje Čerkesovas ant stalo, priešais disidentą, išdėliodavo tris lapus. Kiekviename būdavo užrašytas straipsnis, pagal kurį disidentas galėtų būti nuteistas: straipsnis 190, *antisovietinių idėjų skleidimas*, paprastai baudžiamas priverstiniu gydymu psichiatrijos ligoninėje; straipsnis 70, *antisovietinė propaganda*, paprastai baudžiama penkeriais kalėjimo metais; ir straipsnis 64, *Sovietų Sąjungos išdavystė*, mirties bausmė sušaudant. Jeigu disidentas sutikdavo bendradarbiauti ir įskundinėti kitus, jam pritaikydavo 190 straipsnį, bausmę atidedant. Jei nebendradarbiausi, būsi nuteistas pagal kitus straipsnius.“

Kiti disidentai, kuriuos apklausė, pasakojo apie dukros skambučius per apklausą. Jis pakeldavo ragelį, švelniai nusišypsodavo, pakeisdavo toną ir sakydavo: „Meilute, dabar vykdau apklausą.“ Turėjo visiems kagėbistams būdingą savybę – sugebėjimą suskaldyti savo asmenybę į kelias, pagal poreikį.

Tačiau Čerkesovas nesugebėjo numatyti istorijos eigos. Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt aštuntaisiais, visu pajėgumu įsisiūbavus *perestroikai*, pradėjo naujos grupės „Demokratinis aljansas“ tyrimą. Tai buvo aktyvistų, raginančių sugriauti Sovietų Sąjungą, grupė. Paskutinė byla Sovietų Sąjungoje pagal antidisidentinį straipsnį 70. Čerkesovas sušaukė spaudos konferenciją, kurioje sakė, kad

atskleidė svarbų antisovietinį sąmokslą. Iš tiesų tai buvo farsas: jaunieji aktyvistai netrukus tapo Dūmos deputatais, o pats įstatymo straipsnis buvo panaikintas. Prabėgus dvejiems metams neliko ir pačios Sovietų Sąjungos.

Po tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt pirmų metų Čerkesovas tapo Sankt Peterburgo KGB viršininku, palaikomas draugo, būsimojo prezidento, tuo metu buvusio mero pavaduotoju. Kai jaunasis Putinas persikėlė į Maskvą tapti Federalinės saugumo tarnybos viršininku (buvusios KGB), Čerkesovas persikėlė kartu su juo ir tapo pavaduotoju. Maskvoje sklido gandas, kad Čerkesovas tikėjosi po prezidento inauguracijos tapti FSB viršininku, bet vietoje jo viršininku buvo paskirtas Nikolajus Patruševas, taip pat tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtų metų Sankt Peterburgo aukštųjų KGB kursų absolventas, bet iš daug garsesnio kovos su šnipinėjimu skyriaus. Prezidentas atidavė Čerkesovui FDCS, mažiausiai svarbų saugumo skyrių. Du tūkstančiai šeštais metais FDCS ėmėsi žingsnių užgrobti chemijos ir farmacijos pramonę. Per vieną naktį daugybės chemikalų statusas iš pramoninio ir medicininio buvo perkvalifikuotas į narkotinį. Buvo atlikti reidai vaistinėse, pardavinėjančiose maisto priedus, ir veterinarijos klinikose. Veterinarai, kurie dalijo vaistus katėms ir arkliams, buvo nuvesti į policiją, o chemijos kompanijų direktoriams, tokiems kaip Jana, pranešta, kad jie prekiauja narkotikais. Planas turėjo „palaužti" šias pramonės šakas. Jana turėjo būti pakabinta kartuvėse šalikelėje, kad taptų įspėjimu visiems, kurie nenori paklusti FDCS tarnybai.

Jana sėdėjo kalėjime jau keturis mėnesius. Didžiąją laiko dalį ji kartojo sau: „Tai tik žaidimas, išbandymas“ ir taip ištverdavo. Kas du mėnesius ją pažadindavo penktą valandą ryto ir nuvesdavo į rūsį laukti kelionės į teismą, kad pažiūrėtų, ar kas duos už ją užstatą.

„Vakar buvo blogiausia diena, – parašė ji viename iš niekada Aleksejui neišsiųstų laiškų – Blogiausia tada, kai tamsioje, betoninėje, uždaroje patalpoje vienu metu ima rūkyti dvidešimt žmonių. Tai siaubinga. Reikia laukti furgono su narvu betoninėje, tamsioje patalpoje, su metaliniais antrankiais, o aplinkui tvyro vieni dūmai. Labai sunku prisiversti galvoti, kad tai tik žaidimas, o visi aplinkui tik aktoriai.“

Po dviejų valandų moterys buvo suvarytos į kalėjimo furgoną ir išvežiotos po įvairius Maskvos teismus. Kai Jana išvydo Maskvą, viskas virto realybe.

„Važiavome Sodų žiedu. Mačiau gatve einančius žmones, panirusius į savo reikalus. Viduje šaukiau: Aš grįšiu. Šis pasaulis be manęs neišgyvens. Aš grįšiu ir užmiršiu viską, kas su manimi atsitiko. Tiesiog išbrauksiu viską iš atminties.“

Dar labiau jai norėjosi šaukti: „Pėstieji! Miestiečiai! Sustokite! Padėkite! Negi nematote manęs? Aš čia.“ Tačiau iš tiesų ji nešaukė. Viskas, ką matė praeiviai, buvo nedidelis kalėjimo furgonas tamsiais, grotuotais langais.

Teisme vėl buvo įkišta į narvą. Tėvai dalyvavo visuose teismo posėdžiuose, į paskutinį posėdį neatėjo Aleksejus. Mama visuomet vilkėdavo geriausią suknelę. Tai buvo būdas parodyti, kad jos dvasia nepalaužta. Tėvai atrodė gerai ir tai buvo jų stiprybė. Jana vis kartojo teisėjai, kad nežino,

kodėl pateko į kalėjimą, kad nesupranta kaltinimų. Teisėja linktelėdavo ir atidėdavo bylos nagrinėjimą dviem mėnesiams, o Janą vėl išveždavo į kalėjimą.

Dabar ji turėjo naują advokatą, Jevgenijų Černousovą. Tėvai surado jį, kai gynė keletą veterinarijos gydytojų nuo FDCS Jaroslavlyje. Veterinarai buvo kaltinami ketamino vartojimu, kurį jie vartojo kačių skausmui malšinti. Jevgenijus sugebėjo sukelti pakankamai triukšmo, kad kaltinimai būtų anuliuoti, bet jam reikėjo kovoti su provincijos specialiųjų tyrimų pareigūnais, kad užsidirbtų šiek tiek pinigų. Dabar jam teks stoti prieš aukštesnio rango pareigūnus daug didesnėje byloje. Planas buvo sukelti tokį triukšmą, kad federalinei specialiųjų tyrimų tarnybai nebūtų prasmės laikyti Janą įkalintą: tai buvo visai priešinga taktika tai, kurios laikėsi dauguma kalinių – elgtis kuo tyliau ir sumokėti reikiamam asmeniui. Černousovas pasakė Janai, kad sukels ant kojų nevyriausybines žmogaus teisių organizacijas, verslininkų asociacijas. Jis pats anksčiau buvo policininkas ir dabar imdavosi bylų, kurių nesiimdavo niekas kitas. Anksčiau jis gaudė nusikaltėlius, o dabar patiko gaudyti policininkus. Tarnavo Afganistane ir Osetijoje ir tai buvo galima pastebėti. Labiausiai už viską jam patikdavo sunkios bylos, ir dažnai atrodydavo pavargęs. Jis prašė Janos neprarasti vilties.

Jana pasijuto beveik laiminga, kai buvo atvežta į kalėjimą po ekskursijos į realybę. Ji žinojo, kad už kalėjimo sienų tėvai ir Černousovas mėgina dėl jos pakeisti pasaulį, tačiau, be to, kad duotų kryptį visam planui, ji kalėjime nieko

daugiau negalėjo padaryti. Svarbiausia užduotis buvo išlikti sveiko proto. Jana turėjo šešias kūno kultūros „studentes". Jos mankštindavosi rytais ir per popietinį pasivaikščiojimą. Vietoje svarmenų naudodavo žvyro pripiltus plastikinius butelius. Merginų fizinė būklė gerėjo, jos lieknėjo. Kelios netgi nustojo rūkyti. Jana įgijo „trenerės" statusą, todėl ją pirmą įleisdavo į dušą. Kartais jai netgi pavykdavo įtikinti kitas moteris, kad jos perjungtų TNT ir MTV kanalus į žinių kanalą. Svarbiausia buvo nuolat būti užimtai. Ji rašė laiškus, skaitė laikraščius, mokėsi anglų kalbos, darė atsispaudimus. Jokios laisvos akimirkos. Jai beveik tobulai tas pavykdavo.

Buvo keletas NE visoms kalinėms: niekada neverkti, niekada nekalbėti apie ateitį ar išėjimą į laisvę, taip pat apie seksą. Bet galvojo apie seksą visos. Tania, buhalterė ant gulto priešais Janą, kirpo vyrų nuotraukas iš žurnalų ir slėpė jas po pagalve.

– Gal susapnuosiu kurį nors iš jų, – šnabždėdavo ji.

Jana kas naktį sapnavo Aleksejų. Sapne matydavo jo akis tokias, kokios buvo, kai atvažiavo į FDCS poskyrį perduoti Janai krepšelį su drabužiais. Laiškai buvo kupini susirūpinimo, kad Aleksejus gali ją pamiršti. „Ar tai labai egoistiška? – rašė ji. – Bet vienintelis būdas išlikti sveiko proto yra mintis, jog yra, kas manęs laukia."

Kai išėjo pasimankštinti į kiemą, Jana pajuto tiek kvapų, kiek niekada nejautė, kai buvo laisvėje.

„Vasarą du liauni medeliai kieme kvepia karščiu ir duona. Anksčiau eidavau į mišką, bet nieko nepastebėdavau.

Dabar matau vos du plonus medelius, o patiriu tiek įspūdžių!“

Kartą kieme mankštinosi su Saša. Saša buvo kelionių agentūros savininkė. Ji buvo truputį jaunesnė už Janą ir jos ėmė kalbėtis apie tai, kaip nori turėti vaikų. Apie tai kalbėtis nereikėjo ir Jana net nesuprato, kaip tas pokalbis prasidėjo. Saša norėjo dviejų vaikų. Jana papasakojo apie Aleksejų ir kad ji galvojo, jog jau laikas turėti vaikų, atsitraukti nuo darbo. Saša pažiūrėjo į ją ir tarė:

– Tau per vėlu svajoti apie vaikus. Nėra šansų, kad gausi mažiau nei penkerius metus, mažų mažiausiai. Jei jau pakliuvai čia, tai viskas. Visai nesvarbu, ar esi kalta. Pamiršk apie vaikus.

Jana nustojo klausytis ir ėmė taip vikriai šokinėti, kad Saša nebespėjo su ja.

Iš teisiamųjų Rusijoje devyniasdešimt devyni procentai kaltinamųjų pripažįstami kaltais. Moterys į Janos kamerą po teismo posėdžių sugrįždavo palūžusios, pripažintos kaltomis. Jų nuosprendžiai būdavo baisesni, nei įmanoma įsivaizduoti: penkeri metai kalėjimo už turėtą vieną gramą kokaino; ketveri už recepto suklastojimą; vienuolika metų už darbą kasininke vienoje iš prestižinių statybos kompanijų, kurios savininkas su kažkuo susikivirčijo Kremliuje. Moteris dažnai apgaudavo jų pačių advokatai: paimdavo kyšius, o paskui juos panaudodavo kaip „įrodymą, kad kalinės kaltos“ (patys kyšiai kažkur dingdavo). Janos prokuroras, kuris pranešė teismui, kad ji pavojinga ir slapstėsi, turėjo reputaciją tikrai žiauraus.

„Esu už jį stipresnė“, – parašė ji pati sau.

Jana sekė pranešimus apie save.

Černousovas jai minėjo, kad rašė laiškus Dūmos deputatams. Taip pat įvyko keletas mitingų ir nedidelių piketų, kuriuose žmogaus teisių aktyvistai gynė Janą. Tačiau Rusijoje gali protestuoti kiek tik nori, niekas nepasikeis. Gali šaukti visu balsu, niekas neišgirs. Liberaliame laikraštyje apie Janą buvo parašytas vienas paragrafas. Tai buvo viskas.

Kasdien į kamerą pakliūdavo naujos „baltųjų apykaklių“ kalinės. Ką tik atvedė moterį, kuri Kanuose buvo apdovanota už geriausią rusų kelionių agentūrą.

„Greitai, – rašė Jana, – kalėjimas atrodys kaip universiteto absolvenčių susitikimas. Aš vėl bijau. Kam turėčiau ruoštis? Blogiausiam? Ar man jau reikėtų su visais atsisveikinti? Laikas eina, o niekas nesikeičia. Aš čia tokia pat, kaip visos kitos. Čia visai nesvarbu, ar tu turtinga, ar vargšė. Ši sistema grobia žmones iš gatvės, iš darbo, iš namų ir juos suėda. Niekas nežino, kada taip gali atsitikti jiems.“

Vieną dieną, žiūrėdama žinias, Jana pamatė reportažą apie save. Ne per vieną iš Ostankino kanalų, bet per mažesnį, turintį „opozicijos“ reputaciją, nors iš tiesų jis priklausė vienam iš seniausių prezidento draugų. Puškino aikštėje penki šimtai žmonių protestavo prieš Janos įkalinimą. Jie laikė plakatus su jos portretu ir užrašu: „Laisvę Janai Jakovlevai.“ Mažai žinomas muzikantas ant scenos sugrojo pasipriešinimo dainą. Černousovas pasakė kalbą. Pranešėjas pasakė:

– Atrodo, kad federalinė specialiųjų tyrimų tarnyba areštuoja žmones, kurie neturi jokio ryšio su prekyba narkotikais.

Kitą dieną Janos istorija atsidūrė viename iš laikraščių. Kai ji išėjo iš dušo, visos kameros moterys buvo susispietusios aplink laikraštį ir skaitė.

– Ei, – šūktelėjo jos, – betgi tu iš tikro nekalta.

Čerkesovas turėjo priešų.

Jis mėgino įrodyti prezidentui, kad Patruševas, jo varžovas ir Federalinės saugumo tarnybos viršininkas, buvo silpna grandis. Prezidentas drąsino Čerkesovą, suteikdamas FDCS atsakomybę tirti nelegalią muitinės veiklą Kinijos ir Rusijos pasienyje. Tas tyrimas buvo tariamai atliekamas federalinės saugumo tarnybos. Toks tyrimas gerokai peržengė FDCS kompetencijos ribas: ar faktas, kad prezidentas jį patikėjo Čerkesovui, rodė, jog prezidentas juo pasitiki labiau nei Patruševu?

Tačiau Patruševas ir Federalinė saugumo tarnyba neketino lengvai pasiduoti.

Taip, kaip Čerkesovas sekė Patruševą, taip ir Patruševas palaikė tuos, kurie kovojo su Čerkesovu. Taigi, kai FSB išgirdo Janos istoriją, jie užtikrino, kad policininkai nevaikytų Janą palaikančių demonstracijų ir kad TV kanalai bei laikraščiai praneštų apie protestus. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl egzistavo „liberalūs“ laikraščiai ir kanalai, kurie leisdavo vienam kovotojui su valdžia gauti ginklą, su kuriuo galėtų kovoti prieš kitą kovotoją. Kiekvieną dieną vis daugiau žmonių žinojo Janos istoriją. Byla buvo pavadinta

„chemikų byla“ ir priminė Stalino laikų valymo bylą, vadinamąją „gydytojų bylą“.

Nieko panašaus nebūtų nutikę, jei Jana, jos tėvai ir Černousovas visų pirma nebūtų nusprendę kautis. Be disidentų postūmio niekas nebūtų iškilę į šviesą. Bet vien to irgi nebūtų užtekę. Kad Rusijoje kas nors pasikeistų, privalėjai būti ne tik šaunus protestuotojas, bet ir priemonių nepaisantis klastūnas, sugebantis du priešininkų klanus sustatyti kaktomis.

Prieš pat išėjimą į laisvę, Jana sapnavo keistą sapną. Ji su Aleksejumi gulėjo krėsluose svetimoje šalyje. Aleksejus skaitė laikraštį. Ji atsistojo ir įlipo į medį, augusį šalia krėslo. Medis buvo toks aukštas, kad iš viršūnės matėsi laukai ir miškai. Staiga medyje ji pastebėjo grizlį. Jis kopė link jos ir urzgė. Jana sustingo iš baimės. Lokys šiepė nasrus prie pat jos veido. Ji matė sudrėkusius dantis. Manė, kad ją suės. Staiga jis sustojo ir ėmė trauktis. Pasigirdo baisus triukšmas, pro medį lėkė didžiulė įsiutusių bulių banda. Nuo jų bėgimo drebėjo žemė. Aleksejus toliau skaitė laikraštį, lyg nieko nebūtų atsitikę.

Janą pažadino moters ant viršutinio gulto knarkimas. Ji knarkė taip smarkiai, kad iš burnos išlėkė dantų protezai ir barkštelėjo į grindis.

Kai Jana papasakojo sapną kitiems, visi sakė, kad tai ženklas, jog blogis traukiasi, bet pavojus dar ilgai grės.

Išėjimo į laisvę dieną ji mankštinosi su Liuba, ukrainiete, kuri vakarais stovėdavo šalia jos. Truputį pasiboksavo, paskui padarė pilvo preso pratimų.

– Jeigu tu iš čia išeisi, nelabai įsivaizduoju, kaip čia be tavęs išbūsiu.

– O kur aš dingsiu? – nusijuokė Jana.

Jos nuėjo pietauti. Kai atėjo prižiūrėtoja, visos valgė.

– Jakovleva, pasiimk drabužius, dokumentus ir eik paskui mane, – šūktelėjo ji. Kalinės susižvalgė.

– Turbūt dar vienas pasimatymas su inspektoriumi, – pajuokavo Jana.

– Tikriausiai tave išleis, – pasakė Tania. – Būsi laisva.

– Šaaa, – nutildė ją Jana, – žinai, kad mes apie tai nekalbame.

Ją vėl nuvežė į FDCS poskyrį šiaurinėje Maskvoje. Ten jos jau laukė advokatas ir tėvai. Advokatas pasakė:

– Mes susitarėme, kad jus išleistų už užstatą, bet jūsų verslo partnerį laikys kalėjime iki pat teismo.

Iš pradžių Jana nieko nepajuto, tik atsisuko ir paklausė mamos:

– Ar Aleksejus čia?

– Jis žino, kad tave paleidžia, bet jo čia nėra.

Teko sugrįžti į kalėjimą išregistruoti. Jana vis dar nieko nejautė. Tik tada, kai televizijos kameros atsisuko į kalėjimą, ji ėmė verkti. Lauke buvo šalta, todėl ašaros atrodė karštos. Ji matė žmones iš žmogaus teisių gynimo grupės ir žurnalistus. Jana glėbesčiavo juos visus ir verkė iš dėkingumo.

Kalėjime Jana išbuvo septynis mėnesius, o dabar, kai išėjo į laisvę, jai atrodė, kad apskritai jame nesėdėjo. Tačiau dar ne viskas buvo baigta: ją tik paleido už užstatą, o didžiausia kova, būsimasis teismo posėdis, dar prieš akis.

Černousovas parvežė į butą, kuriame ji gyveno su Aleksejumi. Jana žinojo, kad jų santykiai baigti. Visi tie laiškai, kuriuos rašė Aleksejui, iš tiesų buvo pačiai sau. Jai reikėjo tos iliuzijos, kad išgyventų. Kai kalbėdavosi telefonu (keturis kartus per septynis mėnesius), jis kiekvieną kartą atrodydavo vis labiau nutolęs. Net neapsimesdavo, kad ji jam rūpi. Jana ieškojo pateisinimų: galbūt jis bijojo, kad Jana grįš emociškai palaužta. Jų santykiai buvo dviejų nepriklausomų suaugusių žmonių, o dabar jis išsigando, kad teks prižiūrėti silpną žmogų.

– Cha, – nusijuokė Černousovas, – jis paprasčiausias bailys. Net nepanoro su manimi susitikti. Mano, kad tai gali pakenkti jo karjerai.

Kai Jana grįžo, Aleksejus buvo bute. Jie formaliai apsikabino. Jana susirinko savo daiktus, sukrovė į krepšius ir išeidama pamojavo. Neparodė jokių emocijų, o juk svajojo, kaip sugrįš į tą butą. Tik tai ją ir palaikė. Tai buvo vienas iš paskutiniųjų ir sunkiausių išbandymų. Ji išlaikė jį su šypsena.

– Moterys visuomet laukia iš kalėjimo sugrįžtančių vyrų, – pasakė ji Černousovui, – o vyrai nelaukia niekada. Buvo atlikti tokie tyrimai.

Bylos nagrinėjimas prasidėjo po poros savaičių. Tas faktas, kad buvo leista turėti liudininkų, rodė, jog yra šansų laimėti bylą. Iš esmės kaltinamasis buvo dietilo eteris. Viskas buvo taip keista. FDCS tarnybos mokslininkai mėgino įrodyti, kad tai yra narkotikas. Janos mokslininkai, kad ne. Aišku, kad eteris ne narkotikas.

Tuo metu tikroji kova prasidėjo Kremliaus Olimpe. Konfliktas tarp Čerkesovo ir Patruševo gavo „čekistų (kagėbistų) karo" pavadinimą. Čerkesovo vyrai areštavo federalinės saugumo tarnybos generolus, kurie dalyvavo kinų sienos rekete. Keršydami Patruševo vyrai areštavo aukščiausio rango FDCS generolus Domodedovo oro uoste. Juos apsupo šauliai su kaukėmis. Paskui nutempė į kalėjimą. (*Labas – Sudie* kaip tik buvo filmuojamas Domodedovo oro uoste, bet šito momento neužfiksavo.) Keletą mėnesių stora scenos užuolaida, kuri skiria Rusijos akcininkus nuo paprastų žmonių, buvo atitraukta. Šalies elitas pasidalijo į dvi grupes – vieni rėmė Patruševą, kiti Čerkesovą. Negavusios jokių instrukcijų iš Kremliaus, televizijos studijos ir laikraščiai privalėjo patys pasirinkti, kurį iš jų gins. Čerkesovas parašė laišką į *Komersantą*, pagrindinį šalies laikraštį, kuris išgarsėjo kaip Čekisto deklaracija: „Tik mes, čekistai, išgelbėjome Rusiją nuo destrukcijos, – rašė Čerkesovas. – Mums reikia susivienyti." Čerkesovas sulaužė pagrindinę taisyklę – viešai prabilo apie vidaus konfliktą. Kodėl jis tą padarė? Ar jį paslapčia pakurstė prezidentas? Kur buvo prezidentas? Ar jis nepajėgė suvaldyti savo paties klanų? Pirmą kartą nuo to laiko, kai tapo prezidentu, jis atrodė silpnas. Ar jis nebevaldo situacijos?

Ne. Jis tik laukė tinkamos akimirkos. Abu vyrai susikompromitavo: Čerkesovas su FDCS skandalais ir laišku *Komersante*, Patruševas su pareiškimais apie kontrabandą per sieną. Per vieną savaitę abu buvo atleisti iš pareigų. Vienu mostu prezidentas atsikratė dviejų potencialių varžovų;

jie suėdė vienas kitą. Netgi prezidento kritikai dabar pritardami tyliai plojo.

Jana laimėjo bylą. Įstatymas buvo panaikintas. Dietilo eteris vėl pripažintas legaliu. Oficialiai ji vis dar vadovauja verslui, bet daugiausia laiko praleidžia nevyriausybinėje organizacijoje, kurią pati sukūrė. Ji vadinasi *Solidarumas versle*; tai savotiški gerieji samariečiai, padedantys verslininkams, kurie papuola į panašią bėdą kaip Jana. Dabar Jana padeda kitiems rasti reikiamus advokatus, žurnalistus, mane. Ji persikėlė į naują butą, tiesiai priešais mano. Tai reiškia, kad jeigu dar pasitaikys ką filmuoti iš jos istorijos, galės paskambinti man, o aš iš karto pagriebsiu kamerą ir nubėgsiu į jos butą arba važiuosiu ten, kur važiuos ji.

Kartais ji mane vežasi į bylų nagrinėjimus. Teismų posėdžių salės, mano nuostabai, yra naujos, išklotos žvilgančiomis plytelėmis, su aukštomis lubomis ir labai šviesios. Dėl to jų modernumo teismo posėdžiai dar keistesni. Dažniausiai tai smulkiųjų verslininkų bylos, kuriems pateikiami suklastoti kaltinimai. Visi tie žmonės atrodo nuoširdžiai sutrikę, lyg juos kas trauktų į sūkurį, į povandeninį pasaulį, kuriame nėra jokios logikos. Jana juos ramina. Žmonės aprimsta, kai pamato ją; jei nesuteikia teisingumo vilties, bent duoda viltį neišprotėti. Aš lekiu paskui ją, o ji žengia vis platesniais žingsniais per teismo koridorius į posėdžių sales. Su kiekvienu žingsniu ji vis didesnė, o jos raudoni plaukai plaikstosi lyg liepsnos liežuviai.

Štai kokią sukuriu istoriją (su Janos palaiminimu). Visa aukšto rango politika atidedama šalin. Visa medžiaga apie

Čerkesovą, prezidentą ir Patruševą. Filme Jana išlaisvinama iš apačios kylančios kampanijos prieš korumpuotus biurokratus, kuri įrodo, kad nors korupcija egzistuoja, su ja galima kovoti. Tai greičiau išimtis negu norma, bet, kitais žodžiais tariant, šalyje rusena viltis, tik reikia labai pasistengti. Dėmesį nukreipiu į stiprios moters, kuri susiduria su didžiuliais iššūkiais, meilės istoriją. Janos istorija kuriama kartu su jaunos motinos, kuriai buvo pasakyta, kad jos kūdikis mirs nuo vėžio, jei ji nesurinks trisdešimt tūkstančių Didžiosios Britanijos svarų operacijai. Moteris apvertė pasaulį aukštyn kojomis, kad tik tuos pinigus gautų. Taigi, tai filmas apie stiprias moteris, o ne tik apie politinę priespaudą. Tai kompromisas. Siauras koridorius, bet teikiantis vilties. Reitingai aukšti.

Šalis trokšta didvyrių.

## Kitokia Rusija

Miesto ritmą diktuoja griaunamieji kamuoliai, metronomai, kurie siūbuoja ant kiekvieno kampo. Miestas keičiasi taip greitai, kad lengva prarasti realybės pojūtį, nebegali atpažinti gatvių. Ieškai vietos, kurioje valgei praėjusią savaitę, o jos jau nebėra – prieš tavo akis griūva visas namas. Per savidestrukcijos priepuolius sugriaunami ištisi miesto kvartalai, paskui metų metams paliekamos dirvonuoti dykynės. Dangoraižiai išdygsta anksčiau nei prie jų vedantys keliai, paskui paliekami stovėti tušti purviname sniege. Sti-

liaus paieškos primena psichozę. Pirmieji statybų bumo pastatai imitavo tai, ką postsovietiniai žmonės pamatydavo užsienyje ir ko troško: turkiškus viešbučius, vokiškas pilis, šveicariškas trobeles. Kai buvo išgriautas Ostošenkos rajonas tiesiai priešais Kremlių, jis buvo pervadintas į „Maskvos Belgreiviją“. Maskvoje dabar yra „Mos Andželas“ ir Maskvos „Žydrasis krantas“, nudrėbti į miestą taip dirbtinai ir keistai, kaip politinių technologų sukurtos dirbtinės vakarietiškos partijos. Kitur galite pastebėti neono-viduramžių stilių: už aukštų juodų vartų stūkso Disnėjaus stiliaus bokštai ant rausvų betoninių pilių su visa eile riterių šalmų formos biurų. Jie atrodo lyg iš po žemių iškilusi karių armija. Dažnai visi stiliai sukišti į vieną vienintelį pastatą. Naujas biurų pastatas kitoje upės pusėje nuo Kremliaus prasideda nuo romėniško portiko, paskui pereina į viduramžišką pylimą su smailiais bokšteliais ir namą su aukso spalvos, šviesą atspindinčiais langais bei bokštais su staliniais špiliais. Įspūdis iš pradžių linksmas, paskui trikdantis. Tai lyg pokalbis su susidvejinusia asmenybe: Kas tu esi? Ką mėgini pasakyti? Vis dažniau nauji dangoraižiai primena gotiškus stalinistinio laikotarpio bokštus. *Premium Tower*, aukščiausias Europos daugiabutis, yra tiksli *Septynių seserų* kopija. Dar prieš tai, kai miesto politologai ėmė šaukti, kad Kremlius įvedinėja naują diktatūrą, architektai tarpusavyje šnibždėjosi: „Tik pažvelk į šią naują architektūrą, tai svajonė apie Staliną. Atsargiai, blogio imperija grįžta.“

Tikrieji Stalino eros dangoraižiai buvo pastatyti iš granito, su didžiulėmis mozaikomis ir erdviais vestibiuliais,

vedančiais į mažus, asketiškus butus. Nauji dangoraižiai mėgina juos pranokti, bet nepavyksta. Statybų rangovai per statybas pavagia tiek daug pinigų, kad net patys prabangiausi, išskirtiniai, elitiniai dangoraižiai suskilinėja ir susmenga labai greitai. Tai unikalus Maskvos neskoningumo ir grėsmingumo mišinys. Kartą mačiau plakatą, reklamuojantį naujas statybas. Jis padarytas nacių propagandos stiliumi. Jame pavaizduoti du panašūs į vokiečius vaikinai žavinguose Alpių kalnuose ir šūkis „Gyvenimas gerėja“. Būtų klaida sakyti, kad tai humoristinė reklama, bet visai rimta ji tikrai nėra. Tai abiejų dalykų mišinys. Ji sako, štai visuomenė, kurioje gyvename (diktatūroje), bet mes tik žaidžiame ją (galime iš jos juoktis), tačiau žaidžiame rimtai (žaisdami uždirbame pinigus ir niekam neleisime pažeisti taisyklių).

Dar nepasukęs į Gnezdnikovskio alėją, išgirstu ekskavatoriaus burzgimą ir pajuntu jo drebėjmą. Ore tvyro raudonų plytų dulkės. Aštuoniolikto šimtmečio dviaukštis pastatas subyra labai lengvai. Negrabus ekskavatoriaus kaušas keistai užkabina sieną akimirksniui atverdamas seno buto vidų – tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtų metų tapetus, fotografijas, radiją, tada į sieną stukteli griaunamasis kamuolys ir namo nebelieka.

Gnezdnikovskio alėja yra prie pat Puškino aikštės, kurią turistai apibūdina kaip „Maskvos istorinį centrą“. Ji turėtų būti neliečiama, bet kuo arčiau Kremliaus, tuo siautulingesnis grąžtų burzgimas ir griaunamojo kamuolio dunksėjimas. Nekilnojamojo turto kainos matuojamos atstumu nuo

Raudonosios aikštės, todėl tikslas yra pasistatyti biurą ar butą kuo arčiau valdžios būstinės. Rinka kuriama pagal feodalinę visuomeninę struktūrą, apibūdinama poreikiu būti kuo arčiau caro, generalinio komunistų partijos sekretoriaus ar Rusijos Federacijos prezidento. Šalies institucijos – naftos kompanijos, bankai, ministerijos ir teismai – visi nori burtis aplink Kremlių lyg dvariškiai. Tai reiškia, kad miestui beveik lemta susinaikinti. Jis nebegali plėstis, todėl kiekviena nauja karta trypia ant buvusios kartos galvų. Vien per šį šimtmetį miesto centre buvo nugriauta daugiau nei tūkstantis pastatų, prarasta šimtai oficialiai „saugomų" istorinių paminklų. Juos pakeitę nauji pastatai dažnai stovi tamsūs ir tušti; nekilnojamasis turtas yra pati efektyviausia pinigų plovimo priemonė, atnešanti pinigų Maskvos valdžiai, kuri sudaro kontraktus su savo pačios vystymo įmonėmis, agentais, kurie pastatus parduoda bevardžiams ir beveidžiams *forbesams*, nes jiems reikia kokiu nors būdu įteisinti savo lėšas.

Prie nugriauto pastato Gnezdnikovskio alėjoje susirinko nedidelė grupė žmonių. Jie padėjo gėlių ir, kaip gedulo ženklą, uždegė žvakutes. Tokie *flešmobai*, gedintys dėl senosios Maskvos mirties, tapo dažnesni. Laisvalaikiu filmuoju nykstantį miestą, Atlantidos likučius.

Aleksandras Možajevas stovi grupės priekyje. Jo plaukai styro į visas puses, šalikas nutįsęs iki kelių, iš jūreiviško švarko kišenių kyšo degtinės ir kefyro buteliai. Jis yra tokios profesijos atstovas, kuri kitame kontekste atrodytų truputį keista, miestų architektūros istorikas, bet čia jis kultinė

asmenybė, senosios Maskvos angelas sargas. Možajevas su draugais ėmėsi gelbėti pastatus nuo griaunamojo kamuolio. Jie piketuoja priešais medinius namus, kuriems gresia nugriovimas, stengiasi sukelti kuo daugiau triukšmo, kad apsaugotų nuo griovėjų. Bet jiems retai pasiseka pasiekti pergalę. Pergalių nedaug ir jos retos. Per keletą metų pasisekė iš trijų tūkstančių pastatų išsaugoti tris. Možajevas yra jaunas, jam truputį daugiau nei trisdešimt metų, bet jo balsas prikimęs ir šiurkštus, lyg senųjų Maskvos namų sienos. Jis išsitraukia butelį ir sako:

– Susirinkome čia į šio pastato, į senosios Maskvos šermenis. Visi šie pastatai numatyti nugriauti.

Možajevas ir jo draugai užsideda Pinokio kaukes ir pradeda raudoti kaip profesionalūs raudotojai per laidotuves.

– Niekšai, kaip ilgai griausite mūsų miestą? – verkia jie. – Netrukus čia nieko, nieko neliks! (Ši trumpa scena vėliau bus paskelbta internete.)

Jis apsisuka ir mes pro arką sekame iš paskos į senesnę, švelnesnę Maskvą: mažų gatvelių, kiemelių ir alėjų, kurios horizontaliai išsidėsčiusios tarp didžiulių Stalino epochos prospektų. Pro siauras arkas staiga pakliūname į erdvius kiemus, kuriuose paaugliai žaidžia ledo ritulį ant tarp namų išlieto ledo. Šviesa čia kitokia, tamsesnė, švelnesnė, ką tik iškritęs sniegas atspindi gęstančios dienos spindulius ir iš apačios apšviečia prie namų priklijuotus aptrupėjusius liūtus bei angelus. Viskas čia nubrūžinta kojomis, nusidėvėję, aptriušę, gelsvai rusva ir apgyventa. Namuose jau užsidega šviesos, o tėvai šaukia vaikus grįžti namo. Netgi kalbama

čia kitaip, švelniai, dainingai, vartojant mažybinius žodelius: „Eik namo, mano balandėle“, „Mano mažas varpeli“. Čia apima beveik kaimiška vaikystės nuotaika, kai žiūri į purų sniegą ir rogutes. Čia Maskva, kokia buvo dar iki sovietinio eksperimento. Aštuonioliktame ir devynioliktame šimtmečiuose Sankt Peterburgas buvo sostinė, valdžios, režimo ir tvarkos židinys. Maskva buvo ramus kurortas, kur galėjai ilgai miegoti ir visą dieną praleisti su pižama.

Čia galėjai rasti gatves su tokiais pavadinimais kaip Krivokolennaja, kreivo kojos kelio gatvė, Potapovskaja, žodis, tirpstantis burnoje lyg snaigė. Bet mano mėgstamiausia yra Piatnickaja: Visų penktadienių gatvė, išvertus iš anglų kalbos. Joje nėra jokios pompastikos, namai devyniolikto šimtmečio, maži ir netvarkingai susigrūdę vienas prie kito, lyg laimingi girtuokliai, grįžtantys su dainomis namo į šiltą lovą. Kiekviename kieme čia rasi barą su pigia degtine ir prirūkytomis patalpomis. Čia nėra jokių biurų, jokių narcizškų dangoraižių, jokių didelių prekybos centrų, tačiau čia yra metro stotelė ir didelis blyno formos pastatas, kuriame studentai geria alų ir „kabina“ merginas. Ta gatvė man patinka dėl pavadinimo. Penktadienis yra geriausia diena, ypač penktadienio vakaras, kai darbo savaitė baigiasi ir prasideda poilsio dienos. Temstant gerėja nuotaika, rūškanus veidus nušviečia šypsenos, kvėpavimas tampa gilesnis ir ramesnis. Piatnickajos gatvė kaip tik skirta tai akimirkai, tai nuotaikai. Atrodo, kad ta gatvė kalba: „Išgerkime, paplepėkime, papasakokime vieni kitiems istorijų: taip seniai tavęs nemačiau, taip seniai nesijaučiau savimi.“ Vėliau man

patinka klajoti po miestą ir atklysti į gatvę Pečiatnykovo, namą 3, kur praėjus pro arką šalia blyškaus, kreivo barokinio namo su didžiuliais angelais ir į niekur žvelgiančiu langu pamatai ilgą kiemą, apsuptą aukštų namų. Įspūdis toks, lyg būtum patekęs į gilų slėnį; kiemą juosia ilgas, žemas medinis namas, kuriame dega oranžinės šviesos, o kiemo viduryje stovi susmegęs suolas.

– Tą Pečiatnykovo gatvės kiemą vadinu laiko mašina, – sako su manimi vaikštantis Možajevas. – Tiems, kurie susipažinę su Prahos, Londono, Romos ar Edinburgo architektūra, šie seni Maskvos kiemai tikriausiai atrodo menkos architektūrinės vertės. Netgi nesu tikras, kad jie laikomi gražiais. Bet, priešingai nei naujoji Maskva su begalinėmis imitacijomis, šis pasaulis bent jau yra tikras.

Ant Pakrovkos gatvės kampo trys putlios moterys, atrodančios kaip mokytojos ar gydytojos, budi su savo labradorais prie modernių namų kvartalo. Jos agresyviai prisimerkia, kai prieiname, paskui atsipalaiduoja pažinusios Možajevą ir pasisveikina su juo. Tie maži „budrumo“ būriai tapo įprasti Maskvoje, gina jie ne nuo įsilaužėlių, o nuo namų supirkėjų, kurie pasiunčia padegėjus, kad sudegintų pastatus, po to gaisrą panaudoja kaip pretekstą iškeldinti namų savininkus, deklaruodami, kad jų namai kelia gaisro pavojų. Supirkėjai yra labai motyvuoti: nekilnojamojo turto kainos per vieną dešimtmetį po du tūkstantųjų metų išaugo keturiais šimtais procentų. Tokie gaisrai Maskvoje tapo įprasti. Maskviečiai ėmė patys saugoti savo namus naktimis: daktarų, mokytojų, močiučių ir namų šeimininkių

būriai nužvelgia kiekvieną praeivį taip, lyg jis būtų padegėjas. Beprasmiška sakyti, kad jie turėtų skambinti policijai, nes didžiausią supirkėjų grupę sudaro miesto mero ar vyriausybės pareigūnų draugai ir giminės. Miesto mero žmona yra pagrindinė tos grupės veikėja. Beveik mistinės Rusijos viduriniosios klasės atstovai, staiga pastebėję, kad neturi realių teisių į savo turtą, gali būti tiesiog išmesti iš būstų ir perkelti kitur, kaip baudžiauninkai pagal feodalo užgaidą.

Sekame paskui Možajevą, kai jis lenda į didelio medinio namo griuvėsius. Namą neseniai nusiaubė paslaptingas gaisras. Dabar į šiuos rūmus pro sudegusį stogą krinta sniegas – ant dangiškos spalvos sienų tapetų ir senovinio židinio, apkibusio varvekliais. Pro išluptas grindų lentas po mūsų kojomis pastebime rūsyje miegančius valkatas. Možajevas randa kažkada čia gyvenusių žmonių senus sąsiuvinius. Jis ima pasakoti pastato ir čia gyvenusių žmonių istoriją, kas čia gyveno ir ką darė. Nedidelė jo auditorija atidžiai klausosi. Jo pasakojimas veikia beveik haliucinogeniškai: atrodo, kad vėl atsirado stogas, kad iš židinio sklinda šiluma ir kad girdisi, kaip vaikšto kažkada gyvenę aristokratai ir liežuvauja jų tarnai. Paskui pamatai, kaip tūkstantis devyni šimtai septynioliktais metais namą užima komunistai, girdi šūvius, paleistus į namo savininkus, ir matai, kaip rūmai virsta komunaliniu butu, kuriame Stalino teroro metu visi gyventojai areštuojami. Dar vėliau, per karą, namas paverčiamas maža ligonine.

„Senos sienos ir durys žino kažką, ko negalime suprasti, – rašė Možajevas vienoje iš savo apybraižų – Tikrą laiko

prigimtį. Pastatuose užrašytos žmonių gyvenimo dramos. Pastatai išliks dar ilgai po mūsų mirties.“

– Možajevas yra miesto atmintis, – sako man mergaitė oranžinėmis kasytėmis, kai paklausiu jos, kodėl čia atėjo. – Iki jo neturėjau jokio supratimo apie miestą, kuriame užaugau.

Tačiau pati Rusija turi problemų su prisiminimais. Nėra tokio namo, pro kurį eitume, kuris praeityje nebūtų buvęs egzekucijos, išdavystės ar masinės žmogžudystės vieta. Gražiausi, mieliausi kiemai atskleidžia baisiausias paslaptis. Už Potapovskajos gatvės kampo stovi daugiabutis, kurio visose šeimose Stalino teroro metu buvo kas nors areštuotas. Visiškai naujo prekybos centro rūsyje buvo teismas, kuris vieną po kito nekaltus žmones nuteisdavo ir išsiųsdavo į darbo stovyklas. Tas teismas dirbo taip greitai, kad sugebėdavo per minutę išnagrinėti dvi bylas. Ir tai vyko tik per Stalino teroro metus. Dar buvo bjaurūs kiti išdavysčių, pasiklausymo už kaimynų kambarių durų, siekiant juos apskųsti dėl BBC ar Laisvosios Europos radijo klausymosi, dešimtmečiai.

– Kiekvienas naujas režimas labai radikaliai keičia buvusįjį, – sako Možajevas mums beeinant link Barikadnajos gatvės. – Leninas ir Trockis griovė prisiminimus apie carus, Stalinas apie Trockį, Chruščiovas apie Staliną, Brežnevas apie Chruščiovą, o *perestroika* sugriauna visą komunistinį šimtmetį... Ir kiekvieną kartą herojai kreipiasi į niekšus, gelbėtojai apibūdinami kaip velniai, keičiami gatvių pavadinimai, iš fotografijų ištrinami veidai, iš naujo išleidžiamos

enciklopedijos. Taip kiekvienas režimas griauna, o paskui atstatinėja buvusį miestą.

Ant Barikadnajos gatvės kampo mažą barokinį namelį išstūmė tūkstantis devyni šimtai dvidešimtų metų daugiabutis, vėliau užgožtas stalininio dangoraižio, o dar vėliau nustelbtas tamsių blizgančių plytelių didžiulio prekybos centro, primenančio mongolų kovinių stovyklų palapines ir ietis. Atrodo, kad visi šie pastatai stumia vienas kitą sau iš kelio. Jeigu Londone ar Paryžiuje panašiai užstatomas koks nors plotas, ieškoma harmonijos, prisiminimų, identiteto, o čia kiekvienas naujas pastatas, atrodo, trypia ir niekina prieš tai buvusį taip, kaip kiekvienas naujas režimas diskredituoja buvusį.

Kada tik dvidešimt pirmo amžiaus Rusijos kultūra ima ieškoti pagrindo, ant kurio galėtų save statyti, sveiką ir laimingą, ji pajunta, kad po kojomis smenga grindys ir paskandina ją purve bei kraujyje. Kai Ostankino kanalai ima rodyti rusišką Britanijos televizijos programos *Great Britons* versiją, pavadintą *Rusijos vardu*, ji tampa viešųjų ryšių projektu tautos patriotizmui sužadinti. Visos šalies gyventojai turi balsuoti už didžiausius Rusijos didvyrius. Bet kai šalis ima ieškoti pavyzdžių, paaiškėja, kad visi kandidatai, tautos tėvai, yra tironai: Ivanas Rūstusis, pirmasis jos caras, Petras Didysis, Leninas, Stalinas. Atrodo, kad ši šalis negali atsikratyti tironų garbinimo. Kai *Rusijos varde* imami skaičiuoti žiūrovų balsai, prodiuseriai nustemba pamatę, kad laimi Stalinas. Jiems tenka suklastoti balsavimo duomenis, kad galėtų laimėti Aleksandras Nevskis, beveik mitinis viduramžių kunigaikštis, gimęs,

kaip manoma, tūkstantis du šimtai dvidešimtais metais. Jis gyveno taip seniai, kai Rusija vis dar buvo Mongolijos imperijos kolonija tarp trylikto ir penkiolikto šimtmečių, kad atrodo neutralus pasirinkimas. Rusijai tenka išeiti už savo valstybės istorijos ribų, kad galėtų rasti teigiamą lyderį. Nors tai niekada nebuvo paminėta programoje ir duomenys apie Nevskį yra tikrai menki, iš jų matyti, kad Nevskis išgarsėjo mokesčių rinkimu, kitų Rusijos kunigaikštėlių malšinimu ir žudymu dėl savo mongolų siuzereno.

Kaip galima kurti istoriją ant nesibaigiančių žudynių ir išdavysčių? Ar tenka ją neigti? Užmiršti? Bet tada liksite našlaičiais. Taigi istorija perrašoma, kad tiktų dabarčiai. Prezidentas ieško būdo pateisinti savo paties autoritarizmą, o Stalinas giriamas kaip nuostabus lyderis, kuris užtikrino Sovietų Sąjungos pergalę kare. Televizijoje pirmosios pastangos ištirti praeitį – puikiai sukurtos dramos apie stalininį tūkstantis devyni šimtai trisdešimtųjų terorą – išimamos iš ekranų ir pakeičiamos filmais apie pergalę Antrajame pasauliniame kare. (Bet nors viešai ir garsiai yra švenčiama Stalino pergalė, jo prisiminimas taip pat pažadina ir senas baimes: Stalinas grįžo! Labai bijokite!)

Architektūra atspindi tas kančias. Miestas rangosi agonijoje, kol dvidešimt pirmo amžiaus Rusija ieško, bėga, vėl grįžta, neigia ir iš naujo save atranda.

– Maskva yra vienintelis miestas, kuriame nugriaunami seni pastatai, – tęsia Možajevas, – o paskui atstatomi kaip tiksli buvusiųjų namų kopija su tiesiomis linijomis, apdailos plokštėmis ir dvigubais plastikiniais langais.

Viešbutis *Moskva* priešais Kremlių, niūrus stalininis pastatas, lyg iš paminklinio akmens, pirmiau yra nugriaunamas, paskui, po daugelio diskusijų, kas turėtų atsirasti jo vietoje, atstatomas kaip truputį ryškesnė jo paties kopija. Toks pats likimas laukia Gnezdnikovskio, sugriauto ir vėl atstatyto. Dabar ten pilna dirbtinio caro laikų stiliaus restoranų, kuriuose padavėjai kalba ikirevoliucine rusų kalba, meniu galima rasti koldūnų (*pelmeni*) su smegenimis, o turistai džiūgauja atradę „tikrąją Rusiją“. Taip Možajevo pasivaikščiojimai tampa ne tik architektūriniai, bet ir susiję su visos visuomenės valdymu. Žvilgantys Maskvos žurnalai, kurie niekada neliečia didžiosios politikos, apie urbanistiką kalba metaforiškai: „Grąžinkite mums mūsų miestą“, – rašo jie ir tais žodžiais išreiškia daug bendresnį nepasitenkinimą.

Suskamba varpai. Možajevas sustoja ir meldžiasi. Jis ortodoksas. Pasimeldžia prieš kiekvieną gurkšnį. Nusiveda mus į cerkvę. Prie įėjimo susibūrusi minia. Visi laiko žvakes, kurių liepsnelės atsispindi sniege. Dėl to gatvės kampas atrodo lyg nudažytas aukso spalva. Viduje maldos skamba lyg budistinis ortodoksų giedojimas, ore tvyro stiprus smilkalų kvapas, o žmonės būriuojasi prie ikonų, ketindami uždegti žvakes. Širdis krūtinėje išsiplečia, oda pašiurpsta. Ko gero, ortodoksai teisūs, kad jų tikėjimas yra labiau priartėjęs prie originalaus, mažiau racionalus, o daugiau emocionalus ir patirtinis. Cerkvėje žmogų veikia viskas, giedojimas, maldininkai, šviesa, ir stumia jį prie ikonų. Būdamas televizijos darbuotoju, pastebiu, kaip patirtis seka paskui

vizualinę-emocinę mano profesijos logiką: tu atidžiai žiūri į kenčiančio Kristaus ikoną ir sutapatini savo patirtį su jo, lygiai taip, kaip televizijos filmo žiūrovas sutapatina save su herojumi ekrane. Prisiminiau, ką man kartą sakė rusų emigrantas dailininkas Vitalijus Komaras. Jis pasakė, kad visas Kristaus genialumas dieviškojoje dramoje buvo tai, kad žiūrovas pirmą kartą galėjo iš tikrųjų susitapatinti su Dievu.

„Kristus yra Čaplino ir visų kitų kino bei televizijos nevykėlių herojų pirmtakas, – pasakė Komaras. – Iki Kristaus visi dievai buvo arba tobuli, įkvepiantys apolonai, arba nematomi, o Kristus yra trapus ir palaužtas. Visai kaip tu pats.“ (Savo paveiksluose Komaras išjuokė sovietinę ikonografiją, vaizduodamas Staliną graikų mūzų glėbyje, o vėliau, emigracijoje, ieškojo naujo, dieviško simbolizmo.)

Kai stovi cerkvėje ir kenčiančio Kristaus pavidale matai raminantį visų savo nesėkmių atspindį, pasuki galvą ir pamatai naujagimį kūdikėlį mamos rankose, tavo, nuraminto nevykėlio, emocijos virsta naujo gyvenimo viltimi.

Možajevas eina toliau per apsnigtus bulvarus pro namus, apdengtus tankiu žaliu tinklu, kas rodo, kad jie netrukus bus nugriauti. Visą kelią Možajevas kalba ir gurkšnoja. Žodžiai taip atgaivina alėjas ir namus, kad ima atrodyti, jog jie pilni gyvų vaiduoklių. Jo psichogeografijoje yra kažkas mistiško, jo senosios, šventos Maskvos, nebeegzistuojančio miesto, paieškose kažkas geresnio ir pakylėto.

Kai su Možajevu pasukame atgal į Gnezdnikovskio gatvę, jau vėli naktis. Ekskavatoriai neburzgia. Možajevas

pasilenkia nubraukti sniego. Lempų šviesoje pamatai, kad po sniegu raudonų statybinių dulkių sluoksnis.

– Kai kovosime barikadose, – juokauja Možajevas, – tai bus mūsų kraujo spalva.

Pasivaikščiojimas baigtas. Išsiskiriame ir Možajevas įsėda į čigono vairuojamą taksi automobilį. Visada maniau, kad jis gyvena kažkur Maskvos senamiestyje, tačiau automobilis veža kažkur toli į priemiesčius. Taksi radijas groja šansonas. Automobilis išvažiuoja iš magiškos Možajevo šalies, pro daugybę stačiakampių daugiabučių, tiesiai į MKAD, labiausiai išorinį žiedinį Maskvos kelią.

Možajevo netvarkingas, dvidešimties aukštų, tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų metų daugiabutis yra kelkraštyje. Jame neveikia liftas, Možajevui tenka kopti aukštyn pro grafičiais išterliotas sienas ir ant laiptų išdėliotas skardines su drėgnomis nuorūkomis. Ėjimas blaivina. Jis sunkiai šnopuoja. Jo paties namas buvo sugriautas prieš keletą metų, o vietoje jo pastatytas modernus namas. Čia Možajevas yra emigrantas.

„Augi būdamas tikras, kad viskas visada bus taip pat: namai, medžiai, tėvai, – rašys jis vėliau kitoje apybraižoje. – Kai mirė tėvai, juos man priminė namai, kuriuose gyvenome. Namai ne tik primena buvusį laiką, jie jį nugali."

Įėjus iš šalto oro, laiptinė tvoskia karščiu, ir Možajevas smarkiai suprakaituoja, kol užlipa į savo aukštą. Jis mėgina į butą įeiti tyliai, nes žmona ir vaikai jau miega. Jauniausias iš trijų guli savo lovelėje koridoriuje. Možajevas eina į mažą svetainę. Čia daug kas primena senąją Maskvą, pavyzdžiui,

smulkmenos, kurias Možajevas išgelbėjo nuo sunaikinimo: šešiolikto šimtmečio gėlių kompozicijų likučiai iš namų rūsių, medžio raižiniai nuo langų – ugnies paukštės, mieli milžinai, pelių karaliai. Visi jie išdėlioti lyg seniai prarastų civilizacijų eksponatai.

Lauke stiprėja automobilių gausmas MKAD kelyje. Aukšti namai jau susilieja su tamsa. Žybčioja ir sukiojasi tik statybų kranai. Statybininkai dirba ir naktimis, lyg taisytų teatro dekoracijas tarp spektaklio veiksmų. Tolumoje tankus namų miškas supa įspūdingą pastatą, Federacijos bokštą, žymiausią Maskvos dangoraižį, kuriuo Rusija norėjo pranokti Paryžiaus *La Defense* ir Londono *Canary Wharf*. Jis buvo greitai pastatytas beveik pačiame sostinės viduryje, aukštesnis už kitus ir toks, lyg būtų pasiryžęs nušluoti bet ką, kas pastotų jam kelią. Federacijos bokštas yra pats aukščiausias ir didžiausias Maskvos pastatas ir sukuria visai kitokį aukščio bei dydžio supratimą. „Rusijai laikas nustoti klūpoti“ – mėgstamiausias prezidento posakis. Federacijos bokštas kilo lyg pasakų milžinas „ne dienomis, o valandomis“.

Lovelėje ima verkšlenti Možajevo naujagimis. Možajevas pakelia kūdikį ant rankų ir supa jį, kad nurimtų. Jam vos pora savaičių ir jis yra mišrūnas. Možajevo žmona iš Kubos. Jos tėvai buvo komunistai, persikėlę į Sovietų Sąjungą, nes patikėjo utopija. Visi trys Možajevo vaikai yra juodaodžiai, vieninteliai čia gyvenantys juodaodžiai. Kiemo vaikai nėra tokių matę, todėl juos pravardžiuoja ir muša. Možajevas planuoja persikelti gyventi kitur, kad vaikai turėtų ramybę.

Gal į Juodkalniją. Jam visada gražiai skambėjo žodis „Montenegro“. O gal į Londoną. Ar dar kur nors toliau.

## Išbandymai

Mieste tvyro benzino tvaikas, burna džiūsta po savaitgalio vakarėlių, baltas sekmadienio sniegas virsta pirmadienio purvu – aš vėluoju į darbą. Griebiu kamerą ir išlekiu iš savo buto viršutiniame aukšte. Iš buto atsiveria puikus vaizdas į upės vingį ir universitetą. Tamsiai žalia laiptinė primėtyta cigarečių nuorūkų, telkšo rusvos ištirpusio sniego balutės. Butų durys, dėl saugumo apkaltos paminkštinta oda, primena beprotnamio palatas, tačiau už tų durų milijonierių butai. Visi gyvena gerai šitame vaikiškų veidų milijardierių mieste, ypač šiame daugiabutyje, sename stalininiame gotiškame daugiabutyje, skirtame partijos, KGB ir diplomatiniam elitui bei garsiems aktoriams, tiems, kurie paskutinieji gavo naudos iš senos santvarkos ir pirmieji iš naujos. Tačiau laiptinės nerūpi niekam. Rūpinimasis aplinka baigiasi ties buto slenksčiu. Kiekvienas puoselėja savo asmeninę erdvę, bet kai išeina į viešąją erdvę, tuoj pat nusiteikia karingai.

Nusileidžiu liftu, vis dar apšviestu blausia geltona lempute, praeinu pro beprotę, kuri sėdi ant laiptų ir dieną naktį šaukia: „Aš kiaušinis, aš kiaušinis. Kagėbistai atėjo ir paėmė mane. Atėjo ir paėmė mane. Aš kiaušinis!“ (Ką ji nori tuo pasakyti, galvoju aš. Ar jie jai ką nors padarė? Ar tai tik nesąmonė?) Prie paradinių durų paplekšnoju per kelnių

kišenę tikrindamas, ar yra pasas, ir suprantu, kad nėra. Pasą reikia turėti visuomet. Bet kada gali būti sustabdytas žodžiu *Dokumenty!* Taip gali atsitikti tik kartą ar du per metus, bet vis tiek turi stovėti eilėse ir belsti į valdininkų duris, kad gautum daugybę antspaudų, taisyklių, leidimų – nuolat besikeičiančių teisinių nuostatų ir reikalavimų. Tai būdas laikyti žmones nuolatinėje įtampoje, nuolat čiupinėjančius kišenes ir tikrinančius, ar ten yra dokumentai, nuolat nerimastingai pabundančius, kad gal juos paliko kur nors bare. Laikui bėgant tas judesys tampa automatiškas ir net nepajunti, kiek kartų per dieną tikrini, ar pasas kišenėje. Štai tikroji valdžia – ji veikia net tavo nesąmoningus judesius.

Man reikia grįžti į butą.

Yra labai daug išbandymo būdų. Būdų, kuriais tave apraizgo sistema. Mano pastarasis buvo vairavimo egzamino laikymas. Vairavimo instruktorius paaiškino, kad niekada neišlaikysiu, jei nesumokėsiu kyšio (šį mėnesį jis yra penki šimtai dolerių, bet jei nepaskubėsiu, gali pakilti iki tūkstančio). Aš protestavau, sakiau, kad noriu sąžiningai išlaikyti egzaminą. Man paaiškino, kad nieko nebus, kol nesumokėsiu kelių policijai.

Instruktorius buvo mano tėvų draugų draugas ir visi, ką tik pažinojau, man patvirtino, kad jis patikimas. Jis specializavosi vairavimo pamokose „nervingiems“: mokė aktores ir emigrantus. Aš daviau pinigus, o jis sudarė reikiamą sandėrį. Maniau, kad gausiu vairuotojo pažymėjimą vokelyje. Nustebau, kai man pasakė važiuoti į autocentrą ir laikyti egzaminą su visais.

Teorinę egzamino dalį laikėme dideliame, šviesiame, naujame biure su labai naujais kompiuteriais. Dvidešimt žmonių sėdėjo priešais kompiuterius ir atlikinėjo testą. Nusprendžiau, su šiokiu tokiu palengvėjimu, kad mano kyšis kažkur pasiklydo ir atsakinėdamas į klausimus klioviausi protu. Savo pasitenkinimui teisingai atsakiau į aštuoniolika klausimų iš dvidešimties ir egzaminą išlaikiau. Tik vėliau supratau, kad, ko gero, visi kompiuteriai kambaryje buvo taip nustatyti, kad visi atsakytų 18 iš 20: visi buvo sumokėję už teisingą rezultatą.

Po to reikėjo laikyti vairavimo egzaminą, atlikti įvairius manevrus vairavimo aikštelėje. Įlipau į vairavimo mokymo automobilį su dviem poromis pedalų ir įsitaisiau šalia uniformuoto kelių policininko. Jis liepė man užvesti automobilį. Aš taip nervinausi, be to, turėjau mažai vairavimo pamokų, tad niekaip nepajėgiau atsirinkti tarp pedalų ir delsiau. Policininkas nusišypsojo, žvilgtelėjo per petį ir pats užvedė automobilį. „Uždėkite rankas ant vairo ir vaidinkite, kad vairuojate", – pasakė man. Padariau kaip lieptas ir kol policininkas vairavo naudodamasis savo pedalais, aš sukau ratus su kvaila šypsena veide.

Sugrįžęs į butą, radau pasą vakarykščių kelnių kišenėje, neklotoje lovoje. Laikau jį slaptoje vidinėje kišenėlėje, iš kurios būtų sunku pavogti. Bet tai reiškia, kad pasas nuolat prilimpa prie mano prakaituojančios kojos. Baigia nusitrinti emblema nuo viršelio, kampai užsirietę. Plastikas, kuriuo padengta mano nuotrauka, lupasi. Isškubu į gatvę, kad pasigaučiau automobilį. Automobiliai už kampo ima važiuoti

greičiau: *Mitsubishi*, *Hummer*, *BMW*, *Mercedes*, visi patamsintais langais. Tu esi kažkas, kol bent jau apsimeti, kad turi ką slėpti. Vienas automobilis sustoja. Langas pamažu atsidaro, o aš pasilenkiu, kad būčiau akių lygyje; turiu tik kelias sekundes vairuotojo veidui įvertinti. Girtuoklis? Beprotis? Ar dar blogiau – toks, kuris nuveš į nuošalią vietą ir apiplėš? Visi popieriai, visi blankai, kuriuos tenka pasirašyti, kad čia išgyventum, baigiasi tuo, kad reikia susitarti (*dogovoritsa*) dėl visko. Visi žino tą žaidimą ir visi jį žaidžia.

– Trys šimtai rublių iki Trijų stočių aikštės?

– Keturi šimtai?

– Trys šimtai penkiasdešimt.

Atsisėdu priekyje ir toliau tyrinėju vairuotoją: su vairuotojais čia keistas santykis. Keleivis lyg ir turėtų diktuoti taisykles, nes sumokėjo pinigus, bet tai nėra tikras taksi ir vairuotojas gali įsižeisti. Šis vairuotojas su barzda ir rimtai nusiteikęs. Jis paleidžia kompaktinį diską su psalmėmis. Patariu jam būti atsargiam ant kampo, kur kelių policija kartais per naktį pakeičia vienos krypties ženklą į „pravažiavimo nėra" ir renka baudas. Miestas yra tikras korupcijos kliūčių ruožas, o pasirinkimai tik du: arba pyksti, arba žaidi tą žaidimą pagal jo taisykles. Prasideda transporto grūstis – atstumas trumpas, bet važiuoti teks ilgai. Maskvietis savo gyvenimą matuoja transporto grūstimis, dienos sėkmingumas priklauso nuo to, kiek valandų praleidai grūstyse. Jos jau tapo miesto simboliu. Vienintelis būdas jas sumažinti – iš miesto centro iškelti finansų ir vyriausybės biurus. Bet tai netenkintų feodalinių sistemos instinktų.

Taip transporto problema pakliūna į aklavietę: laisva rinka reiškia, kad kiekvienas gali turėti automobilį, bet tie visi automobiliai pakliūna į grūstis dėl socialinės visuomenės struktūros. Turintys sirenas, juodi (visada juodi), šarvuoti galingųjų turčių mersedesai gali važiuoti prieš eismą, viršyti greitį. Juos vairuoja šių laikų baronai, kurie gyvena pagal kitokias taisykles. Sirenos yra statuso simbolis, suteikiamas lyg riterystė lojaliausiems biurokratams, verslininkams ir kino prodiuseriams (arba už tam tikrą kainą). Kai jie važiuoja pro šalį, abu su vairuotoju niurzgam, kaip suprantu, prieš bendrą priešą. Aš atsipalaiduoju ir pasakau, kad man patinka grojamos psalmės. Bet kai kelionė baigiasi ir aš išlipu iš automobilio, jis staiga griebia mane už peties ir atsuka veidu į save. Laiko mane tvirtai savo stipria ranka.

– Nesirūpink, broli, – sako man, – mes nuvalysime tas šiukšles, juodžius, musulmonus ir jų purvinus pinigus nuo gatvių. Šventoji Rusia vėl prisikels.

Kartais tenka susidurti su tokiais tipais, eurazianistais, didžiaisiais rusais, šventaisiais neoimperialistais ir panašiais. Jų nedaug, bet jie tyliai palaikomi Kremliaus, kaip ruporas, pro kurį pokalbį galima nukreipti nuo korupcijos į neapykantą užsieniečiams (pats Kremlius nenori sakyti tų žodžių).

Aš pereinu stotį ir einu prie traukinio į Sankt Peterburgą, kur kuriu naujausią savo filmą apie privalomą karinę tarnybą, įšventinimą į rusišką vyriškumą. Kiekvieną balandį ir spalį chaki spalva užplūsta gatves, kai mieste pasirodo būriai jaunų kareivių. Jie liesi, su arba per didelėmis, arba per

mažomis uniformomis, paraudusiomis nosimis ir ausimis, piktai žvilgčiojantys į prabangius *Maybach* automobilius ir „auksinio lapo“ restoranus. Būriuojasi prie įėjimų į metro stotis, kur pučia šiltas oras, dreba gurkšnodami šiltą alų ant gatvių kampų. Lipa laiptais, šiurendami kojomis, ir beldžia į butų duris, sėlina parkais. Tas metų laikas Rusijoje – didžiųjų slėpynių laikas. Kareiviams duotas nurodymas surasti jaunuolius, kurie vengia tarnybos, ir priversti juos eiti į kariuomenę. Karinė tarnyba privaloma sveikiems vyrams tarp aštuoniolikos ir dvidešimt septynerių metų amžiaus, bet visi, kurie tik gali, jos vengia.

Įprasčiausias būdas yra medicininė pažyma. Kai kurie vaidina bepročius ir mėnesį praleidžia psichiatrijos klinikoje. Į kliniką juos atveža motinos.

– Mano sūnus sutrikęs, – sako jos. – Jis man grasino smurtu, prabunda verkdamas.

Gydytojai, žinoma, žino, kad tie vaikinai apsimeta. Mėnuo psichiatrijos ligoninėje kainuoja ne vieną tūkstantį rublių. Vaikinui, aišku, niekada nebereikės eiti į armiją, nes bepročiams šautuvai nepatikimi, bet psichiatrinė diagnozė kabės virš jo visą likusį gyvenimą. Kiti medicininiai sprendimai yra labiau trumpalaikiai: savaitė ligoninėje su tariamai sužalota ranka ar nugara. Tai kartojasi kasmet ir ligoninės prisipildo spuoguotų jaunuolių, simuliuojančių ligą. Tačiau medicininis kelias reiškia ilgus pasiruošimo mėnesius: reikia rasti tinkamą gydytoją, tinkamą negalavimą – negalavimai, dėl kurių neimama į armiją, nuolat kinta. Jaunuolis pasirodo šauktinių centre su antspauduota pažyma,

dėl kurios jo mama praleido kelis mėnesius taupydama, ir paaiškėja, kad šiais metais plokščiapadystė ir trumparegystė jau nėra pateisinamos priežastys neiti į armiją.

Jeigu mokaisi universitete, išvengsi karinės tarnybos (arba atliksi ją keliose nuobodžiose fakulteto pratybose), kol studijuosi. Nėra didesnio stimulo siekti aukštojo išsilavinimo, todėl kai kurie rusai renkasi kelias magistrantūros programas, kad galėtų studijuoti beveik iki trisdešimties metų amžiaus. O jeigu nesi tinkamas studijuoti aukštojoje mokykloje? Tada ten gali pakliūti per kyšius. Atsirado daugybė naujų universitetų, kurie iš dalies dėl to ir buvo atidaryti, kad vaikinai galėtų išvengti karinės tarnybos.

Iškristi iš universiteto ar kolegijos labai pavojinga, nes tave iš karto paims į kariuomenę. Kai sūnūs ima rinkti blogus pažymius, mamos ima bijoti ir rėkia ant jų, liepia geriau mokytis. Kai jos pastebi, kad vaikas gali iškristi iš mokyklos, vėl neša kyšius, kad tik sūnus kaip nors pabaigtų mokslo metus. Tačiau kai kurie studentai privalo neišlaikyti egzaminų, kad dėstytojai neprarastų savo prestižo. Tada susinervinusios motinos ima ieškoti būdų, kaip papirkti kariškius. Tai pats brangiausias kelias. Motinos eina pas generolus, beldžia į jų duris ir verkia, šaukia apie savo sūnų laisvę (ne visada užtenka pinigų, dar reikia išsikovoti emocinę teisę duoti kyšį).

Tačiau visi šie pasirinkimai prieinami tik tiems, kurie turi pinigų ir ryšių. Kitiems, mažiau turtingiems, tai slėpynių metas. Kareiviai griebia bet ką, kas atrodo tinkamo amžiaus, ir reikalauja parodyti atleidimo nuo karinės tarnybos

dokumentus. Jeigu jaunuolis tokių dokumentų neturi, jį veda į šauktinių centrą. Taigi jaunuoliai vengia požeminio traukinio stotelių arba slepiasi už kolonų. Jie lėkte pralekia pro su merginomis flirtuojančius ar iš praeivių cigarečių prašinėjančius kareivius. Kartais galima pamatyti, kaip sparčiai metro stotyse skuodžia jaunuoliai, kai juos vejasi policininkai. Kai kareiviai ateina į butus, potencialūs šauktiniai apsimeta, kad jų nėra namie, užsibarikaduoja ir sėdi sulaikę kvapą, kol kareiviai nueina. Kareiviai galiausiai pavargsta ir nueina, tačiau kiekvieną kartą, kai tavo dokumentus tikrina policija, drebi iš baimės, kad jie gali paskambinti į šauktinių punktą ir sužinoti, jog vengi karinės tarnybos.

Kiekvieną kartą, kai nusileidi į metro, eini pagrindine gatve, susitinki su draugais prie kino teatro, kiekvieną kartą, kai išeini iš kiemo, apima nerimas ir baimė. Taip ir gyveni pusiau legaliai, kol sueina dvidešimt septyneri metai, nes negali įsigyti legalaus paso ir keliauti už šalies ribų.

Tai geniali sistema: net jei tau pasiseka išvengti kariuomenės, tu, tavo mama, tavo šeima tampa kyšių, baimių ir simuliacijų tinklo dalimi. Išmoksti būti aktorius, vaidini įvairius vaidmenis santykiuose su valstybe, nes žinai, kad valstybė yra didžioji kolonizatorė, kurios bijai, nori išvengti, apgauti ar išsipirkti. Jau esi tapęs pusiau nelegalas, prasižengėlis. Sistemai tai visai patinka: kol esi simuliantas, nieko nepadarysi, visuomet ieškosi kompromisų su valstybe, o tai vers tave jaustis nepatogiai. Kad ir kaip ten būtų, pakliuvai ant kabliuko. Iš tiesų, galima pasakyti, kad jei metai kariuomenėje yra atviras jaunų rusų formavimo procesas,

kur kas stipresnis ryšys su sistema susiformuoja stengiantis išvengti karinės tarnybos.

Tie, kurie yra per daug neturtingi, per daug tingūs ar per mažai lydimi sėkmės, kad išvengtų šaukimo į kariuomenę – ar tie, kuriems armija atrodo geriausias pasirinkimas iš visų, – surenkami, nurengiami, nuskutami ir išvežiojami po šalies karines bazes. Balandžio ir spalio šaukimų pabaigoje gatves užpildo dideli, brezentu dengti, atviru galu sunkvežimiai su šauktiniais. Nauji šauktiniai sėdi, spokso į paliekamą miestą ir trina palengvėjusias, ką tik nuskustas galvas. Kur kareivis bus pasiųstas, priklauso nuo duoto kyšio. Kai kuriems teks važiuoti į Čečėniją, į Osetiją, į mirties zonas, kurių visi bijo.

Tačiau jei laiku sumokėsi kyšį, to išvengsi. Tik neįmanoma išvengti įšventinimo į karius, Rusijoje žinomo „senelio įstatymo" pavadinimu. Kasmet nužudoma daugybė šauktinių, šimtai nusižudo, tūkstančiai prievartaujami ir išnaudojami (ir tai yra tik oficiali statistika). Būtent dėl to visos mamos nori apsaugoti savo sūnus nuo kariuomenės. Nauji šauktiniai vadinami „salagomis". Kai brezentu dengti sunkvežimiai įvažiuoja pro bazės vartus, šauktiniai girdi vyresnių kareivių šauksmus:

– Pasikarkit, salagos! Pasikarkit!

Prasideda dresūra.

Kareivių motinų komitetas, nevalstybinė organizacija, kuriai vadovauja buvusių ir esamų šauktinių motinos, yra pabėgusių iš armijos „salagų" prieglobstis. Organizacijos vadovybės būstinė yra Sankt Peterburge. Įlipu į *Sapsaną*, naują traukinį, tokį pat puikų kaip greitieji TGV traukiniai

su platesnėmis sėdynėmis, bet tokį brangų, kad niekas, tik naujoji vidurinioji klasė gali su juo važiuoti į šiaurinę sostinę. *Sapsanu* iki Sankt Peterburgo tenka važiuoti keturias valandas, o paprastu traukiniu net aštuonias. Kai kas juokauja, jog *Sapsanas* buvo sukurtas specialiai prezidentui, kad jo „komanda“ galėtų patogiai keliauti tarp dviejų miestų. Šalį dabar valdo „Sankt Peterburgo komanda“, seni prezidento bičiuliai, kurie su juo augo ir mokėsi. Išėjęs iš traukinių stoties, pasuku į miestą, primenantį teatro dekoracijas, originalų Europos civilizacijos rusišką fasadą, kokį įsivaizdavo Petras Didysis.

Kareivių motinų biure sienos nukabintos mirusių kareivių nuotraukomis. Atvykau paimti interviu iš keturių aštuoniolikmečių, kurie neseniai pabėgo iš Kamenkos karinės bazės. Aš vėluoju, bet jie ramiai manęs laukia ir iš karto atkreipia dėmesį, kai tik įeinu. Vaikinai užsimaukšlinę kapišonus ir apsivynioję kaklus Sankt Peterburgo *Zenito* futbolo komandos šalikais. Jie labai nori įrodyti, kad pabėgo iš armijos ne dėl įprastinio įšventinimo, kad iš tiesų yra tvirti ir lojalūs. Jie sutrikę dėl to, kad turi ieškoti prieglobsčio pas penkiasdešimtmetes moteris. Jie niekada Kareivių motinų komiteto nevadina tikruoju pavadinimu, tik „organizacija“.

– Tave primuša, bet viskas puiku. Aš šlapinausi su krauju, bet tai manęs neišgąsdino, – sako pats liesiausias iš jų.

– Tau į galvą daužo taburetes, bet tai tau tik į naudą, – pritaria kitas.

– Tau uždeda dujokaukę, priverčia rūkyti cigaretes ir tuo pačiu metu daryti atsispaudimus. Jeigu ištveri, tuomet tu tikras vyras.

– Aš ne raudonasis... – tvirtina jie visi.

– „Raudonasis“ reiškia „išdavikas“. Tai kalėjimo žargonas: tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimtaisiais Stalinas ėmė į kariuomenę siųsti kalinius, kurie čia įvedė savo hierarchiją ir taisykles.

– Drausmė yra reikalinga, bet tai, kas vyksta Kamenkoje, sunku pavadinti drausme. „Seniai“ muša jaunuklius, kad išplėštų iš jų pinigus, o ne tam, kad šie taptų geresniais kareiviais.

Šauktiniai daugiausia laiko praleidžia remontuodami ir perdažydami karinę techniką, kurią vėliau Kamenkos vadovybė slapčia parduoda. „Salagos“ dažniausiai panaudojami kaip nemokama darbo jėga.

Vaikinai pabėgo iš Kamenkos po to, kai juos visą naktį mušė. „Seniai“ visą dieną gėrė, o naktį ėmė kulti vaikinus lazdomis. Dalinio vadas buvo atėjęs, bet nieko nedarė, nes jam reikalinga „senių“ pagalba realizuojant savo korupcines schemas, todėl į „senių“ pasilinksminimus jis žiūri pro pirštus. Vadai daro viską, kad pridengtų „senius“. Kareivių motinos papasakojo, kad Kamenkoje per vieną savaitę penkis jaunus kareivius sudaužė taip, kad jiems trūko blužnis. Karininkai negalėjo vežti „salagų“ į normalią ligoninę, nes būtų užduota per daug klausimų, todėl gydė juos privačiai ir sumokėjo po keturiasdešimt tūkstančių rublių (apie šešis šimtus penkiasdešimt Didžiosios Britanijos svarų) už kiekvieną operaciją.

Šeštą ryto „seniai“ pareiškė „salagoms“, kad iki pietų kiekvienas iš jų privalo atnešti po du tūkstančius rublių (35

svarus). Dėl to vienas iš jauniklių, Volodia, nusprendė pabėgti. Jis išlindo pro tvorą ir nubėgo prie kelio, kur jį paėmė tėvas ir nuvežė į Organizaciją.

Volodia savo istoriją pasakoja taip tyliai, kad nuolat turiu jo prašyti kalbėti garsiau.

– Viskas taip vyksta dėl to, kad dalinio vadas yra čiurka iš Kaukazo. Karinę stovyklą valdo čiurkos, tai jų kaltė, – sako jis man.

Organizacijos moterys aikčioja ir purto galvas. Jos tai girdi kiekvieną dieną, ypač Sankt Peterburge, skustagalvių sostinėje, ir ypač tarp *Zenito* sirgalių, Volodios komandos.

– Ar „dembeliai“ (kareiviai, kurie netrukus baigs karinę tarnybą), kurie jus mušė, buvo čiurkos? – klausia viena iš motinų.

– Ne, jie buvo baltieji, – pripažįsta Volodia.

Volodios pabėgimo istorija galėjo būti palaidota. Volodia praneštų, kas mušė jaunus kareivius. Armijos vadai paneigtų ir viskas pasibaigtų tyliai, tačiau dalinio vadas supanikavo. Jis atvažiavo į miestą, sugavo Volodią gatvėje prie jo namų, įgrūdo į automobilį ir pamėgino parvežti atgal į karinę bazę. Tačiau Volodios tėvas juos vijosi ir trenkėsi į vado automobilį mėgindamas jį sustabdyti. Kelyje susidarė grūstis, atvažiavo policininkai ir televizininkai su kameromis. Kareivių motinų organizacijai pavyko išvaduoti Volodią. Tada apie įvykį išgirdo ir naujasis gynybos ministras. Kremlius kaip tik žadėjo reformuoti kariuomenę. Ministerijai reikėjo pavyzdžio, kad reforma tikrai vyksta. Kamenka jau buvo stebima ir tikrinama,

nes praėjusį mėnesį per karines pratybas žuvo net trys šauktiniai. Galbūt dalinio vadas supanikavo kaip tik dėl to. Dabar ministerija turėjo pretekstą paviešinti tyrimą. Ji paragino TV reporterius kurti apie tai filmus (po kelerių metų pats su korupcija kovojantis gynybos ministras buvo teisiamas už grobstymą antrame Kremliaus valymo etape).

Dabar jau esu išmokęs žaisti šį žaidimą, naudotis tais laisvės skuteliais, kuriais leidžia sistema. Aš įterpsiu Volodios istoriją tarp kitų pasakojimų apie priekabiavimą: istoriją apie realybės šou žvaigždę, ištekėjusią už smurtautojo, vaiką, pagrobtą iš namų kiemo. Mano prodiuserės džiūgauja. Jos pastebėjo, kad mažų žmonių, kuriuos skriaudžia valdžia, istorijos yra populiarios. Tai TNT kartos kasdienybė. Tokios istorijos pageidaujamos. Kitas režisierius stato filmą apie Jekaterinburgo gyventoją, kurį beveik mirtinai sumušė kelių policininkai dėl to, kad šis atsisakė mokėti kyšį. Dabar jis jiems keršija. Slapta filmuoja kelių policijos pareigūnus, kai šie ima kyšius, ir skelbia tuos filmukus internete. TNT kuria dar vieną filmą apie jauną moterį, žuvusią avarijoje, kai į jos automobilį įsirėžė naftos kompanijos direktorius. Jis išsisuko nuo bausmės dėl pažinčių. Neseniai Maskvoje susukau filmą apie policininkų sumuštus paauglius. Įvykis buvo nufilmuotas mobiliaisiais telefonais, bet policija pateikė kaltinimus paaugliams, kad jie sumušė *policininkus*. Tie paaugliai apstulbę taip pat kaip Jana Jakovleva. Jie sako, kad atrodo, jog žemė slysta iš po kojų. Kremlius paskelbė naują policijos valymo vajų,

ir tėvai tikisi išgelbėti savo vaikus (todėl man buvo leista kurti filmą apie tai).

Aukos, su kuriomis susitinku, niekada nekalba apie žmogaus teises ar demokratiją; Kremlius seniai išmoko vartoti šią kalbą ir užėmė visą erdvę, kurioje galėtų pasireikšti kokia nors opozicija. Įsiūtis ką tik prasidėjo: neapykanta policininkams, kariuomenei. Arba užsieniečių kaltinimas. Kai kurie paaugliai, anarchistai ir menininkai ėmė būriuotis ir protestuoti. Jie visu greičiu išbėga iš metro ir užkerta kelius bei pagrindines aikštes. Tuos susirinkimus jie vadina „monstracijomis" ir neša vėliavas su absurdiškais šūkiais:

„Saulė yra jūsų priešas."

„Anglus paversime japonais."

„Eifiyatoloknu prezidentui."

Vienintelis atsakas į Kremliaus absurdą tegali būti absurdas. Menininkų grupė *Vojna* (karas) yra „monstracijų" judėjimo pokštininkai: jie bėgioja gatvėmis ir bučiuoja policininkes; teismo salėje paleidžia tarakonų; nupiešia vyriškos varpos grafitį ant tilto apačios. Kai tiltas pakeliamas, varpa atsiduria tiesiai priešais Federalinio saugumo biuro langus. Ant parlamento rūmų nupiešia kaukolę su sukryžiuotais kaulais.

Bet kokioje kitoje kultūroje tai gali atrodyti kaip lengvabūdiškumas, tačiau šioje žiaurioje spektaklių visuomenėje tai lyg deguonis. Netgi aktorius Vladikas Mamyševas Monro tapo politizuotas, žurnale pozavo kaip groteskiška prezidento kopija. Jis praleido daug dienų įsijausdamas į prezidento vaidmenį:

– Kai tapau Putinu, ėmiau jaustis lyg vikšras, sprogstantis nuo išmatų. Bet aš nebuvau „blogietis“, buvau tik kiemsargis, pasiruošęs suėsti viską, Rusiją, Sovietų Sąjungą, kad galėtų prasidėti naujas gyvenimas... Putinas suės mūsų šalį. Vieną dieną, kai norėsime iš spintos pasiimti drabužius, jie mūsų rankose virs dulkėmis, nes juos bus sugriaužę vikšrai.

Bet vos tik pagalvoju, kad esu ant bangos, mano sėkmė baigiasi.

– Apgailestaujame, Piteri, – sako man TNT prodiuserės. – Mums liepė nustoti gaminti... nustoti gaminti „socialinius“ filmus. Jūs suprantate...

Jos atrodo sutrikusios, kai man tą sako (tarp jų yra naujokė, raudonplaukė, kuri pakeitė juodaplaukę, ištekėjusią ir išvykusią gyventi į Londoną). Pasijuntu nepatogiai dėl jų sutrikimo ir tik linkčioju galvą. Žinoma, suprantu. Išmokau suprasti viską iš užuominų. Neklausiu kodėl. Nesiginčiju, kad mūsų prioritetas turėtų būti reitingai. Yra ribos, apie kurias nekalbama. Kremliaus valymo vajus pasibaigė. Dabar kitos pirmenybės. Du tūkstančiai aštuntų metų krizė Vakaruose sumažino naftos kainas ir Kremliui liko mažiau pinigų žaidimams su reformomis. Mums reikia nusiraminti. Ekonomika smunka.

Kai vakarop išeinu iš TNT studijos, sušių barų neoninės reklamos apšviečia krūvas rūgštaus purvo: chemikalai patekę į smėlį graužia benamių šunų letenas. Jie inkščia ir glaudžiasi prie šiltų pastatų vamzdžių. Du bjaurių veidų policininkai, kuriuos maskviečiai vadina „vilkolakiais

su uniformomis", patruliuoja ant gatvės kampo. Mėginu nespoksoti į juos ir praeiti pro šalį maskvietišku stiliumi, nuleidęs galvą ir susiraukęs. Svarbiausia nepatraukti jų žvilgsnio – mano registracija Maskvoje baigėsi. Vis dėl to jie užuodžia mano baimę – išgirstu frazę, kuri demonstruoja jų galią:

– Dokumentus: tučtuojau!

Aš žinau scenarijų. Jie mane palydi į tamsų kiemą ir čia įvyksta įprastinis Maskvos sandėris, kyšio davimas. Penkių šimtų rublių banknotas į pasą įdėtas iš anksto šį rytą (suma padidėjo, nes ekonomika smunka). Tik niekada negalima siūlyti pinigų tiesiai. Kyšių davimas yra delikatus reikalas. Rusai turi daugiau žodžių kyšiui apibūdinti nei eskimai sniegui. Aš paprastai naudoju tą pačią frazę:

– Ar galiu pasinaudoti šia proga parodyti pagarbą jums?

– Žinoma, galite, – vilkolakiai nusišypso ir slepia pinigus po uniforminėmis kepurėmis. Jiems tereikia trupučio pagarbos.

Ir nors tokios situacijos man vis dar kelia drebulį, aš išmokau jas valdyti.

## Vasarvidžio nakties sapnas

Viso miesto reklaminiuose stenduose kabo tokia reklama: gražaus vyro akis iš tamsaus kambario spokso pro plyšį duryse, tiek sekdama praeivius, tiek maldaudama išlaisvinti.

Tai vienos Grigorijaus kompanijos reklama, siūlanti biuro baldus (geriausiai parduodami juodi) naujiems Maskvos biurams. Truputį vyresnis nei trisdešimties Grigorijus yra vienas iš Maskvos multimilijonierių, vienas iš tų vaikinų, kurie akimirksniu tapo turtingi tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtais metais, kada sekėsi verslininkams, o ne biurokratams.

Maskva geriausiai pažįsta Grigorijų dėl jo vakarėlių: oazių, kuriose vienai nakčiai galima išvengti baronų ir vilkolakių. Šis vakarėlis – Grigorijaus vestuvės. Ta proga jis išnuomojo Versalio tipo mini rūmus. Prie įėjimo į parką grimuoti aktoriai iš Maskvos kino studijos aprenginėja svečius aktorių kostiumais: šio vakaro tema – „Vasarvidžio nakties sapnas“.

Ta pati aktorių trupė savaičių savaitėmis sekioja paskui Grigorijų, keisdamasi pagal jo užgaidas. Parke trapecijų artistai šokinėja tarp medžių ant nematomų virvių, o tamsiame ežere sinchroniškai plaukioja plaukikės, apsirengusios lyg undinės. Iš vandens trykšta geizeriai, o paskui spalvotais lašais krinta lyg vaivorykštė naktyje. Visi spėlioja, kur yra jaunikis ir jaunoji. Ežerą apšviečia prožektorius. Grigorijus ir jo nuotaka pasirodo prie priešingų krantų mažose valtelėse, atrodančiose lyg vėžlio kiautas. Abu jie apsirengę baltai. Vėžlio kiautai magiškai artėja vienas prie kito (stumiami, kaip sužinojau vėliau, narų); meilužiai susikimba rankomis ir basi žengia vandeniu. Valtelės susitinka ežero viduryje. Jie neskęsta. Pakibę virš ežero, apsisuka ir vandeniu eina link mūsų, o jų kelią

nušviečia lazeriai. Mes išsižiojame iš nustebimo ir plojame. Efektą sukelia po vandeniu padarytas takas, bet viskas vis tiek atrodo dieviška.

Kai išauš pirmadienis, Grigorijui teks grįžti į korumpuotų, kyšių reikalaujančių valdininkų pasaulį. Verslininkų pasaulis mažėja. Netgi Grigorijaus kompanijos reklama, rodos, atspindi kritišką padėtį: ar ta pro durų plyšį žvelgianti akis nėra įspėjimas, kad „Didysis Brolis tave stebi"?

Pirmąkart susitikau su Grigorijumi per universiteto draugę Kariną. Namuose ji dėvėdavo sandalus ir margaspalvius sijonus, o į akis jai nuolat krito garbanos. Paskui ji išskrido į Maskvą ir pasikeitė: dabar jos plaukai sukelti aukštyn, nugara nuoga, *Birkenstocks* sandalus pakeitė modeliniai aukštakulniai. Ji pasikeitė po to, kai sutiko kažkokį rusą. Tai ir buvo Grigorijus. Kai pirmą kartą atskridau į Maskvą, ji mus supažindino. Jis gyveno viename iš naujųjų dangoraižių. Mansarda kyšojo virš besistatančio miesto. Butas buvo specialiai sukurtas Grigorijui. Toks, kokie būna blizgančiuose architektūros žurnaluose: be pertvarų, visas baltas, su daug plastiko. Jis atrodė lyg ateities vizija, o gal kaip beprotnamis. Grigorijus vaikščiojo po jį taip išdidžiai, kaip būdinga naujiesiems Maskvos turtuoliams, ir keistai, nerimastingai dairėsi. Jis buvo neaukštas ir lankstus, su amžinai jaunu bažnyčios choristo veidu.

Apsidairęs pastebėjau, kad bute nėra asmeninio gyvenimo ženklų: jokių senų knygų, drabužių, sidabrinių stalo įrankių, nuotraukų. Lyg Grigorijus būtų atsiradęs iš niekur.

Laikui bėgant sužinojau apie jį daugiau.

Jis užaugo Totorijoje. Tėtis buvo eilinis naftos pramonės darbininkas, mažas sraigtelis didžiulėje valstybės energetikos mašinoje. Mokykloje Grigorijui puikiai sekėsi matematika ir fizika. Jis buvo tylus berniukas, daugybę valandų praleidęs ant tualeto dangčio skaitydamas šachmatų knygas ir pamiršdamas viską aplinkui, kai mintinai mokėsi didžiųjų šachmatų meistrų partijas. (Kartą žaidžiau su juo; jis mane nugalėjo per dešimt ėjimų.) Jo gabumai buvo greitai pastebėti ir tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtais metais buvo išsiųstas į specialią matematikos ir fizikos kolegiją Maskvoje, kur jį turėjo mokyti Nobelio premijos laureatai. Buvo *perestroikos* laikai, Sovietų Sąjunga braškėjo per visas siūles. Juodojoje rinkoje pasirodė filmai, knygos ir muzika iš Vakarų. Visi kūrė savas Vakarų versijas, savo laisvės koliažą. Grigorijus klausėsi Fredžio Merkurio, įniko į Pasolinio, Grinavėjaus ir Džarmeno filmus, domėjosi dadaizmu. Jis bėgo kuo toliau nuo sovietinio Tatarstano. Grigorijus kaip tik baigė studijas, kai subyrėjo Sovietų Sąjunga. Vyresniajai kartai imperijos žlugimas buvo tragiškas. Bet dvidešimties su trupučiu metų jaunuoliams atsivėrė daugybė naujų galimybių.

Grigorijus pradėjo nuo kompiuterių gamybos. Juos gerai pirkdavo. Netrukus kartu su juo ėmė dirbti ir kiti studentai. Paskui jis užsiėmė bankininkyste. Atsirado naujas grasintojų ir apsaugininkų pasaulis. Vakarėliuose žmonės šnibždėjosi, kad jam labai pasisekė, jog liko gyvas.

– Blogiausia, kai žmonės tau lieka skolingi, – kartą man pasakė Grigorijus, kai važiavome per pamaskvio miškus nauju sidabriniu sportiniu automobiliu. – Kol tu jiems skolingas, jie tavęs niekada neužmuš, bet jei jie skolingi *tau*, jie geriau užmuš tave, nei grąžins pinigus. Svajoju apie išėjimą iš namų be asmens sargybinių. Normalų gyvenimą. (Asmens sargybinių džipą mačiau per atbulinio vaizdo veidrodį, kai važiavome.)

– Ko jūs norite iš Maskvos, Piteri? – paklausė jis manęs kitą kartą, kai gėrėme ryškiai mėlyną kokteilį.

– Tai kylantis miestas. Vis aukštyn ir aukštyn.

– Tik užsienietis gali taip galvoti. Šis miestas ryja pats save.

Kartą, kai jis ėmė galvoti apie studijų atnaujinimą, tik šį sykį ketino studijuoti politinę ekonomiką, pasakė:

– Juk turi būti kažkoks būdas paversti Rusiją normalia valstybe. Privalo būti!

Grigorijų visuomet lydi Sergejus, kuris parenka tuos, kurie supa Grigorijų: jis atveža dailininkus, režisierius, aktorius ir užsieniečius, kad Grigorijus pasijustų bohemos puotoje. Drabužius Sergejui siuva asmeninis siuvėjas: pelerinas su gobtuvais, batus iki kelių, tvido bridžius – tikrą dvidešimt pirmo amžiaus spiritisto aprangą. Jis turi sugebėjimų sutraukti ir išplėsti akių vyzdžius taip, kad jie pulsuotų ir hipnotizuotų. Vairuoja senovinį žalią jaguarą (kurio išvaizda pati savaime jau yra kažkokia magiška šiame juodų visureigių ir *Hamerių* mieste).

Sergejus ir Grigorijus kartu mokėsi matematikos ir fizikos kolegijoje, gyveno tuose pačiuose kambariuose. Bet

baigus mokslus, Grigorijus tapo milijonieriumi, o Sergejus mėgino tapti dailininku. Paskui metė dailės studijas ir susidomėjo magija. Grįžo kalbėdamas mistiškomis mįslėmis apie „sapnų materializaciją“ ir „tikrovės padalinimą į segmentus, per kuriuos galima keliauti“.

– Esu Grigorijaus gydytojas, jo burtininkas, – mėgsta kartoti Sergejus. – Vakarėliai yra misterijos.

Kartais Grigorijus šaiposi iš Sergejaus mistikos manijos, bet iš tiesų jam jo reikia vis labiau. Jis laukia, kad Sergejus paimtų už rankos ir nusivestų į geresnį pasaulį, tokį, koks buvo filmuose, su kuriais jie užaugo.

Vieną vakarą Sergejus dalijo kvietimus į kitą Grigorijaus vakarėlį. Svečiams buvo pasakyta ruoštis metų meno projektui.

Nepaprastai madingi vaikinai šį kartą visi apsirengę juodai. Įeina Grigorijus. Jo asmeninis fotografas (šis mikčioja ir yra čia vienintelis, kuris geria tiek daug, kiek aš) padeda kokteilį ir prilekia prie Grigorijaus. Daro daugybę fotografijų: taip elgiasi visi Maskvos turtuoliai. Jie visi turi asmeninius fotografus. Vežasi juos kartu atostogauti, į vakarėlius, šeimos susirinkimus, nes sėkmė ateina tada, kai tavo gyvenimas tampa spalvotu žurnalu.

Grigorijus paskelbia tostą.

– Šį vakarą atskleisime tikrąjį Rusijos veidą, – sako Grigorijus. – Pristatau jums Skliarovą!

Salės gale scena nušvinta nuo šviesų. Soste sėdi vyras chimeros veidu, apsirengęs caro drabužiais. Jis supasi, spjaudosi ir kažką murma. Gumbas jo kaktoje kyšo lyg maža antra

galva ir spaudžia akis taip, kad jos virsta tamsiais plyšeliais. Jo akys laksto po kambarį kaip žvėries spąstuose. Tai Skliarovas. Sergejus rado jį užterštame provincijos miestelyje prie geležinkelio stoties baro. Skliarovas buvo vietinis beprotis ir stebuklingas rašeiva: jis kūrė konspiracines teorijas, nesąmoningas politines utopijas, braižė keistus idealaus miesto eskizus. Kai Sergejus parodė Grigorijui jo keverzones, šį pagavo įkvėpimas: tai tikras naujosios Rusijos balsas. Jie atskraidino Skliarovą į Maskvą (jis niekada anksčiau nebuvo skridęs ir priteršė savo sėdynę), apgyvendino geriausio viešbučio viršutiniame aukšte ir pasakė, kad jo idėjomis domisi žmonės iš aukščiausių valdžios sluoksnių. Šį vakarą pristatoma Skliarovo knyga, jo asketiška šalies ateities vizija. Sergejus pristato elgetą kaip didį rusų pranašą, būsimą tautos lyderį.

Skliarovas ima skaityti ištraukas iš savo knygos. Rankos, laikančios knygą, dreba; būtent rankos atrodo baisiausiai, apsinešusios fabriko suodžiais, purvu, krauju, muilo apnašomis iš pakelės tualetų. Knyga prasideda nuo Skliarovo gimtojo miesto aprašymo, kuris caro laikais vadinosi „Jama“ (duobė). Išsigandęs Skliarovas skaito greitai:

Psichologinė situacija Jamoje yra kritinė, vis daugėja psichologinio smurto atvejų. Smurtas vyrauja patologiniame, materialiame, politiniame, moraliniame, finansiniame ir kituose lygmenyse. Didėja biurokratinė korupcija, kurios tikslas – destabilizuoti žmonių psichologiją.

Ta knyga – lyg nesąmoninga Maskvos satyra. Nežmoniškai madingi vaikinai ir merginos ima atsipalaiduoti, ploti ir

sveikinti Grigorijų su metų meno projektu. Skliarovas skaito toliau; kitas skyrius autobiografinis:

> Kalbant apie mano paties gyvenimą ir turint galvoje visus faktus, painiavas, išsipainiojimus, realybę, požiūrius, versijas, tamsius, šviesius ir spalvotus periodus, galiu pasakyti, kad gimiau tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimt antrais metais, Jamos mieste, tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Užaugau pagal komunizmo tradicijas, tvarką ir instrukcijas, nors mano siela tam priešinosi. Spalio dvidešimt aštuntą, tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimt devintais metais, įstojau į pionierių organizaciją ir tapau jaunuoju pionieriumi, tačiau jaunojo pionieriaus ženkliuką įmečiau į tualetą, nuleidau vandenį ir pasakiau: „Gali tu, tualete, dabar būti jaunasis pionierius."

Grigorijus spokso į chimerą. Kai spiritistas pasakoja savo istoriją, pastebiu, kaip keistai jis ir Grigorijus atspindi vienas kitą: abu gimė tuo pačiu laikotarpiu, abu tos pačios sistemos, kuria netikėjo, vaikai, o dabar abu konfliktuoja su nauja, biurokratų valdoma sistema. Grigorijus jaučia, kad gyvena beprotnamyje ir net savo butą įrengė panašų į jį. Skliarovas visus brendimo metus praleido tikruose beprotnamiuose – jo beprotnamių dienoraščiai sudaro didžiąją autobiografijos dalį.

Sergejus, kaip visada, šalia Grigorijaus ir šypsosi. Po vakarėlio visi trys susikimba rankomis ir pozuoja nuotraukoms; šiame mieste jie dera vienas prie kito. Kiekvieną savaitę Grigorijui vis labiau reikia atgimti. Kiekvieną kartą, kai jį matau, dėvi naują kostiumą ir tampa vis kuo

nors kitu – vieną vakarą jis elfas, kitą Hitleris, paskui Rasputinas – keičiasi, mutuoja, tai nusikerpa plaukus trumpai, tai užsiaugina ilgesnius, tai sušukuoja juos į šoną, tai į priekį. (Tik asmens sargybiniai vis tokie patys. Jų bosas yra ekscentrikas, ir aš niekaip negalėčiau atspėti, ar jie jį myli, ar jo nekenčia.) Sergejus kreipia dėmesį į mėnulio kalendorių, organizuoja vakarėlius pagal zodiako ženklus. Kai zodiakas Vandenio žvaigždyne, susitaria su Maskvos zoologijos sodo darbuotojais ir išnuomoja nakčiai delfinariumą. Vakarėlio svečiai gali nardyti tarp slidžių, gražių merginų ir delfinų. Esant jaunam mėnuliui, vakarėlio tema būna „Baltas“. Grigorijus, nešdamas narvelyje baltą triušį, pareiškia:

– Šį vakarą aš atgimsiu. Pamatysite naują mane.

Vieną savaitę Grigorijus dirba padavėju kavinėje („Noriu sužinoti, kaip gyvena normalūs žmonės“, – sako jis man), kitą savaitę jau rašo pjeses. Jis keičiasi taip greitai, kad joks vaidmuo prie jo neprilimpa ilgesniam laikui. Viskas mieste rausiama, siūbuoja griaunamasis kamuolys, dygsta dangoraižiai. Nuolat priekabiauja biurokratai ir čekistai, o per žinias kartojamas toks pranešimas: „Mūsų nuostabus prezidentas atnešė stabilumą.“ Viskas, ką aš matau, yra tai, kad tokie nuostabūs vaikinai kaip Grigorijus yra naikinami.

Situacija veikia ir televiziją. Iš pradžių TNT sėkmės formulė siūlė tiesiog pasinaudoti Vakarų realybės šou, tokiais kaip *The Apprentice* (mokinys) ar *Dragon's Den* (Drakono urvas). Tie šou yra populiarūs pasaulyje – kodėl neturėtų

būti čia? Bet kai TNT sukūrė savo versijas, jos žlugo. Daugumos vakarietiškų šou pradžia yra „įkvepianti“: kažkas labai sunkiai dirba ir apdovanojamas nauju nuostabiu gyvenimu. Šou garbina įžymius individus, sumanius ekstravertus. Tačiau Rusijoje tokie žmonės galiausiai atsiduria kalėjime ar tremtyje. Rusija apdovanoja šešėlinės ekonomikos žvaigždes, pilkus *aparatčikus*, *politique du couloir* meistrus. Populiarūs Rusijoje šou kuriami visai kitu principu. Pats sėkmingiausias iš jų buvo *Poslednyj Geroi* (Paskutinis didvyris), *Survivor* (Išlikęs gyvas) versija apie pažeminimus ir sunkumus.

Po truputį Grigorijus, kaip tūkstančiai kitų rusų, pradeda diskretiškai trauktis į Londono saugumą ir ramybę. Kiekvienais metais vis mažiau laiko praleidžia Maskvoje. Jis įsikuria ne Maskvoje. Ten jam gimsta vaikai. Savo naujo gyvenimo nuotraukas jis deda į *feisbuką*: vaizdus iš transo festivalių Arizonoje, iš Islandijos sniegynų, iš Škotijos aukštumų. Grigorijus dabar jaučiasi pakankamai ramus, kad atsisakytų asmens sargybinių. Ir nors turi daugybę pinigų, mėgsta vakarų Londone važinėti visuomeniniu transportu, raudonais dviaukščiais autobusais.

Nepaisant viso atkuriamojo laikotarpio hedonizmo, prašmatnesnėse, įmantresnėse, blizgančiose Maskvos nakties karuselėse yra kažkas prievartinio. Kartą net įvyko „Putino balius“ *Danguje*, viename iš klubų, kuriuose medžioja Oliona. Striptizo šokėjos rangosi aplink stulpus ir skanduoja: „Geidžiu jūsų, ministre pirmininke“ (prezidentas čia laikinai virtęs ministru pirmininku, nors vis tiek valdo situaciją,

vis tiek yra tikras prezidentas, tik apsirengęs kaip ministras pirmininkas šiam maskaradui). Nuotaika „Putino baliuje" yra feodalinio nuolankumo ir postmodernistinės ironijos mišinys: pataikavimas ponui visiškai nuoširdus, bet kadangi visi esame dvidešimt pirmo amžiaus žmonės, kuriems patinka brolių Koenų filmai, pataikaujame su ironiška šypsena, suvokdami, kad jeigu tik jam neįtiksime, galime labai greitai būti negyvi.

Taigi, vakarėliui barokiniame klube su *forbesais* ir merginomis įpusėjus, apie antrą valandą nakties mėginu išeiti, apsivelku paltą, apsivynioju šaliką ir slidinėdamas bei klupdamas pasuku į vieną iš Mitios Borisovo barų. Anksčiau eidavau į jo mažą barą rūsyje Potapovskajos gatvėje, vėliau į vieno kambario barą Herzen gatvėje. Ten galiu pamatyti daug tų pačių veidų kaip ir žavingesniuose vakarėliuose: Borisovo barai nėra nei kažkokie „požeminiai", nei labai pigūs. Maisto čia yra ir labai gero, ir siaubingo. Gėralas šiltas ir dažnai ne iš to butelio. Ten galima sutikti ir patį Borisovą, bet jis tiek metų geria, kad žvilgsnis jo ištinusiame, sudribusiame veide tavęs neatpažįsta, net jei kažkada prisiekėte draugystę vienas kitam. Jis per daug šykštus, kad įrengtų oro kondicionierius, todėl jo baruose tvyro toks rūgščių rusiškų cigarečių tvaikas, kad dūsta net prisiekę rūkoriai. Bet net tokiu atveju, įėjęs pro duris, gali lengviau kvėpuoti nei kitose vietose.

Borisovo baruose tvyro nesulaužoma Maskvos tradicija. Čia renkasi disidentai ir nonkonformistai. Ši tradicija prasidėjo sovietinėse virtuvėse ir jos nereikėjo naujai išrasti

tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt pirmais metais, nes ji niekada nebuvo virtusi „bolševikine“. Ji tik persikėlė iš virtuvių į Borisovo barus. Borisovo tėvas, literatūros profesorius, sėdėjo kalėjime (apie ketvirtą valandą ryto jis paprastai pasakoja savo istoriją), o pirma jo susirinkimų vieta buvo senas butas, į kurį reikėdavo atsinešti savo butelį ir skaityti savo eiles. Dabar klientūra įvairi, nuo vyresnės kartos, kuriems jau per penkiasdešimt, iki jų vaikų ir vaikaičių. Čia niekas nežiūri į veidą, bet Borisovas gali tave išmesti, jei nesugebi gero eilėraščio atskirti nuo blogo.

Aš visą naktį vaikštau iš vieno Borisovo baro į kitą. Jis toje pačioje gatvėje įkūrė daug barų, todėl nereikia niekur toli eiti. Yra toks baras *Kvartira 44* (44-as butas), įrengtas kaip tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtų metų disidentų, su tokiomis pačiomis knygomis, kokias galėtum rasti savo tėvų bute. (Mes vėl geriame savo virtuvėse, tik dabar tenka už tai mokėti.) Yra *Žanas Žakas*, panašus į prancūzišką bistro, *Džonas Donas* lyg angliška smuklė. Jie neatrodo kaip tuščia imitacija, ne tokie kaip baltųjų rusų emigrantų kavinė Paryžiuje tūkstantis devyni šimtai dvidešimtais metais ar ištremtų anticaristų smuklė Londone devynioliktame šimtmetyje. Tarp sutemų ir aušros mes visi norime pabėgti iš prezidentinės Rusijos.

Jeigu rytoj manęs dar nebus apleidusi ši nuotaika, aš nueisiu į didelę, geltoną koncertų salę Herzen gatvėje ir erdvioje fojė nutrintomis marmurinėmis grindimis užsisakysiu didelę armėniško brendžio taurę, būtinai su šviežios citrinos skiltele. Praeinu pro parterį, dideliais žingsniais užkopiu aukštyn

ir įsitaisau galerijoje šalia išblyškusių, įsitempusių konservatorijos studentų bei liesų senmergių. Tai dažniausiai muzikos mokytojos, nuo kurių sklinda brendžio kvapas. Jos įsitikinusios, kad tokie koncertai skirti būtent joms. Kai pasiekiu savo vietą ir galiausiai apsidairau, pastebiu kažką neįprasto, būtent šviesą. Dauguma klasikinės muzikos koncertų salių apšviestos tik dirbtina šviesa, bet čia, Herzen gatvėje, salė turi didžiulius, arkinius langus, pro kuriuos matosi dangus. Tik dangus, stogų nematyti. Jeigu ateisi į salę laiku, prieš pat saulėlydį, pamatysi, kaip dangus nusidažo brendžio spalva. Kai pasigirsta muzika, visada pasijuntu pakylėtas. Jeigu pučia vėjas ir sparčiai gena debesis, mane apima jausmas, kad skrendu dirižabliu, kurį varo brendis, citrina, vėjas, dangus ir muzika.

# VEIKSMAS 3

# Kliedesiai

## Prarastos merginos

Kai šešiolikmetė Ruslana Koršunova buvo pirmą kartą pastebėta kaip potencialus supermodelis, visų dėmesį pirmiausia patraukė akys – didelės, ryškiai mėlynos, rodančios jos sibirietišką kilmę. Žvilgsnis kažkoks ilgesingas, lyg balta viduržiemio saulė virš baltų sniegynų. Jų poveikį stiprino nedidelis fizinis defektas, dėl kurio Ruslanos akys buvo nuolat drėgnos, žvilgančios, lyg ji ketintų verkti ar ką tik verkė – tačiau ar iš džiaugsmo, ar liūdesio sunku buvo pasakyti. Šiaip jos veidas buvo tikra nekaltybė, ryškus kontrastas toms gilioms, mėlynoms akims. Tai buvo trisdešimtmetės moters akys vaiko veide, greičiau aktorės nei modelio.

Aštuoniolikos metų ji tapo Ninos Riči „magiškų, užburiančių“ kvepalų veidu. Galbūt jūs netgi prisimenate tą reklamą. Viskas lyg iš pasakos. Ruslana, garbanotais plaukais, vilkinti rausvą vakarinę suknelę, įeina į baltą rūmų kambarį. Tuščiame kambaryje yra tik medis, sudžiūvęs, be lapų, su vieninteliu rausvu obuoliu, kabančiu ant šakos. Priešais medį guli krūva tamsiai raudonų obuolių. Ruslana pamato rausvą obuolį ir kamera užfiksuoja, kaip ji aikteli paaugliškai susižavėjusi. Ji lipa obuolių kalnu vis aukščiau, kol pasiekia geidžiamą obuolį.

Ruslana mirė likus dviem dienoms iki dvidešimt pirmo gimtadienio. Apie jos mirtį rašė visi bulvariniai, blizgūs žurnalai, buvo pranešta per kabelinę televiziją: „Rusų supermodelis iššoko per savo buto devintame aukšte langą, Manhatane. Manoma, kad tai savižudybė. Jokio raštelio nebuvo palikta."

Vos tik Ruslanos kūnas atsitrenkė į žemę, istorija tuoj pat apaugo gandais. Ar ji nusižudė dėl narkotikų? Dėl meilės? Mafijos? Prostitucijos? Ji virto tūkstančiais ruslanų – narkomane, prostitute, atstumta meiluže. Pro visų šitų gandų šydą į mane žvelgė magiškas merginos veidas.

Aš turėjau „priėjimą". Tai magiškas žodis, geidžiamas visų dokumentininkų ir TV prodiuserių. Vienas iš mano draugų pažinojo Ruslanos draugus ir šeimą. Daug mėnesių po jos mirties jie nieko nenorėjo girdėti apie dokumentininkus, bet sutiko man padaryti išimtį. Aš susijaudinęs paskambinau į TNT. Tai buvo istorija, kurioje buvo viskas – supermodeliai, savižudybė ir vakarėliai. Taip pat Maskva, Niujorkas, Londonas ir Paryžius. Spindesys ir tragedija. Tai buvo didžiausias užsakymas kokį kada nors turėjau. Netgi gavau didesnį nei paprastai avansą filmo kūrimui.

– Tik nenupieškite visko per daug tamsiomis spalvomis, – pasakė man TNT. – Neužmirškite, kad mums reikia pozityvių istorijų.

Ji mirė *Water (Vandens)* gatvėje, ant *Wall (Sienos)* gatvės kampo, Manhatane, kur finansinis rajonas priartėja prie Rytų upės. Vakaras, kai ten atvažiavau, buvo šaltas ir

drėgnas. Iki šeštos valandos vakaro čia būna pilna žmonių, bet po šešių viskas labai greitai nurimsta. Tik paskutiniai klerkai, vilkintys juodus, lyg laidotuvių biuro darbuotojų, kostiumus skuba namo, uždaromi kavos barai. Ruslanos butas yra vieninteliame gyvenamajame name visoje gatvėje. Tai dvylikos aukštų betoninis pastatas su išsikišimais. Čia negyvena daug šeimų, daugiausia tik pavargę prekybos ir komercijos turistai, globalizacijos pėstininkai: prekiautojas vilna iš Pakistano, doktorantas iš Malaizijos. Laikinai dirbantys modeliai perduoda Ruslanos butą vienas kitam.

Policijos pranešime apie Ruslanos mirtį yra jos nuomojamų kambarių nuotraukos: juose nėra knygų, nuotraukų, paveikslų. Durys buvo užrakintos iš vidaus. Ant grindų mėtėsi nuorūkos – Ruslana rūkydavo. Balkonas buvo uždengtas juodu tinklu, nes šalia vyko statybos darbai. Ant balkono grindų gulėjo virtuvinis peilis. Tinklas prapjautas ilgu pjūviu: tikriausiai Ruslana paėmė peilį ir prapjovė tinklą. Balkonas yra kampu į gatvę. Ji nebūtų galėjusi iššokti per jį, nes būtų įkritusi į žemiau esančius balkonus. Buvo tik nedidelis plyšys išlįsti ant statybų pastolių. Tik plona mergina galėjo pro jį pralįsti. Nė vienam iš atvykusių policininkų to padaryti nepavyko.

Šalia jau buvo pastatytas penkiolikos aukštų biurų pastato betoninis karkasas, su laiptais ir pertvaromis, bet be priekinės sienos. Policijos pranešime neparašyta, kaip ilgai ji klajojo po tuščią pastatą. Keliais aukštais aukščiau vieno kambario grindys išsikiša į gatvę lyg nardymo lenta. Ar ji

galėjo nušokti nuo jos? Policijos pranešime konkrečiai nenurodyta.

Tą šeštadienį, kai mirė Ruslana, gatvė buvo beveik tuščia. Tai buvo karščiausia metų diena, pats vidurvasario karštis, nuo kurio įskausta galva. Savaitgaliais bankininkai nedirba ir apskritai vasarą kas tik gali išvažiuoja iš finansinio rajono. Apie dvyliktą valandą keturiasdešimt penkios minutės miesto tvarkytojas išgirdo garsų bumbtelėjimą: „Galvojau, kad automobilis partrenkė žmogų. Apsisukau ir pamačiau viduryje kelio gulinčią merginą", – pasakė jis policijai. Ji gulėjo prie pat skiriamosios juostos, aštuoni su puse metro nuo pastato. Supermodelis ne žingsnį žengė ir nukrito, o įsibėgėjo ir nušoko.

Vakarą prieš mirtį Ruslana praleido su *Chanel* firmos modeliu Vlada Ruslakova. Man pasisekė, kad pagavau ją Niujorke, nes ji jau vėl ruošėsi skristi, šį kartą kažkur į Aziją. Tos merginos realybėje yra visai kitokios nei jų nuotraukos žurnaluose. Trapios, baikščiais ir klaidžiojančiais žvilgsniais. Manau, kad jos tampa ryžtingos tik tuomet, kai pozuoja, o šiaip yra sutrikusios. Vlados veidas labai proporcingas.

– Mes pietavome Manhatane, mėgstamiausiame bistro. Planavome, kad gal ji po kelių dienų atskris į Paryžių. Aš pati išskridau į Paryžių dar tą patį vakarą. Turėjau ten fotografuotis. Vos nusileidus lėktuvui, gavau žinutę iš Ruslanos – ji manęs klausė, ar sėkmingai atskridau. Niujorke tuo metu turėjo būti rytas. Vos po kelių valandų... vos po kelių valandų per žinias pamačiau, kad ji žuvo.

– Ar pastebėjote ką nors neįprasto?

– Ne. Pastaruoju metu ji daug laiko praleisdavo Maskvoje, todėl matėmės retai.

– Ar ji buvo dėl kažko nusiminusi?

– Ne.

– Apsvaigusi?

– Ne!

– Dėl ko, jūsų manymu, ji nusižudė?

– Aš atsisakau... aš negaliu... aš netikiu, kad ji nusižudė.

Vlada apibūdina Ruslaną kaip labai mielą, sąžiningą ir protingą. „Ji buvo kaip vaikas“, – sako Vlada.

Per visą interviu už manęs sėdi Ruslanos motina. Vlada sutiko kalbėti tik todėl, kad jos paprašė Ruslanos motina, ir man sunku atspėti, ar ji pasakoja viską, ką žino. Girdžiu, kaip mama gaudo orą, lyg stengtųsi sulaikyti ašaras. Kai ateina jos eilė kalbėti, ji išbėga verkdama iš kambario vos po kelių klausimų.

– Man niekada nereikėjo jos išleisti iš namų. Niekada. Ji dar buvo vaikas. Ji nebuvo prisitaikiusi prie šio pasaulio.

Mamos akys tokios pačios kaip Ruslanos, ir kai aš kalbu su ja, man atrodo, kad šalia yra ir Ruslana. Ji kalba aštriu balsu, truputį rėžiančiu ausį.

Valentina nekenčia masinės informacijos priemonių, televizijos, žurnalistų, bet ko, kas mėgina pasakoti jos dukters istoriją.

– Kodėl jie visi aiškina, kad ji buvo narkomanė, prostitutė? Kaip jie drįsta? Kaip galima taip kalbėti apie žmogų, jei to žmogaus nepažinojai? Kokią jie turi teisę?

Patikinu ją, kad būsiu kitoks. Ruslanos organų ir kraujo pavyzdžiai saugomi Niujorko koronerio saugykloje. Valentina leidžia man nusiųsti kraujo pavyzdžius tyrimui, kad būtų nustatyta, ar kraujyje nėra narkotikų pėdsakų. Ji taip pat reikalauja, kad būtų patikrinta, ar kraujyje nėra rufinolio ar chloroformo, kurie galėjo būti panaudoti Ruslanai apsvaiginti.

– Ji negalėjo nusižudyti, – tvirtina ir Valentina, ir Vlada. – Ji ne *tokia*.

Ruslana užaugo Almatoje, Kazachstane, rusų šeimoje. Ruslanos tėvas buvo Raudonosios armijos karininkas ir Kazachstanas buvo paskutinė jo tarnybos vieta prieš subyrant Sovietų Sąjungai. Po to jis užsiėmė privačiu verslu.

– Buvome turtingi. Vieni iš pirmųjų tikrų turtuolių, – sako man Ruslanos mama, kai einame Niujorko gatvėmis, – bet mano vyrą nužudė.

Ruslana tuo metu buvo penkerių metų. Ji turėjo jaunesnį brolį Ruslaną. Ruslanas ir Ruslana.

– Jūs davėte vaikams vienodus vardus?

– Taip, juk tai gražu. Ar jums taip neatrodo?

Valentinai teko ieškoti darbo. Tapo prekeive, nešiojančia prekes po namus. Kazachstane kaip tik plėtėsi amerikiečių kosmetikos kompanijos. Jų verslas smuko Vakaruose, bet kilo Rytuose. Valentina užsirašė į mokymus ir ėmė lankyti prekybininkų kursus, kurie skelbė: gali bet kam parduoti bet ką, jei tik pats tuo tikėsi. Ji mokėsi prekybos sėkmės paslapčių: priversk klientę pasakyti „taip“ tris kartus per jūsų pirmą pokalbį – net jeigu kalbėsite apie orų prognozę – ir ji

vėliau pasakys „taip“, kai pasiūlysite jai lūpų dažus ar veido kremą nuo raukšlių. Postsovietinėse šalyse tokioms kompanijoms labai sekėsi, nes jos siūlė slaptas žinias, vakarietišką grožį, viską viename pakete. (Kabliukas buvo tas, kad būsimieji prekeiviai buvo apgaunami; jie turėjo urmu pirkti kosmetiką, o paskui ją parduoti. Nors jie jautėsi prekeiviai, iš tiesų buvo klientai.)

– Buvau viena iš geriausių, – sako Valentina. Jos balse beveik girdžiu pasididžiavimą firma. – Pasiekiau viduriniosios vadybininkės lygį.

Valentina išleido Ruslaną mokytis į vietinę vokiečių kalbos mokyklą, kuri buvo laikoma geriausia Almatoje. Tai buvo prestižinė mokykla. Ruslana nešiojo kabes, gerai mokėsi ir ruošėsi studijuoti Vokietijos universitete. Jos plaukai buvo tokie ilgi, kad siekė kelius.

– Ji turėjo tokius nuostabius plaukus, – prisimena Valentina. – Padėdavau jai juos trinkti. Iki penkiolikos metų jų pati neišsiplaudavo.

Kai paskambino modelių agentūros agentė, Valentina viską nuleido juokais. Madų demonstravimas joms netiko, nes dvelkė prostitucija. Juk Ruslana galiausiai studijuos universitete. Tačiau agentė nenustojo skambinti. Ji paaiškino, kad madų demonstravimas yra geriausias būdas užsidirbti pinigų universiteto studijoms, netgi Anglijoje ir Amerikoje. Ruslana iš karto vyks į Vakarus, jos nelaikys Maskvoje. Ji debiutuos Londono madų savaitėje.

– Londonas, pagaliau pamatysiu Londoną! – sušuko Ruslana ir ėmė maldauti motinos, kad jai leistų važiuoti.

Agentės pavardė Čerednikova. Tatjana Čerednikova. Surandu ją Maskvoje. Ji važiuoja į oro uostą, ir mes kalbamės ant galinės automobilio sėdynės. Tikėjausi pamatyti moterį su modeline suknele ir aukštakulniais, bet Tatjana visiška priešingybė. Ji apsirengusi multino striuke su elniais ir avi aulinukus. Per grotuvą sklinda kalėdinės giesmės. Artėja katalikiškos Kalėdos (stačiatikių Kalėdos sausį). Tatjana keliaudama po Europą ir Ameriką tapo protestante.

– Tai viskas dėl sunkaus darbo ir sąžiningumo, – sako ji apie naują tikėjimą.

Paklausiu jos apie Ruslaną.

– Žinoma, kad jaučiuosi kalta. Gyveno ji sau laimingai su mama, ruošėsi stoti į universitetą, o staiga atsirandu aš ir sakau: *Ei, ateik į madų pasaulį, jis toks puikus*... O tada viskas baigiasi taip, kaip baigėsi... aš tikrai galvojau, kad tai geras būdas užsidirbti pinigų universitetui. Taip daro daugybė merginų. Tai šansas.

Ji tai pasako paprastai – joje nėra nieko dviveidiško. Paklausiu jos, kaip ji rado Ruslaną.

Pusę savo gyvenimo Tatjana praleidžia kelyje. Jos gyvenimas pilnas skruostikaulių, kojų, sėdmenų, lūpų. Per metus ji pamato tūkstančius merginų. Gal kokios trys iš jų pasieks aukštumas. Tatjanos teritorija yra buvusi Sovietų Sąjunga. Šaltojo karo metu tą šalį pažinojo šnipai. Jie ją tyrinėjo, knisosi po visas detales: kiekvieną dangoraižį, kiekvieną purviną kelią, kiekvieną fabriką. Dabar tai daro madų agentai. Voronežas, Minskas, Karaganda, Almata, Rostovas – puikūs grožio šuliniai, žalios merginos lyg nafta laukia, kol jas

išpumpuos ir rafinuos. Daugelis apie šias vietas nėra girdėję. Tatjana pažįsta jas iš visų pusių. Sovietų Sąjunga buvo okupavusi dvidešimt procentų pasaulio žemių; jos buvusios respublikos išgauna 15 procentų pasaulio naftos. Daugiau nei penkiasdešimt procentų modelių ant Paryžiaus ir Milano podiumų yra iš buvusios Sovietų Sąjungos.

Du tūkstančiai ketvirtais metais Tatjana išvyko į Kazachstaną. Ji buvo „Mis Almata“ žiuri narė. Vietiniai verslininkai pakvietė ją, kad išsirinktų vieną merginą, kurių dauguma buvo jų meilužės, ir išsivežtų į Paryžių. Visos merginos buvo tik krūtinės ir užpakaliukai, oligarchų lėlytės. Tarp jų nebuvo tokių, kurios patenkintų Paryžiaus ir Milano poreikius. Tatjana apėjo visas agentūras ir nieko tinkamo nerado. Nuvilianti kelionė.

Tatjana skrido namo. Knygą plonais viršeliais perskaitė greičiau, nei tikėjosi. Tada ėmė vartyti lėktuve gautą žurnalą.

Staiga jos žvilgsnis užkliuvo už nuotraukos. Tarp viskio reklamos ir Kazachstano gamtovaizdžio ji pamatė merginos nuotrauką. Nuotrauka darė dvejopą įspūdį: pusnuogė beglobė mergaitė, vilkinti čiabuvės drabužius, atrodanti lyg Lolitos ir Mauglio mišrūnė plastikinių medžių džiunglėse. Ta mergaitė buvo nuostabi. Jos mėlynų akių žvilgsnis buvo toks stiprus ir gilus, kad viskas – Tatjana, lėktuvas, debesys – paskendo jame lyg maži žaislai.

Kai tik lėktuvas nusileido, Tatjana puolė skambinti į Maskvos filmavimo agentūrą:

– Suraskite tą mergaitę, – prašė ji. – Suraskite tą mergaitę.

Ruslana nebuvo modelis. Jokia agentūra apie ją nebuvo girdėjusi. Galiausiai jie rado nuotraukos autorių. Paaiškėjo,

kad Ruslana – žurnalo redaktorės dukra. Nuotrauka buvo padaryta šiaip sau, malonumui, ir pridėta prie straipsnio apie amazones. Tai, kad tą nuotrauką pastebėjo Tatjana, buvo magiška. Visai kaip pasakoje.

– Ruslaną nedelsdama pasamdė Londono agentūra. Per mokyklines atostogas ji dalyvavo madų šou Londone, Paryžiuje, Milane. Vėliau, kai pasamdė visam darbo laikui, ji paskambino ir padėkojo. Labai retas atvejis, kad iš manekenės išgirstum „ačiū“. Ruslana buvo kitokia.

– Kaip manote, kodėl ji nusižudė?

– Ji buvo emociškai stabiliausia manekenė. Pati ramiausia. Geriausiai išsilavinusi. Nepanašu, kad galėjo nusižudyti. Man tai netelpa galvoje.

Automobilių eismas suintensyvėja ir mes vos spėjame į Tatjanos lėktuvą. Ji nuskuba į išvykimo salę.

Prieš nueidama atsisuka ir sako:

– Jei matysite Ruslanos mamą, perduokite jai linkėjimus. Pasakykite, kad galvoju apie Ruslaną kiekvieną dieną. Jei norėsite rasti mane, būnu bažnyčioje kiekvieną sekmadienį.

Surandu vaizdajuostę su pirma Ruslanos kelione į Londoną, pirma kelione už Sovietų Sąjungos ribų. Paauglė – ne, vaikas, – su gobtuvu vėjuotą dieną Londone, fotografuojanti Tauerio tiltą, kvailai besišypsanti, garsiai besijuokianti ir mėginanti paslėpti dantų kabes. Paskui ji nusiima gobtuvą ir paleidžia sunkius, auksaspalvius plaukus, ilgumo ligi kelių. Madų pasaulyje ją praminė „rusų Rapuncele“.

Pirmomis dienomis Europoje Ruslanos geriausia draugė buvo Maša. Su ja susitinku per Maskvos madų savaitę. Nuėjęs į užkulisius nustembu, kokios jaunos atrodo merginos. Jas net sunku pavadinti patraukliomis paauglėmis, jos tokios liesos, lyg nesubrendę berniukai.

Mašai daugiau nei dvidešimt metų, bet ji atrodo lyg penkiolikos. Jos akys rudos lyg Bembio. Ji susipažino su Ruslana Londone per jos septynioliktą gimtadienį. Tai buvo Ruslanos pirmas madų sezonas.

– Kas trinko jos plaukus? – paklausiu norėdamas pralaužti ledus.

– Visos, kurios gyvenome bute, pamainomis. Nuo pat pirmo susitikimo Ruslana man atrodė lyg būtų mano vaikas, ji buvo tokia nekalta, – sako Maša.

Šešios merginos dalijosi butais Londone, Paryžiuje ir Milane. Nuolat vyko atrankos. Gyvenimas buvo įspraustas į tokius matmenis: 80-58-83. Įsitempusios merginos nužiūrinėjo viena kitos kojas, šlaunis, krūtis ir desperatiškai troško būti atrinktos: kiekvienas atmetimas reiškė, kad tavo kūnas ne toks, tu ne tokia. Mes galvojame apie manekenes, kokios jos yra idealios, o jos jaudinasi dėl to, kad gali neatitikti reikalavimų.

– Ruslana verkdavo; kiekvieną atmetimą priimdavo asmeniškai, bet paskui susiimdavo. Nusiraminimui rašė eilėraščius.

Kai kuriuos eilėraščius vis dar galima rasti internete:

*Užuot skundusis dygliais,*
*Džiaugiuosi tarp jų radusi rožę.*

Manekenės dažnai vaikščiojo alkanos, nes agentūros skiria labai mažai pinigų maistui. Juos lengva išleisti.

– Paryžiuje ir Milane vykdavo labdaros pietūs. Už juos mokėdavo turtingi vyrai, o Ruslana ir aš ten patekdavome už dyką. Tai buvo mūsų vienintelė galimybė prisivalgyti.

– Ir?

– Vyrai greitai suprasdavo, kad mes ne *tokios*. Daugumai merginų madų demonstravimas tėra būdas pasigauti turtingą vyrą. Vyrams nereikia daug stengtis, kad gautų su kuo nors permiegoti. Mūsų aplinkoje tai vyko nuolat.

Kai kurios rusų merginos iš kaimo glūdumos, užaugusios net be vandentiekio, sukvailėja įtrauktos į šampano, kokaino, ištvirkavimo sūkurį, bet tik ne Ruslana.

– Mes buvome bukagalvės, – sako Maša, – tos, kurios eina anksti miegoti.

Ruslaną sėkmė aplankė labai greitai. Jau po metų ji demonstravo madas žurnalui *L'Officiel.* Nuotraukoje ilgos plaukų sruogos pynėsi aplink kūną lyg jūržolės. Veidas atrodė lyg būtų ant vaikystės ir seksualumo ribos, bet ne Lolitos tipo, greičiau iš tautinės pasakos. Ypatingas žvilgsnis: jame taiga, Baikalas, sniegynai.

Tuomet pasitaikė reklama, kuri pakeitė Ruslanos gyvenimą. Nina Riči. Magiškas medis. Rausvas obuolys... ir tapimas žvaigžde. Ta reklama nunešė Ruslaną į sėkmę lyg reaktyvinis lėktuvas. Žinomas finansininkas, kuris du tūkstančiai aštuntais metais pakliuvo į kalėjimą dėl vaikų prostitucijos, nuskraidino ją į savo privačią Karibų salą. Naujieji labai turtingi rusai labai troško būti matomi su Rusijos

supermodeliu. Ruslana vis daugiau laiko praleisdavo Maskvoje VIP klubų svetainėse. Tai buvo visų auksakasių ir prisiplakėlių prie įžymybių svajonių gyvenimas, ir Ruslana jį gyveno. Ji iš tikrųjų įsimylėjo Maskvą, joje geriausiai jautėsi ir kilo kartu su tuo miestu.

Su Aleksandru ji susitiko klube (nors niekas nepamena, Niujorke ar Maskvoje). Jis buvo vienas gražiausių rusų magnatų ir ji palaimingai įsimylėjo.

Liuba, buvusi mis Čeliabinskas, pažinojo Ruslaną kaip tik tuo metu. Liubos butas Maskvoje skęsta nuo minkštų žaislų kolekcijos. Per mūsų pokalbį aplinkui kiauksi mopsas.

– Kai buvau maža, neturėjau žaislų, – sako Liuba. – Dabar mėginu tai kompensuoti. Turiu daugiau nei du tūkstančius meškiukų. Perku juos kiekviename mieste, kuriame būnu.

Ji man papasakoja apie Aleksandrą.

– Jis nėra labai jaunas, bet žavus. Merginos krenta jam po kojų. Jis buvo su daugybe mano draugių. Visos jos tobulos.

Draugės, patyrusios manekenės kaip Liuba, perspėjo Ruslaną, kad ji neįsimylėtų, bet Ruslana tikėjo, kad tai tikra meilė. Ji norėjo santuokos, vaikų, jaukių namų.

– Štai kokia buvo Ruslana, – sako Liuba. – Joje buvo kažkas vaikiško. Ji tikėjo. Jai patiko, kad Aleksandras vyresnis; ji ilgėjosi tėvo.

Ruslana pasakojo draugėms, kad Aleksandras nori ją vesti. Supažindino jį su motina. Jie gyveno kartu.

Kai Aleksandras paliko Ruslaną, ji siuntė jam žinutes, tikėdamasi atsakymo. Ji negalėjo nei valgyti, nei miegoti.

Numetė daug svorio. Prašė draugių, kad įtikintų jį persigalvoti. Jos *feisbuko* puslapyje atsirado daugybė eilėraščių apie vienpusę meilę:

*Aš dalinau meilę ir atleidau nuoskaudas,*
*Slėpiau skausmą širdyje, tikėdamasi stebuklo,*
*Bet tu išėjai, palikdamas man*
*Rausvų svajonių pilį apgriuvusiomis sienomis.*

Ir:

*Netylėk, mano meile, netylėk.*
*Mano siela ilgisi tavęs.*
*Atsigręžk. Pažvelk į mane,*
*Mano mažoji ryški saulute,*
*Aš negaliu be tavęs kvėpuoti.*

Galiausiai Ruslanai paskambino Aleksandro administratorė ir paprašė daugiau jo netrukdyti.

Kaip staigiai Aleksandras ją metė, taip staigiai ėmė strigti Ruslanos karjera. Jai niekas nebeskambino.

– Ji negalėjo to suprasti, – pasakė Liuba. – Staiga Ruslana tapo viena iš tūkstančių merginų. Niekas.

Ruslana grįžo į Niujorką ieškoti darbo keletą mėnesių prieš mirtį. Susirado naują draugą, Marką, prekiaujantį prabangiais automobiliais, bet geriau žinomą kaip vaikiną, kuris vaikšto į vakarėlius su visomis manekenėmis.

– Tikriausiai aš vienintelė mergina, kuri nebuvo Marko, – sako Liuba. Ruslana vėl įsimylėjo *pleibojų*, tik šį kartą žymiai neturtingesnį. – Ruslanos problema buvo ta, – pakartojo Liuba, – kad ji buvo lengvatikė.

Jelena Obuchova buvusi manekenė, dabar psichologė.

– Pažvelkite į tas merginas, jos visos sutrikusios. Maskvoje jų pilna. Turėčiau daugybę klienčių. Jų gyvenimas labai specifiškas. Aš jas suprasčiau geriau už bet kokią analitikę.

Jelena taip pat buvo atsitiktinai atrasta Taškento gatvėje, Uzbekistane, kur, kaip Ruslana Kazachstane, ji buvo viena iš etninių blondinių rusių, pasilikusių ten po to, kai imperija subyrėjo. Mes einame per pavasarinę Maskvą ir mus lydi visų vyrų žvilgsniai. Jie žiūri į aukštą blondinę šalia manęs.

Filmuojant interviu pastebėjau, ji skiriasi nuo jaunesnių merginų, su kuriomis man teko kalbėtis: kalba kitaip ir žiūri tiesiai į kamerą, o ne ieško ore kabančių žodžių.

Man buvo penkiolika metų ir aš pamenu, kaip klausiausi pokalbio prie virtuvės durų. Agentas mėgino įtikinti mano tėvus išleisti mane į Milaną. Negalėjau suprasti, kodėl jis išsirinko būtent mane, tiesiog taip, gatvėje. Meldžiausi prie durų, kad tik mano tėvai sutiktų. Italija! Aš net Maskvoje nebuvau buvusi, o čia Italija. Mano vargšas tėvas negalėjo suprasti, kas dedasi. Jis manė, kad madų demonstruotoja yra tas pats, kas madų kūrėja.

Galiausiai tėvai ją išleido, bet tik po to, kai baigė mokyklą. Ji buvo beveik septyniolikos metų, kai atvyko į Milaną.

– Aš buvau tokia apstulbusi. Žmonės ten buvo malonūs ir tuo pat metu bjaurūs. Noriu pasakyti, kad jie labai maloniai sakė bjaurius dalykus. Maniau, kad visi manimi žavėsis ir aš būsiu lyg kino žvaigždė, bet buvo visai atvirkščiai. Niekam nerūpėjo mano asmenybė. Ten tu tampi paveikslėliu. Man tai buvo sunku, nes užaugau daug pasakodama apie save, gestikuliuodama, šūkaudama, juokdamasi. Pirmas dalykas,

kurį turi išmokti madų pasaulyje, – užsidėti kaukę, išmokti pozuoti, papūsti lūpas, šypsotis. Ir net nespėji pastebėti, kaip prarandi sugebėjimą natūraliai kalbėti ir juoktis. Kai būni šešiolikos, septyniolikos, aštuoniolikos, viskas viduje verda, o profesija verčia visa tai užslopinti.

– O vyrai?

– Ak, vyrai. Jie sukasi aplink. Tu esi prizas, bet jie miega su mergina iš nuotraukos, o ne su tavimi, ir tu pradedi taip suaugti su savo įvaizdžiu, kad dar labiau sutrinki. Tada sutinki labai įprastus tipus, kurių gyvenimas skirtas tam, kad priverstų modelius juos įsimylėti. Tai pseudoromantikai, kurie vaidina kankinius ir įtraukia merginas į romantinį ryšį, vieną po kitos, o jos ima jaustis truputį vertingesnės. Viskas taip nuostabu su privačiais automobiliais, lėktuvais ir gėlėmis, kad galiausiai imi tikėti, jog tai tikra, o kai atsitrenki į realybę, subyri į šipulius. Tada jau nebežinai, kas esi, kas tikra, o kas ne. Žinau, kad tai nuskambės keistai, bet imi jausti, jog vienintelis būdas vėl pasijusti savimi, yra nusižudyti. Aš mėginau pasikarti. Atsistojau ant palangės ir nušokau. Virvė tikriausiai nutrūko ir aš po kelių valandų atsipeikėjau su mėlynėmis, bet gyva. Man buvo gėda, labai gėda, bet kai pasakau, kad Ruslana galėjo nusižudyti dėl meilės ir karjeros, jos draugės ir mama vienu balsu šaukia: „Tik ne Ruslana!“ „Ji nebuvo tokia!“ „Ji nebūtų nusižudžiusi dėl kažkokio vaikino!“ „Ji nekantriai laukė studijų universitete, jai nebuvo svarbi manekenės karjera. Jai tas nerūpėjo!“

Jungtinėse Amerikos Valstijose gavome kraujo tyrimo rezultatus. Ruslanos kraujyje nebuvo rasta ilgalaikio narkotikų vartojimo pėdsakų, nebuvo ir jokių požymių, kad ji buvo kuo nors apsvaiginta prieš mirtį.

Kuo atidžiau Ruslanos šeimos nariai tyrinėjo policijos ataskaitą apie jos mirtį, tuo skeptiškesni darėsi. Kodėl policininkai neapžiūrėjo to pastato, iš kurio Ruslana iššoko? Kodėl nenustatė tikslios vietos, nuo kurios ji šoko? Kaip ji galėjo nušokti aštuonis su puse metro? Kaip? Ji nuolat rašydavo – kodėl nepaliko raštelio? Ji minėjo draugėms, kad yra jai skolingų už buvusius kontraktus; gal tai galėjo būti konflikto priežastis?

Padedu motinai surasti patologoanatomą, kad vėl peržiūrėtų visus įrodymus. Jis paprašo Ruslanos organų audinių pavyzdžių: histologiniai tyrimai parodys, ar organai nustojo veikti dar prieš Ruslanai nukrentant ant žemės. Jis iš naujo ištirs skrodimo rezultatus ir ieškos atsakymų į klausimus.

Po keleto mėnesių man paskambino ir pranešė, kad nusižudė dar viena manekenė. Šį kartą Kijeve, Ukrainoje. Ji buvo Ruslanos draugė, jos vardas Anastasija Drozdova. Ji taip pat iššoko iš daugiaaukščio pastato.

Liuba gerai pažinojo abi merginas. Ji nepaliaujamai rūko užkulisiuose, kramto lūpas ir sako:

– Pirmiau Ruslana, paskui Anastasija. Spėlioju, kuri iš draugių bus kita.

Paskambinu į TNT studiją ir pranešu apie savižudybę.

– Esu pakeliui į susitikimą su aukos tėvais.

TNT prodiuseriai perspėja mane, kad būčiau atsargus.

– Dvi savižudybės yra truputį per daug depresyvu. Mums reikia pozityvių istorijų. Nepamirškite to.

Sėdžiu su Olga, antrosios merginos motina, Kijevo kavinėje. Ji smulki, buvusi balerina. Padavėja priima mūsų užsakymą. Moteriai sunku, nes jai nelengva nuspręsti, ar nori daugiau grietinėlės į kavą, kai ką tik prarado dukrą. Ji pasakoja man:

– Namo grįžau vėlai. Dukros dar nebuvo namie. Paskui radau raštelį: „Atleisk man už viską. Kremuok mane." Nulėkiau į policiją. Policininkas abejingai paklausė: „Ar jūs tos merginos, kuri iššoko iš daugiaaukščio, motina?" Nežinojau, ką atsakyti. Jie parodė man maišelį su sportbačiais. Jie buvo jos. Abejonių neliko.

Kai nuvažiuojame į Anastasijos mamos butą, ji man parodo namų vaizdajuostę apie Anastasijos vaikystę. Butas blokiniame tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimtų metų name, bet viduje gražios grindys ir atvira, europietiška virtuvė. Anastasija sumokėjo už remontą. Tai buvo dovana mamai. Kai ji augo, joms teko miegoti ant gultų bendrabučiuose, nes ten apgyvendindavo balerinas iš provincijos. Anastasijos tėvas metė šeimą, kai Anastasija buvo dar maža. Motina išsiuntė ją į baleto mokyklą.

– Galvojau, kad bus gerai, jei ji turės profesiją, į kurią galės sugrįžti, – sako Olga. – Sovietų Sąjungoje balerinos turėjo pastovų darbą. Dabar taip nėra.

Vaizdajuostėje matyti, kaip Anastasija treniruojasi, kai jai buvo keturiolika. Ji aukštesnė už kitas, nerangi, klumpa

per piruetus. Olga raukosi dėl dukters klaidų; ji pati yra smulkutė, kiekvienas jos judesys lengvas ir tikslus.

– Jos judesiai buvo šiek tiek nekoordinuoti, ji pati kiek per aukšta, per ilgomis galūnėmis, kad galėtų būti šokėja. Prie jos kabinėjosi mokytojai; tai buvo ištisinis pažeminimas. Visi jai sakė, kad turėtų pamėginti tapti modeliu, jos ilgos kojos ten labai tiktų. Ji vis zirzė: leisk man pamėginti, leisk pamėginti. Priverčiau ją baigti mokyklą, o tada jau nebegalėjau sulaikyti.

Maskvoje Anastasija pakliuvo tarp penkių geriausių elitinių modelių. Baleto pamokos turėjo įtakos jos tobulai laikysenai ir judesiams. Ji buvo nuskraidinta į Europos madų šou Tunise ir pakliuvo į penkiolikos geriausių tarpą.

Kai Olga pamatė Anastasiją lipančią iš Tuniso lėktuvo, suprato, kad jos dukra jau visai kitas žmogus.

– Ji jau buvo mačiusi kitokį pasaulį, jachtas ir automobilius, tokį turtą, kokio aš jai niekada negalėčiau suteikti. Ką galėjau pasakyti vaikui, kuris uždirba daugiau nei aš? Ko galėjau ją išmokyti?

Pirmaisiais metais Anastasija dar grįždavo namo pilna istorijų apie Europą, pasakodavo apie visus žmones, kuriuos matė, ir visus vakarėlius, kuriuose buvo. Paskui ji nusprendė gyventi Maskvoje ir po truputį keitėsi.

– Ji tapo, kaip čia geriau pasakius, materialistė, – sako Olga.

Motinos draugai apie dukrą kalba ne taip švelniai.

Man reikia vyro su pinigais, geru automobiliu, namu ir kuris suteiks man puikias atostogas, – štai kaip ji ėmė kalbėti, – sako Rudolfas, buvęs Ukrainos šuolių į aukštį

čempionas, olimpiados bronzos medalio laimėtojas, Olgos kavalierius. – Ji labai tiksliai galėjo apibrėžti savo norus. Iš dalies galėjau ją suprasti. Manekenė kaip sportininkė. Reikia griebti viską, kol esi jauna.

Anastasija mėgino žaisti Maskvos žaidimą. Ji mezgė santykius su turtingais vedusiais vyrais, kurie žadėjo ją apgyvendinti prabangiuose Rubliovkos namuose. „Jie mane „padarė", – sakydavo ji draugėms. Mėgstamiausia Anastasijos frazė buvo: „Aš laikysiuosi Maskvos, laikysiuosi!"

Tačiau Anastasija visiškai nemokėjo to žaidimo žaisti. Ji nuolat įsimylėdavo, norėdavo būti vyro dėmesio centre, bet juk žaidimo taisyklės jau iš karto buvo visiškai kitokios. Todėl ji galiausiai visai susipainiodavo ir būdavo įskaudinta. Santykiai su vedusiais vyrais žlugdavo. Ją įkišdavo į kokią nors palėpę, paskui išmesdavo ir iš ten, ir jai vėl tekdavo glaustis pas draugus ar nuomotis kokį nors mažą butą su kitomis merginomis. Modelio karjera nebuvo labai sėkminga. Nors ji nežlugo, bet ir netapo žurnalų viršelių mergina. Kai jai suėjo dvidešimt ketveri metai, jos mirties metai, ji žinojo, kad modelio karjera jau baigiasi.

Paskutiniaisiais gyvenimo metais jos elgesys pasikeitė radikaliai. Tapo agresyvi. Per savo paskutiniąsias keliones į Milaną, pavasarį prieš mirtį, ji praleisdavo peržiūras, kivirčydavosi su kitomis merginomis. Jos agentams skambindavo Italijos partneriai ir skųsdavosi Anastasijos elgesiu. Jie nesuprato, kas jai darosi, nes anksčiau ji elgėsi profesionaliai.

Kai Anastasija grįžo namo tą paskutinę vasarą, jos nebuvo galima atpažinti. Buvo siaubingai plona, per klubus tik

apie septyniasdešimt devynis centimetrus. Vaikščiojo tyli, nuleidusi galvą. Atrodė, kad žino kažkokią paslaptį, kurios niekam negali pasakyti. Anksčiau visuomet būdavo vakarėlių siela; restoranuose juokdavosi taip garsiai, kad žmonės nuo kitų staliukų atsigręždavo ir spoksodavo. Dabar Anastasija neišeidavo iš kambario. Keturiasdešimties laipsnių karštyje susiriesdavo po pūkine antklode ir gulėdavo. Skųsdavosi skrandžio spazmais ir išjungdavo telefoną. Visą savaitę neplaudavo plaukų. Kai reikėjo eiti į pokalbį dėl naujo darbo, ji negalėjo išsirinkti, kuo apsivilkti, todėl į jį nenuėjo. Vis vaikščiojo po butą, lingavo ir kartojo: „Nėra išeities, nėra jokios išeities."

– Tai jau buvo ne ji, o kažkoks kitas žmogus, – sako Olga. – Anksčiau man pasakodavo viską apie savo gyvenimą. Dabar nuolat tylėjo.

Po Anastasijos mirties mama apieškojo kambarį. Buvo kažkaip keista įeiti į jį tuščią. Mama nelabai žinojo, ko ieško. Dienoraščio, kokių nors užuominų, bet ko. Galiausiai rado aplankalą, kurio nebuvo anksčiau mačiusi. Jame buvo du diplomai, kurie atrodė kaip universiteto, bet Olgos žvilgsnis užkliuvo už pavadinimo: „Pasaulio rožė". Pasaulio rožė? Ką tai galėjo reikšti?

Vienas diplomas buvo už pagrindinio kurso baigimą, kitas už aukštesnįjį kursą. Aplankale buvo ir Anastasijos ranka prirašyti lapai su nuostatomis, kaip ji turi pasikeisti, tapti kitu žmogumi. Daugybėje lapų buvo išvardytos jos blogiausios savybės: tingumas, tikslų neturėjimas, narkotikai, netinkami vyrai. Dar ten buvo Anastasijai adresuotas

atvirukas su žodžiais: „Kai suprasi, kas iš tiesų esi, visi tave pripažins neprieštaraudami. Anastasija, eini savo keliu. Tavo lopšinė yra: *Žiemos pabaiga.*"

Ką tai galėjo reikšti: „Eini savo keliu?"

Dabar Olga prisiminė tą *Pasaulio rožę*. Prieš pusantrų metų Anastasija minėjo, kad ėmė lankyti, kaip ji jas pavadino, „psichologines treniruotes" Maskvoje.

Kai Olga paklausė Anastasijos, kas vyksta tose treniruotėse, Anastasija nieko aiškaus nepasakė, tik kažką paminėjo apie vaikystės patirtis, visų paslapčių išsipasakojimą. Dar ji paaiškino, kad pasirašė sutartį, įpareigojančią niekam nieko nepasakoti apie tai, kas vyksta *Pasaulio rožės* užsiėmimuose. Anastasija sakė, kad tie kursai ją pakeis, kad ji taps tobula ir galės padaryti bet ką, jei tik juos baigs.

Olga pasakė Anastasijai, kad ji yra normali mergina ir visai nereikia savęs tobulinti, kad turi liautis lankyti tuos kursus.

Tuo metu Olga per daug nekvaršino sau galvos dėl tos *Pasaulio rožės*, bet dabar jai parūpo sužinoti daugiau. Po laidotuvių ji pasivedėjo Anastasijos drauges į šalį ir paklausė, ar jos ką nors apie tai žino.

Draugės pasiteiravo, ar Olga žinojo, kad Anastasija praleido *Pasaulio rožėje* dar vienus metus? Ji lankė tuos užsiėmimus likus vos porai mėnesių iki mirties.

Ne, Olga to nežinojo. Anastasija jai sakė, kad nustojo lankytis tuose užsiėmimuose seniau kaip prieš metus.

Ar Olga žinojo, kiek pinigų Anastasija išleido tiems kursams?

Ne.

Daug tūkstančių rublių. Tūkstančių tūkstančius. Ar Olga žinojo, kad Ruslana taip pat juos lankė? Jos ten vaikščiojo kartu. Ruslana ėjo tris mėnesius, Anastasija daugiau nei metus.

– Manome, kad tai sekta, – pasakė Anastasijos draugės manekenės. – Nors negalime būti tikros.

Olga ėmė ieškoti informacijos internete. „Asmenybės tobulinimo treniruotės“ – taip savo užsiėmimus apibūdina *Pasaulio rožė*. Jų puslapyje rašoma: „Mūsų seminarai išmokys jus, kaip surasti savo tikrąjį „aš“, pasiekti savo tikslus ir materialinę gerovę“. Taip pat pridėta laimingų, besišypsančių žmonių nuotraukų. Tie žmonės stovi kalvos viršūnėje, nufotografuoti iš apačios, jų rankos iškeltos taip, kad atrodo, jog jie beveik skrenda.

Puslapyje taip pat skelbiama, kad kursai vedami ir korporacijose.

Olga peržiūrėjo Anastasijos popierius, susijusius su *Rože*. Ji surado dviejų vyrų pavardes ir aptiko jų numerius Anastasijos telefone (paauksuotame *Vertu*, kurį jai padovanojo kažkuris iš meilužių.) Vienu numeriu niekas neatsiliepė, kitu atsiliepė. Kai vyriškiui Olga prisistatė ir papasakojo, kas atsitiko Anastasijai, jis buvo priblokštas, bet nemanė, kad viskas įvyko dėl *Rožės*. Vyras negalėjo tiksliai nupasakoti, kas ten vykdavo, nes taip pat buvo pasirašęs kažkokius popierius, bet paminėjo, kad ten buvo liejama daug ašarų. Jis baigė tik pagrindinį kursą ir iš ten išėjo. Anastasija užsiėmimus lankė daug ilgiau.

Interneto forumuose ir pokalbių svetainėse galima rasti šiek tiek diskusijų apie *Rožę*, bet nedaug. Keli žmonės rašė, kad *Rožė* visam laikui pakeitė jų gyvenimus. Kiti rašo, kad tai apgaulė. Kai kurie rašo, kad tai gali būti pavojinga. Visos nuomonės yra anonimiškos.

Kai apie *Rožę* papasakoju TNT prodiuserėms, jos nelabai susižavi.

– Sužinok viską, ką nori sužinoti, Piiitrrr, bet kodėl mūsų auditorijai turėtų būti įdomios gyvenimo treniruotės? – klausia viena prodiuserė.

– Kiek, sakai, jos kainuoja? Keturiasdešimt tūkstančių rublių (šešis šimtus svarų) už vieną kartą? – teiraujasi kita.

– Kaip tai susiję su vieniša provincijos motina? Mūsų auditorija? Tai nėra jos pasaulio dalis, jos siekis ar tai, ką ji supranta. Neišsiplėsk, ruošk trumpą laidą, – sako trečioji.

– O ką jeigu tai *yra* sekta? – atsakau aš.

– Rusų sektos dažniausiai yra kvanktelėję keistuoliai Sibiro komunose. O šitie ką daro: veda seminarus korporacijose? Tai nepanašu į jokią mums žinomą rusų sektą. Ir, Piiitrrr, mums vis dar reikia pozityvių istorijų.

Visi tie, kurie lankė *Rožės* užsiėmimus, prisiekė išlaikyti slaptumą. Man reikia žmogaus, kuris ten nueitų ir įsimaišytų tarp kitų, susidraugautų su darbuotojomis ir tomis merginomis, kurios ten jau praleido nemažai laiko. Juk turi sklisti kokios nors kalbos apie dvi žuvusias studentes. Geriausia, kad tai būtų rusas, maždaug tokio paties amžiaus kaip tos merginos.

Aš pakalbinu slaptą reporterį Aleksą (tai netikras jo vardas), kuris mielai sutinka padėti. Aleksas profesionalas. Buvo įsiskverbęs į banditų gaujas ir korumpuotas valdžios įstaigas. Sumokame truputį mažiau nei šešis šimtus svarų už pagrindinį kursą. Jis tęsis tris dienas. Po kiekvienos dienos užsiėmimų Aleksas susitiks su manimi ir Vita Holmogorova, profesionalia psichologe ir Rusijos psichoterapeutų asociacijos nare, kad papasakotų visus įvykius ir mintis. Remdamasis Alekso parodymais, įrašais ir interviu su dabartiniais bei buvusiais psichoterapijos ekspertais, aš po truputį sudėlioju paveikslą to, kas Ruslanai ir Anastasijai atsitiko *Rožėje*.

*Pasaulio rožė* veda savo užsiėmimus sovietinės gotikos pastate Rusijos parodų centre (VDNH) šiaurinėje Maskvos dalyje. VDNH buvo palaimintas Stalino ir pastatytas kaip sovietų pergalės įrodymas, su didžiuliais gotiškais paviljonais ir statulomis, skirtomis visoms respublikoms nuo Armėnijos iki Ukrainos ir visiems jų pasiekimams, nuo žemės ūkio iki kosmoso, pademonstruoti. Dabar centras nuomojamas smulkiesiems verslininkams, kurie pardavinėja viską, pradedant kičiniu menu, baigiant virtuvės reikmenimis, kailiais ir retomis gėlėmis. Tarp gigantiškų kolūkiečių ir raketų skulptūrų laigo būriai benamių šunų, ieškančių maisto. *Rožės* užsiėmimai vyksta senuosiuose kultūros rūmuose.

Kai dešimtą valandą ryto ateini į rūmus, pamatai stalą su vardų kortelėmis, visai kaip profesinėje konferencijoje. Tave nukreipia eiti laiptais į viršų, į pagrindinę salę. Ji uždaryta. Visi dalyviai laukia fojė ir atrodo truputį sutrikę. Galima

atsigerti arbatos. Laukia apie keturiasdešimt žmonių: keturiasdešimtmečiai ir truputį vyresni verslininkai bei daug jaunų, maždaug dvidešimties metų, moterų, aiškiai gerai prižiūrimų. Staiga pribloškia *Žvaigždžių karų* muzika, pasigirstanti iš salės. Durys atsiveria taip pat staigiai. Muzika tokia garsi, kad kelia skausmą. Prie įėjimo į salę stovi moteris ir šaukia:

– Durys į auditoriją atidarytos! Eikite į vidų! Eikite į vidų!

Ji vis šaukia ir šaukia, kol visi sueina į vidų. Salėje labai tamsu. Aplinkui prie sienų stovi žmonės ir rėkia:

– Greičiau, greičiau, sėskite, pasidėkite rankines.

Tai „palaikymo grupė“, savanoriai, kurie *Rožėje* praleido jau kelerius metus. Jie visą laiką šaukia ant tavęs ir atrodo, kad tamsoje jų visur pilna. Įėjęs į auditoriją, prarandi orientaciją, pasidarai kažkoks apstulbęs.

Atsisėdi ant vienos iš kėdžių, kurios sustatytos keliomis eilėmis lyg vėduoklė aplink sceną. Savanoriai atsisėda už tavęs – jų nematai, bet girdi šauksmus už savęs: sėskite! Paskubėkite! Paskubėkite!

Paskui įsivyrauja tyla.

Sceną apšviečia ryški šviesa, o į ją išeina „gyvenimo mokytojas“. Jo veidas lyg žaislinio meškino, už ausies mikrofonas, kostiumas šiek tiek apsmukęs, kaklaraištis per ryškus. Tai vienas iš tų kvailų kaklaraiščių, kurie dovanojami per Kalėdas. Jis kalba greitai, labai greitai Rusijos provincijos kalba, su gramatinėmis klaidomis. Jo akcentas toks keistas ir jis taip juokingai atrodo su apsmukusiu kostiumu, kvailu kaklaraiščiu ir švelniu veidu, kad iš pradžių tai linksmina. Jis kalba

apie kažką, jo kalboje nieko konkretaus. Jis pasakoja, kad jo mama buvo siuvėja, kad kilęs iš prasčiokų. Papasakoja keletą istorijų, kaip prastas komediantas. Visi dairosi vienas į kitą – kur jie čia atėjo? Ar tai „gyvenimo mokytojas“?

Jis ir toliau kalba labai greitai. Mikrofonas sureguliuotas tokiu garsu, kad nuo jo šiek tiek skauda ausis. Truputį skauda galvą. Jis atsineša baltą lentą ir braižo brėžinius, grafikus, sudėtingas figūras ir strėles. Visa tai rodo, kaip pasikeisi ir kokia asmenybe tapsi. Mėgini suprasti visas formules, strėles ir schemas, bet kažkuriuo metu sutrinki ir pasimeti.

Kuo protingesnis ir budresnis esi, tuo labiau susitelki į tai, ką jis sako ir piešia, bet kadangi niekaip iki galo to negali suprasti, vėl sutrinki. Tokia įvado esmė. Riksmas, tamsa, mokytojo juokeliai, karštligiškas piešimas: galvoje tvyro mišrainė.

Po kurio laiko (tiksliai nežinai po kiek) atsistoja moteris ir nori išeiti iš kambario.

– Kur einate? – sušunka gyvenimo mokytojas, staiga supykęs.

– Į tualetą.

– Jums negalima eiti, – sako mokytojas.

Visi mano, kad jis juokauja.

– Bet man reikia, – nusišypso moteris.

Mokytojas šaukia ant jos:

– Jūs norite pakeisti savo gyvenimą? Ir negalite susilaikyti nėjusi į tualetą? Jūs silpna.

Visi priblokšti. Moteris aiškina, kad jai tikrai reikia eiti.

– Tada eikite, – sako jis lengvu tonu ir mosteli ranka.

Kas gi jam atsitiko?

Jis vėl džiugiai kalba. Po kelių minučių kita moteris užsinori į tualetą. Kai ji prieina prie durų, gyvenimo mokytojas vėl griežtai sako:

– Jei išeisite, negrįžkite.

Ji atsigręžia.

– Kodėl?

Šį kartą jis rėkia garsiau, ilgiau ir rankomis mosuoja jai prieš veidą.

– Kodėl? Susirinkome čia pasikeisti. Pakeisti save. Aš taip pat galėčiau kur nors nueiti pavalgyti, betgi esame čia, kad taptume tobulesni. Jūs silpna. Tiesiog silpna!

– Tai juokinga, – sako jauna moteris, kuriai reikia į tualetą. Iš pradžių visa auditorija ją užstoja, nes gyvenimo mokytojas elgiasi kaip tironas. Savo laiku Ruslana buvo viena iš ryškiausių ir protingiausių auditorijoje, ir nebijodavo kivirčytis su gyvenimo mokytoju.

Mokytojas ima derėtis su auditorija. Jų pokyčiai prasideda dabar, šiandien, ginčijasi jis, šią minutę. Argi jie nenori pasikeisti? Nugalėti visas vidines baimes ir demonus? Išsilaisvinti? Visi kartu tai gali pasiekti. Vienintelis juos sulaikantis žmogus yra į tualetą norinti moteris. Ji juos išduoda. Kaip ilgai jie apie tai diskutuoja? Dešimt minučių? Penkiolika? Vadinasi, jai iš tiesų niekur eiti nereikėjo, tiesa? Tai tik prasimanymas.

– Taip, iš tiesų jai niekur nereikėjo eiti, – kartoja savanoriai kambario gale.

Moteris atrodo sutrikusi. Gal jie teisūs?

Gyvenimo mokytojas nepastebimai patraukė auditoriją į savo pusę, ir dabar visa auditorija ragina moteriškę, kuriai reikia į tualetą, būti stipriai. Jei ji gali ištverti, jie visi tą gali. Ji vėl atsisėda. Visi ploja. Jiems visiems pasisekė peržengti Rubikoną. Gyvenimo mokytojas patraukė jų dėmesį.

– Artimiausiomis dienomis, – sako mokytojas, – jausite nepatogumą, baimę, bet tai yra gerai, nes reiškia, kad jūs keičiatės, jūsų gyvenimas bus šviesesnis ir sėkmingesnis. Jūs lyg kylantys lėktuvai, patiriantys turbulenciją. Visi žinome, kad augimas nėra lengvas, tiesa?

Mokytojas kviečia, kas norėtų ateiti į sceną. Ruslana viena iš pirmųjų tai išbandė. Jis jos paklausė, kodėl ji atėjo, kokie tikslai, kas trukdo gyvenime. Ruslana pasakė, kad jos problema vyrai: santykiai su jais nesėkmingi. Mokytojas ima ją kaltinti: tai jos pačios kaltė, kad vyrai ją palieka. Ruslana mėgino gintis, aiškino, kad yra nekalta. Treneris apsuka jos žodžius ir sako, kad ji nori, jog visi galvotų, kad yra „gera mergaitė", o tai ją tik silpnina. Kuo labiau priešiniesi gyvenimo mokytojui, tuo smarkiau jis ginčijasi:

– Tai, kad jūs su manimi ginčijatės, rodo, kaip labai bijote prisipažinti, jog klystate! Bijote keistis!

Iš pradžių jūs pykstate, bet paskui imate lėtai linkčioti galvą.

Tuomet visi atsistoja ir ima kartu skanduoti kaip kariuomenėje „Treniruočių įstatymus":

- Niekam nepasakosiu, kas čia vyksta.
- Nedarysiu jokių įrašų.
- Nevėluosiu.
- Kol vyks mokymai, nevartosiu alkoholio.

Liepiama atsistoti rūkoriams. Iš keturiasdešimties atsistoja septyni. Ir Ruslana, ir Anastasija rūkė. Aleksas taip pat rūko. Treneris sako, kad jie turi galimybę pakeisti gyvenimą ir nustoti rūkyti. Tie, kurie pažada mesti rūkyti, gali atsisėsti. Keletas užsispyrusių lieka stovėti. Treneris mėgina juos palenkti. Jis kalba dešimt, dvidešimt minučių, kol stovintiesiems ima gelti kojas. Jie susiduria su iššūkiu: reikia rinktis fizinį skausmą arba pasiduoti mokytojui. Savanoriai ir kai kurie klausytojai ima ant jų šaukti:

– Ei, sėskite, gaišinate mūsų laiką.

Galiausiai atsisėda visi.

Ateina pietų pertrauka. Visi valgo, ką atsinešę, pastato palikti negalima. Daug kas siunta ant mokytojo ir yra nusiminę, bet niekas neišeina iš salės. Žmonės čia atėjo dėl skirtingų priežasčių: kai kurie yra vidutinio lygio profesionalai ir atėjo čia patobulėti. Mokytojas žada žmones padaryti „efektyvesnius“. Jis naudoja Kremliaus ir politinių technologų kalbą. Kitus čia atvedė draugai ar mylimieji, nes patys yra baigę šiuos kursus.

– Mano mergina pasakė, kad paliks mane, jei čia neateisiu, – paaiškina vienas jaunuolis.

Po pietų visi grįžta į salę, kurioje groja muzika.

– Kuris iš jūsų pakankamai stiprus papasakoti savo tamsiausią paslaptį? – klausia mokytojas. Jis vėl atrodo švelnus ir rūpestingas. Jis primena, kad visi bendruomenės nariai yra pažadėję lojalumą. Kažkas atsistoja ir papasakoja, kaip buvo išmestas iš darbo. Kažkas papasakoja, kaip jį paliko mergina. Paskui atsistoja moteris ir kalba apie tai, kaip vaikystėje buvo ne kartą išprievartauta. Ji nesusilaiko ir ima verkti, o vienas iš

savanorių ją apkabina. Moteris savo paslaptį papasakojo pirmą kartą gyvenime. Visi kambaryje prityla. Daug kas verkia. Kai ateina Ruslanos eilė, ji pasakoja apie tėvą, kaip jautėsi, kai jis mirė. Anastasija prisimena tėvų skyrybas. Pirmą kartą gyvenime kažkas klausosi manekenių istorijų. Pirmą kartą jos pasijunta savimi, jaučia, kad gali būti atviros. Čia net niekas nežino, kad jos manekenės.

Mokytojas vėl ima visus kaltinti: teigia, kad visi šie įvykiai yra jų pačių kaltė. Tave išmetė iš darbo – pats kaltas. Išprievartavo – pati kalta. Jūs visi pilni savigailos, visi esate aukos. Dabar susiskirstykite poromis, liepia mokytojas, ir pasakokite vienas kitam blogiausius prisiminimus, bet taip, lyg prisiimtumėte atsakomybę už juos. Kalbėkite taip, lyg būtumėte savo gyvenimo kūrėjas, o ne auka. Tai tęsis daugybę valandų. Kai blogiausias savo gyvenimo akimirkas papasakoji iš kūrėjo pozicijų, iš to, kuris padarė, kad tai atsitiktų, imi kitaip jaustis; jautiesi lengvesnis, galingesnis. Kitaip pažvelgi į gyvenimo mokytoją. Jis kaltino tave, bet paskui pakėlė. Tada sutrikdė tave, privertė verkti, bet dabar atsitiko kažkas visai naujo. Net nepastebėjai, kad auditorijoje praleidai dvylika valandų, laikas kažkur dingo, tu praradai laiko pojūtį.

Dabar jautiesi kažkoks minkštas, lyg guminis. Jautiesi labai artimas visiems žmonėms grupėje, artimesnis nei kada nors su kuo nors buvai. Tau atrodo, kad šiuos žmones tau atsiuntė likimas.

Kai eini namo, galvoje lyg gongai skamba žodžiai „transformacija“, „efektyvus“, „ryškus“. Jau lauki rytojaus susitikimo su mokytoju. Nori pamaloninti jį, pasakyti, kad

nerūkei, kaip ir žadėjai. Tave užlieja šiluma, kai galvoji apie mokytoją. Jis šiurkštus, bet linki tau gero.

Namo parsirandi apie vidurnaktį. Tavo giminaičiai ar kambario draugai pastebi, kad atrodai keistai, bet tu tik gūžteli pečiais. Jie nėra tavęs matę išėjusio iš komforto zonos. Darai namų darbus: kruopščiai surašai viską, kas tau tavyje nepatinka. Viską, ką norėtum pakeisti. Miegoti nueini pirmą ar antrą valandą nakties.

Naktį sapnuoji mokytoją.

Anksti ryte jau bėgi į mokymus. Tą patį daro ir kiti.

Kai atsiveria durys, visi bėgte bėga į salę, nori parodyti, kad atėjo laiku. Dešimtą valandą durys uždaromos, o tuščios kėdės išnešamos. Vienas vaikinas pavėluoja ir jam nėra kur atsisėsti. Mokytojas rėkia ant jo:

– Pažadėjai ateiti laiku. Prisiekei. Kodėl pavėlavai?

– Abejojau, ar verta ateiti, – sako jaunuolis.

– Vakar pastebėjau, kad nepasakojote jokių skausmingų prisiminimų, tik stebėjote kitus lyg būtumėte kokiame nors šou. Štai kaip jūs matote kitus. Jie jums tėra pasilinksminimas, o dabar norite pabėgti. Ar taip yra?

Jeigu iš pradžių gailėjote pavėlavusio vaikino, dabar šaukiate kartu su kitais.

– Šou! Manote, kad susirinkome čia jūsų linksminti?

Jaunuolis susigėdęs atsitupia salės kampe.

– Taip, – prisipažįsta vėliau, – aš bijojau išeiti iš komforto zonos.

Mokytojas nupiešia daugiau diagramų – strėlių, kurios rodo, kaip tu eini viena kryptimi, o tavo bendradarbiai ir

namiškiai – kita. Štai dėl ko po mokymų jie gali tavęs nesuprasti. Jūs keičiatės: jie mylėjo jus tokį, koks buvote, o dabar jūs augate. Tai jiems tikras išbandymas: tik tie, kurie iš tiesų jus myli, susidoros su šia užduotimi ir pamils jus kitokį. O apie tuos, kurie jūsų nepriims, reikės savęs paklausti: ar tie santykiai nestabdo jūsų? Ar nereikėtų jų nutraukti?

Mergina, vakar kalbėjusi apie žodžiais nenusakomus dalykus, kurie nutiko jos vaikystėje, paima mikrofoną ir sako, kad gailisi viską papasakojusi, nes dabar kai kurie žmonės salėje jos vengia. Vietoje užuojautos visi ima jai priekaištauti:

– Jūs esate auka, – šaukia jie, – ir jums patinka demonstruoti jausmus.

Mokytojui net nebereikia sakyti, ką jie turėtų galvoti.

Mokytojas ima kalbėti apie mirtį. Mirtis nieko nereiškia. Neseniai keli rusų turistai žuvo Egipte susprogus autobusui. Ar tai gerai, ar blogai? Na? Nei taip, nei taip. Neseniai mirė mokytojo draugas. Tai neutralus dalykas. Gyvenimo faktas. Visi čia esantys mirs. Jūs visi mirsite.

– Kas prisimena Ruslaną? – klausia mokytojas. – Nusižudžiusią manekenę? Tą, kuri iššoko iš dangoraižio? Aš ją gerai pažinojau. Jos vidinis monologas buvo „savižudybė“. Ar žinote, kad, prieš ateidama pas mus, ji penkiskart mėgino nusižudyti?

(Tai kažkas naujo; niekas iš jos draugių, kolegių ar šeimos narių neprisiminė bandymų nusižudyti. Atvirkščiai: visi pabrėžė jos savitvardą ir vidinę ramybę.)

– Ruslana, – sako mokytojas, – buvo tipiška auka.

Viena mergina pakelia ranką.

– Ar jūs nesijaučiate blogai dėl to, kad viena iš jūsų studenčių nusižudė?

– Kartais geriau nusižudyti nei nesugebėti pasikeisti. O tai, kad jums jos taip gaila, reiškia, kad ir jūs auka. Tai buvo jos pačios pasirinkimas.

Visi salėje su tuo sutinka: tai buvo pačios Ruslanos pasirinkimas. Kas galėtų tai paneigti?

Dienos viduryje jūsų galva ištuštėja, palengvėja, atrodo, lyg ji būtų pilna burbuliukų. Žaidžiami vaidybiniai ir komandiniai žaidimai. Visi turi vaikščioti po salę ir šaukti vienas kitam:

„Man reikia tavęs, man reikia tavęs", jei jie galvoja, kad žmogus keičiasi, arba „Man nereikia tavęs, tu man nepatinki", jei žmogus nesikeičia. Mergina, kuri blogai jautėsi dėl to, kad papasakojo, kas su ja atsitiko vaikystėje, dabar paima mikrofoną ir pripažįsta, kad ji yra auka ir yra pasiruošusi pasikeisti. Visi jai ploja, o mokytojas sako, kad didžiuojasi ja. Kiti taip pat laukia, kad juos pagirtų, ir bijo, jog gali likti nepagirti.

Per pietų pertrauką visiems liepiama pusvalandį sėdėti tyliai ir apgalvoti visas gyvenime padarytas klaidas. Prisiminti visus santykius, kuriuos sugadinai, visas karjeros nesėkmes. Kai grįžti į salę, ten šokama. Daug kas šoka labai greitai pagal trankią muziką, pasijunti laimingas, eini apkabinti žmonių. Muzika ima sklisti iš visur. Žmonės prašomi sustoti į dvi eiles vienas priešais kitą. Paskui reikia žiūrėti į priešais stovinčio žmogaus akis. Žiūri vieną, dvi, tris, keturias minutes ar ilgiau. Nesmagu žiūrėti į akis žmogui, kurio

beveik nepažįsti. Pasijunti taip, lyg pirmą kartą iš tikrųjų žiūrėtum žmogui į akis.

– Dabar ženkite žingsnį į dešinę, žiūrėkite į kito žmogaus akis, įsivaizduokite, kad tai jūsų motina, – sako gyvenimo mokytojas. – Prisiminkite, kaip ji jus augino, kai buvote mažas. Jos lopšines. Kaip ji jautėsi, kai buvote jos įsčiose, kaip žvelgė į jus, kai gulėjote lopšyje. – Visi sušvelnėja. – Dabar prisiminkite žmogaus, kurį praradote, akis. Mylimo žmogaus. – Ruslana galvojo apie tėvą, Anastasija apie geriausią draugą, kuris praėjusią vasarą žuvo autoavarijoje, kelyje iš Kijevo į Maskvą. Visų akys sudrėksta. – Dabar ženkite dar vieną žingsnį dešinėn ir pažvelkite į kito žmogaus akis. Įsivaizduokite, kad tai prarastas žmogus, ir prisiminkite visus dalykus, kurių nespėjote jam pasakyti. – Verkia visi. Savanoriai dalina popierines nosines. Sunaudoji jų daugybę, sukemši į kišenes, nuo šlapių nosinių sudrėksta kojos. – Ženkite žingsnį atgal į kairę, pažvelkite į priešais stovinčio žmogaus akis ir akimirkai įsivaizduokite, kad grįžo prarastasis žmogus. Dabar galite jį apkabinti.

Tokią akimirką palūžta visi.

Guli ant grindų. Mokytojas liepia užsimerkti. Giliai kvėpuoti. Jo balsas tave veda per tankų mišką; miškas yra tavo gyvenimas, kuriame randi trobelę, trobelėje – kambarį, o tame kambaryje – visi žmonės, kurie tave nuvylė ir išdavė. Už jo yra kitas kambarys, kuriame visi žmonės, kuriuos tu nuvylei. Dabar tu laisvas bėgi per mišką, pasiryžęs pasikeisti ir gyventi šviesų, prasmingą gyvenimą.

Eidamas namo jauti širdyje šilumą. Atrodo, kad viskas aplinkui, visas vakaras skendi ūkanose. Žmonės atrodo nuostabūs. Mokytojas davė užduotį: turi eiti per miestą ir apkabinti bent dešimt nepažįstamųjų. Ir tu tai darai. Gali padaryti bet ką. Jautiesi laisvas. Žmonės į tave žiūri keistai, bet niekas nereaguoja piktai. Jie šypsosi. Gali peržengti visus barjerus ir ribas, gali pasikeisti. Ir gyventi šviesų, prasmingą gyvenimą. Nebūsi auka. Prisiimsi atsakomybę.

Naktį negali užmigti, nes ūžia galva. Po kelių treniruočių kai kurioms moterims mėnesinės prasideda anksčiau nei įprastai. Mokytojas įspėjo, kad galite pajusti skrandžio spazmus, ir jie jus ištinka, labai stiprūs. Kartu gyvenantys žmonės sako, kad negali tavęs atpažinti. Nusišypsai, nes tai reiškia, kad pasikeitei. Žinoma, kad pasikeitei. Jei atgal atsuki keturiasdešimt aštuonias valandas, negali net prisiminti, koks buvai prieš tai, kai prasidėjo mokymai.

Kitą rytą į užsiėmimą atleki visu pusvalandžiu anksčiau. Nori pirmas pasakyti mokytojui, kad apkabinai dešimt žmonių, kaip jis liepė. Kiti taip pat jau čia. Niekas nemiegojo. Visi labai džiaugiasi matydami vienas kitą. Įėję į salę, visi dalijasi įspūdžiais apie tai, kaip apkabino žmones gatvėje. Kai kurie paskambino į kaimynų duris ir pasakė, kad nori draugauti, paskambino senų laikų draugams ar tėvams, su kuriais beveik nekalba. Tie, kurie namų užduoties neatliko, prisipažįsta neatlikę. Imi juos kaltinti už silpnumą, vadini aukomis, nesugebančiais pasikeisti. Mokytojas beveik nieko nesako, jis stovi nuošalėje, dabar žmonės jau viską daro patys. Tada imate žaisti kitą žaidimą. Susiskirstote į grupes

po septynis ir rėkiate vieni kitiems: „Aš esu tavo tikslas“ arba „Aš esu tavo kliūtis“. Tau reikia peršaukti visas kliūtis, kad pasiektum tikslus. Rėkia visi, bet, užuot kėlęs skausmą, tas riksmas veikia kaip raketų kuras. Dabar jums liepia atsistoti vieniems prieš kitus ir kitas žmogus tau rėkia: „Ko tu nori?“ „Ko tu nori?“ Ir taip keturiasdešimt minučių. Jūsų norai iš vidaus kyla į paviršių, pirmiausia automobiliai, namai ir visi lengvi malonumai. Paskui kvailoki norai, tokie kaip geltonai dažytos grindys ar fėjos drabužiai, o paskui sunkūs, baisūs norai, kaip noras trenkti motinai ar nudurti buvusį vyrą, kuris tave paliko. Galiausiai pasijunti laisvas ir suvoki, ko iš tikrųjų trokšti. Tada vėl prabyla mokytojas ir sako, kad dabar, kai iš tiesų suvokei, ko nori, ir geidi, kad norai išsipildytų, vėl privalai sumokėti šešis šimtus svarų ir ateiti į aukštesniuosius kursus.

Po to individuali konsultacija akis į akį su savanoriu. Atsisėdi prie stalo su žmogumi, kuris sako, kad pasirašęs sutartį šią savaitę, sutaupysi šešiasdešimt svarų. Tu atsakai:

– Kažkas darosi su mano galva, šiuo metu negaliu kritiškai mąstyti.

Savanoris paaiškina:

– Labai gerai, kad negalite kritiškai mąstyti, nes mūsų treniruotės ir moko nemąstyti. Mąstymas jus stabdo. Čia mokotės reikšti emocijas, tiesa?

– Taip... bet aš negaliu sutelkti minčių...

– Ir reikia pasirašyti, kol negalvojate. Argi nenorite šviesaus gyvenimo? Pasikeisti? Efektyviai veikti? Prisiimti atsakomybę?

Kiekvieną kartą, kai išgirsti tuos žodžius, kūnas pasiruošia veikti.

Mėgini save pristabdyti, nors daugybė žmonių jau pasirašinėja sutartis. Kitą dieną prasideda telefono skambučiai. Aleksas sėdi su manimi, o psichoterapeutė Vita savo kabinete, kai pasipila *Rožės* skambučiai. Aleksas įjungia mikrofoną. Jam skambina moteris iš *Rožės*.

– Aleksai, argi jūs nenorite gyventi šviesaus gyvenimo? Pilno tikrų emocijų?

– Žinoma, noriu, bet šiuo metu neturiu pinigų ir negaliu ateiti į kursus.

– Tai iššūkis jums. Suraskite pinigų. Tai parodys jūsų stiprybę.

Aleksas vos nesijuokia: manipuliacija savotiškai kvaila, bet telefono ragelio jis nepadeda.

– Ei, Aleksai, – tęsia *Rožės* savanorė. – Argi jūs nenorite pasikeisti? Transformuotis? Prisiimti atsakomybę?

Žodžiai Aleksui sukelia Pavlovo reakciją. Jis iš naujo išgyvena keletą pastarųjų dienų, pačių intensyviausių jo gyvenime, pilnų stipriausių patirčių, slaptų prisiminimų. Jis padeda telefono ragelį ir nors aiškiai supranta, kad žmonės iš *Rožės* tiesiog žaidžia su juo, jis labai trokšta ten grįžti.

– Kokie niekšai. Prisikasa iki tavo slapčiausių, švenčiausių vietų, o tada jomis naudojasi.

Jis ima juoktis, paskui verkti. Paskui vėl juokiasi, bet kažkaip per jėgą. Jo vyzdžiai išsiplečia. Atrodo, kad jis skyla pusiau.

Ruslanai ir Anastasijai *Rožė* skambino kasdien. Kartais, kai būdavo su draugėmis, kažkas paskambindavo, jos nueidavo kalbėtis ir negrįždavo keletą valandų. Iš pradžių merginos galvojo, kad jos kalbasi su kavalieriais ar tėvais, bet kai sužinojo, kad tai *Rožė*, sutriko. Kam kalbėtis, kai esi su draugėmis? Kartą, kai Ruslana sėdėjo su Maša Londono restorane, Ruslana, pasikalbėjusi su *Rože*, išlėkė į gatvę, ėmė stabdyti žmones ir užrišinėti jų batraiščius. Grįžo šypsodamasi ir truputį suprakaitavusi. Pribloškė ne tik užduoties keistumas, bet dar labiau tai, kad Ruslana galėjo mesti viską, pietus, pokalbį, ir lėkti vykdyti įsakymą.

Kelias dienas Alekso draugai jį atidžiai stebi; jie bijo, kad skambutis iš *Rožės* sugundys jį grįžti. Keletą savaičių Aleksas miega blogai; atsibunda vidurnaktį ir negali užmigti, nes nori grįžti į *Rožę*. Aleksas vienintelis, kuris nepasirašė aukštesniųjų kursų sutarties. Kiekvieną kartą, kai išgirsta per mokymus girdėtus žodžius, jį suima šleikštulys. Jis svajoja apie gyvenimo mokytoją, girdi jo balsą.

Tikrosios problemos prasideda maždaug po dviejų ar trijų mėnesių. Aleksas praranda apetitą. Jis pradeda nepaisyti galutinių terminų, neįvykdo darbo užduočių, šaukia ant redaktoriaus. Jam viską skauda. Viduryje dienos jis ima verkti be jokios priežasties.

– Niekaip negaliu sugrįžti į save, – sako man Aleksas, kai susitinkame. Jis nusiskuto galvą ir numetė nemažai svorio.

Bendradarbiai sako Aleksui, kad jam reikia medikų pagalbos. Kai Aleksas nueina pas gydytoją, šis vos pažiūrėjęs

į jį išrašo antidepresantų, paskiria masažą ir akupunktūros procedūras.

Aleksas baigė tik vieną *Rožės* kursą. Anastazija ir Ruslana kursus lankė ilgiau. Kiekvienas kursas kainuoja truputį daugiau už ankstesnį ir yra kur kas intensyvesnis. Savanoriai ir gyvenimo mokytojai *Rožėje* sako žmonėms, kad jie darosi stipresni ir geresni.

Iš pradžių Anastasija atrodė laimingesnė nei bet kada anksčiau.

– Dabar galiu padaryti bet ką, – sakė ji draugėms. Kai kartu eidavo į klubą, ji jas mokė: – tiesiog griebkite patikusį vaikiną ir pasiimkite jį sau.

Jei manekenės lanko *Rožės* kursus ilgiau, jų prašoma atvesti naujų mokinių. Taip *Rožė* renka naujus klientus: senbuvių prašoma atvesti naujų klientų. Ruslana mėgino įkalbėti Mašą. Ji taip įkyriai kibo prie jos, kad Maša galiausiai sutiko nueiti, bet paskui atsisakė dėl šeimos problemų. Ruslana supyko. Maša nebuvo mačiusi jos piktos. Ruslana keikėsi, nors anksčiau niekuomet nevartojo keiksmažodžių. Ji jau nebuvo ta švelni mergina, kurią pažinojo Maša. Maša ilgėjosi senosios Ruslanos.

Netrukus Ruslana turėjo išvykti dirbti į Niujorką. Anastasija ir toliau lankė kursus *Rožėje*. Ji užsirašė į aukštesniuosius, magistrų, kursus. Ji mėgino įkalbėti drauges stoti į *Rožę*; daugeliui studentų sakoma, kad jei pavyks atvesti daugiau žmonių, tai rodys, jog jie keičiasi. Jai tai buvo jos „egzaminas", ji jo neišlaikė. Nepaisant visų jos pastangų, žmonės į *Rožę* nėjo. Kursuose jai sakė, kad ji nuvylė kitus. Tada Anastasija nutolo

nuo organizacijos. Tai buvo vasarį. Gegužę jai pasireiškė visi depresijos simptomai, kurie ją ir pražudė.

– Man nepasisekė, – kartojo ji. Ji buvo auka. Nesugebėjo pasikeisti.

Žiauriausia buvo tai, kad pastarąjį pusmetį ji sutiko savo svajonių vyrą.

Kostia atvažiuoja manęs nauju *Maserati* automobiliu. Jis buvęs olimpinis dziudo čempionas, kuris dabar dirba su nafta.

– Tos sumautos treniruotės ją pražudė, – sako jis. – Kiekvieną kartą iš jų grįždavo kažkokia pakvaišusi. Man žadėjo nustoti ten eiti.

Jis norėjo, kad ji eitų gyventi su juo, buvo pasiruošęs gyventi ramų, sėslų gyvenimą. Bet dabar, kai Anastasija rado tobulą vyrą, ji negalėjo būti su juo laiminga, nes jai triko protas. Kai su Kostia išvažiuodavo į miestą, ją ištikdavo siaubingi pavydo priepuoliai, imdavo verkti jau vien dėl to, kad jis kalbėdavo su kitomis moterimis. Mėnesį prieš jos mirtį jis paliko ją savo namuose ir išvyko į verslo kelionę. Kai grįžo, jos neberado. Ją taip dažnai ištikdavo panikos priepuoliai, kad nebegalėjo būti viena. Sakė draugėms, kad girdi savo prieš metus žuvusio draugo balsą. Ji grįžo pas mamą į Kijevą. Nenustojo skųstis skrandžio skausmais. Kostia nuolat skambino jai keletą paskutinių dienų prieš jos mirtį, bet telefonas buvo išjungtas.

– Tos sumautos treniruotės ją pražudė, – pakartoja jis išleisdamas mane iš *Maserati*. – Mano vaikinai tuo pasirūpins.

Bet tai tik žodžiai. Jis taip nieko ir nepadarys.

– Mes tikrai suteikėme Anastasijai galimybę pasikeisti, bet kai kurie žmonės pasikeisti negali. Ji neleido sau pasikeisti. Ir būkime atviri – girdėjome, kad ji vartojo narkotikus. Kaltinkite madų pasaulį. Jos gyvenimo būdą, bet ne mus.

Šiek tiek sugaišau laiko, kol suradau Volodią, vienintelį iš *Rožės* vadų, kuris sutiko pakalbėti su manimi. Jis buvo Anastasijos ir Ruslanos „pirmininkas" iš savanorių grupės, kai jos lankė treniruotes. Dabar ketina atsiskirti nuo *Rožės* ir sukurti savo grupę. Jam truputį daugiau nei dvidešimt metų, berniokiškas. Dėvi džinsus ir baltą treningą. Jo žvilgsnis šiek tiek blizgantis, kaip tikro tikinčiojo. Jis taip pat turėjo trumpą romaną su Ruslana, kai ji lankė *Rožę*. Paklausiu jo, ar tai normalu.

– Žinoma, normalu. Nuolat atsitinka. Treniruotės labai intensyvios. Žmonės atsiveria.

– Ar žmonės puola į depresiją po treniruočių *Rožėje*?

– Taip, tai normalu. Tai lyg kino juostos atsukimas atgal. Ruslaną ištiko depresija. Ji verkdavo naktimis. Klajodavo po miestą nežinodama, kur eina. Reikia tai išgyventi, jei nori augti. Tai kaip lėktuvo turbulencija, kai jis kyla. Bet kai kovo mėnesį Ruslana skrido atgal į Niujorką, su ja viskas buvo gerai.

Volodios teiginiai prieštarauja tam, ką apie Ruslaną sakė jo paties bosas, gyvenimo mokytojas: jis aiškino, kad Ruslana buvo „tipiška auka". Kai tą pasakau Volodiai, jis sako, kad gyvenimo mokytojas tikriausiai suklydo. Ruslana nebuvo panaši į savižudę.

– Ar po *Rožės* mokymų kas nors turi rimtų medicininių problemų? – klausiu Volodios.

– Žinoma, kad turi. Tai normalu. Kartais problemos labai rimtos. Ne visi gali pasikeisti, bet Ruslana tapo kitu žmogumi. Ji man sakė, kad ketina kovoti dėl pinigų, kuriuos turėtų gauti pagal įvairius kontraktus. Tapo visai kitokia. Kai aš pradėjau lankyti tuos kursus, mečiau darbą, palikau savo merginą. Kivirčijausi su visais pažįstamais. Mano tėvai vis dar galvoja, kad priklausau kažkokiai sektai. Bet aš laimingas. Esu toks, koks esu, bet tave supantys žmonės gali įsižeisti, kai tampi stiprus. Esu tikras, kad Ruslana buvo nužudyta. Visiškai tikras.

Netrukus gavau naujausius Ruslanos skrodimo rezultatus. Nebuvo rasta įrodymų, kad ji jau buvo mirusi prieš tai, kai atsitrenkė į žemę; kaklo raumenys nepažeisti, skydliaukė ir poliežuvinis kaulas taip pat. Akių obuoliai balti, be jokių taškinių kraujosrūvų, todėl ji negalėjo būti pasmaugta. Tuo pačiu metu kaupiau žinias apie *Rožę*. Pačiame interneto puslapio kamputyje, kur yra tokios nežymios ikonos, kurių net neateitų į galvą atidaryti, parašyta, kad *Rožės* treniruotės vyksta pagal tą patį principą kaip kažkada Jungtinėse Amerikos Valstijose grupėje *Lifespring*. Tačiau nėra paminėta, kad kai kurie buvę nariai padavė *Lifespring* organizaciją į teismą dėl sužalotos psichikos. Dėl tų bylų dalis organizacijos bankrutavo tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtais metais, nors netrukus atsirado naujos atšakos skirtingais pavadinimais. Rusijoje *Lifespring* madingas; mažai kas girdėjo apie organizacijos praeitį. Kai susisiekiu su Riku Rosu Naujajame

Džersyje, pasauliniu kultų ekspertu, ir papasakoju jam, kas atsitiko Aleksui, Anastasijai ir Ruslanai, jis pasako, kad žino daugybę tokių atvejų: „Tos organizacijos niekuomet nekaltina savęs, visada sako, kad tai aukos kaltė." Jie veikia kaip narkotikai ir jų sekėjai visuomet grįžta pas juos. Rimtų problemų kyla tada, kai kas nors sugalvoja palikti organizaciją. Treniruotės tapo jų gyvenimo dalimi – staiga atsiveria tuštuma. Tai tas pats, kaip su narkotikais, vieni pasikeičia, o kiti, jautresni ar turintys psichikos problemų, palūžta.

Kiek *Lifespring* kursai buvo atsakingi už modelių savižudybes? Kai Anastasijos motina susitiko su advokatais norėdama jų paklausti, ar įmanoma iškelti bylą *Rožei*, advokatas jai pasakė, kad teisme įrodyti, jog kažkas buvo priverstas nusižudyti, kai auka jau mirusi, praktiškai neįmanoma. Aišku viena, *Rožė* reklamoje nepateikia informacijos apie riziką, susijusią su *Lifespring*. Organizacija medžioja tuos visuomenės narius, ypač jaunas, sutrikusias moteris, kurie yra pažeidžiami. Merginos iš buvusio sovietinio bloko yra ypač pažeidžiamos. Buvusios Sovietų Sąjungos respublikos pirmauja pagal jaunų žmonių savižudybių skaičių. Pasaulio psichiatrų asociacijos žurnalo sąraše Rusija yra antroje vietoje, Kazachstanas trečias. Suaugusiųjų savižudybių skaičius po truputį mažėja, bet jaunimo lygis išlieka aukštas. Emilis Durkheimas kartą aiškino, kad savižudybių virusas plinta ten, kur vyksta socialiniai lūžiai, nes tėvai neturi tradicijų ir vertybių, kurias galėtų perduoti savo vaikams. Vaikai neturi į ką atsiremti, kai patiria emocinį stresą. Antroji triumfuojančio cinizmo ir nesibaigiančių metamorfozių pusė yra desperacija.

– Kada jūs paskutinį kartą kalbėjotės su Ruslana? – klausiu Volodios.

Jis nutyla ir mėgina prisiminti.

– Kai apie tai atidžiau pagalvoju, manau, kad tai buvo jos mirties diena. Maskvoje buvo vėlus vakaras ir aš sėdėjau bare. Ten buvo triukšminga. Paklausiau jos, ar skambina su kokiu nors reikalu ir ar negalėtų paskambinti vėliau? Ji pasakė, kad skambina šiaip sau. Tik nori paplepėti. Paskambins vėliau. Negaliu prisiminti tikslaus laiko, bet iki jos mirties turėjo būti likusi maždaug valanda. Tikriausiai buvau paskutinis kalbėjęs su ja. Nepastebėjau nieko keisto.

Kovo pabaigoje Ruslana grįžo į Niujorką ieškoti darbo. Jos pranešimai socialiniuose tinkluose nuo to laiko yra dvejopi, vieni lengvi ir nerūpestingi, o kiti pilni sutrikimo ir neapykantos sau: „Aš pati kalta, kad įsileidau jį į širdį. Pati kalta, kad įsimylėjau, pati kalta, kad leidau sudaužyti savo širdį. Viskas yra mano pačios kaltė.“

O vėliau: „Gyvenimas yra labai trapus ir gali lengvai nutrūkti. Aš sutrikusi: ar atrasiu save kada nors vėl?“

Dieną prieš mirtį Ruslana dalyvavo fotosesijoje ant stogo Niujorko centre. Tai buvo keista diena: iš pradžių lijo lietus, paskui švietė tokia ryški saulė, kad nuo jos įkaito fotoaparatas. Fotografo pavardė Erikas Hekas. Kai atvykstu į Niujorką paskutinį kartą, aplankau jį bute Harleme, ir jis man parodo neryškiai nufilmuotą vaizdo įrašą paskutinę Ruslanos gyvenimo dieną. Ruslana, kurią matau šioje juostoje, yra visai kitokia nei kituose įrašuose. Čia ji suaugusi moteris, o ne pasakų princesė. Čia matau ją tikrą.

– Jai nuolat liepdavo vaidinti skirtingus vaidmenis. Tačiau aš mačiau joje daug daugiau – regėjau laikui nepavaldų grožį, – sako Hekas. – Filmavau ją slapta, ji nepozavo. Taip pavyksta nufilmuoti geriausią vaizdą. Ji elgėsi laisvai, natūraliai.

Už dienos ji jau buvo negyva. Buvo likusios vos trys dienos iki jos dvidešimt pirmojo gimtadienio. Jos motina iki šiol įsitikinusi, kad tai žmogžudystė. Kiekvienas naujas patologinis tyrimas nieko naujo neparodo, bet palieka pakankamai erdvės spėlionėms.

Prabėgus daugiau nei dvejiems metams po Ruslanos mirties, Rusijoje vis dar naudojama Ninos Riči reklama. Ruslanos veidas kabo visoje Maskvoje ir žada užburiantį žavesį. Tie kvepalai labai populiarūs tarp paauglių. Jų aromate juntamas gundantis suaugusiųjų muskusas, sumišęs su vaikystės irisais, obuoliais ir vanile.

## Trumpa sektų istorija postsovietinėje Rusijoje

*Pasaulio rožė* buvo ne pirmoji sekta, su kuria susidūriau Rusijoje. Sovietų Sąjungai skęstant, sektos kilo į paviršių. Iš tiesų, joms impulsą per Ostankiną davė Kremlius. Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt devintais metais sovietų televizija ėmė transliuoti naują šou. Vietoje įprasto baleto ar kostiuminių dramų žiūrovai iš arti pamatė vyrą, atrodantį lyg tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtų metų por-

nožvaigždė, su juodais plaukais ir dar juodesnėmis akimis. Jo balsas buvo labai gilus. Lėtai ir tvirtai jis liepė žiūrovams giliai kvėpuoti, atsipalaiduoti, vėl giliai įkvėpti.

– Užsimerkite. Sutelkite mintis. Jos gali išgydyti vėžį, alkoholizmą ar bet kokią kitą ligą, – sakė jis.

Tai buvo Anatolijus Kašpirovskis. Jis buvo profesionalus hipnoterapeutas, kuris ruošdavo sovietų svarmenų kilnojimo komandas olimpinėms žaidynėms. Jį pakvietė į buvusią sovietinę televiziją tam, kad šalis išliktų rami. Kai šalyje viskas ėjo velniop, reikėjo žmones laikyti prikaustytus prie televizoriaus.

Savo žymiausioje paskaitoje Kašpirovskis prašė žiūrovų priešais televizorių pastatyti stiklinę vandens ir milijonai tą darė. Laidos pabaigoje Kašpirovskis pasakydavo, kad dabar „vanduo įkrautas gydančia energija“, persiduodančia per ekraną. Milijonai tuo tikėjo.

Bet Kašpirovskis buvo tik pradžia. Dar buvo toks Grabovojus, kuris taip pat vedė televizijos programą, kurioje žadėjo prikelti iš numirusių čečėnų išpuolių aukas; Bronikovas, kuris teigė, kad rado būdą, kaip aklus priversti matyti naudojant vidinį regėjimą. Ta sekta, kurią minėjo TNT darbuotojai, vadindami ją „Sibiro komuna“, buvo vadovaujama Visarijono, buvusio paštininko iš Krasnodaro, kuris įtikėjo, kad yra sugrįžęs Kristus. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtaisiais kalnuose prie Mongolijos sienos jis įkūrė koloniją „Aušros miesto buveinė“. Ji vis egzistuoja. Dar būdamas kino režisūros studentu aš padėjau kurti anglų dokumentinį filmą apie ją.

Nuskridome į Abakaną. Nuvažiavome į kalnus, atrodančius lyg didelės, sušalusios bangos. Visarijonas su puspenkto tūkstančio sekėjų pasistatė gyvenvietę viršukalnėse. Reikia kopti dvi valandas, kad ten užkoptum. Nėra jokių kelių. Sektos nariai gyvena savo pačių statytuose mediniuose nameliuose. Jie patys kirto ir pjaustė medžius. Maitinasi pačių užaugintu maistu, negeria alkoholio ir nevalgo mėsos. Jų visų akys skaidrios, žydros, pečiai galingi ir visi atrodo dešimčia metų jaunesni, nei yra iš tikrųjų. Iš pradžių jie mane nustebino. Papasakojo, kad čia laukia apokalipsės. Kai jūros užtvindys pasaulį, tik jų kalnai liks saugūs.

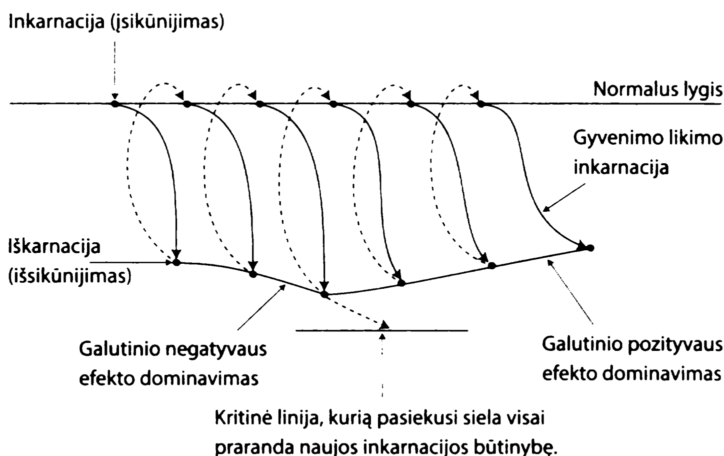
– Jums pasisekė, kad atvykote per Kalėdas, – pareiškė jie.

Nieko nesupratau, nes jau buvo praėjusios tiek katalikų, tiek stačiatikių Kalėdos.

– Per Kalėdas? – paklausiau.

– Taip, Kalėdos dabar per Visarijono gimtadienį.

Dauguma Visarijono sekėjų yra bohemos atstovai, aktoriai, roko muzikantai, dailininkai. Jie išsilavinę, o dabar daugiausia skaito Visarijono darbus. Visarijonas savaip perrašė Naująjį Testamentą, kuriame sujungė įvairias religijas (budizmą, krikščionybę, hinduizmą, judaizmą) į vieną bendrą pasakojimą. Taip kaip Surkovas visus politinius modelius sujungė į vieną bendrą ar Maskvos architektūra mėgino sujungti architektūrinius stilius, Visarijonas taip sukūrė visų religijų koliažą. Jo sekėjai studijavo transcendentinę meditaciją rytais, o po pietų sukdavosi šokyje lyg dervišai. Visarijonas juos aprūpindavo knygomis su piešiniais, aiškinančiais viską, pradedant reinkarnacija ir baigiant blogiu.




Kalėdų dieną Visarijonas nusileido iš aukščiausiai kalnuose pastatyto namo susitikti su savo sekėjais. Jis vilkėjo besiplaikstančius aksominius drabužius, lyg vaidintų mėgėjiškame „Jėzus Kristus superžvaigždė" pastatyme. Atsisėdo didelės medinės salės priekyje ir atsakinėjo į klausimus. Kažkas turėjo problemų su žmona; Visarijonas patarė labiau į ją įsiklausyti. Ar jie mėgino kalbėtis apie savo vaikystes?

– Ar pastebite jo išmintį? Argi jis nėra naujosios sąmonės įpėdinis? – klausė manęs sekėjai.

Mes nebuvome nei pirmi, nei paskutiniai, kurie filmavo Visarijoną. Į Abakaną nuolat atvykdavo filmavimo grupės iš viso pasaulio. Kas keletą metų Visarijonas paskelbdavo apie apokalipsę. Kai ji neateidavo, aiškindavo sekėjams, kad apokalipsė neįvyko dėl jų per mažų pastangų ir maldų. Niekas iš Aušros gyvenvietės dėl to nesiginčijo. Jiems tai patiko. Filmavimo grupės, atvykstančios prie kalno, tik patvirtindavo jų svarbą.

Arčiau Maskvos, Sergejus, Grigorijaus burtininkas, nugabeno mane susitikti su Borisu Zolotovu, jo guru ir *Auksinio kelio* autoriumi. Mes važiavome ne vieną mylią už Maskvos į ošiantį Rusijos mišką. Jau buvo naktis, kai pasiekėme kelionės tikslą. Ant kelio, kurį apšvietė mūsų automobilio rūko žibintai, buvo angliškai parašyta *The Golden Way*. Strėlė rodė į nenaudojamus sovietinių darbininkų poilsio namus: keletą žemų, surenkamų namelių, aptvertų betoninėmis sienomis ir spygliuota viela. Pasukome prie didžiausio pastato. Žaliame koridoriuje buvo didžiulė batų krūva: purvini sportbačiai, aukštakulniai, žieminiai batai, sandalai. Mes savo batus taip pat palikome. Pro dvivėres duris girdėjosi juokas ir spygčiojimai. Viduje pamatėme nenaudojamą sporto salę. Salė buvo ryškiai apšviesta. Dauguma žmonių salėje gulėjo, ore tvyrojo neplautų kojų tvaikas, nes žmonės čia praleido daug dienų. Jie gulėjo pusmėnulio forma aplink sceną, ant kurios besisukančiame krėsle sėdėjo apvalainas, pražilęs vyras, apsivilkęs geltonu sintetiniu treningu. Tai buvo mokytojas Borisas Zolotovas. Jis kalbėjo, o žmonės salėje kartojo jo žodžius:

– Laiko ir materijos energija buvo sudėtos į žemės šerdį ir taip suformavo taką pagrindinėje planetos matricoje, paversdamos aplinkinį taką į šviesą.

Visarijonas kalbėjo paprasta, beveik vaikiška rusų kalba (nes savo sekėjus laikė vaikais), o Zolotovo idėja buvo taip perdirbti kalbą, kad ji galėtų keisti sąmonę. Sovietų Sąjungoje jis buvo fizikas teoretikas ir dabar kalbėjo kažkokiu mokslo ir misticizmo mišiniu apie „svajonių

materializaciją" ir „realybės padalijimą į segmentus, per kuriuos galima keliauti".

Zolotovo „metodas" buvo kurti eksperimentus, kuriuose jo sekėjai pereitų į naują sąmonės lygį. Vykdavo orgijos, kuriose seni, negražūs, jauni ir žavūs trindavosi vieni su kitais, bučiuodavosi ir glėbesčiuodavosi apimti bendrystės palaimos. Jie praleisdavo ištisas dienas bendraudami kriuksėjimu, kaukimu, miauksėjimu ir raugėjimu. Zolotovas visada sėdėdavo viduryje prakaituotų žmonių ir vadovaudavo chaosui. Daugelis mokinių jau buvo su juo nuo tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtų metų, kai ėmė byrėti Sovietų Sąjunga ir milijonai rusų krito sugriaudami realybę, kad įsivaizdavo matą pasaulio šerdį.

– Nauja sąmonė galėjo rastis tik čia, – sakydavo Zolotovas, – šioje šalyje, kuri yra visų ideologijų kapinės. Ši idėja jungė visas postsovietines sektas: visos kančios, visi sukrėtimai, per kuriuos perėjo Rusija, pavertė ją šalimi, kurioje galėjo gimti naujas žmogus ir kitokia ateitis. Sektos taip pat įsikibo į dar gilesnį mitą, kad Rusija bus naujos mesijo sąmonės gimimo vieta. Penkioliktame šimtmetyje, kai miestas tapo sostine to, kas vėliau virto Rusijos valstybe, jis pasiskelbė paskutiniu ortodoksinės krikščionybės, tikrojo Kristaus tikėjimo, bastionu. Europa klimpo katalikybės erezijoje, Bizantija pasidavė turkams, bet Ivanas Trečiasis, Maskvos didysis kunigaikštis, turėjo tapti Romos ir Bizantijos šventumo paveldėtoju. Rusų literatūra ir mąstymas persunkti mesianizmo idėjų, Dostojevskio herojai skelbia, kad rusai yra vieninteliai dievobaimingi žmonės ir kad

antras Kristaus atėjimas įvyks Rusijoje. Berdiajevas sakė, kad Rusija yra „gyvos mesianizmo sąmonės“ nešėja, o su ja konkuruoja tik žydai. Tarptautinis komunizmas buvo geopolitiškai ambicingiausia šios idėjos išraiška: Maskva kaip žibantis miestas ant socializmo kalvos, naujos eros, turinčios užbaigti visas kitas eras, kalvė. Stalinas pastatė savo septynis dangoraižius, kurie dominuoja miesto centre ir jį apjuosia, norėdamas pakartoti septynias Romos kalvas.

Bet kokia idėja, nebūtinai religinė, čia išauga iki maksimalaus dydžio. Baltasis Rusijos supremacistas matys Rusiją kaip paskutinį baltumo bastioną pasaulyje. Rusų nihilistas taps dar didesniu nihilistu. Triumfuojantis Surkovo cinikas mistikas taps postsovietiniu supermenu, politiniu technologu, kuris gali įžvelgti visų idėjų esmę iki pat „kūrybos aukštumų“.

Bet jei Maskva yra vieta, į kurią sugrįš mesijas, ji taps ir vieta, į kurią atvyks velnias mesti jam iššūkio. Bulgakovas įsivaizdavo velnią atvykstantį į Stalino Maskvą ir vaikštantį po jos bulvarus lyg jie būtų jo. Atrodo, kad vienintelė prasmė miestui yra įsivaizduoti save lyg gėrio ir blogio kovos vietą.

Vėl tą idėją mačiau išreikštą Surkovo *Beveik nulis* teatro spektaklyje Maskvoje. Gauti bilietą buvo beveik neįmanoma; juodojoje rinkoje jie kainavo tūkstančius JAV dolerių. Galiausiai man pavyko įeiti į teatrą už du butelius šampano ir už tai, kad vienai teatro vadovių pažadėjau nemokamą nakvynę savo tėvų bute Londone. Tvarkos prižiūrėtojai mane įleido tik tada, kai šviesos jau buvo prigesintos.

Viduje paaiškėjo, kad už tiek net sėdimos vietos negausiu. Man tik davė pagalvėlę ir liepė sėdėti ant grindų prie pirmos eilės. Mano galva visą vakarą vis atsitrenkdavo į iškvėpintą kažkokios manekenės šlaunį, kuo visai nesidžiaugė jos plikagalvis partneris. Salė buvo pilna tokių tipų: kietų, protingų vyrų, kurie valdo šalį ir savo pribloškiančio grožio palydoves. Paprastai jie į teatrą nevaikšto, bet kadangi visi ėjo šio spektaklio pamatyti, tai atėjo ir jie. Jei kada susitiks su Surkovu, galės pasakyti, kaip labai jiems patiko jo žavus kūrinys. Netrukus paaiškėjo, kad pjesė *Beveik nulis* gerokai skiriasi nuo romano. Per intarpus aktoriai kalbėjosi su žiūrovais ir kaltino juos, kad nerūpestingai gyvena pasaulyje, kuriame tiek žudynių ir korupcijos. (Kietuoliai ir jų palydovės net nemirksėdami spoksojo tiesiai priešais save, lyg provokacijos jų visai neliestų. Daugelis per pertrauką išėjo iš teatro.) Jegoras pjesėje visai nepanašus į knygoje pavaizduotą supermeną – čia jis greičiau iškankintas neapykantos sau vyras, nelaimingas savo žibančiame gyvenime, su vis pasitaikančiais pažeminimais. Vyras pragare.

– Argi neakivaizdu, kad Maskva yra trečioji Roma? Šventasis miestas? – klausia Rustamas Rachmatulinas.

Aš sėdžiu su Rustamu kavinėje: mažame mediniame pastate su neonine nealkoholinių gėrimų reklama, kuri atsispindi mūsų *Lipton* arbatoje ir Rustamo akiniuose. Užsisakau vištienos sultinio, bet sultinį atneša šaltą ir aš palieku jį stovėti nepaliestą. Per langus matau du aplinkinius kelius, kuriuose toks judėjimas, kad virš automobilių kabo juodi dūmai. Virš mažos medinės kavinės iškilę tūkstantis devyni

šimtai septyniasdešimtų metų blokiniai betoniniai namai. Atrodo, lyg kas būtų juos statęs, paskui palikęs, kai nusibodo. Rustamas atrodo lyg vabzdys su storais akiniais. Jis kalba kaip kompiuteris.

– Maskva yra tobulas tinklas, jeigu pažvelgsite į Maskvos žemėlapį, – sako jis. – Apsukite jį ratu ir pamatysite, kaip tobulai jis atitinka Jeruzalę. Paimkite Romos žemėlapį, Maskva tiks ir prie jo. Tas miestas yra Dievo minties išraiška.

Rustamas nėra koks beprotis. Jis yra raštingas žmogus, laikraščio korespondentas. Kalbamės apie jo naują knygą *Maskvos metafizika*, kuri vėliau taps bestseleriu ir bus apdovanota rimtais literatūriniais prizais. Vėliau Rustamas ves TV šou. Vietiniame universitete jis dėsto „miesto metafiziką“. Knyga yra Maskvos gatvių kabala, kur nėra nieko atsitiktinio: kiemas, kuriame aštuoniolikto šimtmečio feodalė nužudė penkiasdešimt baudžiauninkų, po dviejų šimtmečių tampa dievobaimingo kalėjimo gydytojo namais. Gydytojas viską paaukoja, kad palengvintų kalinių gyvenimą ir taip „išsivalo“ nuo prigimtinės nuodėmės. Visa tai aprašyta penkiuose šimtuose puslapių.

Rustamas yra geras vyras. Kartu su Možajevu jis gelbsti senus pastatus, organizuoja kampanijas prieš miesto valdžios korupciją. Jis pagauna ir dar platesnę laiko dvasią – asociacijas, iracionalumą, magiją.

Zolotovo ir Visarijono pomėgiai atrodė provincijos keistenybės, o dabar, kai Maskva darosi vis unikalesnė, kai ji stebi savo transformaciją su naujais pinigais tokią greitą ir keistą, lyg žiūrėtum į savo kūną ir matytum kaip čia pat,

tavo akyse, iš mėsinio jis virsta auksiniu, taip ir sostinės centrą užplūsta mistiški, paslaptingi debesys.

*Nakties vilkų*, rusiško *Pragaro angelų* atitikmens, buveinėje laivų švaistikliai buvo perdirbti į maždaug trijų metrų aukščio kryžius. Iš sudužusių lėktuvų dalių, varžtais suveržtų su sunkvežimių varikliais, pastatyta didžiulė scena. Avarijose sudužę *Harley-Davidson* motociklai paversti baru, laivų korpusai išlydyti į kėdes, o dideli stalai padaryti iš traukinių detalių. Visur pilna kryžių: *Nakties vilkai* yra baikeriai, atradę rusų Dievą.

– Turime vos porą metų, kad išgelbėtume šventosios Rusijos sielą, – sako Aleksejus Vaitsas, – tik porą metų. Vaitsas yra *Nakties vilkų* vadovas. Šalyje yra penki tūkstančiai baikerių, barzdotų vyrų, vilkinčių odinius drabužius. Būtent Vaitsas padarė daugiausia, kad iš nusikaltėlių jie virstų religiniais patriotais ir važiuotų per Maskvą su Marijos, Dievo ir Stalino ikonomis.

– Kodėl Stalino? – klausiu. – Argi jis nenužudė šimtus tūkstančių šventikų?

– Mes nežinome, kodėl Dievas mums atsiuntė Staliną. Gal šventikai buvo nužudyti tam, kad būtų išbandytas jų tikėjimas. Ne mums apie tai spręsti. Kai išpjauni iš organizmo auglį, tenka išpjauti ir sveikus audinius.

Besikalbant Vaitsas darbinius drabužius pasikeičia į odinius. Baikerių judėjimas Sovietų Sąjungoje atsirado tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų metų pabaigoje. Jis buvo griežtai antisovietinis, proamerikoniškas, už laisvę ir už *Steppenwolfą*. Tūkstantis devyni šimtai

devyniasdešimtaisiais jis vis dar išliko subkultūra, nors susijęs su baikerių gaujomis Europoje ir už jos ribų. Į patriotizmą jie nukrypo vėliau. Legenda pasakoja, kad Aleksandras Zaldostanovas, chirurgas, *Nakties vilkų* vadovas, kelyje sutiko šventiką, kuris pasakė, kad būtina keisti gyvenimą ir padėti išgelbėti šventąją Rusiją. Vaitsas, kuris dienomis yra Kremliaus finansuojamos partijos *Teisingas tikslas* lyderis, paskatino veikti. *Nakties vilkai* yra hierarchinė organizacija: jei chirurgas ar Vaitsas pasakydavo, kad jie dabar yra ortodoksai, visi tam pritardavo. Vaitsas į savo stiklinę susimeta šešis gabalėlius cukraus ir papasakoja savo istoriją.

– Mokiausi aktorystės pagal Stanislavskio metodą. Mano mokytojas sakydavo, kad aš galiu vienu metu vaidinti ir tragišką, ir komišką vaidmenį. Tai reta dovana, – jis nutyla, nes nori padeklamuoti eilutes iš rusiškos *Vyšnių sodo* kino versijos. Jis puikiai perteikia originalą. Paskui nutyla ir laukia, kol aš plosiu. – Palūžau tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt ketvirtaisiais. Vaidinau *Vyšnių sode*. Mes buvome išvykę į turnė Londone ir apsistoję viešbutyje, *Septyniose seseryse*. Ar žinote tą vietą? Labai graži vieta, bet man jau visko buvo per daug, vaidinau per daug vaidmenų.

– Norite pasakyti per daug vaidmenų teatre?

– Ak, ne, su teatru viskas gerai. Aš profesionalas. Su manimi kažkas darėsi. Kurį laiką mačiau vizijas, religines vizijas. Ant žmonių pečių mačiau velnius ir angelus. Mačiau gyvates, besivyniojančias aplink žmones, kai jie kalbėjo, mačiau jų tikrąsias sielas. Mačiau tai, ko kiti nemato. Žmonių auras, spalvas aplink juos... žiūrite į mane taip, lyg

būčiau išprotėjęs. Tiesiog turiu ypatingų gebėjimų. Ėjau tikrojo tikėjimo atradimo keliu. Negalėjau vaidinti dviejų vaidmenų vienu metu – būti aktorius ir Dievo tarnas.

Grįžęs iš Londono Vaitsas metė aktorystę. Tapo dar pamaldesnis, bet jam reikėjo darbo, todėl draugas rado politinio konsultanto pareigas. Naudodamas Stanislavskio metodą, jis pradėjo politikus mokyti, kaip „manipuliuoti visuomenės sąmone žodiniais ir ne žodiniais metodais".

– Taikiau metodinės vaidybos principus. Pirmiausia jie turėjo nuspręsti, kur eina, ko nori... Kur jūs einate, Piteri? – staiga paklausia jis.

Aš nežinau.

– Jūs einate į mirtį. Mes visi ten einame. Tai pirmas dalykas, kurį priversiu juos suvokti... Mes, baikeriai, mirtį jaučiame kiekvieną dieną. Ji gyvena šalia mūsų. Esame mirties kultas. Žinome, kur einame. Rusija yra paskutinis tikros religijos bastionas, – tęsia Vaitsas. – Stanislavskis sakydavo: „Arba jūs tarnaujate menui, arba menas tarnauja jums." Norite, pasakysiu, kuo Vakarai skiriasi nuo Rusijos? Jūs, imperialistai, manote, kad visas menas tarnauja jums, o mes manome, kad tarnaujame menui. Mes duodame, jūs imate. Štai kodėl mes sugebame Staliną suderinti su Dievu. Mes galime visus pritaikyti prie savęs – ukrainiečius, gruzinus, vokiečius, estus ir lietuvius. Vakarai nušluoja mažas tautas; Rusijoje jos klesti. Jūs norite, kad visi būtų tokie kaip jūs. Vakarai mums daro korupcinę įtaką. Rusas, kuris stažavosi Vakarų kompanijoje, ima kitaip mąstyti: meilė sau yra vakarietiško racionalumo pagrindas. Tai mums nebūdinga.

Jūs mums kišate savo vartotojišką kultūrą. Nemanau, kad mums turi vadovauti Vašingtonas ar Londonas. Jiems vadovauja šėtonas. Kasdienybėje reikia įžvelgti šventąjį karą. Demokratija yra žlugusi santvarka. Skaldyti į „kairiuosius" ir „dešiniuosius" reiškia dalinti. Dievo karalystėje yra tik viršus ir apačia. Viskas yra vienis. Štai dėl ko Rusijos dvasia yra šventa. Ji gali visus suvienyti. Kaip ikona. Staliną ir Dievą. Taip, kaip suvienyta viskas, ką matote *Nakties vilkuose*. Mes imame pasenusių įrenginių dalis ir jas sulydome.

Jis akimirkai nutyla. Tikriausiai keistai į jį žiūrėjau, pakėlęs arbatos stiklinę. Nuo Stanislavskio prie Dievo karalystės jis perėjo taip sklandžiai, kad neturėjau laiko pakeisti veido išraiškos.

– Arba aš bent jau stengiuosi viską sujungti į vieną, – sako Vaitsas tyliai. – Darbas vyksta. Gal mums ir nepavyks jo padaryti.

*Nakties vilkų* politikos ir religijos mišinys turi ir labai praktišką pusę. Du tūkstantaisiais metais tarptautinės baikerių organizacijos nusprendė plėsti savo įtaką Rusijoje. Geriausiai žinoma baikerių gauja *Bandidos*, atsiradusi Amerikoje, bet dabar globali, pasiūlė *Nakties vilkams* tapti jų atšaka, bet *Nakties vilkai* nori viską valdyti patys. Jie ėmė kurti nacionalistinį mentalitetą. Pakeitė visą savo simboliką į rusišką ir pradėjo skleisti istorijas apie tai, kad *Bandidos* nori Rusiją paskandinti narkotikuose. Sunku nustatyti, kokią grėsmę *Nakties vilkams* iš tiesų kelia užsieniečių gaujos. Rusijoje yra tūkstančiai *Nakties vilkų* ir tik dešimtys *Bandidos*, bet pasiklausius Vaitso atrodo, kad jie yra apsupti.

Kai Surkovas sužino apie *Nakties vilkus*, jis nudžiunga. Šaliai reikia naujų patriotinių žvaigždžių, didysis Kremliaus realybės šou yra atviras peržiūroms, o *Nakties vilkai* kaip tik tai, ko reikia, jie padės Kremliui perrašyti protestuotojų scenarijų iš politinės neteisybės ir korupcijos į Šventosios Rusijos kovą su Užsienio velniais, nukreips pokalbį nuo ekonominio nuosmukio ir to, kad kyšiai biurokratams išaugo nuo penkiolikos iki penkiasdešimties kiekvieno sandėrio procentų. Jie gaus Kremliaus palaikymą kasmetiniam baikerių šou ir roko koncertui Kryme, kažkada buvusio caro imperijos deimantu, kuris sovietiniais laikais tapo Ukrainos dalimi ir kuriame *Nakties vilkai* panaudoja savo pasirodymus raginimui atsiimti pusiasalį iš Ukrainos ir atkurti Didžiosios Rusijos žemių ribas. Jie pozuoja nuotraukoms su prezidentu, kuriose šis apsirengęs odiniais drabužiais ir važiuoja triračiu Harliu (nes nelabai moka valdyti dviratį). *Nakties vilkai* surengia didžiulius koncertus, į kuriuos susirenka po du šimtus penkiasdešimt tūkstančių džiūgaujančių žiūrovų, švenčiančių Stalingrado pergalę Antrajame pasauliniame kare ir amžinąjį šventąjį karą, kurį Rusija kovoja su Vakarais tokiais būdais kaip *Cirque du Soleil* pasirodymai ant trapecijų, pykčio išliejimas atkuriant mūšio scenas, religinės ikonos ir šventoji ekstazė, kurios viduryje nuskamba Stalino kalbos, garsiai skaitomos dviem šimtams penkiasdešimčiai tūkstančių žiūrovų ir skelbiančios sovietinio kario šventumą. Po to vėl šoka merginos ir atliekamas *Nakties vilkų* himnas „Slavų dangus“:

*Mes esame puolami kitatikių:*
*Bet mūsų venose verda slaviškas dangus...*
*Rusų kalba užsieniečių ausyse skamba kaip grandININiai marškiniai,*
*O balta kariuomenė kyla virš giraitės į žvaigždes.*

Dirbdamas prie filmo apie modelius ir *Pasaulio rožę*, pastebiu, kaip naujasis misticizmas televizijoje persmelkia viską.

Per Ostankino kanalus asmeninis prezidento nuodėmklausys, archimandritas Tichonas, apsivilkęs ilga juoda sutana, eina per Stambulą ir pasakoja istoriją apie Bizantijos žlugimą, apie tai, kaip didžiulė ortodoksų imperija (kurios sekėja yra Rusija) smuko dėl visokių oligarchų ir Vakarų. Profesionalūs istorikai piktinasi šia abejotina istorija, bet Kremlius pradėjo savo tikslais naudotis religija ir antgamtiniais reiškiniais. „Bizantija ir didžioji Maskvos kunigaikštystė galėjo klestėti tik valdomos vieno didžiojo autokrato", – sako archimandritas. Štai dėl ko mums reikia, kad prezidentas būtų kaip caras.

Netgi mokslu grįstos programos nėra neliečiamos. Yra daugybė dokumentinių filmų apie „psichologinius ginklus", rodomų žiūrovams patogiausiu laiku. Vienas jų yra *Tuštumos šauksmas*. Jame rodomi slaptųjų tarnybų agentai, informuojantys auditoriją apie psichologinius ginklus, kuriuos jie sukūrė. Rusų armija turi „miegalius", aiškiaregius, kurie gali papulti į transą ir taip pasiekti pasaulio kolektyvinę pasąmonę, gilesnę sielą, o iš ten prasiskverbti į užsienio valdžios vyrų protus, kad galėtų atskleisti nusikalstamus kėslus. Vienas jų įsiskverbė į Jungtinių Valstijų prezidento

protą ir taip pakeitė vieno iš jo patarėjų ketinimus, kad kokį šlykštų planą Jungtinės Valstijos beturėjo, jis negalėjo realizuotis. Žinia aiški: jei slaptosios tarnybos gali pamatyti net Jungtinių Valstijų prezidento protą, jos lengvai gali matyti ir tavąjį; valstybė yra visur, ji seka kiekvieną tavo mintį. Pats brangiausias dokumentinis filmas, kada nors rodytas per Rusijos televiziją, vadinosi *Plesen* (Pelėsiai). Jame sakoma, kad pelėsiai aptraukinėja žemę jau nuo Mozės laikų. Tai velnio ginklas, minimas senoviniuose mistiniuose tekstuose, nematomas, bet visur esantis priešas, kurio blogio sporos įsiskverbia į mūsų gyvenimus, sėja mirtį ir ligas. Kai baigiasi filmas, daugybė baugščių žmonių lekia pirkti „pelėsius išvalančių mašinų", kurios buvo reklamuojamos filme; jų gamintojai buvo tarp filmo prodiuserių. Aiškiaregių šnipų ir oru pernešamų grybelinių infekcijų apsiaustyje žmonės gyvena nuolatinėje panikoje ir viduramžiškoje ekstazėje. Bet kokia racionalesnė, kritinė kalba išstumiama iš televizijos, kuo mažiau pastatoma kritiškų filmų apie praeitį ir dabartį, tuo daugiau rodoma mistiškų pasakojimų.

– Finansinė krizė Kremliui kelia nerimą, – Ana, draugė, dirbusi su TNT, o dabar kurianti pramogų šou Ostankine, sako man, kai susitinkame ko nors išgerti *Courvoisier* bare. – Paslaptingos laidos visada prablaško žmones. Reitingai bus geri: kai gyvenimas darosi sunkus, žmonėms ima patikti mistiniai dalykai. Prisiminkite tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtus metus.

Galiausiai netgi Kašpirovskis grįžta į pagrindinį televizijos kanalą ir veda vienuolikos serijų dokumentines

laidas apie nemirtingumą, vaiduoklius ir kitokius reiškinius. Vis dar redaguodamas medžiagą apie *Rožę*, pastebiu, kad *Lifespring* judėjimas Rusijoje stiprėja. Didžiausias Ostankino kanalas sukūrė bandomąją programą apie kitą gyvenimo mokytoją (daug daugiau lydimą sėkmės ir gudresnį nei *Pasaulio rožės*), kurioje pažeminimai ir transformacijos iš treniruočių paverčiami į šou. Ostankino vadovybei toks pateikimas patinka. Visos ašaros ir konfliktai populiarina televiziją.

## Tuštumos šauksmas

– Jūs atrodote pavargęs, Piiitrrrr.

– Jums reikėtų pasiimti atostogas.

– Jūs per daug, kaip čia geriau pasakius...

– Jums šita istorija kelia per daug emocijų.

Aš atėjau į TNT pakalbėti apie modelių istorijos išleidimą į ekraną ir pokalbis klostosi nesėkmingai. Garbanotoji, raudonplaukė ir tiesiaplaukė prodiuserės yra per daug malonios, kad man tiesiai tai pasakytų, bet jos mano, kad esu apsėstas. Gal jos ir ne visai klysta. Aš tiek daug laiko praleidau mėgindamas išsiaiškinti, kas vyksta *Rožėje*, kad dabar tik apie tai ir galiu galvoti. Kiekvieną kartą eidamas pro daugiaaukštį pastatą pagalvoju apie tas merginas ir kaip jos jautėsi prieš nušokdamos.

Projektas taip vėluoja, kad niekas daugiau net nemini galutinės datos.

– Sakėme, kad nenorime per daug negatyvių istorijų.

– Žinote, kad mums reikia laimingos pabaigos.

– Kur pozityvios istorijos?

– Ar galite greitai tokių rasti?

Pažadu, kad padarysiu, ką galiu.

– Ar ilgai ketini kurti filmus TNT televizijai? – klausia Ana, draugė, pasitraukusi iš TNT televizijos šou į Ostankiną. – Tai vaikų žaidimas. Jei nori kurti tikrus filmus, turi ateiti dirbti į Ostankiną. Kada gali atvykti į susitikimą? TNT sėkmė reiškia, kad daugelis, kurie ten dirba, yra viliojami pirmojo kanalo: aštrialiežuviai komikai, laidų vedėjai, kūrybingi prodiuseriai, jie visi pasirašo kontraktus.

Nuo to laiko, maždaug prieš dešimt metų, kai buvau Ostankine susitikti su politiniais technologais, kurie apibūdino valdžios viršūnių gyvenimą, daugiau ten nesilankiau. Bet televizijos bokšto špilis man visada buvo kompasas, kai pasimesdavau mieste. Jis visuomet buvo šiaurėje, stabiliai stovintis tarp ką tik pastatytų katedrų kupolų, raudonų Stalino eros žvaigždžių ant gotikinių bokštų, kylančių dangoraižių, besisukiojančių kranų ir besisupančių griaunamųjų kamuolių, kurie sudarė nuolatinio judėjimo įspūdį.

Susitikimas buvo paskirtas vėlai, dešimtą valandą vakaro, bet, kai atvažiavau, pastate vis dar degė šviesos. Šalyje su devyniomis laiko zonomis, išsidėsčiusioje nuo Baltijos jūros iki Ramiojo vandenyno, užimančioje vieną šeštąją pasaulio sausumos, televizija yra vienintelė jėga, galinti suvienyti ir valdyti mases, – propagandos taranas niekada negali pailsėti.

Vestibiulis buvo atnaujintas ir žvilgėjo plytelėmis bei stiklu. Senosios kavinės nebebuvo, o vietoje jos veikė kavos baras su daugybe gėrimų. Galėjai pasirinkti daug ką – žaliąją jazminų arbatą, kapučino kavą ar konjako taurelę su citrina. Lauke girdėjosi dūžiai, nes pagrindinių durų kairėje vyko statybos.

Mane pasitiko administratorė. Bekylant aukštyn, daug kartų atsidarė lifto durys, ir aš pastebėjau, kad kiekvienas aukštas yra iš skirtingos civilizacijos. Durys atsidaro ir atsirandi aukšte su juodo chromo žinių studija, tokia nauja kaip privatus lėktuvas. Durys atsidaro vėl ir sugrįžti į tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtuosius su smėlio spalvos koridoriais, kuriais vaikšto brandžios moterys išblukintais plaukais, susuktais į aukštus kuodus. Dar viename aukšte vyksta rekonstrukcija, kitas nudažytas ryškiai mėlynai. Ostankinas atnaujinamas po truputį, visas didžiulis pastatas suskirstytas į atskirus plotus, kurių kiekvienas turi savo istoriją.

Pakylame į savo aukštą ir imame eiti koridoriais. Į kairę, į dešinę, vėl į kairę ir keliais laipteliais žemyn. Eidamas suprantu, kad vienas kelio atgal nerasiu. Daugybė durų ir visos vienodos.

Mano susitikimas turi įvykti *Raudonosios aikštės* studijoje. Ji laimi užsakymus dideliems pramoginiams šou pirmajam kanalui, o jos savininkė yra pirmojo kanalo direktoriaus žmona. Manęs paprašo palaukti. Rankose laikau savo naujausių programų DVD diskus ir maišau juos lyg kortas. Laukiu jau daugiau nei valandą. Man tai įgrysta iki gyvo

kaulo ir jau norėčiau išeiti laukan parūkyti, bet bijau, kad nerasiu kelio atgal. Jau beveik vidurnaktis, kai mane pagaliau pakviečia užeiti.

Durys sunkios, viduje pilna medinių lentynų su daugybe knygų, ilgas stalas, per didžiulius langus matosi naktinė Maskva. Kitoje stalo pusėje sėdi liesas, išblyškęs jaunas vyras, išsidraikiusiais juodais plaukais, vilkintis šviesų kostiumą. Jis visą laiką šypsosi. Tai daktaras Kurpatovas, pirmasis Rusijoje pagalbos sau psichologas. Iš savo šou jis susikrovė turtus. Į jo laidą žmonės ateina paverkti, o jis jiems duoda patarimų, kaip keisti gyvenimą. Jis jus gali išmokyti bet ko, pradedant tuo, kaip kovoti su savo baimėmis, ir baigiant geru seksu, meile savo vaikui ar patarimais, kaip gali tapti turtingas. Jis yra neurolingvistinio programavimo ir hipnozės specialistas, patyrusiųjų netektį konsultantas bei filosofas. Kabineto knygų lentynos pilnos pagalbos sau knygų. Dabar jis jau ne tik savo šou žvaigždė, bet ir kūrybinis direktorius, dešinioji svarbiausio kanalo direktoriaus ranka. Jis atsakingas už tokių programų parinkimą, kurios tautą laikytų ramią, laimingą, nugalinčią savo baimes.

Jis prašo atsisėsti ir pasakoja, kaip labai jam patinka mano darbai. Žinau, kad meluoja, bet yra toks malonus, kad linkčioja galvą ir sutinka su viskuo, su kuo turėtų sutikti, ir rodo pakankamai dėmesio, kad galėčiau manyti, jog jis nuoširdžiai manimi domisi. Jis sako, kad tikriausiai keista žmogui iš Londono dirbti Rusijoje. Aš atsakau: „O, taip!“ ir papasakoju savo gerus ir blogus nuotykius. Net nepastebiu,

kaip praeina pusvalandis ir išgaruoja visas buvimo Ostankine nejaukumas.

Kitą dieną paskambina Kurpatovo administratorė ir pasako, kad aš jam tikrai patikau ir Ostankinas nori man pateikti pasiūlymą. Kad ir koks asmenybės testas buvo tas susitikimas, aš jį išlaikiau. Manęs klausia, ar norėčiau kurti istorinę, dokumentinę dramą, kuriai gausiu mažo filmo biudžetą aktoriams, rekonstrukcijoms ir dekoratoriams? Siūlo kurti tai, ką kuria esantys TV viršūnėje Vakaruose ir ko TNT negali ir niekada negalės sukurti. Žanras Rusijoje naujas ir tik dabar, kai Ostankinas klesti, jie gali sau tai leisti. Aš kaip tik norėjau šiek tiek atsitraukti nuo plikos dokumentikos, kad galėčiau daugiau pagalvoti apie kostiumus bei kameros laikymo kampus ir mažiau apie laidotuves, sektas, savižudybes.

Istorija turės būti apie Antrojo pasaulinio karo admirolą, kuris nepakluso Stalino įsakymams ir pradėjo pulti vokiečius, nors Kremlius vis dar neigė Hitlerio ketinimus ir tikėjosi taikos. Admirolas vėliau buvo sunaikintas ir beveik užmirštas. Tai gera istorija. Tikrai gera istorija. Tai svajonių projektas.

Pasakau jai, kad man reikia laiko apsispręsti.

Ji atsako, kad nėra būtinybės skubėti.

Modelių projektas vėluoja ir aš taip viršijau biudžetą, o avansą išleidau taip seniai, kad jau ėmiau šeimos prašyti pinigų tolesniam filmo kūrimui. Pasibaigus naftos bumui, tokios vietos kaip SNOB pasidarė nemokios. Man teko išsikelti iš senojo buto su nuostabiu vaizdu į mažesnį, purvinesnį

ir prastesnį butą. Dabar gyvenu visai šalia turgaus, kuriame prekeiviai iš Kaukazo pardavinėja prastas dizainerių kostiumų kopijas ir vogtus telefonus. Naktimis jie po mano langais mušasi su rasistiškai nusiteikusiais futbolo sirgaliais. Šiame miesto rajone žmonės dėvi plastikines kiniškas šlepetes ir nešioja savo daiktus plastikiniuose maišeliuose. Šiltos mažos parduotuvės pardavinėja silkes, aptrauktas purvo plėvele, tiesiai iš statinių. Visa gatvelė tvoskia silkių kvapu. Karštis jį sustiprina.

Vieną rytą prabundu lyg su degančia burna. Visur tvyro dūmai. Bėgu į virtuvę pažiūrėti, ar neliepsnoja viryklė, bet ten viskas gerai. Pakeliu akis ir matau, kad dūmai eina iš gatvės. Tiršti, žalsvai gelsvi dūmai telkiasi prie uždaryto lango ir skverbiasi pro tą langą, kurį vasarą visada laikau atidarytą. Atrodo, kad dega visa gatvė. Išlendu į mažą balkoną ir pamatau, kad dūmai ne tik mūsų gatvėje, bet visame mieste. Pastatai, nugeibę medžiai ir trečio žiedinio kelio viadukas skendi miglose. Dūmai graužia akis. Ore tvyro gaisro, pušų ir miško kvapas, sumišęs su benzino tvaiku, kvepalais ir kažkokiais pramoniniais tepalais. Taip pat durpėmis. Vėl dega durpės.

Kai kuriomis vasaromis taip atsitinka. Durpių kasyklose aplink Maskvą įsiplieskia ugnis ir vėjas atneša dūmus į miestą. Dūmai tokie tiršti, kad gali jais apsivynioti kaip apsiaustu. Astmininkai, pagyvenę žmonės ir vaikai skubiai išvežami pas gimines kaime. Bet vėliau dūmai atslinks ir ten, o jiems reikės važiuoti vis toliau, link Sankt Peterburgo, Briansko ar Monako.

Gatvėje atrodo, jog visi apleido miestą. Pro dūmus sunku skintis kelią. Tik kažkoks garsas kaukšt-kaukšt-kaukšt leidžia suprasti, kad esu ne vienas. Iš pradžių garsas glumina, tik vėliau suvokiu, kad tai aukštakulnių kaukšėjimas. Pro šalį praeina mergina su aukštakulniais, bikiniu ir priešdūminiu filtru, nes yra labai karšta. Paskui pamatau daugiau žmonių, išlendančių iš dūmų ir vėl dingstančių juose: vestuvininkai ūkanose mėto konfeti ir jis amžiams kažkur pradingsta. Matau sutrikusį policininką, besibučiuojančias poras.

Nusiperku alaus ir grįžtu į butą. Filmavimo kamera, sena, metalinio korpuso Z-1, kurios vaizdo rezoliucija pasibaigusi nuo pat HD atsiradimo, guli ant mano lovos. Aplink ją daugybė nuotraukų iš peržiūrų, renkant medžiagą pozityvioms TNT istorijoms. Daug juostų apie Aleksandrą: aklą futbolininką, pirmos Rusijos aklųjų komandos narį. Tikėjausi, kad jo istorija bus įkvepianti. Tai žmogus, nugalintis kliūtis: aklas nuo vaikystės, o dabar potencialus parolimpinių žaidynių dalyvis.

Juostose jis atrodo kaip vikingų dievas, su ilgais, raudonais plaukais. Kalba garsiai ir visur eina su savo tylia mergina, kuri moko muzikos mažus vaikus. Kai jie eina, ji švelniai laikydama už alkūnės padeda jam apeiti stulpus ir išeiti ar įeiti pro duris. Ji ir pati pusiau akla. Jos akinių stiklai tokie stori kaip butelių dugnai, bet vis dėlto mato daugiau nei Aleksandras.

Akli vaikinai dažniausiai vaikšto su merginomis, kurios šiek tiek mato. Vaikinai, ypač futbolininkai, dažniausiai

elgiasi šiurkščiai, bet viskam vadovauja merginos, nes jos gali matyti. Aklieji visada jaudinasi, kad gal jų merginos dairosi į kitus, kad gal net tame pačiame kambaryje liečia arba bučiuoja ką nors kitą.

Aleksandras palaiko Maskvos *Dinamo* komandą. Kiekvieną savaitgalį jis sėdi tribūnoje tarp aistringų sirgalių. Jis neklauso komentarų per radiją kaip daro dauguma aklų sirgalių: jis man sako, kad gali jausti, kas vyksta futbolo aikštėje, vidiniu regėjimu.

*Dinamo* komanda garsėja tuo, kad turi rasistiškai nusiteikusių sirgalių. Netrukus pastebiu, kad ir Aleksandras ne išimtis.

– Girdžiu tuos juodžius, tas čiurkas gatvėje. Girdžiu jų kalbą metro. Anksčiau mano kieme skambėdavo rusų kalba... Kai išgirstu juodžius, prieinu ir užsimoju. Štai taip.

Kai jis mušasi, tai stipriai ir plačiai užsimoja, bet kai draugauja, tai irgi stipriai.

– Mes tikime, kad Rusija yra galinga imperija, nuo kurios kai kas nori atsiplėšti po gabalėlį. Turime atkurti savo jėgą, okupuoti prarastas žemes, atimti Krymą iš Ukrainos, – sako futbolo sirgaliai ir dar priduria: – Mes norime, kad Rusija būtų rusams. Visi tie juodžiai iš Kaukazo ir Centrinės Azijos turi nešdintis namo. Tai naujojo rusiško nacionalizmo paradoksas: jie nori užkariauti visus aplinkinius regionus, bet nori ir etniškai grynos valstybės. Iš to tik kyla vis stiprėjantis pyktis. Daugėja chuliganų ir skustagalvių. Jie užtvindo aikštę prieš Kremlių savo įsiūčiu, kai šimtai tūkstančių žygiuoja, ir skanduoja:

– Jei tu ne čiurka, šokinėk.

Nuo jų šuolių dreba šaligatvis.

Atrodo, kad visos teigiamos istorijos, prie kurių prisiliečiu, virsta negatyviomis. Ant mano lovos daug juostų, tarp jų ir istorija apie Katią, kuri man papasakojo, kad sugebėjo nustoti leistis amfetaminus po to, kai vos nemirė. Bet kai pradedu ją filmuoti, išaiškėja, kad ji man melavo, rūko morfijų, ištrauktą iš receptinių skausmą malšinančių vaistų (nelegaliai nusipirktų iš vaistinių sumokėjus tam tikrą sumą fiksuotų dozių vaistų agentams). Katia nuolat iš manęs kaulija pinigų aiškindama, kad ką tik buvo apiplėšta ar kad kažkas iš jos reikalauja pinigų.

Merginų grupė iš Kijevo, kuri save vadina *Femen* ir protestuoja prieš sekso turizmą nuogos bėgiodamos per valstybines šventes, kad pabrėžtų sistemos seksizmą, atrodė puiki istorija TNT televizijai. Bet staiga jos ėmė protestuoti prieš prezidentą.

– Patriarchalinis reiškia politinis, – sako jos man, kai paskambinu. TNT dabar prie jų nebeprisilies.

Man baigiasi pinigai ir aš svarstau galimybę dirbti su Ostankinu. Po kiekvieno *Tuštumos šauksmo* ar triukšmingos propagandos šou Ostankinas rodo kokią nors aštrią realistinę dramą ar kandžią komediją. Gali juoktis ir ignoruoti propagandą, žiūrėti tik gerus dalykus, ir žinau, kad būtent tą daro mano pažįstami. Nieko blogo nėra tame pirmojo kanalo filme, kurį manęs prašo sukurti; tai gera istorija, tačiau suvokiu, kad ją galėtų lengvai sugretinti su Antrojo pasaulinio karo Staliną šlovinančiu himnu ar naujausia

prezidento inkarnacija. Ar mano filmas taptų „gera" programa, kuri pateisina viską, kur nenoriu dalyvauti? Tokia, kuri kelia pasitikėjimą, nors tuo pasitikėjimu netrukus bus manipuliuojama?

Bet vėl. O jei kiti Ostankino šou ir filmai per pirmąjį kanalą yra propagandiniai? Daugybė gerų žmonių kuria šou ir filmus Ostankino studijai ir niekas jų dėl to nekaltina. Visi turime kovoti už vietą po saule. Sukuri savo projektą „švariomis rankomis", kaip visi čia mėgsta sakyti, o visa kita ne tavo reikalas. Tai tik darbas. Tai ne tu.

Augdamas niekada per daug rimtai negalvojau apie savo tėvų gyvenimą Sovietų Sąjungoje ir kodėl jie emigravo. Sovietų Sąjunga buvo šalis, kurią žmonės tiesiog palikdavo. Mano tėvas buvo areštuotas dėl to, kad platino Nabokovo ir Solženicino knygas. Kas nenorėtų palikti šalies, kur viskas draudžiama?

Bet nuo ko tiksliai jie bėgo? Visada dariau prielaidą, kad nuo „diktatūros", bet niekada rimtai nesusimąsčiau, kaip iš tiesų dirbo sistema. Dabar prisiminiau istoriją, kurią kartą man papasakojo mama.

Jai tada buvo penkiolika metų. Ėjo tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimt pirmi metai. Mokytoja paprastoje Kijevo priemiesčio mokykloje paskelbė, kad juos aplankys labai ypatingas svečias. Jis buvo iš radijo kominterno, vieno iš propagandos elito, kuris transliuoja sovietines idėjas Vakarams. Vyras buvo tarp trisdešimties ir keturiasdešimties metų amžiaus, dėvėjo džinsus ir odinį švarką. Tik patys šauniausi, maištingiausi, turintys įtakingiausių ryšių

(tik turintys įtakingų ryšių galėjo sau leisti būti maištingi) galėjo gauti džinsus ir odinius švarkus, nes jie buvo gaunami tik iš Vakarų, o lankytis Vakaruose ar pažinti tuos, kurie ten lankėsi, buvo privilegija. Svečias buvo visai nepanašus į jų senamadiškus mokytojus. Jis atsisėdo ant mokytojos stalo krašto ir kvailai nusišypsojo. Tokia šypsena, kaip vėliau sužinojo mano mama, paprastai šypsodavosi KGB vyrukai. Dabar pastebiu ją prezidento ir jį supančių vyrų veiduose. Tai šypsena vyrų, kurie įsitikinę, kad gali sužinoti viską.

Ypatingasis svečias paaiškino vaikams, kad Rusiją supa priešai, kad jie turi saugotis Vakarų agentų ir Vakarų įtakos.

Paskui jis išėjo į koridorių parūkyti. Vaikai nusekė iš paskos. Jis dalijo jiems cigaretes, kurias šie virpėdami prisidegė, bet mokytojai taip bijojo svečio, kad nedrįso vaikams drausti rūkyti. Jis pasakojo vaikams, kad namie turi *bitlų* plokštelių (mano mama viešai bijojo netgi ištarti žodį „Beatles“). Jis papasakojo, kad buvo užsienyje (niekas iš mano mamos mokyklos nebuvo buvęs užsienyje). Tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt aštuntais jis buvo Prahoje kaip vienas iš sovietinių kareivių, kurie „išvadavo“ Čekoslovakiją nuo kontrrevoliucijos. Jis pasakojo vaikams, kaip gėrė Prahos senamiesčio kavinėse (mano mama mėgino įsivaizduoti tas „kavines senamiestyje“, bet jai sunkiai sekėsi mintyse jas pamatyti).

Taip pat jis papasakojo vaikams kaip kartą, kai sėdėjo kavinėje, keli čekai įbėgo į kavinę ir ėmė šaukti: „Rusai lauk! Rusai grįžkit namo!“

Tai pribloškė mano mamą. Ji visada tikėjo tuo, kad Sovietų Sąjunga „išvadavo“ Čekoslovakiją. Ji tikėjo, kad Sovietų Sąjunga kovojo už socialinį teisingumą visame pasaulyje.

Jis pažiūrėjo į ją taip, lyg būtų idiotė.

Visi, kurie užaugo Sovietų Sąjungoje, kažkurią akimirką prabusdavo. Dabar atėjo mano mamos pabudimo akimirka. Kai ėmė atidžiau dairytis po ją supantį pasaulį, pamažu pamatė, kad visi tik apsimetinėja viskuo tikintys, kad jie vienokie ryte, kitokie po pietų. Išsigandę. Baimė susipynė su ironija. Daugybė skirtingų balsų tuo pačiu metu. Tu vienoks iš ryto komjaunime. Kitoks po pietų, kai skaitai Solženyciną. Vienoks darbe, kur esi geras socialistas, kitoks, kai paslapčiomis klausaisi BBC radijo savo virtuvėje, bet visi žino, kad klauseisi, nes patys visi klausėsi.

Kai paklausiu savo rusų viršininkų, senesnių TV prodiuserių ir kitų informacinės sistemos darbuotojų, kaip augo Sovietų Sąjungoje, ar tikėjo komunistine ideologija, kuri juos supo, jie juokiasi iš manęs.

– Nebūk kvailas, – atsako dauguma.

– Bet jūs dainavote sovietines dainas ir buvote geri komjaunuoliai?

– Žinoma, dainavome ir puikiai jautėmės jas dainuodami, bet iš karto po to klausydavomės *Deep Purple* ir BBC radijo.

– Vadinasi, buvote disidentai? Tikėjote Sovietų Sąjungos pabaiga?

– Ne. Ne visai taip. Tiesiog kalbėjome keliomis kalbomis vienu metu, visą laiką. Lyg turėtume kelias tapatybes.

Žiūrint iš tokio taško, didžioji Rusijos drama nėra „perėjimas" iš komunizmo į kapitalizmą, nuo vienų karštų įsitikinimų į kitus, bet tai, kad paskutiniais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais niekas nebetikėjo komunizmu, bet ir toliau gyveno taip, lyg tikėtų. O dabar jie tik gali sukurti simuliacijų visuomenę. Tokia yra įprasta, kasdienė psichologija: Ostankino prodiuseriai dieną kuria prezidentą liaupsinančias žinias, o vos tik baigia darbą, iš karto klausosi opozicijos radijo; politiniai technologai labai lengvai keičia vaidmenis: vieną minutę jie gali būti nacionalistiniai autokratai, o kitą – liberalūs estetai; oligarchai „ortodoksai" gieda himnus rusiškam religiniam konservatyvizmui, o šeimą ir pinigus laiko Londone. Visos kultūros vienaip atrodo viešai ir kitaip privačiai, bet Rusijoje tas prieštaravimas gali būti labai ekstremalus.

Ir kai einu per rūko dusinamą Maskvą, matau labai ryškius skirtumus miesto topografijoje: pagyrūniški prospektai su baronais-biurokratais, kyšiais ir uniformuotais vilkolakiais, kur vienintelė galimybė išlikti yra pačiam būti tokiam korumpuotam kaip jie, o vos už kelių metrų jaukūs kiemeliai beveik su bukoliška nuotaika ir mažų miestelių padorumu. Anksčiau galvojau, kad šie du pasauliai konfliktuoja, bet iš tiesų tai simbiozė. Lyg vieną minutę būtum vienoks žmogus, o kitą kitoks. Taigi visada esi suskaldytas į mažus gabalėlius ir niekada negali iš tikrųjų imti vykdyti pokyčius. Rezultatas yra truputį agresyvi apatija, su kuria čia gali taip dažnai susidurti. Tai pagrindinė mąstysena, kuri palaikė Sovietų Sąjungą, o dabar palaiko naująją Rusiją, net jeigu Sovietų Sąjunga

oficialiai seniai išnyko. Tas susiskaldymas į gabalėlius yra ir raminantis, nes gali palikti visą kaltę su visuomeniniu savimi. Tai ne tu vogei iš biudžeto, ne tu suruošei propagandinį šou, ne tu lanksteisi prieš prezidentą. Tai buvo tavo vaidmenys, o tu iš tiesų esi geras žmogus. Tai nėra neigimas ar tamsiausių paslapčių slopinimas. Tu pastebi viską, ką darai, visas savo nuodėmes, bet taip pertvarkai emocinį gyvenimą, kad dėl to visai nesijaudini.

Mąstyseną visada atskleidžia ir pastatai. Rūke virš mano galvos kyšo balkonai, lyg kabėtų ore. Rusai balkonuose sukrauna visą savo šlamštą. Palydovinės lėkštės, agurkėlių stiklainiai, sulūžę žaislai, pradurtos padangos – viskas sukrauta balkonuose, visiems matomoje vietoje. Anglai savo sentimentalų šlamštą ir nešvarias paslaptis slepia sodo pašiūrėje, vokiečiai turi rūsius (*Keller*) giliai po žeme ir ten slepia visus tamsius prisiminimus. Bet Rusijoje tik išmeti viską į balkoną. Kai šlamštas jau ne bute, kam svarbu, kad šiukšles gali pamatyti kaimynai? Susitvarkysim su visu tuo vėliau.

Bet ne visi nori ir ne visiems sekasi atlikti šį psichologiškai akrobatinį dalijimąsi. Tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtaisiais, vėlyvoje paauglystėje, mano mama gulėjo ant lovos ir manė, kad eina iš proto. Ji jautė, jog byra į mažus gabalėlius, kad joje daug asmenybių, o centrinės asmenybės nėra. Tada prasidėjo jos kelionė norint surasti mažas sovietinių disidentų grupes. Jie turėjo savo žodyną. Kalbėjo apie *poryadochnost* (padorumą), o tai praktiškai reiškė nebūti informatoriumi. Apie *dostojnstvo* (orumą), kas reiškė, kad nestatysi filmų, nerašysi knygų ir nesakysi tokių dalykų, kurių

nori Kremlius, bet tu pats nekenti. Tūkstantis devyni šimtai septyniasdešimtaisiais daugeliui išeitis buvo kalėjimas arba emigracija. Kartais ir dabar taip yra.

Laikiau langą uždarytą, kad į kambarį nesiveržtų durpinis smogas, bet jis prasiskverbė pro viską. Smarvė įsigėrė į drabužius, plaukus, akinius ir net filmavimo kamera jos pilna. Skalbiau drabužius ne kartą, bet smarvė neišnyko. Nusiskutau plaukus, bet smarvė jau buvo įsigėrusi į galvos odą, pirštus. Buvo paskelbta nacionalinė nelaimė. Kremliaus jaunimo grupės, *Naši*, nuotraukos pasirodė laikraščiuose, kur jie gesina gaisrą su didžiule žarna, bet vėliau paaiškėjo, kad tos nuotraukos buvo sufabrikuotos. Per Ostankino žinias skelbiama, kad prezidentas kontroliuoja padėtį, bet iš tiesų gelbėjimo komandos patiria daug nesklandumų: gaisrinės daugybę metų neremontuotos ir genda. Žmonės ėmė patys gesinti gaisrus, jie kovoja su ugnimi pildami vandenį iš kibirų ant ugnyje braškančių medžių.

TNT darbuotojoms pasakiau, kad nebegaliu rasti teigiamų istorijų. Man baigėsi pinigai. Galbūt galėčiau jų maldauti, kad duotų daugiau, bet nenoriu. Ateis kitas režisierius ir pabaigs darbą, suregs teigiamą istoriją. Jos labiau patyrusios negu aš ir viską padarys greičiau už mane. Man nepasisekė. Man niekas neišeina. Iš pradžių visos trys prodiuserės, garbanotoji, raudonplaukė ir lygiaplaukė, supyksta ant manęs, bet paskui joms pasidaro manęs gaila.

Po truputį TNT neoninė laimės sala traukiasi. Rodoma vis mažiau žinių laidų. Dabar dominuoja situacijų komedijos. Jos puikios, bet niekaip nesisieja su ta Rusija, su kokia

aš susidūriau. Komedijos apie ligoninę veiksmas vyksta tokioje švarioje ir žvilgančioje ligoninėje, kad gali suerzinti žiūrovą. Visas situacijas lydi dirbtinis juokas. Kuo labiau smaugiama šalis, tuo daugiau girdime dirbtinio juoko per TNT.

Ostankino darbuotojams pasakiau, kad jų pasiūlymo nepriimsiu.

– Ostankinas tokią galimybę jums siūlys tik vieną kartą, – sako jie. Taip sako visiems.

Man tiesiog reikia išvykti. Turiu grįžti į Londoną, kuris yra pastovus. Ten nereikia dalinti savęs į mažus gabalėlius. Ten žodžiai reiškia tai, kas sakoma. Apsidairęs pastebiu, kiek daug mano draugų jau išvyko. Grigorijus. Mano pirmasis TNT prodiuseris. Netgi Vladikas, performansų aktorius, dabar gyvena Balyje. Prieš išvykdamas jis parašė viešą laišką, kuriame prašė prezidentą atsistatydinti: „Laikas išgelbėti milijonus žmonių nuo šio valdžios simuliakro.“ Kokį vaidmenį šioje šalyje gali vaidinti performansų aktorius, kai tam, kad galėtum pažiūrėti groteskišką performansą, užtenka įjungti televizorių? Vladikas buvo nurungtas.

## Užsienyje

Londonas. Čanseri skersgatvis. Teismo rūmai: tvirtas naujas stiklo ir plieno teismo pastatas už *Old Bailey* pilkų bokšto smailių. Teismo salė 26. Gretimoje salėje nagrinėjama nuobodi byla *Plenty of Fish Media vs. Plenty More LLP.* Kitoje

koridoriaus pusėje vyksta bylos dėl tualetinio popieriaus patento nagrinėjimas. Teismo salės beveik tuščios, apšviestos fluorescencine šviesa, apstatytos IKEA baldais, bet 26 salė knibžda nuo oligarchų, politinių technologų, čečėnų kandidatų į ministrus pirmininkus, pretenduojančių į revoliucionierius ir Dievas žino kiek apsaugininkų. Į salę dairydamosi įeina nežinomos, stulbinančio grožio moterys, aukso ieškotojos, besitikinčios čia surasti potencialų *forbesą*. Atrodo, kad į šią mažą anglų teismo salę susirinko visa Rusija, kurioje praleidau dešimtmetį. Čia sutinku ir Grigorijų, jauną Maskvos milijonierių, kuris ruošdavo „Vasarvidžio nakties“ vakarėlius. Jis dėvi oranžines kelnes ir sodriai mėlyną nertinį.

– Sugalvojau užsukti pasižiūrėti į juos visus, – sako jis. – Maskvoje neįmanoma taip priartėti prie galingųjų. Tai įmanoma tik Londone.

Tai didžiausia privati byla istorijoje, kainavusi 3,5 milijardo. Borisas Berezovskis, „Kremliaus krikštatėvis“, oligarchas, kuris sukūrė rusų sistemą ir suformavo prezidentą, kol jo neištrėmė jo paties kūrinys ir jis neatskrido į Londoną, bylinėjasi su Romanu Abramovičiumi, slaptu oligarchu, nurungusiu senąjį šeimininką ir tapusiu vienu naujųjų prezidento favoritų. Jis taip pat persikėlė į Londoną, bet ne prieglobsčio ieškoti, o tapti vienu turtingiausių Jungtinės Karalystės žmonių. Kuklus, nesiskutęs, apsmukusiu kostiumu dvidešimt pirmo amžiaus Rusijos pranašas, superkantis sporto klubus, pilis ir laikraščius. Abramovičiui priklauso *Čelsea* futbolo klubas. Jis turi ir didžiausią pasaulyje jachtą. Jo turtas vertas 5,4 milijardo angliškų svarų.

Berezovskis įteikė Abramovičiui teismo šaukimą Sloun gatvėje, Naitsbridže. Jis apsipirkinėjo *Dolce & Gabbana* parduotuvėje, kai staiga pamatė Abramovičių *Hermes*. Nubėgo prie savo *Maybach* automobilio, pagriebė šaukimą, prasibrovė pro apsauginius ir numetė popierių į Abramovičiaus pusę: „Čia tau nuo manęs“ – pardavėja išgirdo jį sakant. Dabar, kai Berezovskis atvažiavo į *Chancery Lane*, jis išdidžiai žengia į teismą, juokaudamas ir gestikuliuodamas, kaip visada apsuptas gražių moterų, smakrus trinančių patarėjų, stiprių Izraelio apsaugininkų. Ryte prieš liudijimą, kai jis pamato, jog kelių policininkas kiša baudos taloną už *Maybacho* valytuvo, sušunka: „Palaukite, mes galime kartu daryti verslą!“

– Tai labai rusiška istorija, – sako Berezovskis atsistojęs į liudytojo vietą, – su daugybe žudikų, kur ir pats prezidentas yra vos ne žudikas.

Oficiali skundo priežastis yra *Sibneft*, naftos kompanija. Borisas Berezovskis kaltina Romaną Abramovičių, kad šis jį privertė parduoti penkiasdešimt procentų *Sibneft* naftos kompanijos akcijų sumažinta kaina. Už jas Berezovskis gavo 60 milijonų svarų, o po kelerių metų, du tūkstančiai penktaisiais, *Sibneft* akcijas *Gazprom* nusipirko jau už 8 milijardus svarų. Berezovskis teigia, kad jis ir Abramovičius buvo kompanijos bendraturčiai, kol „Abramovičius nepasielgė kaip banditas“ ir neprivertė Berezovskio parduoti savo akcijų, tampydamas už politinių virvučių ir grasindamas į kalėjimą įkišti vieną iš Berezovskio draugų. Nėra jokių dokumentų, įrodančių, kad kompanija priklausė ir

Berezovskiui, bet argi visi nežinojo, kad tarp jų buvo žodinis susitarimas? Argi spaudoje Berezovskis nebuvo nuolat minimas kaip bendraturtis? (Taip, buvo, o aš tiek daug laiko praleidau Rusijoje, jog man atrodo visiškai normalu, kad tikrasis savininkas neįvardijamas popieriuje.)

– Žinau, jums sunku įsivaizduoti pasaulį, kur vyrai įvykdo sandėrį rankos paspaudimu, – kantriai aiškina Berezovskis teisėjai Elizabetai Gloster, – bet tai yra Rusija.

Berezovskis džiugiai aiškina, kaip jis įsigijo naftos kompaniją, dėl kurios dabar bylinėjamasi, naudodamasis Kremliaus įtaka privatizacijos aukcione, įnirtingai derėdamasis koridoriuose, įkalbėdamas vieną varžovą už tam tikras paslaugas numušti kainą, kitą pasitraukti už sumokėtas jo skolas.

Abramovičiaus advokatas Džonatanas Sampšenas, kuris laisvalaikiu rašo istorijos knygas apie viduramžių karus ir laikraščiuose apibūdinamas kaip „protingiausias Anglijos žmogus“ (pranešama, kad už šią bylą jis gavo didžiulį septynių milijonų svarų honorarą), palinguoja ir ištaria užmušančią frazę:

– Jūs sudarėte sąmokslišką susitarimą su vienu iš aukciono dalyvių ir papirkote kitą: ar būsiu teisus, jei pasakysiu, kad aukcionas buvo iš anksto surežisuotas?

– Ne, taip nebuvo, – tvirtina Berezovskis. – Tiesiog ieškojau išeities! Mano terminologijoje tai nereiškia išankstinio susitarimo.

Abramovičius, prispaudęs prie smilkinio šalto vandens butelį skausmui numalšinti, aiškina, kad tai ne jis, o

Berezovskis yra banditas, politinis krikštatėvis, kuriam jis turėjo mokėti duoklę, kai Berezovskis buvo Kremliaus viziris tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtais metais. Bet vos tik Berezovskis prarado savo įtaką, jis prarado ir priėjimą prie pinigų. Štai dėl ko prezidentas ir jo komanda taip nenori palikti Kremliaus; vos tik prezidentas atsistatydins, jie gali viską prarasti. Toje sistemoje nėra vakarietiškų teisių į turtą, tik priartėjimo prie Kremliaus laipsnis, kyšių ir keliaklupsčiavimo ritualai, smurto epizodai. Tęsiantis bylos nagrinėjimui, teismo sekretorės įveža į salę vos ne poros metrų aukščio krūvą aplankalų su įrodymais ir liudytojų parodymais. Jie užpildo visus praėjimus tarp stalų. Pakviečiami istorikai, kad paaiškintų tokių žodžių kaip *krysha* (apsauga) ir *kydalo* (išdavikas versle) prasmę. Tada ir paaiškėja, kokia netinkama yra anglų kalba ir anglų teisės terminologija įvertinti tinklams, korupcijai, išsisukimui iš sunkios padėties. Nors visa tai sunkiai apčiuopiama, tačiau lengvai suprantama valdantiems Rusiją. Kai stebiu procesą įsispraudęs kampe tarp kitų stebėtojų, viskas įgauna kažkokį epinį atspalvį: lyg tai būtų ne tik dviejų žmonių kivirčas, o visos epochos teismas.

Buvau pirmoji prezidento Putino režimo auka, – teigia Berezovskis, – vėliau aukų skaičius augo.

Su vis didesniu įkarščiu jis vardija pavardes į kalėjimus sukištų verslininkų ir verslininkių, nužudytų žurnalistų ir mirusių teisininkų.

Paskui Abramovičius tyliai aiškina, kaip jis tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtaisiais pardavinėdavo naftą

bazine kaina savo paties kompanijoms Kipre, o paskui kitiems jau rinkos kaina.

– Jeigu Rusijoje tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtais metais keturi iš dešimties buvo korumpuoti, – ginčijasi Berezovskis, – dabar tokių yra dešimt iš dešimties. Rusija yra totaliai korumpuota!

Kiekvienais metais maždaug trisdešimt milijardų svarų (kartais daugiau) nelegaliai išplaukia iš Rusijos. Bėgant metams visokių triukų tik daugėja: viena valstybinė energetikos kompanija, vadovaujama prezidento draugo, nuperka medžiagas išpūstomis kainomis iš kompanijos, kuri vėliau paaiškėja esanti lengvatinio apmokestinimo kompanija, o jos savininkai – valstybinės įmonės vadovai; valstybiniai bankai investuoja pensijų lėšas į kompanijas, kurios paslaptingai bankrutuoja. (Pinigai tiesiog dingsta! Bankai neigia žinoję, kad investicijos prapuls.) Naujausias ekonominis modelis yra kurti „hiperprojektus“, kurie veiks kaip įrankiai biudžeto lėšoms perpumpuoti. Rusijos žiemos olimpinės žaidynės Sočyje kainavo trisdešimt milijardų svarų, aštuoniolika milijardų svarų brangiau nei prieš tai buvusios vasaros žaidynės Londone ir penkis kartus daugiau nei kada nors kainavo žiemos olimpinės žaidynės. Maždaug aštuoniolika milijardų svarų kažkur „nuplaukė“. Dar buvo pastatytas gigantiškas tiltas, einantis virš Ramiojo vandenyno ir jungiantis Vladivostoką su Pietų Sachalinu. Nieko tame Pietų Sachaline nėra, ekonominė nauda beveik lygi nuliui, bet galimybės imti kyšius didžiulės. Naujai suplanuotas hiperprojektas yra tunelis tarp Rusijos ir Japonijos. Sovietų

Sąjunga kūrė megaprojektus, kurie neturėjo makroekonominės prasmės, bet buvo įrankiai, galintys praturtinti tuos, kurių lojalumą Kremliui reikėjo nedelsiant apdovanoti.

Berezovskiui visada labiau rūpėjo valdžia nei pinigai. Naftos kompanija, dėl kurios susikovė du oligarchai, Berezovskiui visada buvo tik įrankis siekiant savo tikslų; jam jos reikėjo tik lėšoms televizijos kontrolei. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt ketvirtais metais jis pirmasis Rusijoje suvokė, kad televizija gali jam suteikti galios pasiekti valdžią. Būtent Berezovskis pateikė Ostankinui „sufabrikuotus dokumentus“ ir kūrė vargiai įtikimas istorijas apie to laikotarpio prezidento politinius oponentus. Jo laidų vedėjai prieš kamerą mojuodavo įvairiais popieriais, kurie „įrodė“ korupcijos buvimą. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt devintaisiais būtent Berezovskio TV kanalas sukūrė naująjį prezidentą, palaikydamas karą Čečėnijoje ir iš pilko „kandies“ sukurdamas tvirtą lyderį. Būtent Berezovskis sukūrė netikras politines partijas, televizines lėles, kurios buvo tik tušti lukštai, turėję remti prezidentą. Rusijos nuslydimas iš reprezentatyvios demokratijos į spektaklių visuomenę taip pat įvyko Berezovskio dėka. Jis sukūrė tą teatrą, kuriame aš vėliau dirbau ir kuris po jo tremties pavertė jį amžinuoju vaiduokliu. Jo senasis Ostankino kanalas kaltino jį viskuo, pradedant terorizmo rėmimu ir baigiant politinėmis žmogžudystėmis. Berezovskis pateisina šį superniekšo įvaizdį: pareiškė, kai jo įtaka jau buvo beveik išnykusi, kad jis rėmė bandymus įvykdyti revoliucijas Ukrainoje ir Rusijoje.

Vykstant teismo procesui, sekmadienį prieš gavėnios pradžią, Berezovskis savo *feisbuko* puslapyje paskelbia išpažintį: „Atsiprašau jūsų, Rusijos žmonės... už tai, kad sugrioviau žodžio laisvę ir demokratines vertybes... prisipažįstu, kad tai aš atvedžiau prezidentą į valdžią. Suprantu, kad išpažintis turi būti ne žodžiai, o žygiai, kurie, pažadu, seks paskui žodžius."

Rusų žurnalistai, aprašinėjantys teismo procesą, atsakydami į tai prunkščia. Negalima tikėti nė vienu Berezovskio žodžiu. Berezovskis ne tiek yra Kremliaus oponentas, kiek jo pirmtakas, pavirtęs absurdišku atspindžiu. Jis nuolat keičia įvaizdį ir tapo tragikomiškas.

– Pastebėjau, kad ponas Berezovskis yra vidutiniškas, iš prigimties nepatikimas liudytojas, tiesą laikantis laikina ir lanksčia sąvoka, kurią galima minkyti, kad ji atitiktų norimus tikslus, – sako ponia Gloster baigiamajame nuosprendyje. – Susidariau įspūdį, kad jis nebūtinai sąmoningai buvo nesąžiningas, tiesiog norėjo tikėti savo įvykių versija.

Berezovskis sėdi priešais mane ir teisėjai kalbant ima drebėti. Jis springsta iš juoko. Koridoriuje prie teismo salės jis kurį laiką vaikšto iš pradžių pirmyn atgal, paskui ratais. Jis vis dar juokiasi, kai išeina laukan susitikti su žurnalistais.

Paskui keliems mėnesiams Berezovskis dingsta iš akiračio ir atsisako duoti interviu.

Sklinda gandas, kad jis nuskurdo. Teismo procesas jam kainavo daugiau nei šešiasdešimt milijonų svarų. Po šešių mėnesių parduoda Varholo paveikslą Kristi aukcione, vieną

iš šimto dvidešimt *Raudonųjų Leninų*, vaizduojančių sovietų lyderį saulėje išblukusiais geltonais drabužiais raudonos drobės fone. Jis parduodamas už šimtą dvidešimt vieną tūkstantį svarų.

Po trijų dienų Berezovskis randamas negyvas, pasikoręs buvusios žmonos Askotės namų vonioje. Maniau, kad Ostankino kanalai piktdžiugiaus, bet iš tiesų atmosfera gedulinga. Prezidento spaudos sekretorė duoda toną skelbdama, kad kiekvieno žmogaus mirtis yra tragedija. Eduardas Limonovas, disidentas rašytojas emigrantas, persivertęs į nacionalbolševikų lyderį, judėjimo, prasidėjusio kaip meno projektas, vėliau tapusio priešoligarchine revoliucinga partija, maišančia trockizmą su fašizmu, paskui vėl virtusia Kremliaus sąjungininke, rašo: „Visada juo žavėjausi. Jis buvo nuostabus it Šekspyro personažas." Vladimiras Žirinovskis, ultranacionalistinė kaliausė, Kremliaus naudojama balsuotojų gąsdinimui, besispjaudanti ir besiraukanti, kai kalba apie Rusijos priešus, dabar kalba beveik švelniai: „Aš mačiau jį prieš porą mėnesių Izraelyje. Jis buvo pavargęs, nusivylęs." Ostankino kanalas rodo nespalvotas Berezovskio nuotraukas, fone groja jausminga muzika.

– Prabėgus visam šiam laikui, – sako pranešėja, – ir po visų jo vaidintų vaidmenų, taip ir nesužinojome, kas jis iš tikrųjų buvo.

Atrodo, lyg didžiulis rusų politikos spektaklis staiga stabtelėjo ir visi aktoriai atsigręžė į auditoriją paploti kritusiam veikėjui, sveikindami jo lavoną.

Nors ir mirė senasis vadas, jo sukurta sistema auga, keičiasi, plinta už Maskvos ribų ir persikelia kitur, įkurdama neapmokestinamus, užmaskuotus archipelagus Kipre, Didžiosios Britanijos Mergelių salose, Monake, o iš ten plinta į Meiferą, Belgreiviją, Slouno gatvę, Vaitholą ir Centrinį Vakarų parką. Prezidento žmonėms ir tiems, kurie jų bijo, korumpuotiems biurokratams, banditams, virtusiems prekiautojais nafta, tikriems verslininkams ir tiems rusams, kurie paprasčiausiai nori gyventi normalų gyvenimą, veikia tas pats modelis – daryk, vok ir perpumpuok savo pinigus iš Rusijos kitur. Paslėpk pinigus Niujorke, Paryžiuje, Ženevoje, o ypač Londone.

Pastaruoju metu kūriau televizijos šou. Devyni Rusijoje praleisti metai yra lyg juodoji skylė mano gyvenimo aprašyme ir aš vėl viską pradedu nuo nulio: oficialiai esu „prodiuseris“ (tas žodis praradęs bet kokią prasmę), bet realybėje asistentas, neturintis jokios teisės ką nors redaguoti, kuriantis blizgantį, menkavertį dokumentinį pramoginį serialą amerikiečių ir britų kabeliniam kanalui. *Meet the Russians* (Susipažinkite su rusais) yra apie naujus, postsovietinius turtuolius Londone. Reklama žada žiūrovui nuvesti jį į „turtuolių pasaulį, kokiame jis niekada nėra buvęs“.

Filme rodoma popžvaigždė, ištekėjusi už plieno magnato, kuris jos karjerai išleido 1,2 milijono svarų, kad būtų išleisti albumai, kad ji laimėtų Mis Pasaulis titulą (vyras išpirko teises į tą konkursą metus prieš jos pergalę), kad galėtų vaidinti Holivudo filme su Stefanu Dorfu (vyras finansavo filmo pastatymą). Namuose ji laiko sakalą. Namai įrengti

taip, kad jai primintų septynių žvaigždučių viešbutį Dubajuje, kuriame kartą buvo apsistojusi. Kad oda būtų lygi, ji maudosi šampane.

Futbolo žvaigždės žmona išleido daugiau nei tūkstantį svarų *Loubotins* batams (negaliu vaikščioti su žemesniais nei dvylikos centimetrų kulnais!). Ji galvoja, kad anglės yra senamadiškos (jos netgi neatrodo kaip moterys!).

Buvusio verslininko žmona, kurio partneris pateko į prezidento nemalonę ir dabar negali grįžti į Rusiją, pozuoja mums vilkėdama šimto dešimties tūkstančių svarų vertės kailinius.

Kai susukame devynių dalių serialą, pastebime, kaip tie, kurie jau kurį laiką gyvena Anglijoje, išmoko elgtis; sužino, kaip protingai, o ne vulgariai leisti pinigus; išgirsta apie labdarą ir žemakulnių batų privalumus. Tampa „klasiški". Dažnai girdžiu tokį apibūdinimą.

Šou reitingai geri ir jis numalšina dvigubą alkį. Vietinė auditorija gali pakrizenti ir maloniai jaustis pranašesne už naujuosius turtuolius, kuriems po truputį pardavinėja savo šalį: „Susitikite su vulgariausiais kada nors televizijoje matytais realybės šou veikėjais", rašo *Daily Mail.* Dar gilesnį pasitenkinimą kelia mintis, kad nors naujieji rusai yra turtingesni nei koks nors britas galėtų svajoti, nors *Sunday Times* turtuolių sąraše karalienę lenkia Abramovičius, Usmanovas ir Blavatnikas, dienos pabaigoje visi šie nuvorišai stengiasi pritapti prie anglų gyvenimo būdo. Instinktyviai, iš įpročio prodiuseriai, kurdami *Meet the Russians*, remiasi *Vanity Fair, My Fair Lady* versijomis, mitais, su kuriais

užaugo britai. Viktorijos epochos kompromisai, tradicinė santuoka tarp naujų pinigų ir senosios aristokratijos, perkeliami į globalizacijos erą. Sakoma, kad naujieji turtuoliai ilgisi mūsų kultūros, teisės, mokyklų. Civilizacijos.

Nors nesu tikras, kad tai iš tikrųjų vyksta.

Sergejus yra *Meet the Russians* veikėjas. Jis užaugo rusų šeimoje Estijoje. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt devintaisiais, kai buvo trylikos metų, tėvai nusivežė jį atostogų į Londoną. Berniukas iki tol nebuvo buvęs užsienyje. Jie persikėlė keltu ir užsisakė kambarį mažame, trijų žvaigždučių viešbutyje *Earls Court*. Sergejus ėjo iš proto dėl krepšinio ir niekada anksčiau nebuvo matęs tikrų juodaodžių. Jie visi dėvėjo *Nike Air Jordans*, o tai buvo Sergejaus svajonė, ir jo galva jau plyšo nuo įspūdžių, kai tėvai jį pasodino ant lovos krašto ir paaiškino, kad tai nėra atostogos. Jie pasakė, kad prašo prieglobsčio Anglijoje, nes rusai Estijoje yra diskriminuojami. Čia jų naujo gyvenimo pradžia.

Jie persikėlė į Kentą, kuris vadinamas „Anglijos sodu". Tėvas gavo alkoholinių gėrimų išvežiotojo darbą. Dirbo sunkiai. Nusipirko kotedžą. Savaitgaliais Sergejus išsmukdavo į Londoną. Ten jis ėmė organizuoti pogrindžio vakarėlius. Kai suėjo aštuoniolika, rusų turtuoliai kaip tik kilo ant bangos: Abramovičius pirko *Chelsea*, Lebedevas *Standard* ir *Independent*. Anglai ėmė trauktis iš tokių rajonų kaip Meiferas, Belgreivija ir Naitsbridžas, pardavinėjo savo turtą ir kėlėsi į Oksfordšyrą, Tuskaniją ar Norfolką. Jie paliko savo aikštes ir aptvertus sodus naujiesiems piniguočiams

iš Kazachstano, Azerbaidžano, Indijos, Krasnojarsko, Kataro ir Donecko.

Sergejus čia rado savo nišą. Jis šių laikų apsukruolis, galintis suorganizuoti bet ką. Jums reikia pastogės Meifere? Prašom. Varholo paveikslo? Gyvo flamingo jūsų vakarėliui? Sergejus jums gaus viską. Jis turi daugybę vizitinių kortelių skirtingiems vaidmenims, bet jo pagrindinis yra „klubų rėmėjas“. Tai viso labo reiškia, kad jis pažįsta visus auksiniame trikampyje – Bondo gatvės rytuose, Slouno gatvės vakaruose ir Berklio aikštės viršūnėje.

Kai susitikau su Sergejumi pirmą kartą, jis buvo *Baku* restorano administratorius. Sklido gandas, kad restoranas priklauso Azerbaidžano prezidento Heidaro Alijevo dukrai. Restorano šokių aikštelė išpuošta trisdešimties tūkstančių anglų svarų vertės vyno buteliais ir yra saugoma stiprių vyrukų. Dar jis dirba *Kitch* restorane Senojoje Burlingtono gatvėje, kur du rusai, mėgsta pasigirti Sergejus, per vieną vakarą išleido šimtą dvidešimt tūkstančių svarų po to, kai pasirašė kažkokį įspūdingą kontraktą. Dabar mes valgome priešpiečius Selfridže. Dar tik kelios dienos po Naujųjų metų sutikimo ir anglai vis dar miega, o parduotuvė pilna arabų, kinų bei rusų. Būtent jie duoda didžiausią pelną.

– Kai mano tėvai prašė prieglobsčio, jie tikriausiai galvojo, kad tapsiu anglas, britas ar kažkas panašaus, – sako Sergejus. – Bet tame pasaulyje, kuriame dirbu, Meifere, Naitsbridže, Belgreivijoje, man dažniau tenka kalbėti rusiškai nei angliškai. Dabar didžiausi pinigai jau ne anglų rankose. Galbūt jie dar valdo kitą Slouno aikštės pusę Čelsyje, bet

Meifere jau dominuoja ne jie. Sėkmingas klubo vakaras čia duoda šimtą dešimt tūkstančių svarų pelno, tai tris kartus daugiau negu ten.

Miesto centras nėra tikroji Anglija, tai kažkas visai kito, kas nėra nei Europa, nei Vidurio Rytai, nei Azija, nei Amerika, bet tikras užsienis.

Pagrindiniai Sergejaus klientai yra vadinamasis auksinis jaunimas. Rusų, ukrainiečių, kazachų, azerbaidžaniečių biurokratų ir verslininkų vaikai, atsiųsti čia mokytis gražesnėse internatinėse mokyklose, o vėliau verslo mokyklose Europoje ir Amerikoje. Pačios populiariausios mokyklos yra Velingtonas ir Stouvas, su portikais ir aikštynais. Kuo patriotiškesnis darosi rusų elitas, kuo dažniau jie gieda himnus „ortodoksijai, autokratijai ir carizmui“, kuo dažniau keikia Vakarus, tuo dažniau jie siunčia savo vaikus studijuoti Anglijoje.

Praėjusiame šimtmetyje, kai visi geidė tapti anglais, kai kurie naujieji imigrantai keitė savo pavardes iš „Vinogradovo“ į „Greidą“, iš „Mironovo“ į „Mireną“, iš „Brokovičiaus“ į „Bruką“. Auksinis jaunimas to nebedaro: kam to reikia, jei turtingiausių Londono žmonių pavardės jau nebe angliškos? Auksinio jaunimo tėvai siunčia savo vaikus į Anglijos internatines mokyklas ne todėl, kad nori juos padaryti anglais, o dėl prestižo. Taip kaip prestižas yra turėti namą San Tropeze ar banko sąskaitą Šveicarijos banke. Tas auksinis jaunimas, su kuriuo susitinku, savęs nepriskiria ir Rusijai. Jie neneigia savo šaknų, bet priklauso visam pasauliui, nuo Honkongo iki Ženevos,

Penktosios aveniu, Londono, Pietų Prancūzijos, privačių jachtų ir lėktuvų, kitaip tariant, užsieniui. Vienos tautybės turėjimas, ar tai būtų amerikiečių, rusų ar anglų, šiek tiek dvelkia senove, praėjusiu šimtmečiu.

– Taigi, kas tu esi? – klausiu vienos rusų popžvaigždės dukters, kurios vaikystė prabėgo uždaroje Maskvos bendruomenėje, mokslo metai Šveicarijos internatinėje mokykloje, o dabar Londono kolegijoje ir Slouno aikštės klubuose. – Kam jūs priklausote? – klausiu dviejų seserų, kurios lankė internatinę mokyklą prie Kembridžo ir kurių tėvas iš Orenburgo nupirko joms brangių drabužių parduotuvėlę Meifere.

Jos nutyla, pagalvoja ir sako:

– Mes lyg ir tarp-tau-ti-nės.

Sergejus tą pakartoja:

– Mano klientai yra tarptautiniai (nors dauguma tų klientų yra buvę sovietiniai žmonės).

Kai noriu gauti atsakymą, kas tie „tarptautiniai", niekas tiksliai negali paaiškinti.

Vakarai prasideda *Novikove* Berkelei gatvėje. Pas tą patį Novikovą, kuris įkūrė visus šiuolaikinius *forbesų* ir merginų restoranus Maskvoje, kuriuose Oliona medžiodavo (o gal ir dabar medžioja). Tai pirmas restoranas, pavadintas jo tikra pavarde, kuri jau seniai tapo naujosios Maskvos žymikliu. O naujoji Maskva, kaip dabar aiškėja, yra siekiamybė.

Už lauke stovinčių apsaugininkų ir merginų, rūkančių ilgas, plonas cigaretes, už spalvoto stiklo durų Novikovas prie įėjimo įmūrijo nefritą, kad šis neštų sėkmę. Viduje atsiveria

erdvė, kurioje visi visada mato visus, kaip ir Maskvos restoranuose, bet Londono *Novikovas* kur kas didesnis. Jis trijų aukštų. Vienas aukštas yra „azijietiškas“. Ten juodos sienos ir grindų plokštės. Kitas aukštas „itališkas“, su beveik baltomis plytelių grindimis, medžiais ir klasikiniais paveikslais. Apatiniame aukšte yra baras ir klubas lyg bibliotekos stiliaus angliškame kaimo name. Klube stovi medinės lentynos, o jose eilės knygų kietais viršeliais. Šis restoranas trigubai didesnis už maskviškį, bet daug šaltesnis ir oficialesnis nei visiems prieinamas, spalvingas jo atitikmuo kur nors Las Vegase. Toks stilius ir nuotaika visada buvo būdingi elitiniams, VIP restoranams Maskvos Rubliovkoje ar Sodų žiede, kur pilna naujųjų turčių, kur jie gali bet ką nusipirkti, bet jiems tai nieko nereiškia, nes viskas netekę prasmės. Čia daiktai netekę rišamosios galios, nesisieja vieni su kitais. Senųjų meistrų paveikslai, anglų internatinės mokyklos ir Faberžė kiaušiniai plūduriuoja, pakibę nesvarumo kultūroje.

Dabar šis stilius jau populiarus ne tik Maskvoje. Bernardo Arnaulto *Bulgari* viešbutyje Haid Parko kampe, brangiausiame Londono viešbutyje (kambarių kainos čia svyruoja nuo septynių šimtų dvidešimt penkių svarų už naktį iki šešiolikos tūkstančių šešių šimtų), grindys yra iš juodo granito, o sienos juodo stiklo, kuriame atsispindi vyresni vyrai su jaunesnėmis moterimis, atšiaurūs, susiraukę, bet žvilgantys. Pasimetusi naujame turtingame pasaulyje Maskva kyla ir susimaišo su staiga užplūdusiais pinigais iš visų naujai kylančių ir besiplečiančių ekonomijų. Būtent rusai nustato tempą ir stilių, nes jie visa tai tobulino truputį ilgiau už kitus. Jiems

reikėjo mokytis sunkiau ir greičiau, kai pranyko sovietinis pasaulis ir buvo išmesti į šaltą erdvę. Rusai tapo postsovietiniais truputėlį anksčiau to, kai visas pasaulis tapo post-visko. Post-nacionalinis post-vakarietiškas ir post-visa kita. Rusai tapo jurijai gagarinai nesvarumo kultūroje.

Anglija baigiasi ties Bruksu, į pietus nuo Pikadilio aikštės, prie Šv. Jokūbo bažnyčios. *Novikovo* restorano partneris, girdėjau, perka pastatą prie Šv. Jokūbo bažnyčios privačiam Londono džentelmenų klubui. Jis bus diskretiškesnis, privatesnis, išskirtinesnis. *Novikovo* restoranas kas vakarą pilnas lankytojų. Sklinda gandas, kad gauna septynis šimtus aštuoniasdešimt tūkstančių svarų pelno per savaitę. Jis būna pilnas Paryžiuje užaugusių, bet iš Kataro kilusių žmonių, Monake registruotų nigeriečių, apribotos rizikos fondų vadybininkų amerikiečių, auksinio jaunimo, aukščiausios lygos futbolo agentų, palydovių iš Brazilijos ir Moldavijos bei Šveicarijos „advokatų“ su kontoromis Maskvoje ir Honkonge, garsiai, kad prarėktų restorano muziką, besiskundžiančių, jog jų verslas eina velniop, nes šveicarų parlamentas reikalauja, kad užsieniečiai, turintys sąskaitas Šveicarijos bankuose, atskleistų savo tikrąją tapatybę.

– Juk didžiausias Šveicarijos bankų privalumas ir yra tas, kad jie išsaugo slaptumą! – šaukia jie prie baro, įrengto angliško kaimiško namo bibliotekos stiliumi. – Aš prarasiu visą verslą Maskvoje! Tai Šveicarijos galas!

*Skinners' Hall* pastatytas tūkstantis šeši šimtai septyniasdešimtais metais, visai šalia Patrankų gatvės, pačioje miesto širdyje. Didžiajame valgomajame sienos apmuštos ąžuolo

plokštėmis, apkabinėtos gobelenais ir herbais. Kambarys apšviestas ryškiai rausvomis ir kobalto mėlynumo lempomis, kurios sukuria patalpoje neoninę prieblandą. Šį vakarą įvyks vakarėlis didiesiems ir geriesiems rusams, kurie rėmė kasmetinę „Rusijos savaitę“, per kurią vyksta baleto šventės Koliziejuje ir slaviško roko koncertai Trafalgaro aikštėje, surenkantys rusų lėšas.

Vyrai vilki frakus, smokingus, o moterys visiškai naujas sukneles. Kvintetas groja klasikinę muziką. Paskui ateina grupė *Babushki* (bobutės), pagyvenusių moterų trio, kurios dainuoja kaimiškas dainas pagal europietišką muziką. Ši grupė dalyvavo „Eurovizijos“ dainų konkurse. Viena iš rusų žmonų organizuoja savotišką madų šou. Kadangi nėra pakylos, modeliai vaikšto tarp staliukų. Suknelės aksominės, dailiai krentančios, Greisės Keli „amžinoji klasika“. Bet dėl rausvai mėlyno apšvietimo neįmanoma atskirti jų spalvų.

– Pažiūrėkit, – sušnibžda man madų demonstravimą organizuojanti žmona, – štai T. Paskutinį kartą jį mačiau Monte Karle. Tas vyras niekada negalės grįžti į Rusiją, jis toks suktas. Ką jis čia vaidina? Filantropą? Atrodo, kad būtų daręs plastinę operaciją savo tapatybei. Pasidaręs visai naują veidą.

– Ar tai A? – klausia kažkas. – Ta, kuri vaidina aristokratę? Cha. Prisimenu ją dar iš Maskvos laikų. Puiki aristokratė ji tada buvo. Ar žinote, kaip ji susitiko su savo pirmuoju vyru, milijardieriumi? Ji buvo modelis.

Tikrosios tapatybės tampa tokios neaiškios, kaip lėšos, kursuojančios tarp buvusios Sovietų Sąjungos ir Vakarų.

Ypač nuo to laiko, kai prezidentas išleido įstatymą, draudžiantį valstybės pareigūnams (o dabar dauguma kompanijų yra valstybinės) turėti banko sąskaitas ar akcijas užsienyje, netgi tada, kai kilimą aukštyn sistemoje užtikrina pinigų paėmimas ten ir atplukdymas čia. Kremlius reguliuoja padėtį, kuri tvirtina privilegijas ir visus gąsdina. Kol visi bijo, tol išlieka lojalūs. Dabar Londone yra daugiau Federalinio saugumo biuro agentų negu kada nors buvo, bet jų tikslas yra ne tiek branduolinio ginklo paslaptys, kiek kiti rusai ir ryšių užmezgimas. Paranoją galima justi kiekviename susirinkime ar pokalbyje.

Ar matote B? – klausia manęs aukštosios visuomenės rašytoja. – Tą su perlais? Ir visais ją supančiais vyrais? Ji atsirado iš niekur ir atidarė savo agentūrą. Visi galvoja, kad ji yra saugumo agentė, nes kam jai reikia visų kontaktinių duomenų? Kam jai žinoti, kas čia yra ir ko nėra?

Visa tai apsunkina pokalbį, kai išeini už mažo lojalių draugų rato ribų. Įprastinė pokalbio pradžia „Ką veiki?“ ar „Kokios tavo politinės pažiūros?“ veda į akligatvį. Atrodo, kad vienintelė neutrali pokalbių tema yra menas.

– Studijų metais praleidau daug laiko Londone. Man labai patiko muziejai, ypač Modernioji Teito galerija. Galvojau, kad būtų puiku sukurti ką nors panašaus Rusijoje, – sako Daša Žukova, su tokiu nuginkluojančiu paprastumu, kuris būdingas tik tikrai turtingiems: šiuo metu ji stato naują modernaus meno muziejų Maskvoje. Ji rusų magnato dukra, ilgalaikė kito magnato, Romano Abramovičiaus, draugė. Kalbuosi su ja prieš meno festivalį *Art Basel*, kurį ji

remia. (Kartais rašau straipsnius į laikraščius, kai būna pertrauka televizijoje.) Man buvo sunku susitarti dėl pokalbio su ja. Per kelias valandas jos buvimo vieta iš Londono persikėlė į Pietų Prancūziją, paskui į Maskvą, po to į Niujorką. Galiausiai susitinkame Los Andžele, kuriame ji užaugo. Nuskrendu ekonomine klase vienos valandos pokalbio.

Jos tėvas susikrovė turtus iš prekybos nafta. Paskui sklido gandai, kad užsiėmė ginklų prekyba iš Rusijos į Jugoslaviją, vėliau dėl to praleido kažkiek laiko Italijos kalėjime (vėliau kaltinimai buvo panaikinti). Paskutinį kartą Abramovičių mačiau Anglijos teisme, kur jis atskleidė, kaip užsidirbo pirmuosius pinigus.

Bet visas tas užnugaris tampa nebesvarbus, kai kalbu su Daša.

Ji neagresyviai graži. Ji klausosi ir pritariamai linkčioja. Akcentas sunkiai apibūdinamas, svyruojantis tarp šiurkštaus maskvietiško ir lengvo Kalifornijos angliško dialekto bei šiokių tokių londonietiškos tarmės užuominų. Ji buvo devynerių, kai paliko Maskvą. Iš pradžių gyveno su mama akademike Teksase, o vėliau Los Andžele. Kai tik mėginu nukreipti pokalbį į politiką, ji ignoruoja tai. Kalbamės apie meną. Apie nuostabias erdves tarp Donaldo Džado skulptūrų, apie tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimtų metų sąžiningą modernizmą, apie nežinojimą, kam priklausai.

Tapatybės ištirpsta ir atgimsta švariose, grynose, paprastose abstraktaus meno linijose.

Visi sutikti tinkami kandidatai į TV šou man siūlo užeiti į meno klubą Douverio gatvėje. Tai labiausiai „tarptautinė“

vieta tarp privačių klubų. Lipdamas laiptais pamatai šviestuvą iš plastikinių burbulų, o kai užlipi į antrą aukštą, iš karto susitinki su rusų žmonų būreliais. Daugumos jų vyrai vis dar Maskvoje ar Tiumenėje pumpuoja žaliavinę naftą ir grynuosius pinigus. Žmonos čia, susirūpinusios arba nekreipiančios dėmesio, su kuo *jis ten* miega (visada įtariamos stiuardesės), kol jos tupi Londone, stebi grynųjų pinigų įplaukas ir yra paruošusios slėptuves. Mažais būreliais valgo priešpiečius *La Durée* kavinukėje *Harrods* parduotuvėje, tobulai apsirengusios *Hermes* ar ne mažiau klasiškoje parduotuvėje. Jos santūrios, įsitempusios, vaikšto į parodas Faberžė salonuose, o po to susitinka su prekiautojais meno dirbiniais Meno klube. Turtingesnės žmonos turi savo meno galerijas. Į šiaurę nuo Pikadilio aikštės, aplinkinėse Berlingtono ir Albermarlio gatvėse, galerijos priklauso postsovietiniams žmonėms: *The Erarta, the St Petersburg, Most 26.*

Tos, kurios gali sau leisti, tampa mecenatėmis.

Buvusio Maskvos mero žmona, kuri savo milijardus iš dalies susikrovė laimėjusi miesto valdžios organizuojamus statybų konkursus, kol jos vyras buvo meras (ji neigia bet kokį ryšį su juo), atvyko paskutinė. Namuose Možajevas su draugais, Maskvos istorinės architektūros gynėjais, kaltina merą ir jo žmoną dėl Maskvos pastatų „kultūrinio genocido“, išnaikintų senamiesčio ruožų tam, kad padarytų vietos grėsmingoms Disnėjaus bokštų ir Dubajaus viešbučių imitacijoms; dėl apleistų rusų inžinierių šedevrų, kurių pamatyti žmonės atvažiuoja iš viso pasaulio. Dabar Londone

įsikūrusi mero žmona turi fondą *Būk atviras*, kuris įsteigė *Jaunojo talento prizą* Milano dizaino savaitėje ir per Londono dizaino savaitę paskyrė naują programą „projektų, susijusių su šeštuoju pojūčiu, intuicija" inovacijai.

Mane pakviečia į rusų vakarėlį per Fryzų menų mugę. Per paskutinę finansinę krizę daug kas galvojo, kad fryzams galas: Volstrito vyrukai ir Sičio berniukai finansiškai žlugo. Bet vėliau paaiškėjo, kad rusai (ukrainiečiai ir armėnai) vis tiek labiau pasitiki Londonu nei Maskva ar Kijevu, kai nori apsaugoti savo turtą. Tavo banko sąskaitos gali būti užblokuotos, bet niekas nepaims tavo šeimos Džefo Kunso kolekcijos ar namo Naitsbridže. Taigi, Fryzų mugė nežlugo, atvirkščiai, klestėjo. (Pačioje Maskvoje krito Vakarų meno paklausa. Ne dėl pinigų stokos – kasmet randasi vis daugiau rusų milijardierių, – bet dėl naujos Kremliaus diktuojamos patriotinės mados. Taigi, dabar namams Maskvoje perki socialistinio realizmo meną, o Londono ar Niujorko namams Marko Rotko kūrinius.)

Vakarėlis vyksta viename iš Nešo didžiulių namų priešais Regento parką. Tokie namai parduodami už trisdešimt milijonų svarų. Londono rusai susivienijo, kad kartu pademonstruotų savo meno kolekcijas. Van Gogo paveikslai bet kaip sukabinti ant laiptinių sienų ir kampuose šalia žmonų ir draugių studentiškų darbelių. Jos lanko dailės kursus Centrinėje Šv. Martyno menų ir dizaino kolegijoje, kad būtų maloniau leisti laiką Londone. Dauguma svečių rusai. Aplink juos sukasi anglų meno verslininkai, šiek tiek nudėvėtomis alkūnėmis, ieškodami progos pradėti pokalbį

apie kokį nors sandėrį. Pastaruoju metu labai populiarus yra rusų avangardistinis dvidešimto amžiaus pradžios menas, kai Rusija ne tik neatsiliko nuo pasaulinių tendencijų, bet ir jas diktavo. Tie darbai perkami ir kaip patriotiniai, ir kaip pasauliniai. Jie yra lengviausiai nukopijuojami. Kas gi gali atskirti vieną juodą kvadratą nuo kito? Dauguma rinkoje esančių rusų avangardistinių darbų yra klastotės. Padaryti nusikaltėlių sindikatams priklausančiuose fabrikuose Izraelyje ir Vokietijoje, jie vėliau patvirtinami Vakarų meno ekspertų. Be patvirtinimo klastotės negalėtų patekti į rinką. Ekspertai vaidina panašų vaidmenį kaip Šveicarijos ir Anglijos advokatai, kurie veikia kaip „simboliniai pasipelnytojai" iš pinigus plaunančių lengvatinių apmokestinimo kompanijų. Jie deda savo parašus, kad klastotės taptų originalais, ir, kaip advokatai, jie linkę nepastebėti to, kad prekiautojai vėliau juos parduoda lengvatikiams už didelius pinigus.

Rusai sukiojasi aplink prekiautojus, paskui lipa aukštyn į VIP patalpas trečiame aukšte. Apačioje, prie pirmo aukšto baro, slankioja nekilnojamojo turto agentai. Daugelis jų išsilavinimą gavo privačiose mokyklose. Jie atrodo laimingi. Verslas sekasi puikiai: trys ketvirtadaliai namų auksiniame trikampyje, kurių vertė viršija šešis milijonus svarų, parduodami naujiesiems turčiams.

Nekilnojamojo turto agentai pasakoja nuostabias istorijas. Pavyzdžiui, apie naują oligarchą, ištremtą iš Rusijos, kuris taip ilgėjosi vaikystės vasarnamio, kad paprašė architekto nuskristi į Maskvą, o paskui labai detaliai jį atkurti Anglijos

kaime, su tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų metų tapetais ir sofomis. Buvo sunku gauti senus sovietinius tapetus, nes tik vienas Rusijos fabrikas juos tebegamina. Kitas magnatas norėjo naujo namo Belgreivijoje. Tai nebuvo sunku, bet vėliau jis paprašė šešių vienodo dydžio butų, kuriuos galėtų apeiti per dešimt minučių. Tie butai buvo skirti meilužėms, taigi jis norėjo, kad galėtų eiti bet kuria kryptimi ir pataikyti pas kurią nors. O ar girdėjote istoriją apie vagį, kurį neseniai pagavo policija? Kas galėjo turėti reikiamą akcentą ir atvykti pasižiūrėti didelių namų sakydamas, kad yra rusų oligarchas, o paskui pavogti deimantus iš miegamųjų, po kuriuos vaikščiojo? Iš tiesų tai buvo nusikaltėlis iš Totenhamo. Jis visiems patiko, nes kalbėjo su puikiu akcentu.

Vakarėlyje nemokamas šampanas.

Kai kurie prekeiviai prisimena geras dienas, kai naujieji rusai vis dar buvo mulkiai. Tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimtais metais agentas Ženevoje sugebėjo Rusijos geležinkelių direktoriui parduoti namą ant šlaito be vaizdo į ežerą už kainą namo su vaizdu į ežerą, o tai dviguba kaina. Dabar jau sunku sutikti tokių bukagalvių. Retai susitinkama ir su tikraisiais savininkais. Sandėriai vykdomi per anglų advokatus, kokios nors lengvatinio apmokestinimo kompanijos vardu. Nekilnojamojo turto agentai neužduoda per daug klausimų.

Laukdamas Viljamo Brauderio pakalbėti apie *Meet the Russians* šou, apžiūrinėju laikraščių iškarpas ant jo kontoros Auksinėje aikštėje sienų: „Vieno žmogaus kryžiaus žygis prieš Kremlių“, „Žmogus, kuris kovoja su Vladimiru

Putinu". Brauderis seniau, kai buvo didžiausias užsienio investitorius Rusijoje, buvo ir iškalbingas prezidento šalininkas. Jis atvyko į šalį tada, kai dauguma Vakarų finansininkų sakė, kad beprotybė tai net mėginti. Jis įrodė, kad visi klydo. Du tūkstančiai šeštais metais jis Rusijoje pasiuntė velniop ne tuos žmones ir buvo išvarytas iš šalies. Paskui reikalai dar pablogėjo: senų investicijų dokumentai buvo paimti per policijos reidą. Brauderis paprašė rusų advokato Sergejaus Magnitskio, kuris dirbo Maskvos teisinės firmos filiale *Firestone & Duncan*, viską išsiaiškinti. Paaiškėjo, kad investicinės kompanijos buvo neteisėtai policininkų perrašytos smulkiems nusikaltėliams, kurie vėliau prašydavo tokių firmų mokesčių permokos grąžinimo, kurios vertos milijonų svarų. Tas permokas grąžindavo korumpuoti pareigūnai, jas sau persirašydavo tie patys policininkai, kurie anksčiau paėmė dokumentus, ir padėdavo pinigus į du bankus, priklausančius teistam sukčiui – senam minėtų policininkų ir mokesčių pareigūnų draugui. Oficialiai mokesčių pareigūnai ir policininkai uždirbdavo tik keletą tūkstančių per metus, bet jų turtas sudarė šimtus tūkstančių, jie vairavo *poršė* automobilius ir apsipirkdavo *Harrods* parduotuvėje Londone. Ir taip metai iš metų. Tai buvo didžiausia mokestinių nusikaltimų schema istorijoje. Magnitskis manė, kad jam pavyko pagauti keletą sukčių.

Magnitskis davė interviu *Bloomberg Business Week*. Po dvylikos dienų jis buvo areštuotas, paskui kankinamas ir galiausiai po metų mirė Rusijos kalėjime. Tai nebuvo kelių sukčių byla. Anonimininiame skundiko laiške Rusijos laikraščiui

buvo parašyta, kad mokesčių grąžinimo mechanizmas buvo žinomas kaip „juodoji Kremliaus kasa“, sistemingai naudojama tiek asmeniniam praturtėjimui, tiek slaptiems karams ar rinkimų kampanijoms užsienyje finansuoti.

– Diena, kai sužinojau apie Sergejaus mirtį, buvo blogiausia mano gyvenime, – sako Brauderis interviu pradžioje. – Jis buvo nužudytas, kad būtų galima prisikasti iki manęs. – Brauderis aukštas, praplikęs, su akiniais, tiesus, bet santūrus (įdomu, kiek kartų jis jau davė tą patį interviu?). Jis Londone gyvenantis amerikietis. – Aš prisiekiau, kad rasiu teisybę. Putino režimo rankos kruvinos. Aš buvau investicijų bankininkas, bet dabar esu žmogaus teisių aktyvistas.

Važiuodami per Belgreiviją, toliau filmuojame.

– Jūsų žiūrovai tikriausiai galvoja, kad tie žmonės, kurie nužudė Magnitskį ir vogė pinigus, yra banditai su aukso grandinėmis, bet jie yra gražiai apsirengę pareigūnai, gyvenantys puikiuose namuose ir siunčiantys vaikus mokytis gerose mokyklose, – tęsia Brauderis.

Atvažiuojame į Parlamento rūmus. Brauderis turi susitikti su parlamento nariu viename iš *Portcullis* rūmų biurų. Pastato fasadas yra į Temzės pusę. Po Magnitskio mirties jis ėmė tirti, kur dingo pavogti pinigai. Jie buvo išsiųsti į užsienį per Moldaviją, Latviją ir Kiprą, o iš ten į banko sąskaitas Šveicarijoje ar investuoti į nekilnojamąjį turtą Dubajuje ar Manhatane. Rusų verslininkas, kuris padėjo atskleisti pinigų srautus, staiga mirė nuo infarkto po pabėgiojimo netoli savo aptvertų namų, Saryje. Jis buvo

keturiasdešimt ketverių metų amžiaus ir niekuo nesirgo. Turėjo daugybę priešų. Du pomirtiniai skrodimai mirties priežasties neatskleidė.

Brauderis išsitraukia keletą segtuvų. Juose yra sąrašai Jungtinės Karalystės kompanijų, kurios padėjo išplauti Magnitskio pinigus. (Fotografuoju keletą kartų, kad nuotraukos būtų kokybiškos. Brauderis ir parlamento narys prie to pripratę).

– Esu padavęs skundus valdininkams, bet jie man nieko neatsako. Ar galėtumėte pasidomėti, kas darosi?

Parlamento narys pažada pasidomėti. Britų finansininkai garsėja lėta reakcija į šalyje plaunamus pinigus. Londonas yra ideali vieta pinigams plauti: čia yra puikūs advokatai, kurie gina jūsų pavogtas lėšas, bankininkai, kurie jas nuplukdo kur reikia, ir silpni policininkai, kurie neklausia, iš kur tie pinigai atsirado.

Truputį vėliau mane vėl pakviečia į parlamentą pristatymui: „Kodėl Europai reikia Magnitskio akto?". Amerikietiška akto versija yra didelis Brauderio pasiekimas. Aktas draudžia Rusijos žmogaus teisių pažeidėjams ir korumpuotiems pareigūnams įvažiuoti į Jungtines Amerikos Valstijas, jose investuoti ir turėti nuosavybę. Baltieji rūmai ir verslininkų bendruomenė iš pradžių priešinosi įstatymo projektui: jie tvirtino, kad nereikėtų maišyti žmogaus teisių su finansais. Brauderis vis tiek stūmė jį pirmyn, nors daug kas sakė, kad tai neįmanoma. Jokia vyriausybė Europoje nepasirengusi prisiliesti prie šio akto, nes jis gali sustabdyti pinigų srautą į šalį. Brauderis tikisi išprovokuoti referendumą.

Ramiame parlamento kampe, mažoje salėje koridoriaus gale, į pristatymą susirenka kelios dešimtys žmonių. Pastebiu porą eilinių Bendruomenės rūmų narių, kairuolį žurnalistą, neokonservatyvaus žurnalo redaktorių. Vyriausybės narių nėra. Salėje sėdi Džeimisonas Firestounas. Jis atrodo lyg įpusėjęs ketvirtą dešimtį, vienas iš tų amžinai jaunų berniukų, o iš tiesų yra beveik penkiasdešimties. Firestounas yra amerikiečių advokatas, kuriam kompanijoje *Firestone & Duncan*, Brauderio samdomoje Maskvos teisinėje firmoje, dirbo Sergejus Magnitskis. Nors pažinojo Brauderį, Magnitskis buvo artimesnis Firestounui. Šis kas kartą susiriečia iš skausmo, kai kalba apie mirusį kolegą. Aš nuolat susitinku su juo kiekviename vakarėlyje, verslo susitikime, kiekvienoje konferencijoje ar paskaitoje apie Rusiją. Jis kalba apie pinigų plovikus bei žudikus ir nuolat kartoja pavardę „Magnitskis! Magnitskis!“, kol ji ima skambėti visų ausyse. Jis čiulba Meifere, lyg kanarėlė anglies kasykloje, įspėjanti apie pavojų.

Truputį vėliau susitinkame Meida Veilio kavinėje. Besikalbant Firestounas kartais taip pakelia balsą, kad aplink sėdintys žmonės apstulbę atsigręžia. Kai vėliau pažvelgiu į juos, pastebiu, kad jie tyliai klausosi mūsų. Lauke liūtis. Pranešama, kad Temzė ties žiotimis liejasi iš krantų. Firestounas Magnitskį vadina vardu, Sergejus.

– Sergejus buvo geriausias advokatas, kokį pažinojau. Niekada nemačiau, kad jis pralaimėtų bylą, niekada. Turėjome klientų, kurie buvo kaltinami dėl mokesčių, nors nebuvo skolingi, ir kiekvieną kartą jis mesdavo iššūkį teismui

ir laimėdavo tas bylas. Jis buvo optimistas. Jį sugraudindavo tik klasikinė muzika. Netgi kai areštavo, man paskambino iš automobilio pakeliui į policiją ir buvo ramus, tikras, jog viskas išsispręs.

Po Sergejaus arešto policininkai atėjo kitų Firestouno advokatų. Jam teko išvesti vieną kolegę iš namų gaisrininkų kopėčiomis, nes prie paradinių durų jau stovėjo policininkai, o paskui išvažiuoti su ja naktiniu traukiniu per Rusijos ir Ukrainos sieną. Kita išskrido tiesiai į Londoną.

– Aš Rusijoje praleidau aštuoniolika metų, bet mano kolegių ten praėjo visas gyvenimas. Kartu išsinuomojome trijų miegamųjų butą. Mano kolegės sėdėjo savo kambariuose ir verkė. Jų artimieji sirgo, vargo, o jos negalėjo grįžti jų aplankyti. Visi tylėjome. Nes tai, kas atsitiko Sergejui, buvo daug blogiau.

Kai Sergejus išsėdėjo kalėjime devynis mėnesius, per kuriuos niekam nebuvo leista jo aplankyti, žmonai pavyko gauti jo kalėjimo dienoraštį.

– Gavau jį elektroniniu paštu, – tęsia Firestounas, – stojišką, išsamų aprašymą. Jis rašė kaip advokatas, ramiai pateikdamas visas smulkmenas. Kaip kanalizacijos nuotekos užpildavo kamerą ir taip tekdavo gyventi dienų dienas, kaip jam reikėdavo rašyti stovint, nes trūko erdvės, kaip jį perkeldavo vis į baisesnę kamerą, nes nepripažino kaltės ir neišdavė kitų. Jam teko žiemą per šalčius sėdėti kameroje be langų stiklų. Vasarą kameroje ir kalėjimo automobiliuose buvo karšta lyg suomiškoje pirtyje, o kai jis kentė siaubingą skrandžio skausmą, jo negydė... Dar blogiau, kad visa tai jis

aprašinėjo labai ramiai, lyg kataloguotų. Girdėjau jo balsą. Tokį kaip visada.

Firestounas vėl pakėlė balsą. Jis niekada negalvojo, kad jam teks imtis Kremliaus.

– Gyvenau puikų gyvenimą. Mano kolegės gyveno puikų gyvenimą. Kad ir toliau taip gyventume, privalėjome tylėti, bet kažkas buvo nužudytas.

Jis prisipažįsta man, kad vis dar norėtų grįžti į Rusiją. Jis turėjo teisę gyventi Rusijoje ir jau ketino gauti Rusijos pilietybę ir pasidaryti pasą. Planavo likusį gyvenimą praleisti Rusijoje. Pirmąkart atvyko į Maskvą tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt pirmais metais, iš karto po kolegijos baigimo. Tėvas patarė mokytis rusų kalbos dar tada, kai jis mokėsi vidurinėje mokykloje. Dar tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtaisiais jis pasakė Džeimisonui, kad Sovietų Sąjunga vieną dieną subyrės ir būtent Rusijoje atsiras daugybė pinigų.

Firestouno tėvas užsiėmė įvairiausiais verslais. Jis buvo uždirbęs daug pinigų prekiaudamas nekilnojamuoju turtu Kalifornijoje, paskui prarado juos sukūręs internete pornosvetainę, o vėliau uždirbo dvylika milijonų dolerių sukūręs interneto svetainę, kuri padeda paruošti namų darbus mokiniams. Tuo metu, kai Firestounas išvyko į Rusiją, jo tėvas sėdėjo kalėjime už pagalbą nesąžiningiems mokesčių vengėjams.

– Mano tėčiui patikdavo bendrauti su banditais taip, kaip Frenkui Sinatrai su gangsteriais. Kai jį paleido iš kalėjimo, atvyko į Rusiją ir pamėgino suorganizuoti reketininkų

apsaugą mano pirmajam verslui: automobilių importui į Rusiją. Jis aiškino, kad Rusijoje visiems reikia apsaugos, bet aš nenorėjau savo verslo sieti su mafija. Tada pažadėjo, kad pasamdys žudiką mano draugo ir verslo partnerio kojoms sulaužyti. Jis pasakė: „Jei sulaužys tavo kojas, tu tai ignoruosi, nes esi stiprus, bet jei pamatysi draugą sulaužytomis kojomis, suvoksi pasipriešinimo man kainą." Aš nusileidau, o vėliau apsaugininkai reketininkai pavogė mūsų automobilius. Tada mano tėvas atsisakė bet kokių verslo bandymų Rusijoje. Tėvas visada buvo mano moralinis kompasas: ką jis bepasiūlydavo, pasielgdavau atvirkščiai.

Rusijoje Firestounui pasitaikė daug akimirkų, kai jam teko pagalvoti apie tėvą: prisimindavo kiekvieną kartą, kai buvo prašomas „pajudinti pinigus" arba kai jo audito firmos partneris pasiūlydavo sukčiauti su firmos mokesčiais (ginkluoti Firestouno apsaugininkai išmesdavo jį iš pastato ir pranešdavo apie jį policijai.) Buvo laikas, kai Rusijos vystymo ministras (tas pats, kuriam dirbo Benediktas) klausė Firestouno, ką jis manė esant reikalinga pakeisti Rusijoje, kad būtų apsaugota privati nuosavybė. Ministras tikėjosi mandagaus atsakymo, bet Firestounas viešai pasakė, kad kol ministrai ir oligarchai bus aukščiau įstatymų, šalis bus sumauta. Tuo metu Firestounas buvo Prekybos rūmų tarybos narys ir mažųjų verslininkų verslo komiteto pirmininkas. Vienas iš tarybos narių kaltino jį už viešai pareikštą nuomonę:

– Mums patinka tai, ką sakai, Džeimisonai, bet ar negalėtum to sakyti tyliau?

– Tuo metu mes visi uždirbdavome daug pinigų, – sako Firestounas, – bet aš jaučiau, kad reikalai prastėja.

Jo balse girdžiu jaudulį, kai kalba apie nuotykius Maskvoje.

– Nors buvau teisininkas, – sako Firestounas, – bet tuo pačiu metu buvau ir geras gatvės mušeika. Du kartus šaudžiau į mafiozus dėl savo klientų. Mafija, kaip ir policija, reaguoja tik į du atsakymus: „taip, pone" arba „ne, pone" (pastarasis reiškia, kad būsi užmuštas). Kartą vienas klientas buvo nusiaubtas atseit jį saugojusios mafijos grupės, kuri pavogė jo verslo duomenis ir perdavė konkurentui. Taigi mes nuvykome susitikti su tais vyrukais viešbutyje Petrovkos gatvėje. Aš rusiškai, savo maloniausiu korporaciniu balsu, paaiškinau jiems:

– Mano klientas jums moka po šimtą tūkstančių už tam tikras paslaugas, į kurias įeina jo apsauga. Mes nesuprantame, kaip jūs tuo pačiu metu saugote ir tuos klientus, kurie vagia duomenis iš mano kliento. Aš esu advokatas ir niekada negalėčiau ginti abiejų pusių.

– Tuo mes ir skiriamės nuo jūsų, teisininkų, – paaiškino mafiozai. – Jūs nuolat kivirčijatės, o mes dirbame su visais ir užtikriname taiką visose pusėse.

– Jūs visiškai teisūs. Mes nesupratome. Esu tikras, kad tai mūsų kaltė, bet dabar, kai supratome jūsų paslaugų esmę, manome, kad mums jų nebereikia.

– Išėjome iš kambario palikę apstulbusius mafiozus. Tie kiti klientai jiems mokėdavo tik po trisdešimt tūkstančių. Kitą savaitę jie grįžo su visais konkurentų kompiuteriais.

Firestounas vis dar šypsosi, kai tai pasakoja beveik tobula rusų kalba, nors ir su amerikonišku akcentu. Papasakoja ir apie tą laikotarpį, kai teko slėptis vyriausybinėje ligoninėje, kad išvengtų korumpuotų policininkų (jie galėjo jį pagauti bet kur, išskyrus pilną ministrų ligoninę); apie tai, kaip pirmoji kontora buvo nusiaubta jo kaimynui dirbančių banditų, o bendradarbiai antrankiais prirakinti prie baldų ir gąsdinami peiliais; apie tai, kaip teko skristi į Niujorką ir nupirkti sekimo įrangą šnipų parduotuvėje, kad su nusikaltimais Maskvoje kovojantys policininkai galėtų suimti korumpuotus policininkus, kurie prievartavo iš jų pinigus.

– Viena iš problemų, su kuria susiduriu Londone, yra ta, kad kai papasakoju savo tikrą istoriją, žmonės mano, kad meluoju. Jie man daugiau nebeskambina. Todėl išmokau kalbėti tik malonius dalykus. Jeigu kas nors nori sužinoti visą tiesą, iškeliu sąlygą: „Duokite savo elektroninio pašto adresą dabar, prieš pokalbį, tuomet papasakosiu visą istoriją ir duosiu kelias nuorodas internete, kad galėtumėte paskaityti keletą straipsnių apie mane ar išgirsti mane per BBC. Tada galbūt man paskambinsite. Kitaip jūs neskambinsite, nes mano istorija per daug keista..."

Rusija yra vieta, pilna ekstremalių potyrių, kurie priverčia apsvarstyti kiekvieną sprendimą, galvoti, kam esi sukurtas, atsirinkti tarp to, kas yra gerai, kas blogai. Ar dėl to prie jos taip priprantama? Maskva lyg trečioji Roma. Mus visus įtraukia to miesto mitai, tampame jo istorijos dalimi. Tokia pati tragedija gali įvykti bet kurioje pasaulio vietoje, bet tik Rusijoje ji bus tokia intensyvi.

Kol įsiklausau į tai, ką sako Džeimisonas, jis vėl ima kelti balsą.

– Londonas mane pribloškė. Visa sistema kuriasi noro pritraukti pinigus pagrindu. Mums reikia jų pinigų. Mums reikia prekybos su jais. Ir dabar buvęs Vokietijos kancleris Gerhardas Šrioderis, lordas Mandelsonas ir dar kažkoks lordas dirba rusų valstybinėms kompanijoms. Manau, kad jie tiesiog turėtų sąžiningai prisipažinti: „Viena Kremliaus kompanija pasiūlė man penkis šimtus tūkstančių už tai, kad būčiau jų tarybos narys. Aš ten nieko nedarau, neturiu jokio supratimo, kaip ta kompanija valdoma, bet kartais manęs prašo atverti kai kurias duris.“ Dažnai girdžiu tokį argumentą: „Jeigu pinigai neateis čia, jie nuplauks kur nors kitur“. Jeigu laikysitės šio požiūrio, čia nebebus čia, čia bus ten. Mes vadovavomės ta egocentriška idėja, kad Vakarų demokratijos yra galutinis evoliucijos taškas, veikėme iš jėgos pozicijų, žmonės darėsi tokie kaip mes. Tai ne tas kelias. Jeigu galvojate, kad tai, ką turime čia, nėra trapu, apgaudinėjate save. Tai, – Džeimisonas atsikvepia ir mosteli ranka, kad aprėptų Meida Veilį, Londoną, visą Vakarų civilizaciją, – tai yra trapu.

Įsivaizduoju Džeimisoną einantį per parlamentą, per visus susirinkimus ir verslo pietus Londone, agituojantį ir šaukiantį, kupiną amerikietiško įkarščio ir to skausmo, kuris, atrodo, net fiziškai susuka jį, kai kalba apie Sergejų Magnitskį. Tas skausmas dar stipresnis nuo to, jog jis jaučia, kad už Sergejaus nužudymą atsakingi vyrai sėdi čia, gyvena didžiuliuose namuose, apsiperka *Harrods* parduotuvėje ir yra visiškai neliečiami.

Tai, ką sako Džeimisonas, nelabai ką nustebina auksiniame trikampyje. Čia manoma, kad viskas visur yra pakankamai baisu. Nors dauguma sutinka, kad Meiferas, Belgreivija ir Naisbridžas dabar priklauso kitam visuomenės sluoksniui, yra dalis nuostabaus užsienio. Sutinka, kad mes niekada nepateisintume savo ministrų, jei jie elgtųsi taip pat kaip rusų (azerbaidžaniečių ar nigeriečių) pavaduojantis ministras pirmininkas, ką tik nusipirkęs prabangų butą pastogėje šalia Šv. Jokūbo parko už pinigus iš nesąžiningų valstybinių kontraktų, bet apskritai mums viskas bus gerai, nes visus tuos blogus dalykus padėsime laisvame mūsų kultūros kambaryje ir tai mūsų nepakeis. Vargšas Džeimisonas pergyveno sunkų laikotarpį, bet jis nori gero ir yra savotiškai teisus, tačiau neužsisvajokime: pasaulis visada buvo toks. Kiti atsidūsta ir sako, kad viskas čia jau pasikeitė ir nebeliko Vakarų: nes kas mes esame, kad galėtume mokyti kitus, kaip elgtis?

Galiausiai laidos redaktorės iškerpa Sergejaus Magnitskio istoriją iš *Meet the Russians*, tarp jų ir tas scenas, kurias filmavome Belgreivijoje bei parlamente, nes, kaip bemėgintų, vis tiek negali jų priderinti prie pagrindinės koncepcijos: tai turi būti maloniam laiko leidimui skirtas šou.

## Niekas nėra tiesa ir viskas yra įmanoma

Aš esu oro uoste, ruošiuosi skristi į Maskvą. Mano dukra yra su manimi. Jos motina, mano žmona, yra maskvietė;

susitikome per tą dešimtmetį, kai dirbau Maskvoje. Dukra gimė dar tada, kai dirbau Maskvoje. Dabar visi kartu gyvename Londone. Kai keliauju į Rusiją, tai dažniau būna susiję su manimi kaip tėvu negu su TV projektais. Daugiau nebekeliauju su kamera. Pastebėjau, kad rečiau vykdau tuos TV projektus, kuriuose reikia brautis į žmonių gyvenimus, stengiantis prisikasti prie visų smulkmenų. Nepaisant mūsų visų pastangų užfiksuoti realybę, laidos režisierius visuomet yra manipuliatorius, miniatiūrinis viziris, gundantis, kuriantis, sukiojantis aktorius, klausiantis klausimus, bet laukiantis klaidų ir nuolat galvojantis, kaip kiekvienas kadras, kurį filmuojame, atrodys galutiniame variante. Kai pradedame redaguoti nufilmuotą medžiagą, mūsų herojaus vaizdo prezentacija ima gyventi savo gyvenimą – hologramos blukinamos, sodrinamos, peržiūrimos, suspaudžiamos, karpomos ir paruošiamos vienokios Jungtinėms Valstijoms, kitokios Jungtinei Karalystei, internetui ir reklaminiams klipams. Paprastai visi nufilmuotieji būna nepatenkinti ekrane matomu vaizdu, nors būname padarę viską, kad atrodytų pozityvūs, tačiau jiems atrodo, kad ekrane jie kitokie nei gyvenime. Atsiranda trintis. Mūsų sukurtos hologramos ima mus persekioti. Tos emocijos, kurias herojai išliejo ant mūsų, niekur nedingsta. Imame gyventi vaizdo vaiduoklių paralelinėje realybėje. Giliai nuliūdę mirusių modelių tėvai, aukso ieškotojos, kareivis iš Čečėnijos, Džambikas, melžėja, teroro aukos, visi kada nors filmuoti žmonės: kartais jie mane aplanko. „Grįžk! – šūkteli žmona, kai pamato mane su tuo išsiblaškiusiu žvilgsniu – Pažvelk į savo dukrą. Tikrą gyvenimą. Mes čia.“

Oro uoste labai daug žmonių. Aš skraidinu dukrą vasaros atostogų ir ji nekantriai laukia kelionės. Ji pradėjo mokytis Londone ir jai gali būti labai sunku. Manęs taip dažnai nebūdavo namie dėl filmavimų, kad jos rusų kalba vis dar geresnė nei anglų. Vieną dieną iš mokyklos ji parėjo verkdama: „Aš nesuprantu, ką kiti vaikai apie mane šneka, gal tai kas nors baisaus?“ Rusija jai reiškia mylinčius giminaičius. Kai nusileisime Domodedovo oro uoste, mano giminaičiai ten jau lauks ir sveikins ją tiksliai taip kaip *Labas-Sudie* šou. Jie nusiveš ją į mažą šeimos vasarnamį. Vasarnamio fasadas atgręžtas į neaukšas kalvas, o tolumoje matosi maža cerkvė. Už namo miškas. Mergaitė praleis vasarą, klajodama po kalvas ir miškus, klausydamasi rusiškų pasakų ir save įsivaizduodama jų veikėja. Kartais ji stabtelės prie upelio, rinks žemuoges, gėrėsis rusiška vasara, kuri tokia trumpa ir tokia ypatinga.

Įsivaizduoju, kaip su giminaičiais kalbėsiuos apie orą, kai lėktuvas nusileis. Ar šiais metais kils durpių gaisrai? Ar gaisrai pasieks vasarnamį? Galvosime apie tai, kaip geriausiai išvažiuoti iš miesto, kai eismas vis intensyvesnis. Gal jie man parekomenduos koncertą, į kurį turėčiau nueiti, ir mes tai aptarsime lyg viskas būtų normalu. Lyg nebūtų karo. Iš pirmo žvilgsnio miestas atrodys toks, koks visada buvo: šarvuoti *bentliai* bus sustatyti trimis eilėmis priešais raudonų plytų vienuolyną, sukiosis statybinių kranų gervės greitai besikeičiančiame mieste. Viskas bus puiku, kol kas nors (taksistas, senas draugas, kažkas bare) atsitiktinai mes kurią nors frazę:

– Rusija vėl stipri, mes nebeklūpime ant kelių!

– Visas pasaulis mūsų bijo!

– Vakarai nori mums pakenkti!

– Visur pilna išdavikų!

Tada aš įsijungsiu televizorių.

Eis savaitinė žinių apžvalga. Gerai apsirengusi pranešėja puikiai įrengtoje studijoje trumpai apžvelgs įprastinius savaitės įvykius. Tada staiga apsuks kamerą 2 ir ims kalbėti, kaip Vakarai skęsta homoseksualumo liūne ir tik šventoji Rusija gali išgelbėti pasaulį nuo Europos gėjų ir kaip visi esame penktoji kolona, slapti Vakarų šnipai, kurie rengiasi kaip antikorupciniai aktyvistai, bet iš tiesų visi yra iš CŽV (nes kas gi daugiau drįstų kritikuoti prezidentą?), tuo metu Vakarai remia antirusiškus „fašistus" Ukrainoje ir visi jie trokšta užpulti Rusiją bei paimti jos naftą. Amerikos remiami fašistai nukryžiuoja rusų vaikus Ukrainos miestų aikštėse, nes Vakarai vykdo rusų genocidą, moterys verkia priešais kamerą pasakodamos, kaip jas išgąsdino rusų nekenčiančios gaujos ir, aišku, tik prezidentas gali visa tai sutvarkyti, todėl Rusija buvo teisi aneksuodama Krymą, ginkluodama ir siųsdama samdomus kareivius į Ukrainą, ir visa tai tėra didžiulio konflikto tarp Rusijos ir kitų pradžia. Kai mėgini patikrinti (per draugus, *Reuters* agentūrą, per bet ką, kas nėra iš Ostankino), ar tikrai fašistai užiminėja Ukrainą, ar tikrai nukryžiuojami vaikai, sužinai, kad visa tai netiesa, o tos moterys, kurios tvirtino tai mačiusios, yra pasamdytos ir aprengtos kaip liudininkės. Bet netgi tada, kai žinai, kad visas prezidento karo pateisinimas yra

sufabrikuotas, netgi kai suvoki, kad priežastis yra sukurti naują politinę technologiją, kad prezidentas išliktų visagalis ir užmirštume smunkančią ekonomiją, netgi kai žinai ir suvoki tai, melai yra pasakojami taip dažnai per Ostankino televiziją, jog netrukus imi pritardamas linkčioti, nes sunku suvokti, kad jie meluoja taip daug ir taip begėdiškai. Pajunti, kad jei Ostankino televizija gali tiek daug meluoti ir išsisukti, argi tai nereiškia, kad ji tikrai galinga, kad turi galios apibrėžti, kas tikra ir kas ne, ir todėl yra geriau pritariamai linksėti.

Kitame kanale *Nakties vilkai* virtine važiuoja per Sevastopolį švęsti aneksijos, imperijos prisikėlimo, aukštai iškėlę Dievo motinos Marijos ikonas, cituodami Staliną ir grodami įprastą melodiją:

*Rusų kalba užsieniečių ausyse skamba kaip grandininiai marškiniai,*

*O balta kariuomenė kyla virš giraitės į žvaigždes,*

*Nakties vilkai* yra tik vieni iš daugelio Ostankino artistų. Dar yra *cherubinai*, kurie rengiasi tik juodais drabužiais, išpieštais kaukolėmis ir kaulais. Jie kviečia išvalyti Rusiją nuo moralinės tamsos; neonaciai su MTV šokėjų kūnais, kurie filmuoja save, kaip muša paauglius gėjus patriotizmo labui; botagais mojuojantys kazokai, puolantys performansų aktorius tiesiog gatvėje. Visi jie stumiami į ekrano vidurį, kad pasirodytų prastuose pokalbių šou ir palaikytų televiziją su šūksniais och ir ach dėl gėjų, Dievo, Šėtono, fašistų ir CŽV agentų. Jų pasirodymas nėra kažkoks staigus pakilimas; tik mažas rusų skaičius reguliariai eina į cerkvę. Greičiau

Kremlius išmoko sumaišyti TV realybės šou su autoritarizmu, kad išlaikytų didžiulę, šimto keturiasdešimties milijonų auditoriją linksmą, išsiblaškiusią, nuolat susiduriančią su geopolitiniais košmarais, kurie, jei juos nuolat kartosi, taps užkrečiami. Jei pasikalbėčiau su senų laikų kolegomis, kurie vis dar dirba Rusijos žiniasklaidoje ar valstybinėse korporacijose, jie gal tik pasijuoktų iš visko apie Šventąją Rusiją ir viešuosius ryšius (nes viskas yra viešieji ryšiai!). Bet tas jų triumfuojantis cinizmas savo ruožtu reiškia, kad jie galbūt jaučia, kad visur veikia konspiracija: nes jei niekas nėra tiesa ir visi motyvai yra korumpuoti ir niekuo negalima pasitikėti, ar tai reiškia, kad kažkokia tamsi ranka valdo viską?

Jei perjungsime kanalą, pamatysime gyvenimo mokytoją iš *Pasaulio rožės*, dalijantį patarimus, kaip susidoroti su visomis jūsų nervingumo priežastimis (po istorijos su palūžusiais modeliais jis tik pakeitė organizacijos pavadinimą ir toliau tęsė savo veiklą). Kaip panašiai į *Lifespring* kursus dirba Ostankino televizija: nuolat kartoja ir be pabaigos demonstruoja Rusijos baimes, panikos priepuolius ir karštines, tačiau nei kritikuoja, nei ieško sprendimo, o tiesiog knaisiojasi po jas ir įtraukia į tą klampynę taip, kad niekada nesijaučiate laisvi. Kremlius visuomenę prie savęs pririša iš pradžių pažemindamas ir gąsdindamas uniformuotais vilkolakiais ir magnatais biurokratais, o paskui pakelia šalį nuostabiais kariniais laimėjimais.

Vėliau programoje šou su Dūmos deputatais. Kai kurie vis dar spjaudosi įraudę lyg burokai, bet vis daugiau jų rengiasi tvarkingais drabužiais, angliškais kostiumais, nešioja

akinius plonais rėmeliais. Naujausias jų iššūkis yra sukurti tokius spalvingus įstatymus patriotinėje burleskoje, kad būtų pastebėti. Jie vaidina, kad svarsto tokius įstatymus kaip „uždrausti netradicinį seksą“ ar „uždrausti vartoti angliškus žodžius“ ir sankcionuoti Rusijos invaziją į Ukrainą. Peržiūrėkite šių naujųjų religinių patriotų karjeras ir pamatysite, kad visai neseniai jie buvo demokratai ar liberalai, provakarietiški, skelbiantys modernizaciją, inovacijas ir atsidavimą Rusijos europietiškam kursui, o dar anksčiau visi buvo geri komunistai. Ir nors jų pastarosios inkarnacijos tėra nauji vaidmenys Maskvos politiniame kabarete, kažkuo jie skiriasi nuo įprastinio Rusijos politinio atlikėjo, kuris savo pompastiškas kalbas sako su supratingu mirksėjimu ir linkčiojimu. Dabar tos kalbos kažkokios neišraiškingos. Neišraiškingomis, tuščiomis akimis, lyg kas nors juos būtų taip sukęs, kad jie iš to sūkurio išlėkė į kažkokią klinikinę būklę. Nes argi tikėjimas sistema nėra savotiška beprotybė? Jeigu viename spektro gale yra politiniai technologai, žaidžiantys su realybe, ar Oliona, kaitaliojanti save pagal kiekvieną „cukrinį tėtušį“, ar Vitalijus, įsivaizduojantis save filmuose, kuriuos pats kuria apie savo gyvenimą, tada kitame gale yra Borisas Berezovskis, sistemos pradininkas, kuris tapo jos absurdišku atspindžiu, bankrutavo, kažką nesąmoningo kalbėjo Anglijos teisme, sakė, kad „kuria iliuzijas, jog patikėtų savo paties įvykių versijomis“.

Per kiekvieną kanalą rodomas prezidentas, kuris lyg sukurtas TV projekcijai, savyje įkūnija visus Rusijos archetipus ir, atrodo, sprogsta nuo jų, labai vikriai virsdamas iš bandito į

valstybės veikėją, į nugalėtoją, į baikerį, tikintįjį, imperatorių, vieną akimirką racionalų, o kitą putojantį nuo konspiracijų. Per televiziją prezidentas gyvai transliuojamas su darbininkais, apsivilkęs kombinezoną ir stovintis prieš jų pagamintą tanką. Darbininkai pažada prezidentui, kad jei protestai prieš jį tęsis, jie atvyks į Maskvą „ginti stabilumo". Vėliau paaiškėja, kad tokių darbininkų visai nėra, o scena sukurta politinių technologų (nes dabar visi yra politiniai technologai). TV krypsta į tokį tašką, iš kurio nėra galimybės grįžti į realybę, kur lėlės kalba su hologramomis ir abejos įsitikinusios, kad jos tikros, kur niekas nėra tiesa ir viskas yra įmanoma. Viso to kliedesio rezultatas yra keistas nesvarumo jausmas.

Bet pažvelkite po Kremliaus karusele, ar nepamatysite labai tikslių apskaičiavimų? Jei viena sistemos dalis yra pašėlusi veikla, kita yra lėta kooptacija. Kremlius daugybę metų kooptuoja Vakarus: „Anglija mėgsta šaipytis iš mūsų, – rašė bulvarinis Kremliaus žurnalas po to, kai į ekranus buvo išleista laida *Meet the Russians*, – bet ar ji pasirengusi prarasti mūsų investicijas?"

„Tai buvo pirmasis hibridinis karas", – rašė Vladislavas Surkovas naujame trumpame apsakyme *Be dangaus*, pasirašytame pseudonimu. Apsakymo veiksmas vyksta po penktojo pasaulinio karo (distopinėje ateityje).

Primityviuose devyniolikto ir dvidešimto šimtmečių karuose buvo įprasta kovoti dviem pusėms. Dviem šalims. Dviem sąjungininkų grupėms. Dabar susidūrė keturios koalicijos. Ne dvi prieš dvi ar trys prieš vieną. Ne. Visos prieš visas.

Surkovo vizijoje neminimi šventi karai, nė vienas iš kabareto neprovokavo ir neerzino Vakarų, parodyti Kremlių

kaip didžiulį priešininką greitai sukurtoje situacijų komedijoje apie civilizacijų susidūrimą, bet Surkovo istorijoje iškyla niūri globalizacijos vizija, kurioje tarpusavio ryšys reiškia daugybę varžybų tarp judėjimų, korporacijų ir miestų bei valstybių. Kur senos sąjungos, tokios kaip Europos ir NATO, ir Vakarai nusidėvėjo, kur Kremlius gali demonstruoti naują, svyruojantį lojalumą bei interesus, turėti naftos ir pinigų srautus, atskirti Europą nuo Amerikos, kiršinti vieną Vakarų kompaniją prieš kitą, o paskui abi prieš jų vyriausybes taip, kad niekas nežinotų, kokie yra kieno interesai ir į ką jie nukreipti. Surkovas tęsia:

– Kelios provincijos prisijungs prie vienos pusės, kelios prie kitos. Vienas miestas ar giminė prisijungs prie kitų. Tada jie galbūt galės pasikeisti pusėmis, kartais mūšio viduryje. Jų tikslai buvo visai skirtingi. Dauguma suprato karą kaip proceso dalį. Nebūtinai svarbiausią.

Kremlius keičia pranešimus, kaip nori, savo naudai, kišdamasis į viską: Europos dešinieji nacionalistai yra gundomi misija prieš Europos Sąjungą, radikalūs kairuoliai patraukiami pasakomis apie kovą prieš Jungtinių Valstijų hegemoniją; Jungtinių Valstijų religiniai konservatoriai yra įtikinami, kad Kremlius kovoja prieš homoseksualumą. Galiausiai daugybė vaizdo įrašų ir balsų, nukreiptų į globalias auditorijas iš skirtingų kampų, sukuria Kremlių palaikantį balsą, transliuojamą per *Rusiją šiandien* ir veikiantį auditoriją. Bet kaip ir visos haliucinacijos bei kreivi Kremliaus veidrodžiai, ar atspindintį tikrąją galią ir tikslus. Gal jie sukurti taip, kad parodytų Kremlių galingesnį nei jis iš tiesų yra? Galiausiai

žiūrovas sutrinka ir papuola į dar vieną politinės technologijos tinklą, o tikrasis veiksmas vyksta kažkur kitur.

– Globalizacijoje mes esame smulkūs akcininkai, – girdžiu iš korporacininkų ir politikų. Tai, prisiminus, kaip sistema mėgino palaužti Janą, galėtų reikšti, kad geriausias būdas įsivaizduoti paties Kremliaus viziją pasaulyje yra kaip „korporacijos užpuoliko", ypač įnirtingo Vakarų korporacijų užpuolikų pusbrolio. Reidai buvo pirmasis būdas Rusijos elitui užsidirbti pinigų, įsibraunant į kompaniją, o paskui naudotis visomis galimomis priemonėmis (areštais, šautuvais, užgrobimais, sprogdinimais, papirkimais, šantažu), kad gautų naudos. Kremlius yra didžiulis korporacijų užpuolikas globalizacijoje, įsitikinę ar mėginantis jus įtikinti, kad gali įžvelgti visus senus lėtųjų Vakarų būdus užsiimti griaunamąja veikla. Tai dvidešimt pirmo amžiaus geopolitinis avangardas.

*Be dangaus* buvo išleistas du tūkstančiai keturioliktųjų kovo dvyliktą dieną. Vos po kelių dienų Rusija aneksavo Krymą. Surkovas padėjo suorganizuoti aneksiją, su visu savo *Naktinių vilkų* teatru, kazokais, referendumais scenoje, lėliniais politikais ir vyrais su šautuvais – viskas vyksta taip greitai, kad pasaulis apstulbęs spokso, kaip Kremlius perpiešia Europos žemėlapį ir keičia faktus. Surkovas buvo vienas pirmųjų rusų, kuris patyrė Vakarų sankcijas, jam buvo uždrausta keliauti į Jungtines Valstijas bei Europos Sąjungą ir ten investuoti.

– Ar tas draudimas jūsų nepaveiks? – Surkovo paklausė reporteris, kai šis ėjo Kremliaus koridoriumi. – Jūsų skonis rodo, kad jūs labai vakarietiškas žmogus. – Surkovas nusišypsojo ir

bakstelėjo į galvą: „Visa Europa telpa čia." Vėliau jis pareiškė: „Į Vašingtono administracijos sprendimą žiūriu kaip į mano tarnybos Rusijai pripažinimą. Tai man didelė garbė: lyg būčiau apdovanotas politiniu „Oskaro" ekvivalentu. Aš neturiu sąskaitų užsienio bankuose. Vieninteliai dalykai, kurie mane domina Jungtinėse Valstijose, yra Tupakas Šakura, Alenas Ginsbergas ir Džeksonas Polokas. Man nereikia vizos, kad pamatyčiau jų darbus. Aš nieko neprarandu.

Su dukra pereiname pasų kontrolę. Netrukus lipsime į lėktuvą. Ji renkasi suvenyrus ir visokias smulkmenas giminaičiams Rusijoje neapmuitintoje parduotuvėje. Oro uosto laukimo salėse visada jaučiuosi labai jaukiai, kai esu nei čia, nei ten, kur visi žmonės yra be valstybės. Anksčiau būdavo lengva laukimo salėje atskirti rusus: jie būdavo arba per lengvai arba per daug apsirengę. Dabar to nebeįmanoma pastebėti ir sunku nuspręsti, kurie keleiviai parvyko namo, o kurie išvyksta.

Kai paskelbiamas skrydis ir einame lėktuvo link, spėlioju, ar dar rasiu nors kiek senosios Rusijos per šį apsilankymą. Kartais, kai būnu Maskvoje, gatvės pilnos protestuotojų prieš Kremlių. Jie neša plakatus: „Nemeluokit! Nevokit!" Gal angliškai tai skamba kažkaip pedantiškai ir pamokomai, bet rusiškai tas „ne vrat i ne vorovat" su pasikartojančiais vibruojančiais garsais „v" ir „r" skamba lyg grėsmingi Senojo Testamento įsakymai. (Nevok! Nemeluok! *Thou shalt not lie, thou shalt not steal!*) Šiuose keturiuose žodžiuose kažkaip geriau atsispindi ryšys tarp finansinės ir intelektualinės korupcijos, kur žodžiai įgauna visai kitą prasmę, o skaičiai finansinėse ataskaitose neatspindi tikrovės.

Kartą, temstant, bulvare ant scenos mačiau protestuotoją, kuris kreipėsi į minią iškėlęs seną Vladiko Mamyševo Monro nuotrauką, kurioje šis vaizdavo prezidentą. Protestuotojas taip kalbėjo:

– Štai mūsų populiaraus artisto Vladiko portretas ir tai, ko mes turime atsikratyti.

Tą sakydamas, jis mintyse turėjo ne tiek prezidentą, kiek visą simuliacijos kultūrą, kuri viską praryja ir kurią Vladikas mėgino apibūdinti taip: „Vieną dieną atidarysime spintą, paliesime drabužius, o jie mūsų rankose subyrės į dulkes, nes juos bus sugraužę vikšrai."

Pats Vladikas mirė. Buvo rastas plūduriuojantis Balio baseine. Mirties priežastis infarktas. Prieš pat mirtį pažįstamas oligarchas jam siūlė pereiti į Kremliaus pusę ir pasirodyti paveiksluose pagal nuotraukas, kuriose jis vaizduotų naujuosius opozicijos lyderius, užsiimančius sodomija. Vladikas atsisakė.

Vaikščiodamas po Maskvą ir kalbėdamasis su naujaisiais Maskvos disidentais, pastebėjau kai ką naujo. Jei seniau žodį „Vakarai" jie vartojo bendrąja prasme, o žodį „Londonas" tam tikra, siauresne prasme, kaip švyturį, rodantį į kur plaukti, dabar žodžiai „Londonas" ir „Vakarai" gali būti ištarti su lengvu pasidygėjimu, kaip vietos, kurios teikia prieglobstį, apdovanoja ir sustiprina tuos, kurie disidentus slopina. Ir taip, klasikiniame trečiosios Romos posūkyje, rusų liberalas gali likti paskutiniuoju tikru liberalu žemėje, vieninteliu, kuris tiki Benedikto ir tarptautinių vystymo konsultantų skelbtomis idėjomis.

Tikiuosi, kad dar sutiksiu Možajevą, vis tebeieškantį senosios Maskvos, klaidžiojantį su portveino buteliu kišenėje (degtinės jis nebegeria). Jis, žinoma, taip niekada ir neemigravo. Girdėjau, kad pastaruoju metu jam net pasisekė išgelbėti keletą pastatų. Bet nepasisekė nieko padaryti su Pečiatnykovo 3 namu, kuris buvo sugriautas ir apie jį išliko tik Možajevo elegija: „Šis namas buvo žinomas kaip „Maskvos širdis“, – rašė Možajevas savo apybraižoje.

Kiemas keistos formos, ant šlaito. Per vidurį aplūžęs suolas, ant kurio mėgdavau sėdėti. Geriausia ten būdavo vakarais, kai namai nušvisdavo šviesomis, ir laikas tarsi sustodavo: plika plytų siena besiranganti gebenė, kieme džiūstančios paklodės, ratukinės vaikų kėdutės prie atdarų durų... Atrodė, kad visa tai priklauso kitam laikui. Žinoma, paklodės ir vaikų kėdutės priklausė nelegaliems migrantams iš Centrinės Azijos, neteisėtai apsigyvenusiems tuose namuose, kuriuose daugelis langų buvo išdaužyti ir užkalti lentomis, o ant sienų pripiešta daugybė grafičių, bet kažkaip visa tai rodė gyvenimą. Vieno pirmo aukšto buto langai, kurie buvo tiesiai priešais suolą, atskleidė tikrą senosios Maskvos paveikslą – kambaryje žemai kabėjo geltonas šviestuvas, iki pat lubų buvo prikrauta knygų, kurios, rodėsi, gali bet kada nukristi, o po kambarį vaikščiojo barzdotas vyras su arbata rankose. Kartais ant lango mediniais rėmais užšokdavo katė.

Pagaliau skrendame. Dukra užima mėgstamą vietą prie lango. Prisilenkusi ir prispaudusi kaktą prie stiklo, ji stebi tarp debesų pasirodančius miestų žiburius. Tuoj pasimatys koncentriški Maskvos žiediniai keliai. Visas pasakojimas

apie tai, kad „išvykau į tolimą kelionę“, nebeatrodo realus. Skraidymas tarp Maskvos ir Londono tapo toks įprastas (aštuoni skrydžiai kasdien, įskaitant ekonominius, ir savaitgalio skrydis, vadinamas „mokykliniu autobusu“), jog abu miestai mano mintyse tiesiog susiliejo. Įeinu į požeminę perėją prie Haid Parko kampo ir išlendu iš jos prie Bulvarų žiedo. Ten vėl pamatau tuos pačius veidus, kaip ir prie Pikadilio aikštės. Pasuku už Miros prospekto kampo ir vėl einu palei Temzę.

Mano dukrai toks skraidymas iš vienos šalies į kitą atrodo visai normalus. Kartais ji net žaidžia tokį žaidimą, kuriame padalija veidą į dvi puses: „Ši veido pusė rusiška, o ši angliška. Mano skruostas žydiškas. Mano ausis priklauso Londonui, o burna Maskvai, o akis saugau...“ Tuomet ji ima juoktis. Ar ji jau užsienio vaikas? Ir į ką visa tai pavirs? Beveik nulį? Visų penktadienių gatvę?

Netrukus kelionė baigsis ir aš vėl grįšiu į Londoną. Eisiu į kitą Grigorijaus vakarėlį, kuriuos jis dabar ruošia ir Maskvoje, ir Londone. Vakarėlis vyks Kensingtono rūmų oranžerijoje. Paskutinę akimirką mėginu gauti kostiumą, bet kai apskambinu parduotuves, paaiškėja, kad visi kostiumai „Vasarvidžio nakties sapnui“ centriniame Londone jau išpirkti. Pats nusipinu nevykusią girliandą iš gėlių, nuskintų kažkokiuose soduose prie metro. Vėluoju ir kažkodėl nusprendžiu, kad įėjimas į rūmus bus iš Naitsbridžo pusės, bet kai pereinu parką, man pasako, kad turiu eiti prie kito įėjimo, iš Karalienės kelio pusės. Jau temsta, aš neįžiūriu tako ir paklystu. Draskomas dyglių braunuosi per gyvatvores,

paskui kažkur pasuku ir atsiduriu Kensingtono rūmų sodo pakraštyje, pačioje brangiausioje Londono gatvėje. Sargybiniai prie vartų žiūri į mane labai keistai. Vėl grįžtu į parką, dabar jau purvinomis kelnėmis, išgirstu muziką ir pagaliau atsirandu prie teisingo įėjimo. Pakylu laipteliais, su juodais spygliuotais turėklais. Prie durų stovi tvarkdarys ir moteris su svečių sąrašu *iPade.* Už vartų matau merginas-elfus su aukštakulniais ir Nakties karalienes blizgančiomis suknelėmis. Visos jos kalba daugybe kalbų ir dingsta už rūmų kampo. Jos nueina į tikrąjį balių, kurį girdžiu, bet nematau. Pasakau savo pavardę, bet man sako, kad svečių sąraše manęs nėra, be to, vėluoju ir manęs neįleis. Mėginu parašyti žinutę Grigorijui, tačiau jis, aišku, užsiėmęs svečiais ir nieko neatsako. Tada persilenkiu per turėklą kaip galima labiau, buki turėklų spygliai duria man į pilvą, o viena ranka mėginu prilaikyti nuo galvos smunkančią girliandą. Ištempiu kaklą, mėgindamas kur nors pamatyti Grigorijų.

# Padėkos

Be Paulo Copelando net nebūčiau pradėjęs rašyti šios knygos ir niekaip nebūčiau baigęs be jo didžiulės pagalbos. Mūsų draugystė tapo dar prasmingesnė. Esu amžinai skolingas savo tėvams, o rašydamas šią knygą dar labiau įsiskolinau. Dėkoju tetai Sashai, kuri yra mūsų angelas sargas. Norėčiau padėkoti knygų apžvalgininkams Danieliui Soarui ir Mary-Kay Wilmers iš *London Review of Books* už man suteiktą pirmą galimybę pasireikšti, mano agentams ir leidėjams Tunku Varadarajanui ir Tinai Brown už dar daugiau galimybių, Benui Judahui už paskutinės minutės knygos apžvalgą. Taip pat dėkoju prodiuseriams iš TNT televizijos už galimybę sukurti keletą įdomių projektų ir už parodytą gailestingumą ir geranoriškumą, kai man nesisekė.

Rašydamas apie Surkovą, rėmiausi faktais iš Zojos Svetovos straipsnio žurnale *New Times Magazine* (gruodžio 26, 2011metų). Naudojausi Alenos Ledenevos *Can Russia Modernise?* (*Cambridge University Press*, 2013), kai aprašinėjau įvairių Rusijos saugumo agentūrų tarpusavio kovas ir „reidus“. Taip pat naudojausi Yanos Yakovlevos išleista laiškų iš kalėjimo knyga *Неэлектронные Письма* ( *Праксис*, 2008).

Čerkesovo biografijos faktus radau *Profile* žurnale (spalio 3, 2003), straipsnyje *Заложник Норд-Веста.* Detalius faktus apie Maskvos griovimą galite rasti skyriuje *Moscow Heritage at Crisis Point* pataisytame leidinyje (*SAVE Europe's Heritage, Moscow Architectural Preservation Society,* 2009). Vitalijaus Djomočkos naujausias romanas yra *Газовый Кризис 2 (Gas Crisis 2)* (2010). Iš dalies juo buvo pasinaudota rašant apie Vladislovą Surkovą skyriuose *Išbandymai* ir *Trumpa sektų istorija postsovietinėje Rusijoje* bei apybraižose *London Review of Books* žurnale ir bloge, ypač *Putino Rasputinas* (spalio 20, 2011), *Kliedesiai* (spalio 10, 2013) ir *Sistema* (gruodžio 5, 2013).

**Pomerantsev, Peter**

Po-136 Niekas nėra tiesa ir viskas yra įmanoma : nuotykiai naujojoje Rusijoje / Peter Pomerantsev ; iš anglų kalbos vertė Gražina Nemunienė. – Vilnius : Sofoklis, 2015. – 320 p.

ISBN 978-609-444-161-5

Naujojoje Rusijoje viskas yra įmanoma. Profesionalūs žudikai manosi esantys menininkai, gabūs režisieriai tėra Kremliaus marionetės ir režisuoja tik realybės šou, o smogikų grupuotės save įvardija kaip šventuosius karius. Pulsuojantis galios ir pinigų pasaulis keičiasi taip greitai, kad sudėtinga išsaugoti saitus su realybe.

UDK 32+328+343.35+321.6](470)

Peter Pomerantsev

**Niekas nėra tiesa ir viskas yra įmanoma**

Iš anglų kalbos vertė *Gražina Nemunienė*
Redagavo *Jurgita Dambrauskaitė*
Maketavo *Ričardas Toliušis*

Tiražas 1500 egz.

Leidykla „Sofoklis"
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt

Spausdino spaustuvė
**PRINT IT**
Gamyklos g. 27, LT-96155 Gargždai
www.print-it.eu

Šiandieninėje Rusijoje viskas yra įmanoma. Profesionalūs žudikai jaučiasi kaip tikri menininkai, režisieriai virsta Kremliaus propagandos įrankiais, smogikų grupuotės – šventaisiais kariais. Tokia yra švytinti siurrealistinė XXI a. Rusija. Tai pulsuojantis naujų pinigų ir naujos galios pasaulis, vienvaldystė ir iššūkis Vakarams. Čia viskas keičiasi taip greitai, kad nutraukiami bet kokie saitai su realybe ir net diktatūra tampa realybės šou.

**Peteris Pomerantsevas** – Londone gyvenantis prodiuseris ir žurnalistas, jo straipsnius spausdino *New Yorker, Newsweek, Le Monde Diplomatique* ir daugelis kitų įtakingų leidinių. 2006-aisiais nuvykęs į Rusiją autorius pateko į sensacingą televizijos virtuvę, jam buvo prieinamos paslaptingiausios istorijos, P. Pomerantsevas tapo netikėčiausių pasakojimų liudytoju, jo pašnekovai – nuo propagandos lyderių iki Sibiro banditų, nuo skurdžių prostitučių ir perkarusių manekenių iki į Londoną persikrausčiusių turtuolių. Autorius atskleidžia politinį bei moralinį naujosios Rusijos paradoksą: toje šalyje niekas nėra tiesa ir viskas yra įmanoma.

*„Nuo pirmų šios knygos puslapių manęs nepaliko įspūdis, kad, praėjus penkiolikai metų, vėl skaitau Viktoro Pelevino „Generation „П“. Tas pats vartotojų nuomonės formuotojų virtuvės slapčiausių užkaborių išmanymas, toks pats tikrovės ir siurrealizmo susipynimas. Tik Pelevino reklamos kūrėjų pasaulis kažkurioje vietoje peržengia į fantastinę aplinką, o Pomerantsevo TV realybės šou išlieka visiškai realus. Tikri Rusijos likimą lemiantys veikėjai, originalios pavardės, kurių šių dienų Putino Rusijoje prisibijoma, iki siurrealizmo reali tikrovė. Vieną dieną oro uosto laukiamojoje salėje filmuojamas realybės šou, o kitą dieną teroro išpuolis paverčia tą pačią salę žinių realybės šou dalimi. Kaukazo karas, Kremlius, jo ideologų poveikis tikriems TV prodiuseriams, propagandos kūrimo būdai, tikra ir tariama opozicija režimui – viskas atidengta, dekonstruota. Todėl rekomenduoju šią knygą visiems, norintiems perprasti šių dienų Rusiją, ypač tiems, kas neturi jėgų ilgai ir sistemingai naršyti rusišką interneto terpę, o juo labiau – žiūrėti Putino realybės šou TV kanaluose.“*

Gynybos apžvalgininkas
*Aleksandras Matonis*

www.sofoklis.lt


9 786094 441615